

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2025-16

Legal Bulletin

«KROK» UNIVERSITY

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Issue 2 (16)

Випуск 2 (16)

Kyiv/Kiїв 2025

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України №185 від 20 лютого 2023 року збірник наукових праць «Legal Bulletin» включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б» з права (спеціальність 081)

Міжнародні бази та каталоги, що індексують видання:

- Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Вищого навчального закладу «Університету економіки та права «КРОК».

«Legal Bulletin»: зб. наук. праць. Київ: Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2025. Вип. 2 (16). 186 с.

Шістнадцятий випуск збірника містить статті науковців Університету економіки та права «КРОК», а також інших закладів вищої освіти і науково-дослідних установ України. Розраховано на науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у галузях теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, міжнародного права, а також з інших питань, пов'язаних з фундаментальними і прикладними науковими дослідженнями з проблем застосування права.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №6 від 06.03.2025 року)*

*Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №24369-14209ПП від 26.03.2020*

*ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» внесено як суб'єкт у сфері друкованих медіа
(ідентифікатор - R30-02916)*

According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 185 dated February 20, 2023, the scientific journal Legal Bulletin has been included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, Category «B» in Law (specialty 081).

International databases and catalogs indexing publications:

- International Center for Periodicals (ISSN International Centre, Paris);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi;
- Institutional repository of «KROK» University rights.

Legal Bulletin: Collection of Scientific Papers. Kyiv: Higher Educational Institution of «KROK» University, 2025. Issue 2 (16). 186 pages.

The sixteenth issue of the Bulletin contains articles by scientists from «KROK» University, as well as other higher educational institutions and research institutions of Poland and Ukraine. It is designed for scientific and pedagogical workers of higher educational establishments, aspirants, masters, practitioners in the fields of theory and history of state and law, constitutional, administrative, civil, civil procedural, criminal, criminal-procedural, economical, financial, international law, as well as in other problem aspects concerning theoretical and applied researches of the application of law.

*Recommended for printing by Scientific Council of «KROK» University
(protocol №6 06 March 2025)*

*Certificate of State Registration of printed mass media in Ukraine:
KB №24369-14209PR 26.03.2020*

*The Higher Educational Institution of «KROK» University has been registered as an entity in the field of print media
(identifier - R30-02916).*

Головний редактор:

Скоморовський В.Б., доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»

Відповідальний секретар:

Степаненко Н.В., доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафе-
дри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет
економіки та права «КРОК»

Члени редколегії:

Міхневич Людмила Володимирівна,
доктор юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри конституційного та кримінального
права КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Україна

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових
дисциплін Київський інститут
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія», Україна

Дідич Тарас Олегович,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з науково-педагогіч-
ної роботи (навчальна робота)
навчально-наукового інституту права
Київського Національного університету
імені Тараса Шевченка, Україна

Биков Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і
права Університету «КРОК», Україна

Губська Олена Анатоліївна,
доктор юридичних наук, професор, Україна

Кучук Андрій Миколайович,
доктор юридичних наук, професор кафедри
права та публічного управління Сумського
державного педагогічного університету
ім. А.С. Макаренка, Україна

Корольова Вікторія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових
дисциплін, Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»,
Україна

Палащакова Даніела,
доктор хабілітат, професор, професор
технічного університету у Кошиці,
Словацька Республіка

Stanislaw Leszek Stadniczenko,
доктор хабілітат, професор керівник
кафедри державного права і прав людини
Опольського Університету, м. Ополь,
Республіка Польща

Editors-in-Chief:

Skomorovskyi V. B., Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution «KROK University»

Executive Editor:

Stepanenko N.V., Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law, Higher Educational Institution «KROK University»

Members of Editorial Board:

Lyudmila Mikhnevich,

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Constitutional and Criminal Law of KNEU Vadym Hetman, Ukraine

Tetiana Frantsuz-Yakovets,

Doctor of legal sciences, Professor, Head of the department of Constitutional, International Law and Public Law disciplines, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University «Odesa Law Academy», Ukraine

Taras Didych,

Doctor of Law, Professor, Deputy Director of Scientific and Pedagogical Work (Study Work) of the Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

Bykov Oleksandr Mykolayovych,

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of State and Law, KROK University, Ukraine

Olena Gubska,

Doctor of Legal Science, Professor, Ukraine

Kuchuk Andriy Mykolayovych,

Doctor of Law, Professor of the Department of Law and Public Administration, Sumy State Pedagogical University. A.S. Makarenko, Ukraine

Viktoriya Koroleva,

Candidate of Legal Science, associate Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines, Higher Educational Institution «KROK University», Ukraine

Daniela Palaščakova,

Doctor of Habilitation, Professor, Technical University in Košice, Slovak Republic

Stanislaw Leszek

Stadniczenko, Doctor of Habilitation, Professor, Head of the Department of State Law and Human Rights, Opole University, Opole, Republic of Poland

На вшанування пам'яті Героя України, видатного юриста, науковця, освітянина і громадського діяча Анатолія Йосиповича Француза

Ім'я, викарбуване в серцях...

*Пам'яті Героя України, видатного юриста,
науковця, освітянина і громадського діяча
Анатолія Йосиповича Француза*

Історія держави, освіти чи конкретної організації – це не про документи, цифри чи реформи. Це передусім про людей, які присвячують своє життя втіленню мрії, служінню ідеалам справедливості й добра. Видатною особистістю в історії України і нашого Університету «КРОК» постає Анатолій Йосипович Француз – Викладач, Наставник, Науковець, Друг.

З першої зустрічі в 2008 р., коли Анатолій Йосипович прийняв рішення крокувати разом, він справив на нас глибоке враження своєю широтою мислення, стратегічним баченням і водночас простотою та людяністю. На той час він, Герой України, znana в країні людина, яка обіймала високі державні посади, вирішує продовжити свою кар'єру в освіті. Достойний крок, адже він був справжнім державотворцем, який розумів, що освіта – це не тільки сфера підготовки кадрів, а й потужний інструмент законності й національної безпеки. Ми одразу зрозуміли, що перед нами ЛДЕР, а його досвід, мудрість і стратегічне бачення дадуть потужний імпульс як розвитку юридичної освіти, так і «КРОК»у загалом.

Життєвий шлях Анатолія Йосиповича – це видатний приклад відданості державі, освіті та людям. Народився 23 березня 1954 р. в м. Монастирська на Тернопільщині, й підкреслював, що любов до рідного слова, вміння співати й складати вірші, то від рідної землі.

Професійна кар'єра розпочалася у правоохоронних органах, де він пройшов шлях від молодшого лейтенанта до генерал-лейтенанта міліції. Це вимагало не тільки високого професіоналізму, а ще – особистого лідерства, відповідальності, відваги. Варто наголосити, що його кар'єра в правоохоронних органах була не лише успішною, але й героїчною – під час операції з визволення заручниці, захопленої терористами, Анатолій Йосипович особисто погодився замінити заручницю, ризикуючи власним життям. Цей вчинок – одне з яскравих свідчень мужності та безкомпромісного служіння людям. За особисту мужність під час антитерористичної операції він отримав найвище державне звання – Герой України (2002).

Проте служіння суспільству для Анатолія Йосиповича не обмежувалося лише роботою в органах правопорядку чи на посаді губернатора Волинської області. Він був невтомним учнем, спраглим знань і пошуку. Після Львівської школи міліції – Київська вища школа МВС СРСР та згодом Академія МВС, з 2000 р. – кандидат юридичних наук. Його наукові роботи були новаторськими, відкривали нові горизонти в розумінні правових процесів та управління державними структурами. А ще він писав книги для дітей, щоб ті зростали свідомими громадянами правової держави. Його потяг до викладання та плекання молодого покоління знайшли яскраве втілення саме в Університеті «КРОК».

З 2008 р. А.Й. Француз долучився до розбудови юридичного факультету з усією пристрастю – спочатку як викладач, декан, а згодом і як проректор з науково-педагогічної роботи. У 2013 р. захистив докторську дисертацію, збагативши науковий доробок дослідженнями проблем правового розвитку демократичної системи України. І був у постійному науковому пошуку та організаційних справах до останнього дня. Бо якщо за щось брався – робив це на найвищому рівні, якісно і відповідально. У нього не було півтонів: якщо щось неправильно – він говорив про це прямо, без озирання на кон'юнктуру. Його принциповість рятувала університет від багатьох ризиків, а мудрість допомагала знайти вихід навіть у найскладніших ситуаціях.

Як управлінець, він мав унікальну здатність не лише мислити масштабно, а й реалізовувати свої ідеї. Завдяки його зусиллям в університеті була створена спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських дисертацій у сфері юридичних наук, що значно підняло статус нашого закладу. Під безпосереднім керівництвом Француза А.Й. було захищено 6 кандидатських дисертацій. Його ідеї сприяли започаткуванню міжнародних наукових конференцій, на яких обговорювалися питання правозахисної діяльності, медіації, кримінального права, національної безпеки. З 2016 р. він головний редактор Міжнародного фахового видання «Правничий вісник Університету

«КРОК», нині наукове друковане (електронне) періодичне видання «Legal Bulletin», що увійшло до міжнародних наукометричних баз даних і включено до Переліку наукових фахових видань України Категорії «Б».

Завдяки його стратегічному провідництву ми розширили міжнародну співпрацю, залучили до навчального процесу відомих правників, суддів, адвокатів. Він розумів, що сучасний юрист має бути не просто фахівцем у законодавстві, а й людиною, здатною швидко адаптуватися до нових реалій, приймати рішення в умовах невизначеності, будувати ефективні правові стратегії.

Саме зусиллями Француза А.Й. в Університеті «КРОК» з'явилися унікальні для України освітні програми, такі як «Приватна детективна діяльність» та «Медіація у юридичній сфері». І що цікаво, він, маючи професорський статус і всі високі академічні відзнаки, сам став студентом «КРОК»у й отримав у 2021р. диплом магістра за освітньою програмою з медіації та вирішення конфліктів. Так він особисто перевіряв і гарантував якість!

Анатолій Йосипович не просто розвивав університетську юридичну освіту – він робив її сучасною, конкурентоспроможною, ефективною. Під його егідою розпочалася робота над створенням наукової школи в сфері приватної детективної та охоронної діяльності, що вигідно вирізняло наш Університет і згодом дало Україні нову генерацію фахівців.

Окремо варто сказати про ставлення Анатолія Йосиповича до студентів. Він постійно наголошував, що це наш найцінніший скарб. Для студентів він був не лише викладачем, а справжнім наставником, який міг порадити, підтримати, дати правильний орієнтир у житті. Його часто називали батьком для студентів. І він цим дуже пишався, адже цінував свою власну родину і був зразковим батьком та дідусем. Регулярні особисті зустрічі з батьками студентів, які започаткував Француз А.Й., стали унікальним місцем душевних розмов, хвилин батьківської слави й гордості за своїх дітей – наших майбутніх випускників. Підтримка студентів, дбайливе ставлення до кожного, розуміння ситуації вдома викликали щире захоплення й повагу.

Анатолій Йосипович гуртував навколо себе колег і соратників, які поділяли його цінності, власним прикладом сприяли становленню молодих особистостей, виховували покоління юристів, які сповідували, що право – це не лише буква закону, але й справедливість, честь, відповідальність. Випускники сьогодні працюють і в судових органах, і в правоохоронних структурах, і в адвокатурі, і в міжнародних організаціях, засвідчуючи достойну якість юридичної освіти «КРОК»у.

Для нас, засновників Університету «КРОК», Анатолій Йосипович був не просто колегою, а ще й справжнім другом, чия думка була важливою, а стратегічне бачення допомагало знаходити правильні рішення у складні моменти. Його чесність, принциповість, вміння бачити ситуацію ширше, ніж у вузьких категоріях «тут і зараз», робили його безцінним для нашої команди та всього кроківського колективу. А ще він міг вдало пожартувати й розрядити напружену атмосферу прийняття рішень, любив красу життя, помічав й оспівував її, щедро й невтомно ділився добром з іншими.

23 березня Анатолію Йосиповичу виповнився б 71 рік... В останній день життя він перевіряв студентські роботи, планував захист чергових наукових робіт, готувався до акредитації. І зовсім не готувався піти в засвіти. Але доля мала інші плани... Тож з невимовним сумом і глибокою вдячністю, що мали щастя жити й працювати разом, ми вшануємо його пам'ять. Університет «КРОК» назавжди залишиться місцем, де працював, досліджував, навчав, творив і змінював світ на краще Анатолій Йосипович Француз – Герой України, Заслужений юрист України, Генерал-лейтенант міліції, доктор юридичних наук, професор, відмінник освіти України, лауреат Премії імені Ярослава Мудрого, член Національної спілки журналістів України. І пам'ять про Анатолія Йосиповича залишиться з нами назавжди.

*Засновники Університету «КРОК»:
Сергій Лантєв, Людмила Паращенко, Тарас Фініков, Юлій Гукайло*

Шлях Героя. Пам'яті Анатолія Француза

Пам'яті мого батька...

*Нехай пам'ять про Тебе, твій героїзм,
сміливість, мужність та самовідданість живе вічно.*

Люди закарбовуються у пам'яті інших своїми вчинками. Сьогодні, коли світ переживає складні часи нівелювання цінностей та ідеалів, варто пам'ятати про те, що буде мати значення завжди. Вірність слову та відданість справі, відповідальність, чесність та справедливість, вимогливість до себе, працелюбність – це ті риси характеру, якими володів мій батько і цінності, які з самого дитинства були у моїй сім'ї.

Попри складний життєвий шлях від курсанта до генерала, Героя України, губернатора, він не втрачав основної християнської цінності – любові до ближнього. Улюблений його вираз «він в тебе каменем, а ти в нього хлібом», знають всі, хто з ним часто спілкувався.

Його життєва дорога є свідченням досягнення вершин завдяки розуму, сміливості та працелюбності. Саме тому майбутнім поколінням розповім про приклад сміливості та подвиг мого батька, за який він був нагороджений званням Героя України із врученням ордена «Золота Зірка». Це історія про те, як один український генерал зробив те, що не вдалося зробити поліції двох країн.

Операції, пов'язані зі звільненням заручників, справедливо вважаються найскладнішими, оскільки вимагають практично одночасного вирішення двох взаємовиключних завдань: порятунку жертв та знешкодження терористів. Рідкісний штурм обходиться без крові і втрат. Те, що сталося на початку квітня 2002 року в українському місті Рівному, увійшло до підручників боротьби з тероризмом. Генерал-майору міліції Анатолію Французу вдалося неможливе: захопити озброєних терористів та звільнити заручницю. Без жодного пострілу.

Поліція Нижньосаксонського містечка Wrestedt зафіксувала виклик 2 квітня 2002 року о 18 годині 33 хвилини про те, що на відділення банку скоєно напад. Події розвивалися, як у гостросюжетному фільмі, але це не було кіно.

Троє озброєних чоловіків у масках увірвалися до приміщення та захопили у заручники двох співробітниць банку – 25-річну Кірстен Г. та 39-річну Уте Б. Банк було закрито, обидві жінки випадково затрималися на роботі. Погрожуючи зброєю, невідомі терористи вимагали негайно відкрити сейф і покласти у сумку всю готівку. Роззброївши наряд поліції, що прибув, гангстери заштовхали заложниць у сріблястий автомобіль марки «Seat».

Всі спроби затримати автомобіль за допомогою поліцейських авто та гелікоптера ні до чого не привели. Терористи долали штучно створені перешкоди і не підкорялись вимогам зупинитися. Відповідно до спеціальної інструкції поліції землі Нижня Саксонія, «у разі переслідування автомобіля зі злочинцями абсолютний пріоритет має збереження життя та здоров'я заручників, тому слід відмовитися від захоплення терористів із негативними наслідками для їхніх жертв». Злочинці розуміли, що поки заручники в їхніх руках, жодного пострілу по автомобілю зроблено не буде.

«Seat» наближався до державного кордону із Польщею. Прикордонники вже отримали сигнал тривоги. Опівночі службу з охорони несли лише кілька прикордонників, зміна була неповною. Злочинцям поталанило, легко обігнувши єдину перешкоду, вантажівку, яка блокувала шлях, вони перетнули кордон і опинилися на території Польщі. Німецьким поліцейським залишалося лише за домовленістю з польськими колегами продовжувати переслідування. На прохання німецької сторони поляки відмовилися від будь-яких силових акцій, обмежившись лише пострілами у повітря.

Переслідувана машина проскочила Познань, Лодзь, Люблін. Минуло понад чотирнадцять годин з моменту злочину. У «Seatі» закінчувався бензин. Довелося зупинитись на заправці у польському містечку Піаскі, практично на межі з Україною. Ніхто із злочинців з машини не вийшов, адже розуміли, що снайпери будуть працювати по них, тож авто заправляла заручниця. Для

Уте Б. це був єдиний шанс врятуватися, тому вона сховалася за бензоколонкою і незабаром уже сиділа в поліцейському автомобілі.

«Сеат» рушив далі. Українською стороною було отримано повідомлення від поліції ФРН: «Вважаємо за доцільне, щоб українські правоохоронні органи діяли аналогічно. Бажаємо успіху!» Аналогічно – тобто не наражаючи на небезпеку життя і здоров'я заручниці. Інформація, яку мали в МВС України, була мізерною. Не надійшли дані ні про злочинців, ні про їхні вимоги, ні маршрут подальшого пересування. Пізніше з'ясувалося, що терористи – етнічні німці, колишні громадяни СНД. Двоє з Казахстану, один із Молдови, у всіх трьох життя на історичній батьківщині склалося не найкращим чином. Недостатня освіта, відсутність перспектив, слабе знання німецької мови – поганий старт для Заходу.

«Сеат» на швидкості наближався до польсько-українського кордону. Спецслужби двох країн діяли злагоджено, без бюрократичної тяганини. У МВС негайно створили штаб операції із затримання терористів. У підвищену бойову готовність було приведено найкращі оперативні підрозділи міліції, держбезпеки, прикордонних військ. До Луцька, у напрямку якого рухався «Сеат» з німецькими номерами, терміново вилетів літак з керівництвом МВС та Ради безпеки України. Міліція Луцька отримала команду держсекретаря України Олександра Гапона передати злочинцям мобільний телефон для ведення переговорів та спробувати затримати автомобіль. Одному міліціонеру вдалося кинути у відчинене вікно «Сеату» мобільний телефон.

Машина з терористами та заручницею рухалася трасою Ковель – Київ, наближаючись до міста Рівного. Позаду була двадцять одна година безперервної погоні та 1600 кілометрів шляху. Знову була потрібна дозаправка. Сіли батареї мобільного телефону. На автозаправній станції поблизу кафе «Сюрприз» автомобіль зупинився. До заправки були стягнуті сили спецпідрозділів «Альфа» та «Беркут». Спецназ чекав сигналу до дії, але наказу стріляти ніхто не видавав.

І тут до «Сеату» несподівано кинулися телерепортери. З боку це здавалося безумством. Реакція бандитів могла бути будь-якою, адже вони не збирались здаватись. З «Сеату» пролунали крики: «Приберіть машини!», «Звільніть площу!», «Будемо стріляти!». Становище ставало загрозливим. Напружена ситуація вимагала негайного розв'язання. Злочинці, які проїхали пів Європи, були готові на все. На задньому сидінні знаходилась Кірстен Г. Дівчина була в стані шоку та істерики. Майже добу вона провела під дулом пістолетів.

І тоді до «Сеату» зробила крок людина. Генерал уже прийняв рішення: злочинці з Рівного не поїдуть, їм доведеться здатися, скласти зброю і відпустити заручницю.

Він ішов під акомпанемент тиші і сотні очей проводжали кожен крок генерала. В будь-яку секунду злочинці могли відкрити вогонь.

Анатолій Йосипович запропонував злочинцям відпустити дівчину, а в заручники взяти себе, але вони не погодились. Він сів у машину під дулом пістолета, який було направлено на нього злочинцями. Вирішальну роль зіграв його надзвичайний спокій, вони зрозуміли, що генерал не боїться смерті. У якийсь момент агресивна напруга злочинців почала спадати. Це давало змогу вести діалог, щось пропонувати.

Вони говорили довго і багато: про життя, про Бога, про душу. На руці Анатолія Йосиповича злочинці побачили перстень із хрестом. Він їм розповів, що це подарунок Папи Римського. Під час розмови злочинці зняли маски і виявилось, що вони зовсім молоді. Один із гангстерів, Артур Фішер (його вважають головним), погодився на пропозицію генерала зайти до кафе «Сюрприз» та продовжити переговори за кавою з бутербродами. Незабаром до них приєднався Андрій Кремер. Виявилось, що у Андрія – день народження, йому виповнилося двадцять п'ять років. Зрештою злочинці здали зброю. Потім вони переконали Віталія Герта слідувати їхньому прикладу і відпустити заручницю. Тепер її життя було поза небезпекою...

Сидячи за столиком кафе «Сюрприз», злочинці розповіли генералу про свої колишні кримінальні пригоди, про те, як готувалися до пограбування банку. Артур зізнався, що вони збиралися дістатися Анапи, де живе його батько. Він слухав їх, дивився в обличчя, які нещодавно ховалися під масками, і не міг повірити, що все вже майже позаду: і тривожне очікування, і шалений ризик. Просто завершувалася ще одна операція. Залишалося доставити терористів до управління. Цю місію генерал Француз виконав сам. Він посадив злочинців у свій службовий

автомобіль, вставив у магнітолу касету.

Пізніше німецька поліція вийшла на слід ще одного учасника злочину. Ним виявився двадцятирічний військовослужбовець Євген Б. Йому буде пред'явлено звинувачення у співучасті. Саме Євген узяв напрокат той самий сріблястий «Seat», на якому злочинці так безславно фінішували в українському місті Рівному.

P.S. 15 квітня 2002 року Указом Президента України Леоніда Кучми начальнику Управління МВС Рівненської області генерал-майору міліції Анатолію Йосиповичу Французу присвоєно найвищу державну нагороду – звання Героя України з врученням ордена «Золота Зірка». За особисту мужність та героїзм, виявлені під час затримання міжнародної терористичної групи та звільнення заручниці.

Генерал Анатолій Француз за всі роки незалежності України єдиний бойовий генерал української міліції, який удостоєний такого високого звання.

*Тетяна Француз-Яковець,
д.ю.н., проф., зав. каф. конституційного,
міжнародного права та публічно-правових
дисциплін Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

<i>Гуменюк В.В.</i> Конституційні впливи в процесі державотворення Української Далекосхідної Республіки: історіографічний погляд	16
<i>Горєлова В.Ю.</i> Феномен категорії «мораль» в ретроспективі когнітивно-антропологічного аналізу	26
<i>Биков О.М., Менчак І.В.</i> Створення окремого правового режиму та дерегуляція підприємницької діяльності як інструмент повернення біженців: адаптація міграційної політики України в повоєнний період	38
<i>Марина Ю.Ю.</i> Історичні передумови виникнення медіації: національний та міжнародний досвід	44
<i>Степаненко Н.В., Гуренко В.А.</i> Особливості правового регулювання діяльності релігійних організацій та права на свободу совісті в Україні в умовах воєнного стану	50
<i>Биков О.М., Лисенко Я.О.</i> Завдання та роль суду у забезпеченні державної політики у сфері прав людини в Україні	58
<i>Баликіна-Галанець Л.І.</i> Соціальний вимір парламентаризму у забезпеченні національної безпеки України: теоретичні та практичні аспекти	65
<i>Сербін Я.В.</i> Генеза феномену олігархізму в світі: історико-правовий аспект	72

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

<i>Загребельна Н.А.</i> Правовий статус державної нагороди «Герой України»	79
<i>Корольова В.В., Лисак М.Ю.</i> Проблемні аспекти забезпечення прав людини у контексті сучасного державотворення	84
<i>Самань В.В.</i> Щодо перспектив правового регулювання платформної зайнятості з метою приведення у відповідність законодавства України з ACQUIS ЄС	90
<i>Ткач Д.І.</i> Міжнародні правові основи репатріації	98

РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

<i>Лукашевич С.М.</i> Європейські підходи до судового прецеденту і їх вплив на українське правосуддя	107
<i>Софіна І.В.</i> Аналіз історичних аспектів становлення та розвитку функціонального призначення поліції	116
<i>Доляновська І.М., Грибов Д.І.</i> Виклики для правового регулювання будівельних відносин та співвідношення із дотриманням прав людини в Україні у післявоєнний період	123
<i>Степаненко Н.В., Кубрак Д.А., Фірсов Д.Ю.</i> Виконання рішення суду про відібрання дитини: теоретико-емпіричне дослідження	133

Корольова В.В. Проблемні аспекти застосування віндикаційного та негативного позовів як засоби захисту права власності на земельну ділянку у випадку її самовільного зайняття 140

**РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ
ПРОЦЕС; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І
КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Скоморовський В.Б., Серіков М.А. Юридична відповідальність військово-службовців як елемент забезпечення дисципліни та законності у військовій сфері 147

Швець Ю.В. Злочинний обіг активів у фокусі кримінологічного аналізу 152

Дикий О.В., Григорчак Д.В. Кримінологічний аналіз торгівлі людьми в Україні: кількісні та якісні показники в умовах війни 159

Доляновська І.М. Можливості застосування інструментів відновного правосуддя та медіації у процесі призначення покарання та попередження кримінальних правопорушень 169

РОЗДІЛ 5. ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Кривенко К.О. Становлення та еволюція віртуальних активів: від концептуальних розробок до необхідності правового регулювання 178

CONTENT

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES; CONSTITUTIONAL, MUNICIPAL LAW. PHILOSOPHY OF LAW

- Gumenyuk V.V.* The impact of constitutional ideas on the establishment of the ukrainian far eastern republic: a historiographical study 16
- Horielova V.Yu.* The phenomenon of the category «morality» in the retrospective of cognitive-anthropological analysis 26
- Bykov O.M., Menchak I.V.* Creation of a special legal regime and business deregulation as a tool for refugee return: adaptation of Ukraine's migration policy in the post-war period 38
- Maryna Yu.Yu.* Historical prerequisites for the emergence of mediation: national and international experience 44
- Stepanenko N.V., Hurenko V.A.* Features of legal regulation of the activities of religious organisations and the right to freedom of conscience in Ukraine under martial law 50
- Bykov O.M., Lysenko Y.O.* Functions and role of the court in supporting state policy in the field of human rights in Ukraine 58
- Balykina-Halanets L.I.* The social dimension of parliamentarism in ensuring the national security of ukraine: theoretical and practical aspects 65
- Serbin Y.V.* Genesis of the phenomenon of oligarchism in the world: historical and legal aspect 72

SECTION 2. CIVIL LAW AND PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL LAW; COMMERCIAL AND COMMERCIAL PROCEDURAL LAW

- Zahrebelna N.A.* Legal status of the state award «Hero of Ukraine» 79
- Koroleva V.V., Lysak M.Yu.* Problematic aspects of ensuring human rights in the context of modern state-building 84
- Saman V.V.* The prospects of legal regulation of platform employment to ensure Ukraine's legislation alignment with the EU ACQUIS 90
- Tkach D.I.* International legal foundations of repatriation 98

SECTION 3. LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW; ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE PROCEDURE; FINANCIAL, INFORMATIONAL, LAND LAW

- Lukashevych S.M.* European approaches to judicial precedent and their impact on ukrainian justice 107
- Sofyna I.V.* Analysis of historical aspects of the formation and development of the functional purpose of the police 116

<i>Dolianovska I.M., Hrybov D.I.</i> Legal regulations and challenges in the post-war construction sector: problems and international experiences	123
<i>Stepanenko N.V., Kubrack D.A., Firsov D.Y.</i> Execution of a court decision on the removal of a child: theoretical and empirical research	133
<i>Koroleva V.V.</i> Problematic aspects of the use of vindication and negative claims as a means of protecting the right to ownership of a land plot in the event of its unauthorized occupation	140

SECTION 4. CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE; CRIMINAL EXECUTIVE LAW AND CRIMINOLOGY; FORENSICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

<i>Skomorovsky V.B., Serikov M.A.</i> Legal liability of military officers as an element of ensuring discipline and legality in the military sphere	147
<i>Shvets Yu.V.</i> Criminal trafficking of assets in the focus of criminological analysis	152
<i>Dykyi O.V., Hryhorchak D.V.</i> Criminological analysis of human trafficking in Ukraine: quantitative and qualitative indicators in the context of war	159
<i>Dolianovska I.M.</i> Possibilities of using restorative justice and mediation tools in the process of sentencing and preventing criminal offenses	169

SECTION 5. YOUNG SCIENTIST'S TRIBUNE

<i>Kryvenko K.O.</i> The formation and evolution of virtual assets: from conceptual developments to the need for legal regulation	178
---	-----

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ
ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ,
МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

УДК 342.1

DOI 10.31732/2708-339X-2025-16-B1

**КОНСТИТУЦІЙНІ ВПЛИВИ В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ
ПОГЛЯД**

Гуменюк В.В.,

*заслужений юрист України, кандидат юридичних наук,
міжнародний викладач/старший дослідник,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>
Web of Science ResearcherID: GPK-5326-2022*

**THE IMPACT OF CONSTITUTIONAL IDEAS ON THE ESTABLISHMENT
OF THE UKRAINIAN FAR EASTERN REPUBLIC:
A HISTORIOGRAPHICAL STUDY**

Gumenyuk V.V.,

*Honored Lawyer of Ukraine, PhD in Law, International Lecturer/Senior Researcher,
Associate Professor of Theory and History of State and Law
«University of Economics and Law «KROK»,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>
Web of Science ResearcherID: GPK-5326-2022*

Подяка

Автор висловлює щире подяку Герою України, патріоту, видатному науковцю, Заслуженому юристу України, лауреату премії імені Ярослава Мудрого, проректору з науково-педагогічної роботи (юридична освіта) ЗВО «Університет економіки та права «КРОК», доктору юридичних наук, професору Французу Анатолію Йосиповичу (23 березня 1954 року – 18 січня 2025 року) за ідею вивчення історіографії Української нації, що стала поштовхом для ґрунтовного дослідження й осмислення теми Українського державотворення та конституціоналізму, у тому числі й написання цієї статті про Українську Далекосхідну Республіку «Зелений Клин».

Світла пам'ять про Анатолія Йосиповича, чия наукова спадщина є неоціненним внеском у дослідження історії Української нації та її державотворення, назавжди залишиться в наших серцях!

Анотація. Багатовікова боротьба Української нації за свободу, незалежність та власну державність знайшла відображення в її конституційній історії. Конституція Пилипа Орлика 1710 року, що базувалася на демократичних засадах, які випередили свій час, стала першою Українською Конституцією та заклала основи для вільної й незалежної держави. Для дослідження Конституції Української Далекосхідної Республіки важливо врахувати її зв'язок з Конституцією Пилипа Орлика, а також з Конституціями Української Народної Республіки

та Західноукраїнської Народної Республіки. Конституція Орлика стала джерелом натхнення для Конституції Української Народної Республіки 1918 року, яка, враховуючи історичні зміни, стала основою для Конституцій Української Далекосхідної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки. Вплив Конституції Орлика на інші Українські Конституції свідчить про тяглість правових традицій Української державності, а розуміння цих історичних коренів є важливим для розвитку сучасного українського права. Конституція Західноукраїнської Народної Республіки, яка поєднала досвід Української Народної Республіки та особливості західноукраїнських земель, є продовженням традицій українського конституціоналізму, започаткованих Конституцією Пилипа Орлика.

Ключові слова: національне державотворення, конституціоналізм, Український Далекий Схід, територія, функції, інституції, громадянське суспільство, державно-правова основа, нормативно-правові акти, законодавча діяльність.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 16.

Abstract. The Ukrainian nation's protracted struggle for liberty, self-determination, and sovereign statehood is manifest in its constitutional trajectory.

The 1710 Constitution of Pylyp Orlyk, grounded in prescient democratic ideals, holds the distinction of being the first Ukrainian Constitution and providing a blueprint for a free and independent nation founded on the right to self-governance. In examining the Constitution of the Ukrainian Far Eastern Republic, it is essential to consider its relationship with the Constitution of Pylyp Orlyk, as well as the constitutional frameworks of the Ukrainian People's Republic and the West Ukrainian People's Republic. Orlyk's Constitution served as a wellspring of inspiration for the 1918 Constitution of the Ukrainian People's Republic, which, in response to evolving historical circumstances, provided a foundation for the Constitutions of both the Ukrainian Far Eastern Republic and the West Ukrainian People's Republic. The enduring influence of Orlyk's Constitution on subsequent Ukrainian constitutional documents underscores the continuity of legal traditions within Ukrainian state-building, and understanding these historical underpinnings is crucial for the advancement of contemporary Ukrainian jurisprudence. The Constitution of the West Ukrainian People's Republic, which amalgamated the constitutional experience of the Ukrainian People's Republic with the distinct characteristics of the Western Ukrainian territories, exemplifies the ongoing evolution of Ukrainian constitutionalism that originated with the Constitution of Pylyp Orlyk.

Keywords: National state formation, constitutionalism, Ukrainian Far East, territory, functions, institutions, civil society, state and legal basis, regulatory and legal acts, legislative activity.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 14.

Постановка проблеми. Питання становлення та розвитку Української держави є ключовим для української нації. Історія, теорія та практика державотворення тісно пов'язані з історико-правовою генезою формування та розбудови України. Історико-правова генеза державотворення української нації є для нас наукою життя, що дає можливість новим поколінням зрозуміти історичне минуле та визначити вектори майбутнього розвитку. Об'єктивне та правдиве висвітлення державно-правових аспектів виникнення та діяльності Української Далекосхідної Республіки, цього славного прикладу українського національного патріотизму, є надзвичайно важливим для збереження історичної пам'яті про боротьбу українського народу за незалежність, волю та державність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен українського національного руху на Далекому Сході у 1917-1922 роках, що став результатом національної самоорганізації місцевого українського населення, та історія Української Далекосхід-

ної Республіки привертала увагу багатьох дослідників. Серед них відомі українські та зарубіжні науковці, такі як І. Багрянний, Ф.Ф.Буссе, П. Беркут, В. Кубійович, В. Кабузан, А. А. Кауфман, В. С. Ілліч-Світич, О. Мицюк, І. І. Шимонович, І. Світ, Т. Олесіюк, А. А. Попок, Ф. Заставний, В. Чорномаз, М. Новицький, І. Нам, П. Ф. Унтербергер, А. А. Меньшиков, М. Марунчак, Т. Француз-Яковець та інші, які у своїх наукових публікаціях досліджували різні аспекти цієї теми.

Постановка завдання. Завданням даної роботи є дослідження та висвітлення одного з ключових етапів становлення української державності, а саме – утворення Української Далекосхідної Республіки в період з 1917 по 1922 рік. Цей період є важливим свідченням героїчної боротьби українського народу за свободу, незалежність і право на самовизначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток громадянського суспільства та правової держави тісно пов'язаний з рівнем суспільної свідомості й політичної культури. Ці сфери є критично важливими

для стабільності та розвитку держави. Право впливає на правосвідомість людей, формуючи їх правові знання, оцінки, почуття та звички. Рівень розвитку правосвідомості є одним з найважливіших критеріїв оцінки правового стану суспільства [1].

Конституція, як Основний Закон держави, відіграє вирішальну роль у формуванні правосвідомості громадян. Закріплюючи фундаментальні права та обов'язки людини, принципи демократії та верховенства права, вона сприяє утвердженню поваги до закону та правопорядку. Конституція є основою правової системи, визначаючи компетенцію органів влади, порядок їх формування та основи правового регулювання суспільних відносин. Ефективність Конституції залежить від рівня правосвідомості громадян: чим вища правосвідомість, тим більша ймовірність усвідомлення громадянами своїх прав та обов'язків, поваги до закону та активної участі у правовому житті суспільства. Розвитку правосвідомості сприяє конституціоналізм, який демонструє обмеженість влади законом та захищеність прав людини, що сприяє формуванню поваги до права та правопорядку. Отже, правосвідомість та Конституція є взаємопов'язаними елементами, що забезпечують функціонування правової держави та захист прав людини.

Період Української національної революції 1917-1921 років є важливим етапом розвитку української правової системи. Науковці, такі як А. Іванова, В. Головатенко та інші, зробили внесок у вивчення правотворення та державного будівництва в умовах Української Народної Республіки. Універсали Центральної Ради Української Народної Республіки мали значення конституційних законів. 29 квітня 1918 року була ухвалена Конституція Української Народної Республіки, яка відіграла важливу роль у становленні незалежної та демократичної України [2].

Конституція Української Народної Республіки, прийнята в 1918 році, містила прогресивні положення щодо прав людини, включаючи свободу слова, друку, совісті, пересування, недоторканність житла, рівність громадян та інші важливі права, які багато в чому перегукуються з сучасною Конституцією України. Гуманістичні принципи та прагнення до широкої національної де-

мократії були визначальними для процесу державотворення Української Народної Республіки. Проте брак часу та недостатній професіоналізм серед членів Центральної Ради негативно позначилися на якості та ефективності її законодавчої діяльності. Значення діяльності Центральної Ради Української Народної Республіки у 1917-1918 роках для історії України є безсумнівним, хоча оцінити її прямий вплив на сучасну владу досить складно з огляду на значні історичні зміни та відмінності.

Дослідження Конституції Української Далекосхідної Республіки потребує врахування історичного контексту та впливу на неї історіографії Української нації. Конституція Української Далекосхідної Республіки розглядається у зв'язку з Конституцією Пилипа Орлика, а також з Конституціями Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки. Конституція Пилипа Орлика від 1710 року, як перша Конституція у світі та Української нації, базується на демократичних засадах, що передбачають вільну та незалежну державу, засновану на праві народу на свободу і самовизначення [3-5].

Незважаючи на те, що тема Конституції Пилипа Орлика тривалий час залишалася малодослідженою або висвітлювалася упереджено, її вплив, особливо в умовах сьогодення, є безцінним. Тому дослідження та поширення знань про цей документ є надзвичайно важливими. Конституція Пилипа Орлика відстоює ідею самостійної української держави, чітко проголошуючи прагнення до незалежності як відповідь на зовнішні загрози та обмеження прав української нації. Документ також передбачає встановлення більш демократичного ладу, розширюючи права козацької старшини та запорозького козацтва. Важливим нововведенням для того часу було конституційне закріплення принципу підпорядкування влади закону, що сьогодні ми називаємо верховенством права.

Конституція Пилипа Орлика 1710 року, яка стала новаторським документом для Європи, вперше обґрунтувавши можливість існування парламентської демократичної республіки, стала першою спробою кодифікації основних законів української державності та заклала фундамент для по-

дальшого розвитку українського конституціоналізму. Конституція Пилипа Орлика 1710 року стала основоположною для всіх подальших українських конституцій, зокрема: Конституції Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, і, своєю чергою, Конституції Української Далекосхідної Республіки, що зумовило дотримання головних цінностей, яких так прагнули українці, а саме: історичної спадковості, національної ідеї, демократичних принципів та ідей державності (власної незалежної держави).

Конституція Української Народної Республіки 1918 року засвідчила відновлення Україною свого державного права, продовжуючи європейські демократичні цінності та національну ідею незалежності, започатковані Конституцією Пилипа Орлика 1710 року.

Українська Народна Республіка проголосила себе суверенною та незалежною державою, що було зумовлено відновленням Україною свого державного права та необхідністю забезпечення прав і свобод громадян. Суверенне право в Українській Народній Республіці належало народу України та здійснювалося через Всенародні Збори України (статті 1-3 Конституції Української Народної Республіки) [6].

Конституція Української Народної Республіки 1918 року стала основою для розроблення Конституції Української Далекосхідної Республіки 1919 року. Це пояснюється подібністю формулювань базових елементів обох конституцій, а також тим, що далекосхідні українські періодичні видання регулярно інформували населення про події Української революції та визвольних змагань в Україні [7, 8].

Формування єдиного українського національного руху на Далекому Сході у 1917-1918 роках відбулося завдяки чотирьом Українським Далекосхідним з'їздам, які були найвищими представницькими органами українського населення.

Перший Український Далекосхідний з'їзд, що відбувся 11-14 (23-26) червня 1917 року у місті Микільську-Усурійському, висловив повну підтримку Українській Центральній Раді, яка розглядалася ним як Тимчасовий уряд України. З'їзд висловився за перетворення росії на федеративно-демо-

кратичну республіку з наданням національно-територіальної автономії Україні та її колоніям, оскільки лише автономія гарантувала свободу українського народу, культурний розвиток у всіх особистих, громадських та державних проявах життя. Політичне майбутнє Української Далекосхідної Республіки бачилося в межах національно-територіальної автономії.

Другий Всеукраїнський Далекосхідний з'їзд, що відбувся 4-7 (16-19) січня 1918 року в Хабаровську, мав вирішити низку важливих питань, пов'язаних із долею далекосхідного українства в умовах політичної кризи початку 1918 року. Серед ключових завдань з'їзду було визначення ставлення до більшовицького перевороту в росії та переходу влади до Рад на Далекому Сході, організованого Третім Далекосхідним з'їздом Рад. Крім того, з'їзд мав узгодити свою позицію щодо проголошення Української Народної Республіки та провести вибори представників до Українських Установчих Зборів. Проголошення незалежності Української Народної Республіки 22 січня 1918 року сприяло поширенню ідеї повернення українських переселенців на батьківщину, що набула особливої популярності через руйнівну політику радянської влади, економічну та політичну нестабільність, іноземну інтервенцію та громадянську війну.

Четвертий «Надзвичайний» Всеукраїнський з'їзд, що відбувся у Владивостоці 25 жовтня – 1 листопада 1918 року, ухвалив рішення про те, що українці Далекосходу, офіційно зареєстровані як мешканці краю, повинні підпорядковуватися місцевим законам, користуючись правом на власну національно-культурну автономію. У зв'язку з цим з'їзд вирішив розробити Конституцію національно-культурної автономії (самоврядування) українства на Далекому Сході, текст якої було створено 25 жовтня – 1 листопада 1918 року [9].

30 травня 1919 року на Другій сесії Української Далекосхідної Крайової Ради, що тривала з 27 по 31 травня 1919 року, було одностайно прийнято проект Конституції національно-культурної автономії (самоврядування) українства на Далекому Сході. Цей документ, розроблений на основі світового досвіду конституціоналізму та ідей україн-

ського національного відродження, став важливим кроком на шляху до самовизначення українців Далеккого Сходу.

Конституцію національно-культурної автономії (самоврядування) українства на Далеккому Сході, прийняту 30 травня 1919 року на Другій сесії Української Далекосхідної Крайової Ради, можна вважати Конституцією Української Далекосхідної Республіки 1919 року. Цей документ, який був головним актом внутрішнього самоврядування українського населення Далеккого Сходу, мав бути затверджений П'ятим Українським Далекосхідним з'їздом, запланованим на 20 квітня 1920 року рішенням Українського Далекосхідного Секретаріату від 15 березня 1920 року. Проте, з'їзд так і не відбувся через загрозу застосування сили з боку більшовиків, тому Конституція Української Далекосхідної Республіки 1919 року не була ухвалена остаточно [10].

Розроблення та прийняття Конституції національно-культурної автономії українців на Далеккому Сході (фактично Конституції Української Далекосхідної Республіки) у 1918-1919 роках стало початком реалізації принципу національно-культурної автономії організованим українським рухом на Далеккому Сході в особі Української Далекосхідної Крайової Ради. Хоча Конституція Української Далекосхідної Республіки потребувала остаточної затвердження на черговому П'ятому Українському Далекосхідному з'їзді, її норми внутрішнього життя українського населення були обов'язковими для всього далекосхідного українства з моменту прийняття Українською Далекосхідною Крайовою Радою. Проте, через політику реакційної колчаківської диктатури, спрямованої на відновлення «єдиної неподільної» російської імперії, що знищувало право української нації на самовизначення та національну незалежність, положення Конституції Української Далекосхідної Республіки 1919 року так і не були повністю реалізовані [11].

Отже, Конституція Української Народної Республіки 1918 року відіграла значну роль у житті українців, які проживали на Далеккому Сході, оскільки слугувала ідеологічним орієнтиром, символом національної єдності та зразком для розбудови власної нормативно-правової бази. Кон-

ституція Української Народної Республіки 1918 року стала важливим ідеологічним документом для українців, які прагнули побудувати власну державу на демократичних засадах; об'єднувала українців, що проживали на різних територіях, і підкреслювала їхню спільну мету – створення незалежної Української держави; слугувала прикладом нормативно-правової бази, положення якої використовувалися як зразок при створенні місцевих органів самоврядування та розробці нормативних актів.

Конституція Пилипа Орлика 1710 року та Конституції Української Народної Республіки 1918 року та Української Далекосхідної Республіки 1919 року були розроблені в різних історичних умовах. Конституція Орлика створювалася в період боротьби за визволення від іноземного панування, тоді як Конституції Української Народної Республіки та Української Далекосхідної Республіки розроблялися під час революційних подій та боротьби за незалежність. На розробку Конституцій Української Народної Республіки та Української Далекосхідної Республіки вплинули ідеї європейського конституціоналізму та політична ситуація в регіоні. Соціально-економічні умови в Україні в різні періоди (початок XVIII та початок XX століття) також суттєво відрізнялися, що зумовило відмінності в конституційних документах.

Окрім зазначених українських конституцій, Конституції Пилипа Орлика 1710 року та Української Народної Республіки 1918 року відіграли важливу роль у розробленні Конституції Західноукраїнської Народної Республіки. Оскільки Західноукраїнська Народна Республіка виникла внаслідок розпаду Австро-Угорської імперії, її Конституція відображала багатонаціональний характер цієї держави та досвід австрійського конституціоналізму, що створило унікальний конституційний експеримент, який мав як позитивні, так і негативні наслідки.

Роль «малої Конституції» виконував «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії» від 13 листопада 1918 року, відповідно до якого Західно-Українська Народна Республіка – держава, проголошена на підставі права самовизначення народів Українською Національною

Радою у Львові 16 жовтня 1918 року, охоплюючи весь простір бувшої австро-угорської монархії, заселений переважно українцями. Державна територія Західноукраїнської Народної Республіки складалася з української суцільної етнографічної області в межах бувшої Австро-Угорської монархії – українською частиною у минулому австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковини, та з українськими частинами у минулому угорських столиць (Комітатів): Спиш, Шариш, Земляни, Уг. Берег, Уточа і Марморош. Вся державна територія утворювала самостійну Західноукраїнську Народну Республіку [12].

Окрім Тимчасового основного закону від 13 листопада 1918 року, створенню Західноукраїнської Народної Республіки передували Статут Української Національної Ради, прийнятий 18 жовтня 1918 року. Цей документ визначав Українську Національну Раду як конституанту українського народу в Австро-Угорщині та наділяв її повноваженнями щодо самовизначення та управління [13].

Виділ Української Національної Ради Західноукраїнської Народної Республіки, що складався з 10 членів (9 обраних та Президент Ради), мав широкі повноваження, зокрема, кадрові призначення в уряді та державних установах, право на амністію та затвердження законів (Закон від 04 січня 1919 року) [14].

Українська Національна Рада Західноукраїнської Народної Республіки зобов'язалася розробити Конституцію на засадах загального, рівного, таємного і безпосереднього виборчого права, національно-культурної автономії та представництва національних меншин в уряді (Прокламація від 19 жовтня 1918 року) [15].

У 1918 році Українська Національна Рада Західноукраїнської Народної Республіки проголосила Галичину, Буковину та Закарпаття частинами єдиної України та поставила завдання розробити конституцію. С. Дністрянський розробив проект «Устрій Галицької Держави», який передбачав широкі права і свободи та право на самовизначення українського народу. Пізніше, в еміграції, він розробив проект Конституції Західноукраїнської Народної Республіки, який проголошував Західноукраїнську Народну Республіку незалежною та передбачав її

об'єднання з Україною [16].

Отже, Конституція Західноукраїнської Народної Республіки, хоча й зазнала впливу Конституції Української Народної Республіки, мала свої особливості, зумовлені історичними обставинами. Багато положень Конституції Української Народної Республіки були враховані при розробці Конституції Західноукраїнської Народної Республіки, проте досвід державотворення Української Народної Республіки був використаний для врахування як успіхів, так і помилок цього процесу. Важливо зазначити, що Західноукраїнської Народної Республіки була проголошена в умовах Першої світової війни та розпаду Австро-Угорщини, що суттєво відрізнялося від ситуації проголошення Української Народної Республіки. Організація влади в Західноукраїнській Народній Республіці, ймовірно, зазнала впливу австро-угорського права та загальноєвропейських тенденцій. Крім того, соціально-економічні умови західноукраїнських земель відрізнялися від інших українських територій, що також вплинуло на зміст Конституції. Ідеї європейського конституціоналізму та політика сусідніх держав також відіграли свою роль у формуванні Конституції Західноукраїнської Народної Республіки.

Конституції Західноукраїнської Народної Республіки та Української Далекосхідної Республіки відображають спадкоємність українських правових традицій, беручи за основу Конституцію Орлика та Конституцію Української Народної Республіки. Проте історичні умови існування цих республік вплинули на їхні конституційні моделі. Обидві Конституції розроблялися в умовах революційної боротьби за незалежність та зазнали впливу ідей європейського конституціоналізму та політичної ситуації в регіоні. Оскільки обидві республіки виникли в умовах боротьби за національне самовизначення, їхні Конституції містили положення про захист української мови, культури та традицій.

Висновки. Дослідження історіографічного впливу українських конституцій на Конституцію Української Далекосхідної Республіки дозволяє зробити висновок про те, що конституційний процес в Українській Далекосхідній Республіці розвивався під значним

впливом попереднього досвіду українського державотворення та конституційного будівництва. Аналіз Конституції Української Далекосхідної Республіки та інших документів, що стосуються діяльності республіки, свідчить про те, що її розробники враховували основні ідеї та принципи, закладені в попередніх українських конституціях.

Так, Конституція Пилипа Орлика 1710 року, хоча й стосувалася іншого історичного періоду та мала іншу політичну структуру, була важливим джерелом натхнення для розробників Конституції Української Народної Республіки 1918 року, яка, своєю чергою, враховуючи нові історичні умови, соціальні зміни та світові тенденції у розвитку конституціоналізму, була основою для розроблення Конституції Української Далекосхідної Республіки та Конституції Західноукраїнської Народної Республіки. Виявлення такого впливу Конституції Пилипа Орлика 1710 року на інші українські конституції свідчить про певні правові традиції, які пронизують різні етапи української державності, а розуміння історичних коренів сучасного українського права сприяє його подальшому розвитку.

Конституційні акти Української Народної Республіки 1918 року, зокрема її Конституція, проголошена в умовах національно-визвольної боротьби, закріплювала принципи суверенітету України, демократичного правління, поділу влади та гарантування прав громадян. Ці принципи, безсумнівно, вплинули на розробку Конституції Української Далекосхідної Республіки, яка також передбачала демократичний устрій та гарантування основних прав і свобод.

Ще одним органічним продовженням традицій українського конституціоналізму, який бере початок від Конституції Пилипа Орлика 1710 року, є Конституція Західноукраїнської Народної Республіки, яка синтезувала досвід державотворення Української Народної Республіки та враховувала специфічні умови західноукраїнських земель. Конституція Західноукраїнської Народної Республіки 1918 року, досвід державотворення на західноукраїнських землях, де також проголошувалася незалежність та приймалася власна Конституція, міг бути корисним для розробників Конституції Української Далекосхідної Республіки.

Важливо зазначити, що вплив українських конституцій на Конституцію Української Далекосхідної Республіки не був прямим та безпосереднім. Умови, в яких створювалася Українська Далекосхідна Республіка, були відмінними від тих, що існували під час прийняття попередніх українських конституцій. Українська Далекосхідна Республіка існувала в умовах громадянської війни в росії, іноземної інтервенції та складної міжнародної ситуації. Проте, незважаючи на це, ідеї та принципи, закладені в попередніх українських конституціях, відіграли важливу роль у формуванні національної правової свідомості українців на Далекому Сході та вплинули на їх прагнення до самовизначення та створення власної державності. Конституція Української Далекосхідної Республіки, хоча й не була втілена в повному обсязі через історичні обставини, стала важливим документом, що засвідчив прагнення українців до самоврядування та національно-культурної автономії. Вона відобразила ідеї, закладені в попередніх українських конституціях, та стала внеском у розвиток українського конституціоналізму.

Хоча українська державність на території Далекого Сходу проіснувала недовго, вона є яскравим прикладом боротьби української нації за свою свободу і незалежність, а досвід далекосхідних українців, які активно працювали над створенням власних правових систем, є важливим кроком на шляху до самоорганізації та самоврядування української громади в регіоні, а також головним для розуміння історії України та її національно-визвольного руху.

Незважаючи на розроблений та прийнятий проект Конституції Української Далекосхідної Республіки, з дня утворення Української держави на території Далекого Сходу, дієвим конституційним документом, який мав значний вплив на далекосхідних українців, була Конституція Української Народної Республіки 1918 року, яка де-факто стала символом національної єдності та орієнтиром у боротьбі за незалежність, національне самовизначення та демократичні права, а також відіграла роль своєрідного конституційного ідеалу для українців, які проживали на Далекому Сході.

Подальше дослідження історії українського конституціоналізму та діяльності

Української Далекосхідної Республіки дозволить більш глибоко зрозуміти вплив українських конституцій на Конституцію Української

Далекосхідної Республіки та її значення для розвитку українського національного руху на Далекому Сході.

Література:

1. Savenko, V.V. (2019). Civil Society in the System of Modern Environment: Philosophical Legal Discussion. *Social and Legal Studies*, 2(2), 16-21. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2019-2-16-21>. URL: <https://sls-journal.com.ua/uk/journals/tom-2-2-2019/gromadyanske-suspilstvo-v-sistemi-suchasnogo-derzhavotvorennya-filosofsko-pravovy-diskurs> (дата звернення: 08.02.2025).

2. Yaremchuk, S.V. (2018). The Dynamics of the Law-Making Process in the Period of the Ukrainian National Revolution: Age of the Central Council. *Social and Legal Studies*, 1(2), 10-16. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2018-2-10-16>. URL: <https://sls-journal.com.ua/uk/journals/tom-1-2-2018/dinamika-pravotvorchoho-protsesu-v-period-ukrayinskoyi-natsionalnoyi-revolutsiyi-doba-tsentralnoyi-radi> (дата звернення: 08.02.2025).

3. Конституція Пилипа Орлика – перша конституція у світі. Офіційний вебсайт Профспілки працівників освіти і науки України. URL: <https://pon.org.ua/novyny/1246-konstituciya-pilipa-orlika-persha-konstituciya-u.html> (дата звернення: 08.02.2025).

4. В. Гуменюк. Роль Конституції гетьмана Пилипа Орлика у державотворенні Української нації в умовах воєнного стану. Міжнародна науково-практична конференція у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Сучасні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови», 02 травня 2024 року. С. 534-535.

5. 1710 – ухвалено Конституцію Пилипа Орлика. Вебсайт Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/16/1710-uhvaleno-konstytutsiyu-pylypa-orlyka> (дата звернення: 08.02.2025).

6. 1918 – проголошення Конституції УНР. Офіційний вебсайт Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/29/3488> (дата звернення: 27.11.2024); Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917 - 1920 рр.: В 4т. Прага, 1921. Ч. 2. С. 174 - 180; див. також: Дорошенко Дм. Доба Центральної Ради - Історія України. 1917 - 1923 рр. Ужгород. 1932. Т.2. С. 56 – 57; Конституційні акти України. 1917 – 1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992; Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

7. Дігтяр Р. В. Історико-правові аспекти к українського державотворення на Далекому Сході. *Часопис Київського університету права. Київський університет права НАН України. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України*, 2022. Вип. 1. С. 27-32. URL: https://web.archive.org/web/20221028082837/kul.kiev.ua/images//A/Chasopis/CHAS22_1.pdf (дата звернення: 08.02.2025).

8. Григорчук М. В., Дігтяр Р. В. Порівняльно-правовий аналіз окремих аспектів державотворення в конституціях Української Народної Республіки і Далекосхідної Української Республіки (Зелений Клин) та інших документів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 22-26. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273501/268878> (дата звернення: 08.02.2025).

9. Українець на Зеленому Клині. В. 22 червня 1917 року; Андрусак М. Державні змагання українців на Далекому Сході в 1917-1920 рр. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1932. Вип. 4. С. 5-9. Архівовано з джерела 17 березня 2022. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Andrusiak_Mykola/Derzhavni_zmahannia_Ukrainsiv_na_Dalekomu_Skhodi_v_19171920_r.pdf (дата звернення: 08.02.2025).

10. Каліберда Ю. Український військовий рух на Далекому Сході 1917-1922 рр. / Літературний редактор Інна Сагайдак, макет і верстка Роман Івах. *Воєнна історія*. 2013. № 2 (68). С. 26-34. Архівовано з джерела 5 липня 2022. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Voienna_istoriia/2013_N2_68.pdf (дата звернення: 08.02.2025).

11. В. Гуменюк. Державотворення Української Далекосхідної Республіки у 1917-1922 роках: Конституція національно-культурної автономії українців на Далекому Сході. *«Legal Bulletin»*: зб. наук. праць. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК» та Варшавська економічно-гуманітарна академія. Вип. 3. К., 2022. С. 24-28. URL: <https://dspace.krok.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f207591d-d527-4a19-9a77-db0d250875b3/content> (дата звернення: 08.02.2025).

12. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії (про створення Західноукраїнської Народної Республіки) від 13 листопада 1918 року. ЦДАВО України, ф.3505, оп.1, спр.35, арк.169-169 зв.; Лозинський М. Галичина в 1918 – 1920 рр. Прага, 1922. С. 45-46.; Конституційні акти України. 1917 - 1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

13. Левицький К. Великий зрив. (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). Львів, 1931. С. 113-114. Конституційні акти України. 1917 - 1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006300-18#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

14. Закон Західноукраїнської Народної Республіки «Про Виділ Української національної ради» від 4 січня 1919 року; Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. С. 62-63. Конституційні акти України. 1917-1920. Неві-

домі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-19#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

15. «Прокламація Української національної ради» (19 жовтня 1918), Левицький К. Великий зрив. До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). Львів, 1931. С. 115-116; Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007300-18#Text> (дата звернення: 08.02.2025).

16. Усенко І.Б., Возний В.І. Конституційні проекти Галицької держави та Західноукраїнської Народної Республіки, Конституційні проекти С. Дністрянського// Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон-Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2008. 568 с.: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsiyni_Proekti_Galitskoi_Derzhavi; http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Konstitutsiyni_Proekti_Galitskoi_Derzhavi (дата звернення: 08.02.2025).

References:

1. Savenko, V.V. (2019). Civil Society in the System of Modern Environment: Philosophical Legal Discussion. *Social and Legal Studies*, 2(2), 16-21. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2019-2-16-21>. URL: <https://sls-journal.com.ua/uk/journals/tom-2-2-2019/gromadyanske-suspilstvo-v-sistemi-suchasnogo-derzhavotvorennia-filosofsko-pravovy-diskurs> (Accessed February 08. 2025).

2. Yaremchuk, S.V. (2018). The Dynamics of the Law-Making Process in the Period of the Ukrainian National Revolution: Age of the Central Council. *Social and Legal Studies*, 1(2), 10-16. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2018-2-10-16>. URL: <https://sls-journal.com.ua/uk/journals/tom-1-2-2018/dinamika-pravotvorchoho-protseu-v-period-ukrayinskoyi-natsionalnoyi-revolutsiyni-doba-tsentralnoyi-radi> (Accessed February 08. 2025).

3. Konstytutsiia Pylypa Orlyka – persha konstytutsiia u sviti. Ofitsiyniy vebsajt Profspilky pratsivnykiv osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://pon.org.ua/novyny/1246-konstituciya-pilipa-orlika-persha-konstituciya-u.html> (Accessed February 08. 2025).

4. V. Humeniuk. Rol' Konstytutsii het'mana Pylypa Orlyka u derzhavotvorenni Ukrain'skoi natsii v umovakh voiennoho stanu. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia u Navchal'no-naukovomu instytuti prava Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka «Suchasni vykylyky rozvytku iurydychnoi nauky i praktyky v umovakh voiennoho stanu ta povoiennoi vidbudovy», 02 travnia 2024 roku. S. 534-535.

5. 1710 – ukhvaleno Konstytutsiiu Pylypa Orlyka. Vebsajt Ukrain'skoho instytutu natsional'noi pam'iaty. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/16/1710-uhvaleno-konstytutsiyu-pylypa-orlyka> (Accessed February 08. 2025).

6. 1918 - proholoshennia Konstytutsii UNR. Ofitsiyniy vebsajt Ukrain'skoho instytutu natsional'noi pam'iaty. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/29/3488> (data zvernennia: 27.11.2024); Khrystiuk P. Zamitky i materiialy do istorii ukrain'skoi revoliutsii. 1917 - 1920 rr.: V 4t. Praha, 1921. Ch. 2. S. 174-180; dyv. takozh: Doroshenko Dm. Doba Tsentral'noi Rady - Istoriia Ukrainy. 1917 - 1923 rr.- Uzhhorod. 1932. T.2. S. 56 – 57; Konstytutsiyni akty Ukrainy. 1917 – 1920. Nevidomi konstytutsii Ukrainy. Kyiv: Filosofov'ska i sotsiolohichna dumka, 1992; Konstytutsiia Ukrain'skoi Narodnoi Respubliki (Statut pro derzhavnyj ustrij, prava i vil'nosti UNR). Ofitsiyniy vebsajt Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (Accessed February 08. 2025).

7. Dihtiar R. V. Istoryko-pravovi aspekty k ukrain'skoho derzhavotvorennia na Dalekomu Skhodi. Chasopys Kyivs'koho universytetu prava. Kyivs'kyj universytet prava NAN Ukrainy, Instytut derzhavy i prava imeni V.M. Korets'koho NAN Ukrainy, 2022. Vyp. 1. S. 27-32. URL: https://web.archive.org/web/20221028082837/kul.kiev.ua/images//A/Chasopis/CHAS22_1.pdf (Accessed February 08. 2025).

8. Hryhorchuk M. V., Dihtiar R. V. Porivnial'no-pravovyj analiz okremykh aspektiv derzhavotvorennia v konstytutsiiah Ukrain'skoi Narodnoi Respubliki i Dalekoskhidnoi Ukrain'skoi Respubliki (Zelenyj Klyn) ta inshykh dokumentakh. *Analychno-porivnial'ne pravoznavstvo*. 2022. № 6. S. 22-26. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273501/268878> (Accessed February 08. 2025).

9. Ukrainets' na Zelenomu Klyni. V. 22 chervnia 1917 roku; Andrusiak M. Derzhavni zmahannia ukraintsiv na Dalekomu Skhodi v 1917-1920 rr. Litopys Chervonoj Kalyny. L'viv, 1932. Vyp. 4. S. 5-9. Arkhivovano z dzherela 17 bereznia 2022. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Andrusiak_Mykola/Derzhavni_zmahannia_Ukraintsiv_na_Dalekomu_Skhodi_v_19171920_rr.pdf (Accessed February 08. 2025).

10. Kaliberda Yu. Ukrain'skyj vijs'kovyj rukh na Dalekomu Skhodi 1917-1922 rr. / Literaturnyj redaktor Inna Sahajdak, maket i verstka Roman Ivakh. *Voienna istoriia*. 2013.

№ 2 (68). S. 26-34. Arkhivovano z dzherela 5 lypnia 2022. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Voienna_istoriia/2013_N2_68.pdf (Accessed February 08. 2025).

11. V. Humeniuk. Derzhavotvorennia Ukrain'skoi Dalekoskhidnoi Respubliki u 1917-1922 rokakh: Konstytutsiia natsional'no-kul'turnoi avtonomii ukraintsiv na Dalekomu Skhodi. «Legal Bulletin»: zb. nauk. prats'. Vyschyj navchal'nyj zaklad «Universytet ekonomiky ta prava «KROK» ta Varshavs'ka ekonomichno-humanitarna akademiia. Vyp. 3. K., 2022. S. 24-28. URL: <https://dspace.krok.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f207591d-d527-4a19-9a77-db0d250875b3/content> (Accessed February 08. 2025).

12. Tymchasovij osnovnyj zakon pro derzhavnu samostijnist' ukrain'skykh zemel' buvshoi avstro-uhors'koi

monarkhii (pro stvorennia Zakhidnoukrains'koi Narodnoi Respubliky) vid 13 lystopada 1918 roku. TsDAVO Ukrainy, f.3505,op.1,spr.35, ark.169-169 zv.; Lozyns'kyj M. Halychyna v rr. 1918 - 1920. Praha, 1922. - S. 45 - 46.; Konstytutsijni akty Ukrainy. 1917 - 1920. Nevidomi konstytutsii Ukrainy. Kyiv: Filosofs'ka i sotsiolohichna dumka, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18#Text> (Accesed February 08. 2025).

13. Levyts'kyj K. Velykyj zryv. (Do istorii ukrains'koi derzhavnosti vid bereznia do lystopada 1918 r. na pidstavi spomyniv ta dokumentiv). L'viv, 1931. S. 113-114. Konstytutsijni akty Ukrainy. 1917 - 1920. Nevidomi konstytutsii Ukrainy. Kyiv: Filosofs'ka i sotsiolohichna dumka, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006300-18#Text> (Accesed February 08. 2025).

14. Zakon Zakhidnoukrains'koi Narodnoi Respubliky «Pro Vydil Ukrains'koi natsional'noi rady» vid 4 sichnia 1919 roku; Lozyns'kyj M. Halychyna v rr. 1918 - 1920. S. 62 - 63. Konstytutsijni akty Ukrainy. 1917 - 1920. Nevidomi konstytutsii Ukrainy. Kyiv: Filosofs'ka i sotsiolohichna dumka, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-19#Text> (Accesed February 08. 2025).

15. «Proklamatsiia Ukrains'koi natsional'noi rady» (19 zhovtnia 1918), Levyts'kyj K. Velykyj zryv. Do istorii ukrains'koi derzhavnosti vid bereznia do lystopada 1918 r. na pidstavi spomyniv ta dokumentiv). L'viv, 1931. S. 115 – 116; Konstytutsijni akty Ukrainy. 1917 - 1920. Nevidomi konstytutsii Ukrainy. Kyiv: Filosofs'ka i sotsiolohichna dumka, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007300-18#Text> (data zvernennia: 08.02.2025).

16. Usenko I.B., Voz'nyj V.I. Konstytutsijni proekty Halyts'koi derzhavy ta Zakhidnoukrains'koi Narodnoi Respubliky, Konstytutsijni proekty S. Dnistrians'koho// Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 5: Kon - Kiu / Redkol.: V. A. Smolij (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka», 2008. 568 s.: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsijni_Proekti_Galitskoi_Derzhavi; http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Konstitutsijni_Proekti_Galitskoi_Derzhavi (Accesed February 08. 2025).

Стаття надійшла до друку 15 лютого 2025 року

УДК: 340.12

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B2

ФЕНОМЕН КАТЕГОРІЇ «МОРАЛЬ» В РЕТРОСПЕКТИВІ КОГНІТИВНО-АНТРОПОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Горєлова В.Ю.,

*к.ю.н, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>*

THE PHENOMENON OF THE CATEGORY «MORALITY» IN THE RETROSPECTIVE OF COGNITIVE-ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS

Horielova V.Yu.,

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State and Law Disciplines
Higher Educational «University of Economics and Law «KROK»
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>*

Анотація. У статті досліджується концепція «предикат морального закону» в контексті доктрини прав людини. Особлива увага приділена поняттю моралі в якості етично-правової категорії. Встановлено, що трансформація моралі відбувається протягом всієї історії людства, адже на кожному етапі розвитку людства настає певне переосмислення моральних цінностей. Проведено аналіз впливу моральних принципів на правову систему. Основна теза статті полягає в тому, що сучасне правове суспільство не має єдиного розуміння моралі, а законодавство часто стикається з проблемою узгодження моральних імперативів із правовими нормами. Розглянуто сучасні виклики, пов'язані з трансформацією моральних цінностей під впливом новітніх технологій. З одного боку, спостерігається тенденція до розширення прав людини, а з іншого – виникає ризик викривлення моральних постулатів, які були вироблені протягом історії людства. Доведено, що предикат морального закону є ключовим критерієм оцінки законодавчих норм, оскільки будь-який закон має ґрунтуватися на принципах справедливості та гуманізму. Особливу увагу приділено аналізу рішень Європейського суду з прав людини, який у своїй практиці керується моральними імперативами. Серед основних предикатів морального закону розглядаються заборони вбивства, тортур, рабства, дискримінації, примусової праці, порушення приватного життя та свободи переконань. Обґрунтовано, що моральні засади виступають фундаментом правової держави, а їхнє ігнорування може призвести до втрати легітимності правових норм. Наукова новизна статті полягає у введенні концепції предиката морального закону як обов'язкової складової правової доктрини. У статті використано філософські та юридичні підходи, зокрема аналізуються ідеї стародавніх мислителів та сучасних дослідників прав людини. Робиться висновок, що мораль є інтегральною частиною права, а будь-які правові суперечності повинні вирішуватися через моральні категорії.

Ключові слова: предикат морального закону, права людини, моральні засади, правова держава, правова етика.
Формул: 1, **рис.:** 2, **табл.:** 3, **бібл.:** 31.

Abstract. The article examines the concept of the 'predicate of moral law' in the context of human rights doctrine. Particular attention is given to the concept of morality as an ethical and legal category.

The author establishes that the transformation of morality occurs throughout the history of mankind, as at each stage of human development there is a certain rethinking of moral values. The author analyzes the impact of moral principles on the legal system. The main thesis of the article is that a modern legal society does not have a common understanding of morality, and legislation often faces the problem of reconciling moral imperatives with legal norms. The article considers the current challenges associated with the transformation of moral values under the influence of emerging technologies.

On the one hand, there is a tendency to expand human rights, and on the other hand, there is a risk of distorting moral postulates that have been developed over the course of human history. The author argues that the predicate of moral law is a key criterion for assessing legislative norms, as any law should be based on the principles of justice and humanism. Special attention is given to the analysis of the decisions of the European Court of Human Rights, which is

guided by moral imperatives in its practice.

Among the basic predicates of moral law are the prohibitions of murder, torture, slavery, discrimination, forced labor, violation of privacy, and freedom of belief. It is substantiated that moral principles form the foundation of the rule of law, and their ignorance can lead to the loss of legitimacy of legal norms.

The scientific novelty of the article lies in the introduction of the concept of a moral law predicate as a mandatory component of legal doctrine. The article uses philosophical and legal approaches, in particular, analyzing the ideas of ancient thinkers and modern human rights researchers. It is concluded that morality is an integral part of law, and any legal contradictions should be resolved through moral categories.

Keywords: *predicate of moral law, human rights, moral principles, rule of law, legal ethics.*

Formulas: *fig.: 1, tabl.: 3, bibl.: 31.*

Постановка проблеми. Народження та розвиток категорії «мораль» починається, мабуть, з першої людини, адже розуміння про добро і зло можливо бути закладено лише в самій людині, що стає її відрізною характеристикою від інших живих істот на Землі. Встановлення та трансформація моралі відбувається протягом всієї історії людства, адже на кожному етапі розвитку людства настає певне переосмислення моральних цінностей. Разом із тим завжди існували значні ідеологічні відмінності розуміння того, що є моральним. На сьогодні необхідність розгляду цієї проблеми зумовлено потребою встановлення причино-наслідкової взаємозалежності між мораллю людини та соціальними, правовими й культурними факторами. Окрім того, розгляд історичної ретроспективи когнітивно-антропологічного аналізу моралі та деяких тенденцій її розвитку, відіграє значну роль у правовій площині сучасності, адже на розумінні морального будується вся система права.

Актуальність теми дослідження. У розвитку моралі ми умовно виділили декілька періодів: давні часи, середньовіччя, дореволюційні, радянські, новий та новітній періоди. Всі вкупі здобутки філософів, психологів та інших дослідників стають антропологічними уявленнями про мінливість моральних ідей протягом всього існування людства, про постійність певних моральних постулатів або про моральний прогрес чи регрес людства. Втім, у вітчизняній науковій юридичній думці не має досить ґрунтового антропологічного розгляду моралі з точки зору права, що потребує належного висвітлення.

Метою статті є виявлення та обґрунтування значення предиката морального закону в доктрині прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню моральних норм у сучасному правовому суспільстві завжди

приділялася значна увага. Серед останніх робіт варто зазначити дослідження на дисертаційному рівні таких науковців: Д. К. Барбаш («Кримінальні процесуальні та морально-етичні основи здійснення правосуддя в кримінальних провадженнях», 2025); Ю. В. Шестакова («Політико-правові засади парламентської етики в Україні», 2024); Ю. З. Констанкевич («Морально-етичні критерії як конституційна умова формування органів публічної влади в Україні», 2021).

Окремі аспекти моралі в правовій доктрині також досліджені в роботах таких українських дослідників як Д. Л. Аббасова, Ю. З. Богак, Г. С. Вітюк, В. П. Горбатенко, С. В. Жуков, І. М. Євхутич, С.О. Кириченко, О.О. Овсяннікова тощо.

Викладення основного матеріалу.

Звернення до Старого завіту, як найдавнішого документу світу, дає змогу свідчити про наступне: моральна людина представляє собою чисту Богобоязливу дитину або мудрого старця, наділену всіма чеснотами (Авель, Аврам, Лот, Іов, Тавит, пророки: Ієремія, Осія, Іоїль, Амос, Міхей, Захарія тощо) або войовничу людину, наповнену пошуком істини, любові до правди та тягою до спокути своїх гріхів (Моїсей, Самсон, цар Давид тощо). Зло, розпуста та жорстокість за старим завітом неминуче приводить до загибелі не лише окремої людини, але й окремих міст, поселень та навіть цілого світу [1]. Християнська мораль пронизує стародавній світ роздумами про сенс буття, пошуком вдосконалення людини та яскравими прикладами покарання за аморальне життя. Стародавній світ всі моральні уявлення вкладає у 10 законів (заповідей), які були настільки зрозумілими, що не піддавались додатковому тлумаченню, та й на сьогодні є актуальними. Якщо перекласти ці заповіді для невіруючої сучасної людини, то це звучало би принаймні таким чином: 1) територія України в межах існуючого кордону

є цілісною і недоторканною, де визнається і діє принцип верховенства права, не зраджуй Батьківщині тощо (та не буде в тебе інших богів, крім Мене); 2) в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин, держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України тощо (не роби собі куміра); 3) власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству, не знання закону не звільняє від відповідальності тощо (не згадувай імені Господа, Бога твого, даремно); 4) право на працю та на відпочинок (пам'ятай день суботній); 5) правові обов'язки дітей та батьків (поважай батьків твоїх); 6) не вбий; 7) не вкради; 8) зрада, як підстава для розірвання шлюбу (не прелюбодій); 9) відповідальність за неправдиві свідчення, наклеп, неправдива реклама тощо (не свідчи неправдиво на ближнього свого); 10) незаконне привласнення чужого майна, підступне та незаконне посягання на спадок тощо (не пожадай дому ближнього твого). Як ми можемо побачити, деякі моральні постулати десяти законів залишені без змін і сьогодні (не вбий, не вкради), а щодо деяких ми можемо провести лише аналогію сучасного права (не згадувай імені Бога даремно, та не буде в тебе інших богів).

Наступне коло поняття про мораль висвітлено в людині Нового Заповіту, починаючи з перших рядків зі списку імен всіх праотців, починаючи з першої людини Адама – пращура святого Йосифа – обручника. Концепція «мораль-пам'ять» надалі пронизує усе стародавнє комунікативне пізнання та дію людини, створюючи величезне поле для її роздумів, пов'язаних із протиріччями, критицизмом та постійним обґрунтуванням позитиву морального. Моральні постулати залишаються правовими нормами, з тією різницею, що десять «нових» заповідей Нового Завіту ще більше вдосконалені моральним змістом добра та любові, та за порушення яких можливо було покарання не спеціальними органами, а будь-якою особою [2]. Так старозавітне «любоби друзів та ненавидь ворогів» перетворюється на «любоби ворогів своїх».

Зі слів Іоана Златоуста, Архієпископа Константинопільського (347-438 pp.) «отримання законів – це справа милості, співчуття, благодаті» [3, с. 112], тобто закон по-суті не може суперечити моралі, а отримання закону безперечно благо та нагадування про мораль. Стосовно нерозривності зв'язку категорії «мораль – закон-пам'ять» Іоан Златоуст нагадує, що «якщо добрий закон забути, людина поросте гріхом, беззаконням та гряззю» [3, с. 98]. Таким чином, християнська мораль сповідує вічну істину яка є у Бога і яка є любов. Саме любов людини до людини не народжується в спорі та не існує «десь посередині». Істина любов не приносить зла і болі, вона створює закон і цей закон, заснований на любові є моральним законом.

Визнаючи дві добродієвності: розумову (інтелектуальну) та моральну Арістотель вважав, що перша виникає внаслідок вправ на навчання, а друга виникає внаслідок звички. Арістотель у своїй праці «Етика» намагається доказати те, що жодна з добродієвностей в людині не може бути вродженими, а лише отриманими: «адже законодавці, привчаючи до законів громадян, роблять їх добродієвними, адже таке бажання будь-якого законодавця». Звідси (за Арістотелем) – кожна добродієвність виникає, розвивається та знешкоджується, а повторення однакових вчинків створює моральні підвалини. Когнітивно-революційною на будь-який час залишається ідея Арістотеля про відповідальність особи за моральну або розумову неспроможність [4, с. 20, 35]. Варто зазначити, що дані погляди впливають саме з витоків аристотельського підходу щодо надбання (навчання) добродієвності (моралі). Інакше, сумнівної здавалась би правильність притягнення особи до відповідальності за щось в чому вона не винувата.

Мораль за Фомаю Аквінським – є феноменальним поєднанням християнської та аристотельської моралі. У рамках його перфекціоністської теорії, благо для людини – це домагатись добра й уникати зла. У зв'язку з цим мораль за Ф. Аквінським пронизує всі три види законів: вічний (закон Бога), природний закон (відображення вічного закону в розумних істотах), людський закон (державні закони, що втримують людей від зла за допомогою сили та страху). Мораль він також поділяв на ту, що відображає сто-

сунки між людьми та внутрішню мораль, що означає ставлення людини до себе, своїх пристрастей, бажань [5, с. 176].

Джон Локк намагається з допомогою формули доказати, що людина це є не лише єдність фізичного і душевного, а й ще, – це її пам'ять про погане та добре, звідки наводиться висновок, про існування морально-метафізичних паралелей людської природи [6, с. 78], що у свою чергу, дає підстави до сумніву з приводу того, яка з існуючих моральних теорій може визнаватися виправданою, якщо справедливо доведено про те, що взагалі не існує поняття «правильної особистості» [7, с. 98]. Приналежно, такі доводи доводять про тотожність: мораль і людська природа (сутність людини). Втім єдність конструкції за Дж. Локком «фізичне тіло-душа-пам'ять – мораль» наводить на думку щодо існування духовної складової людини, – моральній відповідальності особи за свої вчинки перед нею самою, що може бути пов'язано з муками совісті, стверджені в пам'яті як корисного досвіду.

З іншого боку, досліджуючи особистість як многогранну складову, філософ D. Parfit, зауважує, що муки совісті та пам'ять про погане – це непотрібний та зайвий тягар [8, с. 168]. Схожість даної позиції відмічається також у філософії Г.О. Гроція, відповідно до якої справедливість (моральність) є ви-

мислом, адже людина, в першу чергу, думає про власну вигоду і задоволення власних інтересів, тому її неможливо навчити думати та діяти в угоду іншій [9, с. 45].

За теорією І. Канта моральний закон можливо отримати лише через філософію [10, с. 49] з чим варто погодитись, оскільки лише людина яка наділена розумом здатна створювати справедливі закони. За філософією Спінози, мораль народжується з добра [11, с. 43], тому логічним буде зазначити, що в такому разі, розум людини, повинен бути «чистим» від зла.

Розширеного бачення сутності моралі бачимо в філософії І. Бентама (мораль в дії) та Дж. Міля (мораль в правилах), метою якої є отримання задоволення та щастя. При чому І. Бентам ставить наголос на обов'язковій умові «загальної користі» моралі [12, с. 49], а Дж. Міль – на необхідності орієнтуватися на вироблені суспільством норми [13, с. 187]. Окрім того, Дж. Міль досліджуючи мораль в полі споконвічного тяготіння людини до щасливого буття справедливо вбачає моральну універсальність будь-якого закону у правовій державі, як свого роду антропологічне відображення діяльності людини.

Слід зазначити, що саме поняття «мораль» сучасними науковцями досліджується виходячи з фундаментальних визначень відомих дослідників минулого (Таблиця 1).

Автор	Визначення моралі	Джерело/Контекст
Іммануїл Кант	Мораль – це система апріорних принципів, які керують нашими вчинками незалежно від зовнішніх обставин чи наслідків.	«Критика практичного розуму» (1788) [14].
Арістотель	Мораль – це чеснота, яка є серединою між двома крайнощами, надмірністю і недостатністю.	«Нікомахова етика» [15].
Фрідріх Ніцше	Мораль – це інструмент, за допомогою якого слабші контролюють сильних, нав'язуючи їм свої цінності.	«По той бік добра і зла» (1886) [16].
Жан-Поль Сартр	Мораль – можливість свободи вибору та відповідальності за цей вибір.	«Буття і ніщо» (1943) [17].

Джон Стюарт Мілль	Мораль – це принцип, який максимізує щастя для найбільшої кількості людей.	«Утилітаризм» (1863) [18].
Еміль Дюркгайм	Мораль – це набір правил і норм, які забезпечують соціальну інтеграцію і злагодженість суспільства.	«Елементарні форми релігійного життя» [19].
Керол Гілліган	Мораль – це турбота і взаємозалежність між людьми, а не лише справедливість і правила.	«На інший голос: психологія та моральний розвиток жінок» [20].
Нелл Ноддінгс	Мораль – це перш за все турбота і підтримка, яка ґрунтується на міжособистісних відносинах.	«Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education» (1984) [21].
Жак Дерріда	Мораль – це постійний процес деконструкції існуючих етичних систем, щоб відкрити нові шляхи справедливості.	«Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International» (1994) [22].
Річард Рорті	Мораль – це не універсальні принципи, а набір соціальних норм, які змінюються залежно від контексту.	«Contingency, Irony, and Solidarity» (1989) [23].
Альбер Камю	Мораль – це створення сенсу в абсурдному світі через людські дії та боротьбу.	«Міф про Сізіфа» (1942) [24].
Джон Ролз	Мораль – це набір принципів справедливості, які забезпечують рівні можливості та захист основних свобод для всіх.	«Теорія справедливості» (1971) [25].
Ганс Йонас	Мораль – це відповідальність сучасної людини за виживання людства та збереження світу в цілому.	«Принцип відповідальності» (1984) [26].
Сучасні українські енциклопедичні джерела	Мораль – це духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, що узагальнює норми, цінності, зразки поведінки та принципи ставлення до інших.	«Енциклопедія Сучасної України» [27].

Таблиця 1 складена автором на основі зазначених у ній джерел.

З наведених у Таблиці 1 визначень поняття «мораль» можливо зробити висновок, що різноманітні підходи до розуміння моралі, що еволюціонували від класичних філософських концепцій до сучасних інтерпретацій, враховували культурні та соціальні зміни, що історично ототожнювались з такими категоріями як честь та гідність. К прикладу, у се-

редньовіччі на полі бою панувало лицарське військо, що керувалося положеннями кодексу честі та шляхетної гідності (але тільки щодо рівного за походженням супротивника). Роль захисника цивільного населення спочатку взяла на себе церква (хоча у першу чергу священики намагалися убезпечити себе та тих, від кого залежав їх статок). Приналежно, в

абатстві Шарру наголошувалося на необхідності введення «Божого перемир'я» (*treuga Dei*) (1040 рік) що означало «призупинення військових дій в ті дні тижня, які пов'язані із стражданнями і воскресінням Спасителя, тобто із четверга (вечора) до понеділка (ранку), а також в головні християнські свята». Відповідальністю за порушення «Божого перемир'я» (грабежі селянських будинків та церков, угоні худоби та вбивствах неозброєних людей) було відлучення від церкви, що в подальшому стало джерелом етики рицарства [28, с. 25].

Протилежний погляд на мораль – буржуазну раціоналістичну модель моралі, було поширено в західних країнах Європи, представники якої (Ф.Нітше, Шопенгауер тощо) спробували заснувати нову, невизначену аргументами, а лише підмінену метафорою модель моралі «надлюдини», яка не має нічого подібного з християнською мораллю православного населення історичної Русі та не могла бути прийнятою нашими пращурами. Так само не прижилася емоційно-чуттєва моральна теорія емотивізму – специфічна для даного історичного періоду (Мур, Причард, А.Айер, Ч.Стивенсон Б.Рассел, М. Шлик, Р. Карнап тощо). Надалі Сартр, Мерло-Понтіта та їх послідовники, спростовуючи такі моделі, пропонують власну, екзистенціаліст-марксистську модель моралі, актуальну для того часу. Приймаючи революційний зміст марксизму, вони виявляли внутрішні його протиріччя та виступали проти матеріалізму моралі та не погоджувалися з пануючою тоді ідеєю теорії «відставки розуму».

Саме в радянські часи мораль постає у вигляді ряду вимог до людини, що лишені персифікованості та які скоріше нагадують ситуаційні приписи для окремої групи людей або для всього суспільства. Сутність моралі радянських часів полягала в її цілковитій орієнтованості «на боротьбу за укріплення та здійснення комунізму». Причому, як ми можемо бачити з писемних та аудіо-документів тих часів, схваленню підлягало будь-яке насильство, зло та навіть вбивство, якщо воно відбувалося задля «укріплення та здійснення комунізму». Боротьба за укріплення та здійснення комунізму вперше в історії України надала право жінці на аборти чим фактично встановила дозвіл на розпусту, всіляко під-

тримувала брехливі свідчення (доноси) на батьків та рідних, друзів, сусідів, заборонила мати власну індивідуальність, зобов'язувала відрікатися від рідних, якщо ті виявлялися «ворогами народу», забороняла віру у Бога та дозволила руйнувати церкви, ікони, церковні книжки, встановила безліч підстав, за яких особу можливо було незаконно піддавати арештам, ув'язненню, страті без суду. Загалом, можна характеризувати цей період як «загальне моральне отупіння», адже людина починає приймати аморальну ідеологію визначальною та вичерпною для себе. При цьому втрачається неоднорідність моралі. Природа моралі в радянські часи – це судження комуни, приписи, що виходили з-під пера панівної верхівки та які давали право на апеляцію її положень чи на різку критику з боку суспільства, що стало великою бідою. Іншими словами, радянське суспільство, вчитуючись в хибні міркування політиків, сліпо йшло за сліпими поводитирями, які духовність та моральність вважали хибними процесами мозку. Разом з тим, в один час одна «рука» такої влади постійно видавала лозунги про добро, совість, честь та інші чесноти, а інша – придушувала, карала жорстоко за будь-які прояви людяності, якщо що не вміщувалась в рамки її ідеології. Всі гасла, таким чином, були підхоплені радянськими науковцями та розгорнуті у дослідженнях тих часів. Фактично, такі дослідження формувалися в гострих рамках дозволеного, що не суперечило тогочасній політиці комуністичного режиму та узгоджувалося з владними приписами, що ніяк не мало під собою того підґрунтя, яке будувалась віками. За справедливим твердженням А. Макинтайра, ідеологія марксизму сама, таким чином, постраждала від «смертельного морального зубожіння» [29, с. 4].

Матеріалістична мораль марксизму спокушала робітника майбутніми майновими благами завдяки ідеї міцності зв'язків між людьми та речами. На волю із спустошеної людської душі (існування якої теж заперечувалося) виривається, таким чином ніщівське «занадто людське», що починає перетворювати духовну людину на тварину, якій притаманні лише тваринні потреби та жага до речей і влади. Детермінізм «робоча людина пізнає себе у праці» – мабуть одне з небагатьох етичних гасел, що відповідало по-

требам марксизму та його вченню, дозволило людині сприймати дійсність не спустошеною, нібито сприяло людині знайти закон власного щастя, «захищало» свідомість людини від непотрібних комуністичній партії роздумів та бажань змінювати вже існуючий порядок речей. Іншими словами, в якості філософського обґрунтування «марксистської моралі» було запропоновано декілька екзистенціалістських ідей: визнання рефлексивного клімату суб'єктивності; прийняття факту, що свідомість людини завжди відчуває незадоволеність та одним і тим же рухом розкриває дійсність, прагне її перевершити; розум людини знаходиться в рамках ситуації; людина, як щось випадкове, не має підстави для буття, але вона «існує»; моральні цінності – щось історичне; людина вільна, хоча і признана служити революційній волі, оскільки передбачає свободу як метафізичну даність, не позбавляючи значущості прагнення до звільнення. Свобода, як така, ніколи не може бути усунена, але їй завжди загрожує небезпека піддатися насильству або примусу [30, с. 76, 81]. Мораль таким чином представлялася як набір соціальних інстинктів. Все це фактично зводило до того, що прояви аморальності (жорстокість, несправедливість тощо) схвалювались та підтримувались, якщо вони були виправдані політикою партії.

Найбільш вражаючим є те, що в сучасному суспільстві взагалі відсутні гарантії чи раціональні шляхи до моральної згоди в суспільстві. Таких шляхів не може бути ще й тому, що в сучасному суспільстві не існує можливостей та способів встановити чітку ієрархію переваг серед моральних вимог. Мораль новітнього часу – це філософсько-правова химера, адже вона починається з рівня особистого вибору поведінки у вільному просторі, межі якого визначені лише правовими нормами. Останнім часом індивідуальний вибір особи «моральних підвалин» переважає узгоджені в певних суспільних групах «моральні атрибути». Для прикладу, опитування студентів юридичного факультету (48

осіб) дало показало, що 68% студентів вважає «що лише своє особисте визначення поганого та хорошого має для них значення», 30% «згодні підкоритися суспільним вимогам моралі, але з певною метою досягнення чогось», решта студентів визнає, що «моральні приписи повинні бути вкоренені в людині ще з дитинства, та повинні бути єдиними для всього суспільства». Таким чином, більшість на сьогодні визнає себе в якості незалежної особи в моральному полі та навіть автором морального закону, зовсім не замислюючись про цінності моральних постулатів, на які вона спирається.

Сьогодні ставлення до норм моралі та етики варіюється в залежності від культури, релігії, освіти та індивідуальних переконань. У сучасному світі мораль часто розуміється як система принципів і цінностей, які керують поведінкою людини, спрямованою на добро, справедливість та повагу до інших. Однак через глобалізацію, технологічний прогрес і зміну соціальних норм, трактування моралі може суттєво відрізнятись.

Сучасна людина часто розглядає мораль через призму особистого вибору, релятивізму (відносності моральних норм) та утилітаризму (користі для суспільства). Деякі дотримуються традиційних релігійних або культурних норм, тоді як інші орієнтуються на гуманістичні цінності, такі як права людини, рівність та екологічна відповідальність. Так, згідно з показниками дослідження, яке було проведено організацією «Дослідницький центр» (Pew Research Center), яке регулярно проводить масштабні опитування серед населення різних країн, виявлені значні культурні розбіжності в тому, що вважається морально прийнятним (Таблиця 2). Так, у багатьох західних країнах (США, Канада, Європа) більшість людей вважають прийнятними такі обставини, як розлучення, переривання вагітності та одностатеві стосунки, тоді як у країнах Африки та Близького Сходу ці ж самі дії часто вважаються морально неприйнятними через релігійні та культурні традиції.

Країна	Розлучення (прийнятність)	Одностатеві стосунки (прийнятність)	Переривання вагітності (прийнятність)	Контроль народжуваності (прийнятність)	Стосунки поза шлюбом (прийнятність)
--------	---------------------------	-------------------------------------	---------------------------------------	--	-------------------------------------

США	73%	72%	58%	89%	69%
Канада	79%	85%	67%	91%	76%
Німеччина	82%	86%	71%	90%	80%
Франція	83%	88%	74%	92%	82%
Велика Британія	81%	87%	70%	91%	78%
Польща	59%	47%	41%	75%	45%
Італія	68%	63%	55%	82%	60%
Нігерія	23%	7%	15%	45%	12%
Індія	35%	18%	25%	60%	20%
Японія	74%	68%	62%	85%	65%

Таблиця 2 розроблена автором на основі дослідження «Дослідницький центр» (Pew Research Center) [31]

Згідно з показниками таблиці 5 можливо констатувати наступне: у більшості західних країн (США, Канада, Європа) розлучення вважається морально прийнятним (70-88%), тоді як у країнах з консервативними релігійними та культурними традиціями (Нігерія, Індія, Філіппіни) розлучення схвалюється значно меншою частиною населення (23-35%); що стосується прийнятності одностатевих стосунків, то у західних країнах (Швеція, Канада, Франція) одностатеві стосунки мають високу прийнятність (85-92%), але у країнах Африки, Азії та Східної Європи (Нігерія, Індія, Україна, Польща) одностатеві стосунки залишаються морально неприйнятними для більшості населення (7-20%); переривання вагітності у країнах із сильним впливом релігії (Польща, Нігерія, Філіппіни) аборти вважаються неприйнятними (15-41%), тоді як у секулярних країнах (Швеція, Франція, Канада) більшість населення їх підтримує (67-80%); питання контролю народжуваності та планування сім'ї має високу прийнятність у більшості країн (70-94%), що свідчить про глобальну тенденцію до підтримки репродуктивного здоров'я, але у країнах із низьким рівнем освіти та сильним релігійним впливом (Нігерія, Індонезія) прийнятність нижча (45-60%); стосунки поза шлюбом у західних країнах (Швеція, Франція, Канада) вважаються морально прийнятними для більшості (65-85%), втім у консервативних країнах (Нігерія, Індія, Філіппіни) такі відносини залишаються аморальними (12-20%). Можна зробити висновок, що мо-

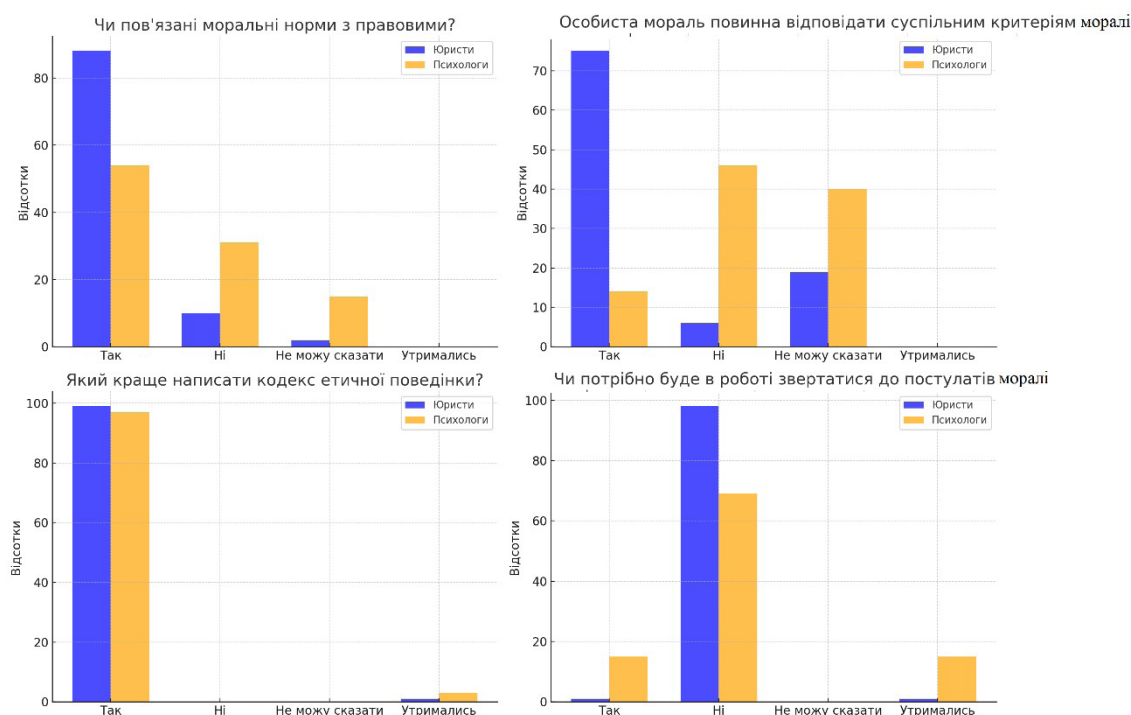
ральні догми можуть мати певні регіональні особливості: західні країни (США, Канада, Європа тощо) характеризуються високою прийнятністю одностатевих стосунків, стосунків поза шлюбом, розлучення тощо, що може бути пов'язано з секуляризацією та індивідуалізмом, тоді як для країн, що мають більш консервативні погляди на всі аспекти моралі впливають традиційні, релігійні цінності та культурні традиції. Україна знаходиться на межі між традиційними та сучасними цінностями, що характерно для багатьох пострадянських країн.

Опитування студентів у 2024 році юридичного факультету (80 осіб) та факультету психології (65 осіб) надає підстави стверджувати, що глобалізація та технологічний прогрес поступово змінюють ставлення до моралі у сучасній молоді, але певні традиційні норми моралі залишаються незмінними. Приналежно, було надано для роздумів декілька питань, а саме: «чи повинні бути пов'язані моральні норми з правовими?»; «чи повинна особиста мораль людини відповідати суспільним критеріям моралі?»; «який корисніше створити кодекс етичної поведінки: для службових осіб, медиків, юристів, психологів тощо чи кодекс етики для кожного громадянина за порушення якого буде жорстка відповідальність?» (графік 1).

Дослідження показало, що студенти-юристи більш схильні вважати, що моральні норми пов'язані з правовими (88% проти 54% у психологів), тоді як студенти-психологи частіше сумніваються або не

погоджуються з цим твердженням (31% сказали «ні» проти 10% у юристів). Також студенти-юристи більш схильні підтримувати відповідність особистої моралі суспільним нормам (75% проти 14% у психологів). Втім майбутні психологи вважають, що особиста мораль може відрізнятись від суспільних норм (46% сказали «ні» проти 6% у юристів). Слід зазначити, що і майбутні юристи, і психологи майже одногласно підтримують створення окремого кодексу для службових осіб (99% і 97% відповідно), але майбутні юристи вважають зайвим звертатися

до моралі у власній професійній діяльності (98%), тоді як майбутні психологи вбачають можливим використовувати в професійній діяльності моральні принципи (15%), але більшість все ж таки віддають перевагу іншим підходам (69%). Важливо підкреслити ту обставину, що обидві групи студентів підтримують створення окремого кодексу етики для службових осіб, не дивлячись на те, що студенти-юристи більш консервативні у своїх поглядах на мораль, тоді як студенти-психологи демонструють більшу відкритість до індивідуальних відмінностей.

Графік 1 розроблені на підставі статистичного аналізу проведеного автором особисто.

Висновки. На підставі вищезазначеного можна дійти висновку, що мораль як категорія є одним із найважливіших феноменів у розвитку людської цивілізації. Її виникнення та трансформація протягом історії людства відображають глибокі зміни в суспільстві, культурі, релігії та праві. Моральні норми, які спочатку були закріплені в релігійних текстах, таких як Старий і Новий Заповіти, еволюціонували разом із суспільством, адаптуючись до нових умов і викликів. Розгляд розвитку моралі через призму когнітивно-антропологічного аналізу, надає можливість зрозуміти як моральні принципи формувалися, змінювалися та впливали на поведінку людей у різні історичні періоди.

Умовно даний аналіз можна поділити на три підходи: антропологічний, філософський, у контексті права та глобалізації.

Історичний розвиток моралі виникає разом із першими людськими спільнотами. Мораль була тісно пов'язана з релігійними та культурними традиціями, які визначали, що є добром, а що злом. У Старому Заповіті моральні норми були закріплені у вигляді десяти заповідей, які регулювали не лише особисте життя людини, але й суспільні відносини. Ці заповіді, такі як «не вбий», «не вкради», залишаються актуальними і сьогодні, що свідчить про їхню універсальність. У Новому Заповіті мораль набуває більш гуманістичного характеру, акцентуючи увагу

на любові до ближнього, навіть до ворогів. Це свідчить про те, що моральні норми не лише регулювали поведінку, але й формували духовну основу суспільства.

Філософський підхід до моралі представлено здобутками таких філософів як Арістотель, Фома Аквінський, Іммануїл Кант тощо, які внесли у розуміння моралі уявлення про чесноти, що формуються через звичку та практику, а не є вродженими. Поєднуючи християнську мораль з філософією було виділено три види моральних законів: вічний, природний та людський, а моральні принципи повинні бути універсальними та незалежними від зовнішніх обставин. Такі здобутки свідчать про те, що філософське уявлення про мораль є не лише набором правил, але й внутрішнім орієнтиром для людини, який допомагає їй розрізняти добро і зло.

Правовий контекст моралі залежить від суспільства. Так, радянський період став часом, коли моральні норми були підпорядковані ідеології комунізму, а сама мораль розглядалася як інструмент для досягнення політичних цілей, що призвело до її спотворення. Такі дії, як доноси на невинуватих та близьких, руйнування церков та придушення індивідуальності, вважалися морально прийнятними, якщо вони служили інтересам партії. Це свідчить про те, що мораль може бути маніпульованою та використовуватися для оправдання аморальних вчинків, що призводить до моральної деградації суспільства. У сучасному світі моральні норми зазнають значних змін через глобалізацію, технологічний прогрес та зміну соціальних цінностей. З одного боку, у західних країнах спостерігається лібералізація моралі, де такі явища, як одностатеві стосунки, розлучення стають більш прийнятними. З іншого боку, у

країнах із сильними релігійними та культурними традиціями моральні норми залишаються консервативними. Це свідчить про те, що мораль є динамічною категорією, яка залежить від соціокультурного контексту. Приналежно, мораль тісно пов'язана з правом, оскільки обидві категорії регулюють поведінку людини. Однак, якщо право є формалізованим і закріпленим у законах, то мораль залишається неписаним кодексом, який ґрунтується на внутрішніх переконаннях людини.

Глобалізація та технологічний прогрес створюють нові виклики для моралі. З одного боку, вони сприяють культурному обміну та розширенню горизонтів, але, з іншого боку, призводять до втрати традиційних цінностей та локальної ідентичності. Це може викликати моральну дезінтеграцію, оскільки люди втрачають орієнтири в умовах швидких змін. Сучасна людина все частіше ставить під сумнів обґрунтованість моральних норм, що призводить до зростання індивідуалізму. Таким чином, сучасне суспільство має переосмислити моральні норми, адаптуючи їх до нових реалій.

Отже, мораль як категорія є ключовим елементом у розвитку людського суспільства. Вона формується під впливом релігії, культури, філософії та соціальних умов, але залишається динамічною та змінною. Сучасний світ ставить нові виклики перед мораллю, зокрема через індивідуалізм, глобалізацію та технологічний прогрес. Однак, моральні норми залишаються важливим орієнтиром для людини, який допомагає їй розрізняти добро і зло та будувати гармонійні відносини в суспільстві. Головне завдання сучасного суспільства – знайти баланс між індивідуальними свободами та колективними цінностями, щоб мораль залишалася живою та актуальною в умовах швидких змін.

Література:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого Заповіту . Переклад І.Огієнка. Українське біблійне товариство, 2021. 1232 с.
2. Новий завіт. Переклад о.І.Хоменка. Київ: Українське Біблійне Товариство. 2022
3. Життя святих. Київ: Свічадо, 2021, 824 с.
4. Арістотель. Eudemian Ethics. Oxford University Press, 2011. 240 p.
5. St. Thomas Aquinas. The Complete Works of Thomas Aquinas. Publisher: Catholic University of America. 2012. 500 p.
6. John Locke. An Essay Concerning Human Understanding (1690). Penguin UK, 2004, 816 p.
7. Daniels N. Moral Theory and the Plasticity of Persons // The Monist. 1979. Vol. 62, no. 3. 265 p.
8. Parfit D. Later Selves and Moral Principles // Philosophy and Personal Relations: an Anglo-French Study// Ed. A. Montefiore. London: Routledge & Kegan Paul, 1973. P. 137-169

9. Hugo Grotius. On the law of war and peace/translated from original Latin by De Jure Belli ac acis. 2001. 273p.
10. Kant I. Works in 4 volumes in English. Vol 3 «Critique of Pure Reason» «Lectures on Metaphysics». The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant. 2020. 784p.
11. Spinoza. Opera / Ed. Carl Gebhardt. Vol. II. Heidelberg: Carl Winter, 1925
12. Jeremy Bentham. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Oxford library. 1996. 154 p.
13. John Stuart Mill. «Speech In Favor of Capital Punishment». University of Central Arkansas, 2010. 112 p.
14. Імануель Кант. Критика практичного розуму. К.: Видавництво Жупанського, 2004. 240 с.
15. Арістотель. Нікомахова етика. / Переклад з давньогрецької В. Ставнюк. К.: «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
16. Фрідріх Ніцше. По той бік добра і зла. / Переклад Дарина Мелашенко. К.: Фоліо. 2022. 219 с.
17. Жан-Поль Сартр. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології / Переклад з французької, передмова та примітки С. Колядка. К.: Основи, 2000. 928 с.
18. Джон Стюарт Мілль. Про свободу та інші есе / Переклад з англійської. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.
19. Еміль Дюркгайм. Первісні форми релігійного життя: Тотемічна система в Австралії / Переклад з французької. К.: Видавництво Жупанського, 2002. 424 с.
20. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. Cambridge: Harvard University Press, 1982. 184 p.
21. Noddings, Nel. Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education. Berkeley: University of California Press, 1984. 216 p.
22. Derrida, Jacques. Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International. New York: Routledge, 1994. 256 p.
23. Rorty, Richard. Contingency, Irony, and Solidarity. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 201 p.
24. Камю, Альбер. Міф про Сізіфа: Есе про абсурд / Пер. з фр. П. Тарашук. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2018. 208 с.
25. Rawls, John. A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1971. 607 p.
26. Jonas, Hans. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. Chicago: University of Chicago Press, 1984. 255 p.
27. Аболіна Т. Г., Надольний І. Ф. Мораль / Енциклопедія Сучасної України / Ред. кол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Т. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-69220> (дата звернення: 23.02.2025).
28. Керецман Н.П. Середньовічна церква в іменах, термінах і назвах: Глосарій. Видання виправлене і доповнене. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2024. 312 с.
29. MacIntyre A. After Virtue: Studies in Moral Theory. University of Notre Dame Press. 2007. 286 p.
30. Giovanni Gentile. Introduction to Philosophy. [Kessinger Publishing. 2006. 200 p.
31. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/> (дата звернення: 23.02.2025).

References:

1. Bible or Books of the Holy Scriptures of the Old Testament. Translated by I. Ohienko. Ukrainian Bible Society. 2021. 1232 с.
2. New Testament. translated by O.I.Khomenko. Kyiv: Ukrainian Bible Society. 2022.
3. Lives of the Saints. Kyiv: Svichado. 2021, 824 p.
4. Aristotle. Eudemian Ethics. Oxford University Press. 2011. 240 p.
5. St. Thomas Aquinas. The Complete Works of Thomas Aquinas. Publisher: Catholic University of America. 2012. 500 p.
6. John Locke. An Essay Concerning Human Understanding (1690). Penguin UK, 2004, 816 p.
7. Daniels N. Moral Theory and the Plasticity of Persons. The Monist. 1979. Vol. 62, no. 3. 265 p.
8. Parfit D. Later Selves and Moral Principles Philosophy and Personal Relations: an Anglo-French Study. Ed. A. Montefiore. London: Routledge & Kegan Paul, 1973. 137-169p.
9. Hugo Grotius. On the law of war and peace/translated from original Latin by De Jure Belli ac acis. 2001. 273 p.
10. Kant I. Works in 4 volumes in English. Vol 3 «Critique of Pure Reason» «Lectures on Metaphysics». The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant. 2020. 784 p.
11. Spinoza. Opera. Ed. Carl Gebhardt. Vol. II. Heidelberg: Carl Winter, 1925
12. Jeremy Bentham. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Oxford library. 1996.
13. John Stuart Mill. «Speech In Favor of Capital Punishment». University of Central Arkansas, 2010.
14. Immanuel Kant. Critique of Practical Reason. Kyiv: Zhupansky Publishing House, 2004. 240 p.
15. Aristotle. Nicomachean Ethics. Translated from the ancient Greek by V. Stavniuk. K.: Aquilon-Plus, 2002. 480 p.
16. Friedrich Nietzsche. On the Other Side of Good and Evil. K.: Folio. 2022. 219 p.
17. Jean-Paul Sartre. Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology. Translated from the French, preface and notes by S. Koliadko. K. Osnovy, 2000. 928 p.
18. John Stuart Mill. On Liberty and Other Essays. Translated from English. Kyiv: Solomiya Pavlychko's publishing house 'Osnovy', 2001. 463 p.
19. Emile Durkheim. Primitive forms of religious life: The Totemic System in Australia. Translated from the

French. K.: Zhupansky's Publishing House, 2002. 424 p.

20. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. Cambridge: Harvard University Press, 1982. 184 p.

21. Noddings, Nel. Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education. Berkeley: University of California Press, 1984. 216 p.

22. Derrida, Jacques. Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International. New York: Routledge, 1994. 256 p.

23. Rorty, Richard. Contingency, Irony, and Solidarity. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 201 p.

24. Camus, Albert. The Myth of Sisyphus: An Essay on the Absurd. Translated from the French by P. Tarashchuk. Kyiv: Solomiya Pavlychko's Publishing House 'Osnovy', 2018. 208 p.

25. Rawls, John. A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1971. 607 p.

26. Jonas, Hans. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. Chicago: University of Chicago Press, 1984. 255p.

27. Abolina T.G., Nadolnyi I.F. Morality / Encyclopaedia of Modern Ukraine / Edited by I.M. Dziuba, A.I. Zhukovsky, M.G. Zheleznyak and others; NAS of Ukraine, Scientific and Technical School. Kyiv: Institute of Encyclopaedic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2019. T. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-69220> (Accessed February 23.2025)

28. Keretzman N.P. The Medieval Church in Names, Terms and Titles: Glossary. Edition corrected and supplemented. Uzhhorod: RIK-U LLC, 2024. p.

29. MacIntyre A. After Virtue: Studies in Moral Theory. University of Notre Dame Press. 2007. 286p.

30. Giovanni Gentile. Introduction to Philosophy. †Kessinger Publishing. 2006. 200p.

31. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/> (Accessed February 23.2025)

Стаття надійшла до друку 25 лютого 2025 року

УДК 342.7

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B3

СТВОРЕННЯ ОКРЕМОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТА ДЕРЕГУЛЯЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОВЕРНЕННЯ БІЖЕНЦІВ: АДАПТАЦІЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Биков О.М.,

доктор юридичних наук,
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrbm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Менчак І.В.,

аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113
e-mail: menchakiv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6751-405X>

CREATION OF A SPECIAL LEGAL REGIME AND BUSINESS DEREGULATION AS A TOOL FOR REFUGEE RETURN: ADAPTATION OF UKRAINE'S MIGRATION POLICY IN THE POST-WAR PERIOD

Вуков О.М.,

Doctor of Law
University of Economics and Law «KROK»
Kyiv, Tabirna St. 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: oleksandrbrbm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Menchak I.V.,

PhD student, University of Economics and Law «KROK»
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: menchakiv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6751-405X>

Анотація. Стаття аналізує роль дерегуляції підприємницької діяльності як важливого інструменту для повернення біженців в Україну в умовах повоєнного відновлення.

У цій статті підлягає дослідженню такий аспект як адаптація чинної міграційної політики України та законодавства до нових викликів і реалій, що викликані наслідками війни і може сприяти створенню умов для ефективної підприємницької діяльності та економічного розвитку, що в свою чергу посилить мотивацію біженців і економічних мігрантів повернутися на Батьківщину.

Окремий аспект, який підлягає дослідженню у цій статті – це огляд успішних прецедентів зменшення регуляторного навантаження на бізнес і їх вплив на економічну активність.

Зокрема, увага буде зосереджена на таких заходах, як спрощення ведення бізнесу, зниження адміністративних бар'єрів та перешкод, лібералізація податкової політики та зменшення бюрократичних перепон на законодавчому рівні.

Розгляд цих прикладів дозволить не лише визначити ефективність дерегулювання підприємницької діяльності, а й зрозуміти, як ці заходи можуть бути адаптовані до специфічних умов України, зокрема в контексті повернення біженців і їх інтеграції в економічну діяльність під час війни та у повоєнний період.

Зокрема, в статті розглядаються механізми спрощення діяльності бізнесу, зменшення податкового навантаження, а також ролі підприємництва у відновленні економічної активності та забезпеченні соціальної інтеграції біженців та економічних мігрантів.

Ключові слова: міграційна політика, міграція, біженці, дерегуляція, податкова лібералізація.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 6.

Abstract. *The article analyzes the role of business deregulation as a crucial tool for facilitating the return of refugees to Ukraine during post-war recovery.*

This study explores the adaptation of Ukraine's current migration policy and legislation to new challenges and realities caused by the consequences of war, which could create favorable conditions for entrepreneurial activity and economic development. In turn, this would strengthen the motivation for refugees and economic migrants to return to their homeland.

Another aspect under examination in this article is the review of successful cases of reducing regulatory burdens on businesses and their impact on economic activity.

In particular, the focus will be on measures such as simplifying business operations, reducing administrative barriers, liberalizing tax policies, and minimizing legislative-level bureaucratic obstacles.

Analyzing these examples will not only help assess the effectiveness of business deregulation but also provide insights into how these measures can be adapted to Ukraine's specific conditions, especially in the context of refugee return and their integration into economic activities during the war and in the post-war period.

The article specifically examines mechanisms for simplifying business operations, reducing tax burdens, and the role of entrepreneurship in restoring economic activity and ensuring the social integration of refugees and economic migrants.

Keywords: *migration policy, migration, refugees, deregulation, tax liberalization.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 6.

Постановка проблеми. Україна, перебуваючи в умовах війни та у перспективі післявоєнного відновлення, стикається з численними викликами, серед яких важливе місце займають економічна стабільність і відновлення зруйнованої інфраструктури. Одним із основних напрямків цього процесу є підтримка та розвиток підприємницької діяльності, яка може стати важливим чинником стабілізації економіки країни. Водночас, значні регуляторні бар'єри, надмірне адміністративне навантаження на бізнес та складні процедури в багатьох сферах є серйозними перешкодами для розвитку підприємництва.

У цьому контексті, дерегуляція підприємницької діяльності виступає як ефективний інструмент не лише для спрощення бізнес-процесів, але й для забезпечення соціально-економічної стабільності у повоєнний період.

Особливе значення має адаптація міграційної політики в Україні, зокрема в аспекті повернення біженців, які стали жертвами війни і змушені були покинути свої домівки. Післявоєнна реінтеграція біженців є одним із найважливіших завдань для забезпечення економічного і соціального розвитку. Для цього необхідно створити сприятливі умови для повернення не лише на рівні міграційної політики України, а й через економічні інструменти, що можуть забезпечити стабільну діяльність підприємств, створення нових робочих місць та підтримку малого та серед-

нього бізнесу.

Одним із ключових факторів повернення біженців є можливість адаптації до нових економічних реалій, зокрема шляхом участі у підприємницькій діяльності, що може забезпечити як економічну стабільність, так і соціальну інтеграцію осіб, що повертаються. Однак для того, щоб підприємницька діяльність стала реальним засобом інтеграції біженців, необхідно значно зменшити регуляторне навантаження, спростити механізми ведення бізнесу та створити стимулюючі умови для розвитку приватного сектору.

Проте в умовах поточної ситуації, в Україні залишається недостатньо чітко визначена державна політика щодо підтримки підприємництва в контексті міграційних процесів. Зокрема, потребує уваги питання щодо того, як саме дерегуляція бізнесу може стати ефективним механізмом не лише для економічного відновлення, але й для повернення біженців до країни. Це потребує детального дослідження, врахування міжнародного досвіду та розробки рекомендацій щодо ефективного застосування дерегуляції в українських умовах.

Таким чином, постановка проблеми полягає у необхідності комплексного підходу до дерегуляції підприємницької діяльності як важливого інструменту адаптації міграційної політики України, що має стати основою для повернення біженців і забезпечення стабільного економічного розвитку після війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність досліджень проблем міграційної політики є надзвичайно високою на сучасному етапі. Питання міграційної політики та механізмів її державного регулювання висвітлюються в роботах таких вчених: Д. Станков, М. Біль, В. Капітан, М. Романюк, Е. Лібанова та інших.

Проте триваюча збройна агресія російської федерації проти України породжує нові виклики для цивільного населення, внаслідок чого існує ризик збільшення кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, наукова база з тематики дерегуляції підприємницької діяльності та впливу її на повернення біженців активно розвивається, проте залишається потреба в глибшому дослідженні теоретико-правових аспектів цієї проблеми в контексті збройної агресії російської федерації проти України.

Мета статті – дослідження теоретико-правових аспектів дерегуляції підприємницької діяльності як інструменту для стимулювання повернення біженців в Україну та адаптації міграційної політики в повоєнний період.

Стаття має на меті оцінити ефективність спрощення регуляторних процедур для розвитку підприємництва та створення сприятливих економічних умов для повернення осіб, які були змушені покинути країну, а також запропонувати шляхи інтеграції міграційної політики України в контексті післявоєнного відновлення економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як передбачено статтею 42 Конституції України, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [1].

Це фундаментальна норма, що передбачає право особи на підприємницьку діяльність і встановлює основи ринкової економіки в Україні.

Підприємницька діяльність відіграє ключову роль у функціонуванні ринкової економіки, забезпечуючи її динамічний розвиток, конкурентоспроможність і стійкість до кризових ситуацій. Підприємці стимулюють економічне зростання, створюючи нові товари та послуги, що формують додану вартість і сприяють збільшенню ВВП. Вони є рушійною силою інновацій, запроваджу-

ючи новітні технології та бізнес-моделі, які модернізують економіку. Малий та середній бізнес створює значну кількість робочих місць, знижуючи рівень безробіття та підвищуючи добробут громадян.

Конкурентне середовище, яке формують підприємці, спонукає бізнес до вдосконалення продукції, оптимізації витрат і орієнтації на потреби споживачів. Крім того, підприємства виявляють гнучкість і здатність швидко адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури, що забезпечує стійкість економіки до потрясінь.

Підприємці також роблять вагомий внесок у розвиток місцевих громад, підтримуючі соціальні ініціативи, освітні програми та культурні проєкти. У контексті післявоєнного відновлення України підприємництво може стати каталізатором стабілізації, залучення інвестицій і повернення біженців, адже саме активна бізнес-діяльність створює нові можливості та сприяє відбудові країни зсередини.

Однак, для створення умов для масового повернення біженців та ефективної інтеграції їх у соціально-економічне життя країни, необхідно забезпечити сприятливе бізнес-середовище. Це передбачає спрощення регуляторних процедур, зниження адміністративних бар'єрів, забезпечення доступу до фінансових ресурсів і правову підтримку для новостворених підприємств.

Тобто, одним із механізмів створення додаткових робочих місць та створення механізмів спонукання процесу повернення біженців назад в Україну є дерегуляція здійснення підприємницької діяльності.

Одним із прикладів успішної дерегуляції стало звільнення від мита та податку на додану вартість імпорту обладнання для енергетичних об'єктів та іншого важливого обладнання для оборонного сектору. У відповідь на руйнації енергетичної інфраструктури внаслідок масованих обстрілів, були внесені зміни до Податкового кодексу України та Митного кодексу України Законом України «Про внесення змін до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механі-

зованого розмінування» від 16.07.2024 № 3853-IX [3] та Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввезеними товарами для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування, товарів, які сприяють відновленню енергетичної інфраструктури України, та щодо окремих особливостей митного оформлення товарів, призначених для потреб безпеки і оборони» від 16.07.2024 № 3854-IX [4].

Це рішення сприяло не тільки оперативному відновленню критичної енергетичної інфраструктури, а й підтримці розвитку підприємств, які залежать від надійного енергопостачання. Бізнес отримав можливість швидше адаптуватися до нових реалій, зберегти робочі місця та продовжувати функціонування навіть у складних обставинах. Цей приклад показує, що дерегуляція може слугувати не лише антикризовим заходом, але й потужним стимулом для загального економічного зростання.

Таким чином, досвід зі зняттям мит та ПДВ на енергетичне обладнання вказує на те, що дерегуляція сприяє розв'язанню стратегічно важливих завдань. Подібний підхід варто розширити на інші сфери економіки, зокрема шляхом перегляду процедур ліцензування, дозвільної системи та оподаткування. Гнучке та раціональне регулювання здатне не лише зменшити витрати бізнесу, але й створити умови для його подальшого зростання.

Також важливим аспектом є створення державних програм підтримки для тих, хто повертається, зокрема надання пільгових кредитів, грантів на відкриття бізнесу, а також, наприклад, створення окремих правових режимів, які мають на меті впровадження пільг для біженців, що повертаються в Україну.

Особливо це стосується регіонів, що постраждали від бойових дій, де підприємницька активність може стати ключовою рушійною силою відновлення місцевої інфраструктури та створення нових робочих місць.

Прикладом успішного впровадження в Україні правового режиму, який передбачає пільгові податкові умови та ряд інших привілеїв для його учасників є Дія Сіті.

Відповідно до пункту 9 частини 1 статті 1 Закону України «Про стимулюван-

ня розвитку цифрової економіки в Україні» правовий режим Дія Сіті – це сукупність правових норм, якими визначаються права та обов'язки особи, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку із зверненням про набуття, набуттям та втратою статусу резидента Дія Сіті, а також особливості регулювання відносин за участю резидента Дія Сіті і щодо участі у його статутному капіталі [2].

Цей правовий режим, зокрема, передбачає зниження податкового навантаження для ІТ-компаній, спрощену систему ведення бухгалтерії, а також особливі умови працевлаштування, що стимулюють розвиток технологічного сектору та залучення іноземних інвестицій. Такий підхід може бути розширений на інші галузі економіки, щоб сприяти створенню сприятливих умов для підприємців, які повертаються в Україну після вимушеної еміграції. Успішний досвід Дія Сіті демонструє, що дерегуляція та цілеспрямована підтримка підприємництва можуть стати потужним інструментом для відновлення економіки та соціальної інтеграції переселенців у повоєнний період.

Зокрема, відповідно до абзацу 7 пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» резиденти Дія Сіті визнаються критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення, а відтак працівники резидентів мають право бути заброньованими під час дії воєнного стану та загальної мобілізації [5].

Дана обставина дає ряд переваг та частково вирішує проблему кадрового дефіциту в Україні.

Однак, такий режим має галузеву направленість, а саме передбачений для ІТ-компаній.

Відповідно до даних статистичного офісу Європейського Союзу Евростат, станом на грудень 2024 року у країнах ЄС перебувають близько 4,3 мільйона українських громадян, які отримали тимчасовий захист у ЄС з початку широкомасштабного вторгнення у 2022 році [6].

Водночас, враховуючи велику кількість українців, які змушені були залишити Україну внаслідок війни, необхідно внести суттєві зміни до міграційної політики України. Наприклад, як один з варіантів вирішення проблеми – це створення окремого правового режиму для біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Такий режим може включати наступні аспекти:

- пільгові умови оподаткування для новостворених підприємств, заснованих біженцями або переселенцями – знижені ставки податків, відстрочка податкових платежів або податкові канікули на певний період. Особливо цей аспект буде ефективним для впровадження в областях, які найбільше постраждали від бойових дій;

- державні гранти та програми мікрофінансування для підтримки малого та середнього бізнесу – фінансова допомога на старт бізнесу, субсидії для оренди приміщень або закупівлі обладнання;

- програми професійної перекваліфікації та бізнес-освіти;

- інтеграція у місцеві бізнес-спільноти – створення платформ для нетворкінгу, менторських програм і обміну досвідом між підприємцями, які повернулися, та вже діючими бізнесами.

Впровадження такого режиму може стати важливим стимулом для повернення українців на Батьківщину, адже створення сприятливого середовища для ведення бізнесу не лише підтримає економіку, а й сприятиме соціальній інтеграції та побудові нових стійких громад. Це також дозволить ефективніше використати потенціал мігрантів, їхній досвід та нові ідеї для розвит-

ку країни в повоєнний період.

У довгостроковій перспективі дерегуляція та розвиток підприємництва сприятимуть не лише економічному відновленню, але й формуванню сильної, самодостатньої спільноти громадян, які повернулися додому з метою брати активну участь у відбудові країни. Важливо, щоб держава, громадянське суспільство та бізнес-спільнота спільно працювали над формуванням середовища, в якому кожен охочий зможе реалізувати свій потенціал, роблячи внесок у майбутнє України.

Висновки. Деретуляція підприємницької діяльності та адаптація міграційної політики є ключовими інструментами для повернення біженців та внутрішньо переміщених осіб до України у повоєнний період. Створення сприятливого бізнес-клімату через податкові пільги, державну підтримку та освітні програми сприятиме відновленню економіки, зростанню зайнятості та соціальній інтеграції.

Запровадження спеціального правового режиму для біженців і переселенців може стимулювати активізацію підприємницької ініціативи, залучення інвестицій і модернізацію регіонів, що постраждали від війни.

Таким чином, дерегуляція та розвиток підприємництва не лише сприятимуть економічному відродженню України, а й допоможуть повернути людей додому, надавши їм можливість реалізувати свій потенціал і стати активними учасниками створення нового, сильного суспільства. Для досягнення цих цілей важливо забезпечити тісну співпрацю між державою, бізнесом та громадським сектором, створюючи синергію зусиль заради спільного майбутнього.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 64.

2. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 01.03.2025).

3. Про внесення змін до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування: Закон України від 16.07.2024 № 3853-IX/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3853-IX#Text> (дата звернення: 01.03.2025).

4. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування, товарів, які сприяють відновленню енергетичної інфраструктури України, та щодо окремих особливостей митного оформлення товарів, призначених для потреб безпеки і оборони Закон України від 16.07.2024 № 3854-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3854-IX#Text> (дата звернення: 01.03.2025).

5. Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час: постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 р. № 76/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#n14> (дата звернення: 01.03.2025).

6. 4.3 million under temporary protection in December 2024. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250210-1>.

References:

1. Constitution of Ukraine: Law of 28.06.1996 No. 254k/96-VR. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 64.

2. On Stimulating the Development of the Digital Economy in Ukraine: Law of Ukraine of 15.07.2021 No. 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (access date: 01.03.2025).

3. On Amendments to Subsection 2 of Section XX 'Transitional Provisions' of the Tax Code of Ukraine Regarding Exemption from Value-Added Tax on the Import of Goods for the Production and/or Repair of Mechanized Demining Machines: Law of Ukraine of 16.07.2024 No. 3853-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3853-IX#Text> (access date: 01.03.2025).

4. On Amendments to the Customs Code of Ukraine Regarding the Exemption from Import Duties on Goods for the Production and/or Repair of Mechanized Demining Machines, Goods Contributing to the Restoration of Ukraine's Energy Infrastructure, and Certain Features of Customs Clearance of Goods Intended for Security and Defense Needs: Law of Ukraine of 16.07.2024 No. 3854-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3854-IX#Text> (access date: 01.03.2025).

5. Certain Issues of Implementing the Provisions of the Law of Ukraine 'On Mobilization Preparation and Mobilization' Regarding the Reservation of Conscripts During Mobilization and Wartime: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 27.01.2023 No. 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#n14> (access date: 01.03.2025).

6. 4.3 million under temporary protection in December 2024. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250210-1>. (access date: 01.03.2025).

Стаття надійшла до друку 26 лютого 2025 року

УДК 340

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B4

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ МЕДІАЦІЇ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Марина Ю.Ю.,

аспірант Університету «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: marinayy@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6375-5118>

HISTORICAL PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF MEDIATION: NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Maryna Yu. Yu.,

PhD student of «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: marinayy@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6375-5118>

Світла пам'ять великому науковцю та наставнику

Ім'я Анатолія Йосиповича Француза назавжди закарбоване в історії юридичної освіти як символ мудрості, відданості та людяності. Він був не лише видатним науковцем і педагогом, а й справжнім наставником, який зіграв своїм словом, підтримкою та щирою турботою.

Для нас він став батьком, другом, провідником у світ права, де закон – це не лише буква, а перш за все справедливість, честь і відповідальність.

Світла пам'ять про Анатолія Йосиповича житиме в серцях усіх, хто мав честь його знати, хто навчався і працював поруч. Його спадщина – це не лише здобутки в науці та освіті, а й людяність, яку він щедро дарував світу.

Анотація. Незважаючи на те, що у світі медіація вважається одним з найпопулярніших способів консенсуального вирішення спорів, в Україні медіація протягом багатьох років не мала законодавчого регулювання. Це було однією з перешкод, яка стримувала розвиток альтернативного вирішення спорів в Україні, незважаючи на те, що медіаційна спільнота як у світі, так і в Україні зростала. Зрештою, 16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію». У цій статті представлено різні підходи до визначення історичних передумов виникнення медіації у світі, зокрема в ЄС, США та Україні. Проаналізовано становлення та законодавче закріплення медіації, у тому числі на основі порівняння першоджерел, нормативно-правових документів та наукових підходів. Стаття присвячена особливостям нового українського законодавчого регулювання медіації, які є визначальними для національної моделі медіації. Актуальність статті: по суті, медіація – це послуги у вирішенні різноманітних конфліктів та суперечок. Для комплексного та всебічного дослідження медіації необхідно дослідити її витоки, історію розвитку з найдавніших часів та сучасний стан розвитку медіації у світі. У статті описано передумови виникнення примирення за допомогою медіатора, а також етапи розвитку цього інституту. Медіація набула значного поширення у ХХ столітті, особливо в країнах загального права. Автор цієї статті детально розглянув розвиток медіації в США, ЄС та Україні. Таким чином, наприкінці ХХ століття медіація отримала міжнародне визнання, а на початку ХХІ століття стала фактом міжнародного права та міжнародних відносин. Медіація активно використовується для врегулювання міждержавних, етнічних, расових, торговельних та військових конфліктів. Медіація отримала своє міжнародно-правове закріплення у вигляді Типового закону про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру (ЮНСІТРАЛ) та Європейського кодексу поведінки медіаторів. Ці документи слугують уніфікованою та ефективною базою для забезпечення виконання міжнародних світових угод, укладених за результатами медіації. Таким чином, сфера застосування медіації зростає з кожним роком за підтримки міжнародної спільноти.

Ключові слова: медіація, конфлікт, вирішення спору, міжнародні відносини.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 7.

Abstract. *Despite the fact that mediation is considered one of the most popular methods of consensual dispute resolution in the world, in Ukraine mediation had no legislative regulation for many years. This was one of the obstacles that held back the development of alternative dispute resolution in Ukraine, despite the fact that the mediation community, both in the world and in Ukraine, was growing. Eventually, on November 16, 2021, the Law of Ukraine «On Mediation» was adopted. This article presents different approaches to determining the historical prerequisites for the emergence of mediation in the world, in particular in the EU, the USA and Ukraine. The formation and legislative consolidation of mediation are analyzed, including on the basis of a comparison of primary sources, regulatory documents and scientific approaches. The article is devoted to the features of the new Ukrainian legislative regulation of mediation, which are decisive for the national mediation model. Relevance of the article: in essence, mediation is a service for resolving various conflicts and disputes. For a comprehensive and in-depth study of mediation, it is necessary to examine its origins, the history of its development since ancient times and the current state of mediation development in the world. The article describes the prerequisites for the emergence of mediated reconciliation, as well as the stages of development of this institution. Mediation became widespread in the twentieth century, especially in common law countries. The author of this article has analyzed in detail the development of mediation in the United States, the EU and Ukraine. Thus, at the end of the XX century, mediation gained international recognition, and at the beginning of the XXI century it became a fact of international law and international relations. Mediation is actively used to resolve interstate, ethnic, racial, trade and military conflicts. Mediation has received its international legal consolidation in the form of the Model Law on International Commercial Conciliation (UNCITRAL) and the European Code of Conduct for Mediators. These documents serve as a unified and effective basis for ensuring the implementation of international peace agreements concluded as a result of mediation. Thus, the scope of mediation is growing every year with the support of the international community.*

Keywords: mediation, conflict, dispute resolution, international relations.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 7.

Постановка проблеми. Верховенство права ґрунтується на захисті прав громадян від протиправних порушень. Захист прав має охоплювати не лише судовий процес, але й альтернативне вирішення спорів. Медіація є ефективним альтернативним способом вирішення спорів. Валідація медіації та її широке застосування мають тривалу історію розвитку до того часу, поки не були сформовані та закріплені основні принципи процесу медіації. Метод медіації рекомендується для прискорення та полегшення вирішення спору, оскільки це дозволяє не звертатися до суду. Державний судовий розгляд є складним і тривалим, а використання медіації зменшує кількість судових справ.

Закон про медіацію в Україні був прийнятий лише восени 2021 року. Закон передбачає, що медіація – це конфіденційна форма вирішення спорів поза межами судової зали. Вона відбувається за участю нейтральної третьої сторони – медіатора, який допомагає сторонам вирішити спір мирно, швидко та без тривалого, а іноді й дорогого судового розгляду.

До досліджуваної проблеми зверталися як українські, так і зарубіжні науковці. Історію виникнення процедури примирення та медіації досліджували Л.О. Махова, Д.Л. Давиденко, Джей Фолберг та ін. Впровадження медіації в правову систему досліджували М.М. Лазаренко, Т. Цувіна, Н. Александер та ін. Тим не менш, ця проблема залишаєть-

ся актуальною через неоднакові підходи до поняття медіації та її місця серед інших способів вирішення спорів. Правова доктрина потребує подальшого наукового розвитку в цій сфері.

Метою цієї статті є дослідження історії та сучасних тенденцій розвитку медіації у світі для обґрунтування необхідності її існування як самостійного правового інституту вирішення спорів в Україні. Об'єктом дослідження є розвиток медіації в Сполучених Штатах Америки та Європейському Союзі, а також сучасні перспективи розвитку медіації в Україні.

Це дослідження має важливе значення для політиків та юристів-практиків, оскільки сприятиме розумінню того, з якими проблемами та перевагами пов'язане впровадження медіації. Стаття також буде корисною для студентів-правників, які цікавляться альтернативними методами вирішення спорів, оскільки в ній представлено світову історію медіації та сучасні перспективи розвитку медіації в Україні.

Використана методологія включає порівняльний аналіз становлення та законодавчої інтеграції медіації, що передбачає зіставлення першоджерел, нормативно-правових документів та наукових підходів. Етимологічний метод передбачає більш глибоке вивчення поняття медіації та її аспектів. Історичний метод дає змогу ретельно дослідити процеси, які безпосередньо призвели

до виникнення медіації. Такий аналіз необхідний для того, щоб представити комплексну оцінку об'єкту дослідження.

Результати дослідження. Витоки процедури медіації є досить давніми і сягають глибокої давнини. Поняття сучасної медіації сформувалося вже в античності і характеризувалося рисами, які й досі формують основні принципи позасудового врегулювання спору. Етимологічні дослідження показують, що термін «медіація» походить від: грецького слова *medos* – «нейтральний»; латинського *mediatio* – «посередництво»; та *mediare* – «бути посередником». Грецьке слово *medos* означає якість суб'єкта і є основним принципом процесу. Латинські слова відображають весь процес і третю сторону, яка виступає в ньому медіатором [5].

Сучасна концепція медіації була розроблена в США в 1940-х роках зі створенням Федеральної служби медіації та примирення (FMCS) на основі Закону про трудові відносини 1947 року. Агентство було створено у відповідь на масові страйки працівників, а медіація стала способом забезпечення продуктивності для роботодавців та уникнення негативних наслідків для держави. Основна місія агентства полягала у запобіганні або мінімізації впливу спорів між працівниками та керівництвом на вільний потік торгівлі шляхом забезпечення медіації, примирення та добровільного арбітражу. Ключовим моментом для подальшого поширення медіації стала конференція Роско Паунда в 1976 році, яка підкреслила ідеали гармонії та ефективності через альтернативні методи вирішення спорів. Ця подія започаткувала культурні зміни, які стосувалися гострих проблем суспільства та важливих процесуальних питань у судовій системі. Зокрема, промова голови Верховного суду та презентація професора Ф. Сандера заклали фундамент для майбутньої політичної платформи руху ADR у США та в усьому світі [6].

За останні 30 років медіація в Сполучених Штатах зазнала стрімкого розвитку, а сама практика набула все більшого поширення. З'явилося багато організацій, що займаються медіацією, а також численні доктринальні праці та законодавчі акти. У 2001 році Національна конференція уповноважених з уніфікації законодавства штатів

завершила роботу над Єдиним законом про медіацію, який гармонізував процес медіації в США. Цей закон сприяв доброчесності медіації, встановивши конфіденційність як фундаментальний принцип, що дозволяє сторонам розкривати медіатору необхідну інформацію для повного взаєморозуміння, захищаючи при цьому свої інтереси. Зараз медіація широко використовується в різних типах справ, навіть у тих, що мають значні наслідки для державної політики, або коли важливо створити повний публічний звіт про судовий розгляд. Звіти Комісії з питань рівних можливостей у сфері зайнятості свідчать, що приблизно 70% справ, які були врегульовані за допомогою медіації у 2020 році, були значними. Крім того, Федеральна служба медіації та примирення провела медіацію у понад 2 722 справах, пов'язаних з колективними переговорами, 1 945 справах щодо публічно-правових спорів, 1 500 справах щодо альтернативного вирішення спорів, а також реалізувала понад 1 675 освітніх та інтервенційних програм. Ця статистика свідчить про успішне впровадження та затребуваність медіації в США [2].

Історичні події, світові війни, соціально-економічні явища, швидка урбанізація та технологічний прогрес призвели до створення механізмів захисту прав людини та громадянського суспільства. Реалізація стратегій побудови соціальної держави сприяла підвищенню правової обізнаності, грамотності та участі громадян у захисті порушених прав. Ці зміни також зумовили необхідність розвитку судових інституцій та законодавчої бази для вирішення подібних ситуацій. Медіація з самого початку сприймалася і розвивалася як процес, що передбачає навчання та підвищення обізнаності сторін, які сперечаються, пошук соціальних і конструктивних шляхів вирішення спорів, а також заохочення сторін до самостійного пошуку мирного врегулювання конфлікту.

Європейські країни наслідували ранній успіх США у сфері медіації. Європейські країни сприяють розвитку альтернативних методів вирішення спорів у відповідь на зростаючу проблему доступу до правосуддя, що є основоположним правом, закріпленим у статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Процес прийняття медіації розпочав-

ся з прийняття Рекомендації про медіацію в сімейних справах у 1998 році. Цей документ визначив медіацію як процес, в якому третя сторона, медіатор, неупереджений і нейтральний, допомагає сторонам вести переговори і досягати взаємної згоди щодо спірних питань. Були встановлені принципи нейтральності, конфіденційності та неупередженості, які суттєво вплинули на розуміння медіації в суспільстві.

Збільшення кількості сімейних спорів, захист найкращих інтересів та благополуччя дитини, а також високі соціальні та економічні витрати для держав зумовили необхідність впровадження медіації в сімейних справах. Слідом за медіацією в сімейних справах Рада Європи у 1999 році прийняла ще одну Рекомендацію про медіацію в кримінальних справах з метою запобігання та боротьби зі злочинністю, посилення особистої участі потерпілих і обвинувачених у судочинстві та сприяння більш ефективним результатам у кримінальних справах [1].

За останні роки було зроблено кілька важливих кроків для просування та розвитку медіації в Європі. Рекомендація про альтернативи судовому розгляду спорів між адміністративними органами та приватними особами (2001), Рекомендація про медіацію в цивільних справах (2002) та Європейський кодекс поведінки медіаторів (2004) сприяли підвищенню рівня довіри до медіації.

Європейська робоча група з питань медіації (SEREJ-GT-MED) відіграла важливу роль у проведенні досліджень та розробці керівних принципів для сімейної медіації, кримінальної медіації, адміністративної медіації та цивільної медіації. У 2017-2019 роках перед GT-MED було поставлено завдання сприяти впровадженню Рекомендацій Комітету міністрів щодо медіації в державах-членах ЄС. Європейський посібник із законодавства про медіацію також був визнаний важливим документом для країн, які бажають розробити сприятливу правову базу для розвитку медіації. Ці ініціативи в сукупності сприяли зростанню та підвищенню ефективності практики медіації в Європі.

Впровадження медіації в ЄС стало значним кроком, в якому вирішальну роль відіграла Директива про медіацію в цивіль-

них та комерційних справах. Ця директива спрямована на сприяння мирному вирішенню спорів шляхом посилення медіації, вирішення питання доступу до правосуддя, надання публічної інформації про медіаторів та послуги медіації, а також заохочення функціонування послуг медіації на внутрішньому ринку. Крім того, у 2013 році було запроваджено інноваційну онлайн-процедуру альтернативного вирішення спорів (АВС) для покращення вирішення споживчих спорів. Регламент ЄС про онлайн-вирішення спорів вимагає від держав-членів зробити АВС більш доступним для споживачів і забезпечити їм можливість звертатися до сертифікованих установ АВС. Платформа, розроблена в рамках цього проекту, у 2019 році відвідали 2,8 мільйона відвідувачів, причому найбільше скарг було подано в Німеччині та Гібралтарі [3]. Однак медіація в ЄС ще не досягла поставлених цілей, особливо в досягненні збалансованого співвідношення між медіацією та судовими процесами.

Незважаючи на зростання популярності медіації в Україні, протягом багатьох років вона не була законодавчо врегульована, що перешкоджало розвитку альтернативного вирішення спорів (АВС) в країні. Проте 16 листопада 2021 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про медіацію», який став значним кроком на шляху створення правової бази для медіації в Україні. Тим не менш, українські дослідники наголошують на необхідності подальших кроків, зокрема створення національної моделі судової медіації, внесення змін до процесуального законодавства, запровадження механізмів забезпечення виконання домовленостей у справах міжнародної комерційної медіації та інтеграції медіації в інші сфери права, такі як нотаріальні послуги та система безоплатної правової допомоги. Ці заходи необхідні для повної інтеграції та ефективного використання медіації в Україні [7].

Статтею 124 Конституції України передбачено, що законом може бути встановлено обов'язковий досудовий порядок вирішення спору, а також законодавством передбачено вирішення спору шляхом укладення мирової угоди (ст. 207 ЦПК України, 50 ст. 192 ЦПК України). Миро-

ва угода може бути укладена в будь-який момент судового розгляду, при цьому вважається, що сторони досягли прийнятної для обох згоди зі спірного питання та вирішили довести судовий процес до кінця. У публічно-правових спорах пропонується примирна заява (ст. 190 КАС України), відповідно до якої сторони можуть повністю або частково врегулювати спори на основі взаємних поступок.

Ще однією передумовою є процедура вирішення спору за участю судді, або «судова медіація», яка була інкорпорована в українське законодавство у 2017 році. Концепція цього інституту полягає в тому, що спір може бути врегульований суддею до початку розгляду справи по суті. Однак через розбіжності в статусі суб'єкта медіації, моменті передачі спору на медіацію та процесі розгляду ця процедура має мало спільного з класичною моделлю медіації та існує в українській практиці як гібридна судова процедура [4].

Спроби інкорпорувати медіацію в законодавство прослідковуються у Спільній програмі Європейського Союзу та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України».

Враховуючи попередній досвід, Президент України видав Указ «Про Стратегію реформування судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» щодо розширення альтернативних способів вирішення спорів, зокрема включення медіації до українського законодавства. Проте процедуру впровадження завершили лише у 2021 році.

Висновки. Таким чином, розвиток медіації як автономного методу вирішення спорів був широким, і його не слід розглядати як засіб полегшення судової системи. До-

бровільність та конфіденційність процесу, співпраця залучених сторін, неупереджений та незалежний медіатор – все це характерні риси медіації. Досвід США та європейських країн показав, що процес медіації є затребуваним суспільством завдяки можливості підтримувати дружні стосунки, економити гроші та час та залишатися конфіденційним.

Повне розуміння процесу медіації та її головних цілей має важливе значення не лише для мирного вирішення спорів, але й для формування навичок ефективного врегулювання конфлікту, спрямованих на сприяння позитивній взаємодії між сторонами спору в майбутньому. Для досягнення розвитку медіації в широкому розумінні необхідно не лише вдосконалювати існуючу законодавчу базу, а й поширювати ідею застосування широкого значення медіації всіма можливими каналами. Важливо популяризувати медіацію через органи державної влади для вирішення спорів. Для цього необхідно, щоб сторони спору знали про наявність такої можливості та розуміли особливості та наслідки процедури. Враховуючи сучасні тенденції, створення онлайн-платформи медіації також сприятиме знаходженню сторонами спору мирного рішення.

Закон про медіацію відкрив нову сторінку в русі АВС в Україні з точки зору верховенства права та доступу до правосуддя. Незважаючи на очікуваний позитивний вплив, багато проблем ще потрібно вирішити. Ця розробка визначена як стратегічна мета просування АВС в Україні та реформування сектору юстиції. У зв'язку з цим подальші дії можуть включати встановлення організаційних стандартів якості для врегулювання за допомогою судової медіації, а також впровадження обов'язкової медіації в окремих типах справ.

Література:

1. Comments on Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters of 27.03.2017, RM, accessed April 7, 2022. URL: <https://rm.coe.int/1680706970>.
2. Fast facts about the agency, Federal Mediation and Conciliation Service, accessed November 8, 2021, FMCS-Fast-Facts-FY23-update-Jan-2024.pdf
3. European Commission, 3rd Report on the Online Dispute Resolution Platform, December, 2020. URL: https://commission.europa.eu/live-work-travel-eu/consumer-rights-and-complaints/resolve-your-consumer-complaint/alternative-dispute-resolution-reports-and-research_en
4. Токарева К. Порівняльний аналіз врегулювання спорів за участю судді та за допомогою медіації. Наукові праці Національного авіаційного університету. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. №4. 2020, С. 83-85. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.57.15068>.
5. Шишка Н.В. Поняття «медіація» як альтернативна форма вирішення спорів: до проблеми праворозумін-

ня. *Юридичний науковий електронний журнал* № 4. 2021. С. 297-300. URL: http://lsej.org.ua/4_2021/74.pdf.

6. Кисельова Т. Правове регулювання відносин з надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. Вип. 11-12. 2011, 228 с.

7. Цувіна Т., Вахонєва Т. Закон України «Про медіацію»: Основні досягнення та подальші кроки розвитку медіації в Україні. *Доступ до правосуддя у Східній Європі* – 2022. С. 142-153.

References:

1. Comments on Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters of 27.03.2017, RM, accessed April 7, 2022. URL: <https://rm.coe.int/1680706970>.

2. Fast facts about the agency, Federal Mediation and Conciliation Service, accessed November 8, 2021, FMCS-Fast-Facts-FY23-update-Jan-2024.pdf

3. European Commission, 3rd Report on the Online Dispute Resolution Platform, December, 2020. URL: https://commission.europa.eu/live-work-travel-eu/consumer-rights-and-complaints/resolve-your-consumer-complaint/alternative-dispute-resolution-reports-and-research_en

4. Ksenia Tokareva, Comparative analysis of settlement of disputes with the participation of a judge and with the help of mediation, *Scientific works of the National Aviation University. Legal Bulletin. Air and Space Law*. 4, 57 (2020): 83–85. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.57.15068>.

5. N. V. Shyshka, The concept of “mediation” as an alternative form of dispute resolution: to the problem of legal understanding, *Legal Scientific Electronic Journal* 4 (2021): 297-30, http://lsej.org.ua/4_2021/74.pdf.

6. Tatiana Kiselyova, «Legal regulation of relations on the provision of mediation services in foreign countries» *Pravo Ukrainy*. 11-12 (2011). 228 p.

7. Tetiana Tsuvina and Tetiana Vakhonieva, *Law of Ukraine ‘On Mediation’: Main Achievements and Further Steps of Developing Mediation in Ukraine*, *Access to Justice in Eastern Europe* (2022): 142-153.

Стаття надійшла до друку 21 лютого 2025 року

УДК 346.21

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B5

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Гуренко В.А.,

*аспірант Університету «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
email: hurenkova@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9409-563X>*

FEATURES OF LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF RELIGIOUS ORGANISATIONS AND THE RIGHT TO FREEDOM OF CONSCIENCE IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Stepanenko N.V.,

*PhD in law,
associate Professor of the Department of Theory and History
of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Hurenko V.A.,

*PhD student of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
email: hurenkova@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9409-563X>*

Анотація. Наукова стаття присвячена аналізу особливостей правового регулювання діяльності релігійних організацій та реалізації права на свободу совісті в Україні в умовах воєнного стану. Аналізуються основні законодавчі зміни в Україні під час воєнного стану, які спрямовані на забезпечення національної безпеки, унеможливлення впливу релігійних організацій, що афілійовані з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена, та обмеження їхньої діяльності відповідно до норм міжнародного права, у тому числі заборони діяльності Російської православної церкви та ідеології «русского міра» в Україні.

У статті досліджуються вплив збройної агресії російської федерації проти України на державну політику щодо свободи совісті та функціонування релігійних організацій в Україні, особливо тих релігійних організацій, які канонічно і організаційно підпорядковуються Російській православної церкві. У статті розкривається поняття іноземної релігійної організації згідно чинного законодавства України. Визначаються критерії, за якими іноземні релігійні організації можуть здійснювати діяльність в Україні, а також умови їхньої заборони. Проаналізовано положення основних законів в Україні, зокрема, акцентується увага на аналізі рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 грудня 2022 року «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» та Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», що встановлює чіткі вимоги до релігійних організацій, які можуть мати зв'язки з державою, яка визнана такою що здійснила

або здійснює збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України.

Стаття підкреслює важливість дотримання правового балансу між забезпеченням права громадян на свободу світогляду і віросповідання та захистом національних інтересів держави у контексті сучасних викликів пов'язаних із збройною агресією російської федерації проти України та введеним воєнним станом на території всієї держави, який передбачає часткове обмеження прав громадян.

Ключові слова: іноземна релігійна організація, воєнний стан, право на свободу світогляду і віросповідання, національна безпека, збройна агресія, афілійованість.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11.

Abstract. The scientific article is devoted to analyzing the features of legal regulation of the activities of religious organizations and the realization of the right to freedom of conscience in Ukraine under martial law. The author analyses the main legislative changes in Ukraine during martial law aimed at ensuring national security, preventing the influence of religious organizations affiliated with a foreign religious organization whose activities are prohibited in Ukraine, and restricting their operations in accordance with international law, including the prohibition of the Russian orthodox church and the ideology of the «Russian world» in Ukraine.

The article examines the impact of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine on the state policy on freedom of conscience and the functioning of religious organizations in Ukraine, especially those religious organizations that are canonically and organizationally subordinated to the Russian orthodox church. The article explains the concept of a foreign religious organization under the current legislation of Ukraine. The author defines the criteria by which foreign religious organizations may operate in Ukraine, as well as the conditions for their prohibition. The provisions of the main laws in Ukraine are analyzed, in particular, the author focuses on the analysis of the decision of the National Security and Defence Council of Ukraine of 1 December 2022 «On Certain Aspects of the Activities of Religious Organisations in Ukraine and the Application of Personal Special Economic and Other Restrictive Measures (Sanctions)» and the Law of Ukraine «On the Protection of the Constitutional Order in the Field of Activities of Religious Organizations», which sets out clear requirements for religious organizations that may have ties with a state that is recognized as having committed or is committing armed aggression against Ukraine and/or temporarily occupying part of the territory of Ukraine.

The article emphasizes the importance of maintaining a legal balance between ensuring the right of citizens to freedom of worldview and religion and protecting the national interests of the State in the context of the current challenges posed by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and the imposition of martial law throughout the State, which provides for partial restriction of citizens' rights.

Keywords: foreign religious organization, martial law, right to freedom of worldview and religion, national security, armed aggression, affiliation.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 11.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні через збройну агресію російської федерації, особливого значення набуває діяльність держави спрямована на захист суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, у тому числі важливим аспектом є питання правового регулювання діяльності релігійних організацій та забезпечення права на свободу світогляду і віросповідання в період дії воєнного стану. Держава змушена балансувати між гарантуванням конституційних прав та свобод громадян і необхідністю захисту національної безпеки від зовнішніх загроз, які можуть поширюватися через діяльність різних видів організацій, у тому числі через діяльність релігійних організацій.

Однією з ключових проблем в Україні під час збройної агресії російської федерації, стала діяльність релігійних організацій, афілійованих із центрами впливу в країні-а-

гресорі, зокрема, але не виключно з Російською православною церквою, яка відкрито підтримала і підтримує військову агресію проти України. Враховуючи використання релігії як інструменту гібридної війни та впливу на населення України, законодавець ухвалив низку нормативно-правових актів, спрямованих на обмеження впливу таких організацій. Це, зокрема, рішення Ради національної безпеки і оборони України та Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій».

Однак, такі законодавчі ініціативи викликають низку правових та суспільних дискусій, у тому числі серед науковців та юристів, зокрема щодо співвідношення між свободою віросповідання та забезпеченням державної безпеки, а також щодо визначення правової межі допустимого в прийнятих рішеннях щодо обмеження діяльності деяких релігійних організацій в Україні і тим самим визначення правової допустимості

обмеження права на свободу світогляду і віросповідання громадян в умовах воєнного стану. Проблемним залишається питання правових критеріїв, за якими релігійну організацію можна визнати загрозливою для національної безпеки, а також механізмів правового реагування, які б відповідали міжнародним стандартам у сфері прав людини. Таким чином, наявна нагальна необхідність щодо проведення глибокого наукового аналізу цих аспектів з метою розробки ефективних та збалансованих правових рішень по регулюванню діяльності релігійних організацій в період воєнного стану в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Питанню діяльності релігійних організацій присвячені дослідження таких вчених, як: С.М. Мельничук, М.С. Васін, М.С. Мельникович, Ю.Ю. Пайда, О.М. Биков та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогоднішній день у вітчизняній науці недостатньо уваги приділено питанню правового регулювання релігійних організацій в період воєнного стану, у тому числі діяльності релігійних організацій, афілійованих із центрами впливу в країні-агресорі, а також правової допустимості обмеження права на свободу світогляду і віросповідання громадян в умовах воєнного стану.

Формулювання мети і методів дослідження. Метою статті є аналіз чинного законодавства України щодо дослідження правового регулювання релігійних організацій в період воєнного стану в Україні, окреслення основних правових ознак релігійних організацій, що афілійовані з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена та критеріїв, за якими іноземні релігійні організації можуть здійснювати діяльність в Україні.

Під час дослідження теми статті використовувалися такі методи, як системного аналізу – при розгляді різних аспектів предмета дослідження; дедуктивний метод – для виявлення прогалів в правовому регулюванні релігійних організацій в період воєнного стану в Україні; порівняльно-правовий метод – для дослідження та порівняння підходів до правового регулювання релігійних організацій в період воєнного стану тощо.

Виклад основного матеріалу. Правове

регулювання діяльності релігійних організацій та реалізація права на свободу совісті є важливими аспектами функціонування демократичної держави. В Україні ці питання набули особливої актуальності в умовах воєнного стану, запровадженого у відповідь на збройну агресію російської федерації. Введення воєнного стану зумовило необхідність адаптації правового регулювання, спрямованого на забезпечення національної безпеки, захист конституційного ладу та запобігання використанню релігійних організацій як одного з інструментів впливу у війні.

На території України продовжують функціонувати релігійні організації, які за канонічною та організаційною складовою є пов'язані з осередками впливу, розташованими в російській федерації, зокрема з російською православною церквою. Такі зв'язки становлять потенційну загрозу для національної безпеки держави, сприяють розповсюдженню деструктивних ідеологій і можуть слугувати засобом для реалізації політичних цілей. У зв'язку з цим, задля недопущення розколу у суспільстві за релігійною ознакою та сприяння консолідації українського суспільства, держава вимушена застосовувати обмежувальні заходи щодо діяльності таких релігійних організацій в Україні.

Обмеження вводяться з урахуванням норм міжнародного права, при цьому головним критерієм виступає захист національної безпеки країни. Обмежувальні заходи впливають на функції держави, змінюючи самі обсяги діяльності держави, а також способи її здійснення, що відображено в наукових дослідженнях [1, с. 32]. У тому числі деякі обмеження можуть бути застосовані у сфері діяльності релігійних організацій, але виключно в інтересах національної або громадської безпеки. Одним із перших таких заходів, стало прийняття рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 грудня 2022 року «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», яким було визначено необхідність внесення у двомісячний строк на розгляд Верховної Ради України законопроекту щодо унеможливлення діяльності в

Україні афілійованих із центрами впливу в російській федерації релігійних організацій відповідно до норм міжнародного права у сфері свободи совісті та зобов'язань України у зв'язку зі вступом до Ради Європи [2].

Після прийняття рішення Ради національної безпеки і оборони України, зважаючи на збройну агресію російської федерації проти України, підтримку цієї агресії російською православною церквою і відзначаючи, що численні протиправні дії російської православної церкви та підлеглих їй релігійних організацій на території України створюють загрозу національній та громадській безпеці, правам і свободам громадян України, 20 серпня 2024 року був прийнятий Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». Основною метою цього нормативного акту є забезпечення стабільності функціонування держави та суспільства, захист прав і свобод людини, а також врегулювання особливостей діяльності іноземних релігійних організацій в Україні [3].

Основними законодавчими новелами згідно даного закону стало впровадження визначення «іноземна релігійна організація» із наданням відповідних критеріїв; заборона діяльності російської православної церкви та ідеології «русского міра» в Україні; оформлення критеріїв релігійних організацій в Україні, афілійованих з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена; надання визначення ідеології «русского міра».

Іноземні релігійні організації мають право здійснювати діяльність в Україні лише за умови, що їхня діяльність не завдає шкоди національній або громадській безпеці, не порушує публічний порядок, не загрожує здоров'ю, моральним засадам чи правам інших осіб. Водночас в Україні не дозволяється діяльність тих іноземних релігійних організацій, які одночасно відповідають двом умовам: вони знаходяться в державах, визнаних агресорами проти України або причетних до окупації її територій, а також прямо або опосередковано, наприклад через заяви своїх лідерів, підтримують військові дії проти України. До іноземних релігійних організацій, які знаходяться в державі, яка визнана такою, що здійснила або здійснює

збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, належать іноземні релігійні організації (в тому числі релігійні управління, об'єднання, центри), керівний центр (управління) яких знаходиться за межами України у відповідній державі-агресорі [3].

Також в Україні не допускається діяльність в Україні релігійної організації, яка: 1) афілійована з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена; 2) афілійована з релігійною організацією, яка афілійована з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена [4].

На рівні законодавства України вперше закріплено поняття «ідеологія «русского міра». Дане визначення являє собою російську доктрину неоколоніального характеру, в основі якої закладено шовіністичні, нацистські, расистські, ксенофобські, релігійні ідеї, образи і цілі, знищення України, геноцид Українського народу, невизнання суверенітету України та інших держав. Доктрина спрямована на силове розширення імперського простору російської федерації, як способу реалізації особливого цивілізаційного права росіян на масові вбивства, державний тероризм, воєнне вторгнення до інших держав, окупацію територій, поширення канонічної території російської православної церкви на інші країни [5].

Також на законодавчому рівні передбачено, що зважаючи на те, що російська православна церква є ідеологічним продовженням режиму держави-агресора, співучасницею воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що вчиняються від імені російської федерації та ідеології «русского міра», діяльність в Україні російської православної церкви заборонена. Використання релігійних організацій для пропаганди ідеології «русского міра», у тому числі популяризації такої ідеології у будь-який спосіб та/або будь-якими засобами, що суперечить інтересам національної та громадської безпеки, територіальної цілісності України, забороняється [3].

Законодавчі зміни з боку держави були спрямовані на захист національної та громадської безпеки України в сфері діяльності релігійних організацій, в першу чергу для

унеможливлення впливу російською православною церквою на релігійні організації України. Окрім цього, не допускається діяльність релігійних організацій в Україні, які будуть визнані афілійованими з іноземною релігійною організацією, що знаходиться в державі, яка визнана такою, що здійснила або здійснює збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України.

Однак такі законодавчі зміни, які встановлюють обмеження та додатково врегульовують діяльність релігійних організацій, викликали низку правових та суспільних дискусій, у тому числі серед науковців та юристів, зокрема щодо співвідношення між правом на свободу віросповідання та забезпеченням національної та громадської безпеки в державі.

При прийнятті відповідних змін до законодавства та відповідно до преамбули Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», законодавець посилається на правові засади, а саме статті 35 Конституції України, статті 9 і 11 Європейської конвенції з прав людини, що передбачають права на свободу совісті, релігії та об'єднання у релігійні організації і можливість обмеження відповідних прав законом в інтересах національної або громадської безпеки, захисту прав і свобод інших осіб.

При детальному аналізі вищезазначених статей виникає правова невідповідність змісту даних положень законодавства та обґрунтуванню законотворця при підготовці та прийнятті Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». Оскільки, ані Конституція України, ані Європейська конвенція з прав людини, на які посилаються в преамбулі даного закону, не містять положень, які б передбачали можливість обмеження права на свободу совісті, віросповідання та об'єднання в релігійні організації з міркувань національної безпеки.

Так, відповідно до статті 35 Конституції України передбачено, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово

чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей [6]. У статті 9 Європейської конвенції з прав людини, ратифікованої Законом України від № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року передбачено, що свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [7].

Отже, з огляду на положення українського законодавства та міжнародних документів, що регулюють право на свободу совісті й віросповідання, обмеження релігійних свобод допустимі для забезпечення громадської безпеки. Натомість у преамбулі Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» акцент зроблено на національній безпеці, що не цілком відповідає зазначеним нормам.

Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, у своїх Рекомендаціях щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань, підготовлених за сприяння Європейської Комісії за демократію зауважує, що міжнародне право не визнає забезпечення «безпеки» або «національної безпеки» в якості допустимих підстав для обмеження проявів свободи релігії чи переконань. Зважаючи на те, що свобода релігії чи переконань є невід'ємним правом людини, вкрай важливо, щоб критерії можливих обмежень застосовувалися з максимальною акуратністю та точністю. Обмеження, що накладаються державою, повинні передбачати мінімально можливе втручання у здійснення цієї свободи і повинні застосовуватися лише як крайній захід [8, с. 18-19]. У демократичних суспільствах, коли на території однієї і тієї самої країни співіснують декілька конфесій, може існувати необхідність запровадження обмежень щодо свободи сповідувати свою релігію або переконання з метою примирення інтересів різних груп і забезпечен-

ня поваги до переконань кожного. Суд вже неодноразово наголошував на ролі держави як нейтрального та неупередженого організатора вирішення питань, пов'язаних з відправленням різних релігійних культів, сповіданням релігій і переконань, і зазначав, що така роль сприяє підтриманню в демократичному суспільстві громадського порядку, релігійної гармонії і терпимості [9, с. 371].

Тобто «національна безпека» не є допустимим обмеженням права на свободу совісті та віросповідання, допустимим можна вважати забезпечення «громадської безпеки».

Водночас, важливо наголосити, що відповідно до статті 15 Європейської конвенції з прав людини передбачено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [7]. Однак у разі запровадження воєнного стану Україна, керуючись Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, зобов'язана невідкладно інформувати через Генерального секретаря ООН країни-учасниці цього пакту про тимчасові обмеження прав і свобод людини та громадянина, які відступають від її зобов'язань за пактом, із зазначенням обсягу таких відхилень та обґрунтуванням причин їх введення [9].

Важливим є також позиція суддів Конституційного суду України щодо конституційного контролю обмеження релігійної свободи в умовах воєнного стану. Згідно окремої думки (частково збіжна) судді Конституційного Суду України Василя Лемака зазначено, що очевидним і безперечним є те, що під час війни немає більш переконливого державного інтересу, ніж безпека нації. Наявна необхідність пошуку балансу між конституційною потребою протистояти ворогу, з одного боку, і потребою в особливій конституційній гарантії свободи віросповідання та права на об'єднання громадян, з другого боку. Якщо ворог застосовує як зброю вплив певної релігійної організації з центром у Москві, то під час війни проявляється міцний

раціональний зв'язок між потребами нашої оборони, національної безпеки та обов'язком (не лише можливостями) Української держави запроваджувати такі засоби, які є адекватними для нейтралізації відповідних загроз. Саме в такому контексті слід розглядати оспорювані законодавчі приписи – як засоби захисту України від реальної загрози з боку агресивної держави [10].

Таким чином, з урахуванням викладеного варто зазначити, що відповідно до Конституції України та міжнародних зобов'язань України, визначених Європейською конвенцією, обмеження свободи світогляду і віросповідання можливе лише на період дії воєнного стану. Також з правової точки зору та для більш коректного юридичного обґрунтування застосування відповідних обмежень необхідно застосовувати принцип інтересу «громадської безпеки», а не «національної безпеки».

Варто також зазначити, що згідно з пунктом 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 передбачено, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [11].

В Указі Президента відсутня стаття 35 Конституції України в переліку прав, які можуть обмежуватися. Враховуючи, що Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» вже прийнятий та набрав чинності, виникає правова необхідність приведення у відповідність вищезазначеного Указу Президента та внесення змін з урахуванням прийнятого Закону.

Висновки. Правове регулювання діяльності релігійних організацій в умовах воєнного стану є важливим аспектом державної політики, спрямованої на забезпе-

чення національної та громадської безпеки та конституційного ладу України. Внаслідок збройної агресії російської федерації, України була змушена вживати правові заходи щодо релігійних організацій, афілійованих із центрами впливу в російській федерації.

Окрім цього, тепер не допускається діяльність релігійних організацій в Україні, які будуть визнані афілійованими з іноземною релігійною організацією, що знаходиться в державі, яка визнана такою, що здійснила або здійснює збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України. Такі релігійні організації мають право продовжити діяльність, у випадку застосування правового механізму зміни підлеглості, тобто релігійні організації мають право змінити підлеглість у канонічних та організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням), крім тих керівних центрів (управлінь), які знаходяться за ме-

жами України в державі, яка визнана такою, що здійснила або здійснює збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, і діяльність яких заборонена в Україні.

Водночас проведений аналіз показує, що нормативно-правове регулювання цього питання має відповідати міжнародним стандартам, зокрема, Європейській конвенції з прав людини та Міжнародному пакту про громадянські і політичні права. Для ефективного правового регулювання необхідно забезпечити збалансований підхід, що передбачає одночасне збереження релігійних свобод громадян та захист інтересів держави в умовах воєнного стану. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на пошук оптимального механізму правового врегулювання діяльності релігійних організацій, враховуючи як національну безпеку, так і зобов'язання України у сфері прав людини.

Література:

1. Мельничук С. М. Функції сучасної держави в умовах воєнного стану. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. №1. С. 23-35.
2. Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021525-22#n4> (дата звернення: 10.01.2025).
3. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій: Закон України від 20.08.2024 № 3894-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#n78> (дата звернення: 10.02.2025).
4. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 10.01.2025).
5. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22.05.2022 № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#n5> (дата звернення: 10.01.2025).
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4272> (дата звернення: 10.01.2025).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.01.2025).
8. Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань. 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/a/538080.pdf> (дата звернення: 10.01.2025).
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n193> (дата звернення: 10.01.2025).
10. Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 06.04.2022 №1-p(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-22#Text> (дата звернення: 10.01.2025).
11. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 10.01.2025).

References:

1. Melnychuk S. M. Functions of the modern state in the conditions of martial law. *Bulletin of the LDIA named after E.O. Didorenko*. 2023. №1. С. 23-35.
2. National Security and Defence Council of Ukraine (2022). Decision «On certain aspects of the activities

of religious organisations in Ukraine and the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021525-22#n4> (Accessed January 10, 2025).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2024). The Law of Ukraine «On the Protection of the Constitutional Order in the Field of Activities of Religious Organisations». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#n78>(Accessed January 10, 2025)

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991). The Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organisations». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (Accessed January 10, 2025).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022). The Law of Ukraine «On the prohibition of propaganda of the Russian Nazi totalitarian regime, the armed aggression of the Russian Federation as a terrorist state against Ukraine, and the symbols of the military invasion of Ukraine by the Russian Nazi totalitarian regime». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#n5> (Accessed January 10, 2025).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996). The Constitution of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4272> (Accessed January 10, 2025).

7. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Accessed January 10, 2025).

8. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (2022). Guidelines for Review of Legislation Pertaining to Religion or Belief. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/a/538080.pdf> (Accessed January 10, 2025).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015). The Law of Ukraine «On the legal regime of martial law». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n193> (Accessed January 10, 2025).

10. Dissenting opinion (concurring) of Judge of the Constitutional Court of Ukraine Lemak V.V. (2022). «On the Decision of the Constitutional Court of Ukraine (Second Senate)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-22#Text> (Accessed January 10, 2025).

11. The President of Ukraine (2022). Decree «On the introduction of martial law in Ukraine». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (Accessed January 10, 2025).

Стаття надійшла до друку 10 лютого 2025 року

УДК 342.7

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B6

ЗАВДАННЯ ТА РОЛЬ СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Биков О.М.,

*д.ю.н., професор, професор кафедри
теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Лисенко Я.О.,

*аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: lysenkoyo@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0922-3944>*

FUNCTIONS AND ROLE OF THE COURT IN SUPPORTING STATE POLICY IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

Bykov O.M.,

*Doctor of Laws, Professor, Professor of the Department of State and
Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Lysenko Y.O.,

*PhD student, «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: lysenkoyo@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0922-3944>*

Анотація. Судова влада є одним з основних елементів правової держави, забезпечуючи верховенство права та гарантії конституційних прав людини. В Україні, як і в багатьох країнах, питання судового захисту прав людини стоїть на порядку денному в контексті загальних реформ, спрямованих на зміцнення демократичних інститутів і забезпечення правової справедливості.

На сьогоднішній день судова система України проходить складний шлях реформ, метою яких є досягнення високого рівня ефективності правосуддя, підвищення довіри громадян до судових органів та забезпечення справедливої і доступної судочинства для всіх верств населення. Однак, незважаючи на певні позитивні зміни, судова система все ще стикається з численними проблемами, такими як перенавантаження судів, затримки у розгляді справ, недостатня спеціалізація суддів та інші організаційні та кадрові труднощі. Це створює перешкоди для забезпечення належного захисту прав людини і правосуддя, що є одним із фундаментальних принципів демократичної держави.

Зокрема судова система є важливою складовою механізму захисту прав і свобод громадян, оскільки саме суди гарантують справедливість, правову визначеність і дотримання основних прав людини, закріплених у Конституції України та міжнародних договорах. Метою цієї роботи є дослідження завдань судової влади в контексті державної політики у сфері прав людини, аналіз ефективності судового захисту прав та свобод громадян, а також вивчення проблем, що виникають в процесі реалізації цієї політики.

У статті розглядаються основні принципи судового захисту, такі як право на справедливий суд та доступ до правосуддя, а також важливість стратегічних документів, зокрема Національної стратегії у сфері прав людини та Стратегії розвитку системи правосуддя. Особливу увагу приділено аналізу практичних аспектів судових реформ в Україні, проблемам оптимізації судової мережі та спеціалізації судів, що безпосередньо впли-

вають на ефективність правосуддя.

Незважаючи на певні досягнення, система судочинства в Україні потребує подальших змін, які забезпечать більш ефективний механізм захисту прав людини. Реалізація реформ має бути комплексною та спрямованою на підвищення рівня довіри до судової системи та правосуддя в цілому.

Ключові слова: права людини, державна політика, суди, роль судів.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. The judiciary is a key element of the rule of law, ensuring the rule of law and guarantees of constitutional human rights. In Ukraine, as in many countries, the issue of judicial protection of human rights is on the agenda in the context of general reforms aimed at strengthening democratic institutions and ensuring legal justice.

Today, Ukraine's judicial system is undergoing a challenging reform process aimed at achieving a high level of justice efficiency, increasing public trust in the judiciary, and ensuring fair and accessible justice for all segments of the population. However, despite some positive changes, the judicial system still faces numerous challenges, such as court overload, delays in case consideration, lack of judicial specialization and other organizational and staffing difficulties. This creates obstacles to ensuring proper protection of human rights and justice, which is one of the fundamental principles of a democratic state.

In particular, the judicial system is an important component of the mechanism for protecting the rights and freedoms of citizens, since it is the courts that guarantee justice, legal certainty and observance of fundamental human rights enshrined in the Constitution of Ukraine and international treaties. The purpose of this paper is to study the tasks of the judiciary in the context of the State human rights policy, to analyze the effectiveness of judicial protection of citizens' rights and freedoms, and to examine the problems arising in the course of implementation of this policy.

The article examines the basic principles of judicial protection, such as the right to a fair trial and access to justice, as well as the importance of strategic documents, in particular the National Human Rights Strategy and the Strategy for the Development of the Justice System. Particular attention is paid to the analysis of practical aspects of judicial reforms in Ukraine, the problems of optimizing the judicial network and specialization of courts, which directly affect the efficiency of justice.

Despite certain achievements, the judicial system in Ukraine requires further changes that will ensure a more effective mechanism for the protection of human rights. The implementation of reforms should be comprehensive and aimed at increasing the level of trust in the judicial system and justice in general.

Keywords: human rights, state policy, courts, the role of courts.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Забезпечення дотримання прав людини є основною складовою демократичної держави та визначальним чинником її розвитку. В умовах сучасних соціально-політичних викликів, таких як війна, внутрішньополітична нестабільність та зовнішні загрози, роль судової влади у забезпеченні прав людини набуває особливої ваги. З огляду на актуальні проблеми у сфері правосуддя, такі як доступ до справедливого суду, тривалість судового розгляду та виконання судових рішень, дослідження завдань і ролі суду у забезпеченні державної політики в цій сфері стає вкрай важливим.

На сьогодні, в Україні спостерігається ряд викликів, що перешкоджають ефективному функціонуванню судової системи, зокрема: корупція, низький рівень довіри населення до судів, а також недосконалість правової бази. Ці фактори ускладнюють реалізацію державної політики у сфері прав людини та створюють ризики для захисту основних прав і свобод громадян. Водночас в умовах інтеграції України до Європейського Союзу, виникає необхідність адаптації на-

ціонального законодавства до європейських стандартів, що також потребує детального аналізу ролі суду в цьому процесі.

Дослідження даної теми зумовлене необхідністю оцінки ролі та впливу судової влади у забезпеченні ефективної реалізації державної політики у сфері прав людини. Це дослідження має на меті виявлення ключових проблем та пропозицій щодо їх подолання, що дозволить покращити механізми захисту прав людини та сприяти розвитку правової держави в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації у сфері прав людини в Україні свідчать про значний інтерес наукової спільноти до ролі судової влади у забезпеченні державної політики в цій сфері. Відомі українські науковці присвячують свої роботи аналізу актуальних проблем судочинства, ефективності правового захисту та відповідності національного законодавства міжнародним стандартам.

Під час дослідження даної теми було розглянуто праці таких науковців, як: І. А. Толкачо-

ва, Христова Г., Котковський В. С., Богатирьова М. О., Чорна С., Северінова О. Б., Короед С. О., Кресіна І. О., Прилуцький С. В., Борискавка О. та інші.

Праці цих вчених показують значний внесок у розвиток правової теорії та практики щодо забезпечення прав людини через судову систему в Україні. Вони аналізують як теоретичні засади, так і практичні аспекти судової реформи, що дозволяє зробити висновки про ефективність судового захисту прав громадян. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема залишається невирішеною в багатьох аспектах, зокрема в контексті реалізації прав людини в реальних судових процесах і забезпечення доступу до правосуддя для всіх верств населення.

Виклад основного матеріалу. Г. Христова зазначає, що однією з особливостей зобов'язань держави у сфері прав людини є те, що вони реалізуються в межах національного правопорядку, а їх дотримання або виконання (порушення) може бути оцінено на національному та міжнародному рівнях в уповноважених судовими (чи квазісудовими) установами, що тягне за собою відповідальність. Заходи такої відповідальності будуть спрямовані на відновлення порушених прав носія та виконуватися на національному рівні (зокрема заходи індивідуального характеру у вигляді відновлення прав, перегляду остаточного рішення та ін., а також сплата державою компенсації) [1, с. 23].

Кожна людина повинна мати можливість вільно обрати спосіб захисту своїх порушених прав. При цьому вона має бути впевнена в тому, що держава гарантує рівну можливість для будь-якого, незалежно від віри, раси, місця проживання, віку і статі, скористатися цими способами захисту. В іншому випадку прагнення сучасної держави до демократії, законності, свободи, рівності, гуманізму, правової держави, виражене в конституційних нормах і принципах, залишиться лише декларацією про наміри [2, с. 15].

Відтак у сучасних умовах розвитку України, зокрема в контексті правових реформ та євроінтеграційних процесів, роль судової влади у забезпеченні державної політики у сфері прав людини набуває особливої важливості. Суд є ключовою інститу-

цією, відповідальною за захист прав і свобод громадян, забезпечення верховенства права та справедливості. Однак, ефективність виконання цих завдань часто залежить від того, наскільки судова система здатна реагувати на виклики часу, зокрема, забезпечувати доступ до правосуддя, справедливий судовий розгляд і виконання судових рішень.

Як зазначає С. Чорна, майже всі державотворчі процеси, що нині відбуваються в Україні, тісно пов'язані з реалізацією принципу забезпечення та захисту прав і свобод людини. Що у свою чергу право на судовий захист є обов'язковим складником кожного суб'єктивного права особи, яке вона може реалізувати як безпосередньо, так і через діяльність державних чи уповноважених державою органів або організацій, які створюють необхідні умови, що сприяють відновленню порушеного права, припиненню правопорушення та притягненню винних до відповідальності [3, с. 187].

Відтак, роль судової влади є здійснення правосуддя, подібну думку також поділяє Северінова О. Б.. При цьому слід зважати, що існує кілька способів вирішення правових конфліктів: це як судовий захист прав і свобод, так і альтернативні (позасудові) механізми, такі як переговори, медіація, третейський розгляд.

Северінова О. Б. зазначає, що «слід погодитися з твердженням про те, що правосуддя, що здійснюється судами, є найбільш надійним і цивілізованим способом захисту прав і свобод людини та громадянина, а судова форма захисту прав і свобод людини є найбільш демократичною максимально пристосованою до повного, усебічного об'єктивного виявлення фактичних обставин і причин виникнення різноманітних спорів, учинених правопорушень і встановлення істини у справах, що знаходяться на розгляді в судах» [4, с. 19]. Однак, вважаємо, що не завжди судовий захист є найкращим способом вирішення спорів, оскільки він може бути тривалим, витратним та емоційно виснажливим для сторін. У деяких випадках альтернативні способи вирішення спорів, такі як медіація чи переговори, можуть забезпечити швидше й ефективне досягнення згоди між сторонами, зберігаючи при цьому їхні ділові або особисті відносини. Зокрема,

такі методи дозволяють уникнути зайвого формалізму та зосередитися на інтересах обох сторін, що сприяє пошуку взаємовигідного рішення. Крім того, альтернативні способи вирішення спорів часто є менш затратними з фінансового погляду, що особливо важливо для соціально вразливих груп населення, які не завжди можуть дозволити собі судовий розгляд.

Враховуючи це, судовий захист слід розглядати як ключовий, але не єдиний інструмент у системі забезпечення прав і свобод людини. Оптимальним є комплексний підхід, що поєднує ефективність судового механізму з гнучкістю альтернативних способів вирішення конфліктів.

Таким чином, хоча альтернативні способи вирішення спорів можуть бути ефективними в окремих випадках, судовий захист залишається невід'ємною частиною системи забезпечення прав і свобод людини. Роль суду та судової влади загалом у забезпеченні державної політики у сфері прав людини полягає не лише у здійсненні правосуддя, але й у забезпеченні самого права на звернення до суду. Зважаючи на це, слід зазначити, що державна політика у сфері прав людини регулюється Указом Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року № 119/2021. Згідно з параграфом 4 розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини реалізація Стратегії здійснюється зокрема за таким стратегічним напрямом забезпечення права на справедливий суд.

У Національній стратегії визначається наступними проблемами у цьому стратегічному напрямі:

- надмірна тривалість проваджень в адміністративних, цивільних та кримінальних справах;
- недостатня інклюзивність та доступність судового процесу;
- випадки порушення права на захист, права зберігати мовчання та не свідчити проти себе;
- тривале невиконання судових рішень [5].

Тобто судові органи виступають, як один з механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина. Механізм захисту прав і свобод людини слід розуміти як комплекс-

ну, динамічну та законодавчо регламентовану систему, яка визначає суб'єктів, об'єкти, засоби і методи захисту. Її завданням є усунення незаконних перешкод у реалізації прав і свобод, попередження їх подальших порушень та притягнення винних до юридичної відповідальності [3, с. 188].

Зокрема судовий захист гарантується державою в Конституції України, а саме у статті 8 Основного Закону зазначено, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [6]. Це положення забезпечує високий рівень захисту, підкреслюючи фундаментальну роль судової влади у правовій системі держави. Державна політика у сфері прав людини, яка стосується функціонування судової системи, додатково регулюється Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженою Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. Цей документ визначає основні напрямки реформування судової системи, спрямовані на підвищення її ефективності, доступності та відповідності міжнародним стандартам, що є важливою складовою державної політики у сфері прав людини. Зокрема, реалізується державна політика у сфері правосуддя через Закон України «Про судоустрій та статус суддів».

Як визначено у пункті 3 розділу 1 Розвиток системи правосуддя Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, основними проблемами, які зумовлюють необхідність подальшого удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, є:

- нездійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України своєї діяльності та неможливість відновлення її роботи без удосконалення законодавства;
- недоброчесність окремих суддів, працівників органів та установ судової влади, випадки толерування корупційних проявів;
- недосконалість існуючої системи місцевих судів;
- неефективність системи фінансового, матеріально-технічного та соціального забезпечення гарантій незалежності судової

влади;

- недосконалість системи органів судової влади, організації їх діяльності, у тому числі щодо фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів усіх рівнів;

- функціональна недосконалість системи органів суддівського врядування та самоврядування;

- нестача суддів у місцевих та апеляційних судах, надмірне навантаження на суддів у судах усіх рівнів;

- неефективність процесуальних механізмів касаційного оскарження та формування єдиної судової практики в застосуванні закону судами України;

- надмірно складні процедури проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, а також порядок складення кваліфікаційного іспиту і методологія оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді;

- неефективні механізми притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності;

- неналежне виконання судових рішень, неефективність механізмів судового контролю за виконанням судових рішень;

- відсутність дієвих механізмів альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів;

- перешкоди в доступі до правосуддя;

- недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя;

- надмірна тривалість розгляду справ у судах, зарегульованість судового процесу, невиправдано широке застосування колегіальності у судах першої та апеляційної інстанцій;

- відсутність належної комунікаційної політики у судах;

- незавершеність реформи органів прокуратури, неналежне законодавче врегулювання механізмів реалізації прокурорами їх конституційних повноважень;

- низький рівень суспільної довіри до органів судової влади та прокуратури;

- функціональна недосконалість системи адвокатури, складність порядку доступу до адвокатської діяльності, недостатня ефективність механізмів захисту прав адвокатів [7].

При цьому така Стратегія не має чітко-

го визначення механізмів їх подолання та їх термінів, через що вона виявилась неефективною. Наразі Офіс Президента розробляє Концепцію розвитку системи правосуддя на 2024-2026 роки. Зокрема залишається відкритим питання оптимізації існуючої мережі судів.

Дослідницькою службою Верховної Ради України також запропоновано Концепція реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя, де зазначено, що спеціалізація судів, з одного боку, підвищує ефективність судочинства та сприяє якісному здійсненню правосуддя, але з іншого боку, ускладнює структуру судової системи і створює проблеми з визначенням юрисдикції для окремих категорій справ [8, с. 8]. Та на думку фахівців, це призводить до зростання кількості судів та управлінського персоналу, що, своєю чергою, суттєво збільшує бюджетні витрати на утримання судової системи [9, с. 9].

Таке твердження свідчить про необхідність збалансованого підходу до реформування судової системи. З одного боку, спеціалізація судів дозволяє більш глибоко розглядати специфічні справи, підвищуючи якість рішень і довіру до судової влади. З іншого боку, надмірна фрагментація може призводити до затягування процесу через труднощі з визначенням юрисдикції, що, своєю чергою, ускладнює доступ громадян до правосуддя, а також призводить до додаткових витрат на утримання судової системи.

Таким чином, ефективне реформування системи судів має враховувати необхідність збереження спеціалізації, водночас усуваючи структурні недоліки. Це потребує впровадження чітких критеріїв визначення юрисдикції, а також розробки механізмів для оперативного вирішення спорів щодо неї.

У цьому контексті Концепція розвитку системи правосуддя на 2024-2026 роки має забезпечити не лише оптимізацію мережі судів, але й створення умов для швидкого, прозорого та справедливого доступу до правосуддя для всіх громадян, незалежно від місця їхнього проживання чи характеру справи.

Борискова О. у своєму дослідженні зазначає, що роль судової влади в конституційних державах різниться, але в рамках єв-

ропейської (континентальної) моделі конституціоналізму, призначенням судової влади є, по-перше, гарантування та захист основоположних прав; по-друге, скасування незаконних актів органів виконавчої влади; по-третє, захист від можливого свавілля слідчих органів (не всі вони є частиною виконавчої влади); по-четверте, визнання законів неконституційними (якщо орган конституційної юрисдикції є частиною судової влади), забезпечення непорушності конституційних норм щодо гарантування прав людини, поділу влади та інших конституційних цінностей і принципів [10, с. 124]. Також вона наголошує, що найважливішою місією судової влади є захист основоположних прав і свобод особи, а в європейських країнах ця роль є особливою, оскільки пов'язана з дією міжнародних договорів з прав людини, які є обов'язковими для національних правових систем європейських держав і накладають відповідні обов'язки на органи державної влади (законодавчої, виконавчої та судової) [10, с. 124].

Щодо цього Дослідницька служба Верховної Ради України у розробленій Концепції розвитку системи правосуддя на 2024-2026 рр. зазначає, що основними заходами реалізації судової реформи в таких державах були перепризначення суддів, зміна процедури їх призначення чи обрання, а також оновлення суддівського корпусу з метою підвищення рівня довіри населення до судової системи та правосуддя. Проте в більшості випадків реформи, спрямовані на такі зміни, не досягли очікуваних результатів [8, с. 11].

Тож для забезпечення реальних змін необхідно розробляти комплексні стратегії, які включають не лише зміни в складі суддівського корпусу, але й вдосконалення процедур судового процесу, підвищення

кваліфікації суддів, а також забезпечення більшої прозорості та підзвітності судової влади. Це дозволить створити умови для реального підвищення ефективності та справедливості судочинства, що є необхідним для зміцнення правової держави та демократичних інститутів в Україні.

Висновки. Отже, роль судової влади у забезпеченні державної політики у сфері прав людини в Україні є критично важливою. Судова система виступає гарантом прав і свобод громадян, а також є основним механізмом забезпечення справедливості та правопорядку. Конституція України та стратегічні документи, такі як Національна стратегія у сфері прав людини та Стратегія розвитку системи правосуддя, закріплюють основні принципи судового захисту прав і свобод, гарантуючи громадянам право на звернення до суду. Проте, попри важливість цих інструментів, існують виклики щодо ефективності судової системи, зокрема через недостатню оптимізацію судових органів та обмеження доступу до правосуддя для певних категорій громадян.

Аналіз досвіду інших країн свідчить, що прості зміни в суддівському складі або процедурах призначення суддів не можуть забезпечити довготривалий успіх у підвищенні довіри до судової системи. Однак, ці заходи мають бути частиною комплексної реформи, що включає вдосконалення судового процесу, підвищення професійного рівня суддів та забезпечення більшої прозорості у діяльності судових органів. Враховуючи ці аспекти, важливо продовжувати роботу над удосконаленням судової системи в Україні, створюючи умови для ефективного захисту прав людини та зміцнення демократичних інститутів.

Література:

1. Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2018. № 4-2(32). С. 22-28. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/4/part_2/5.pdf (дата звернення: 01.02.2025).
2. Котковський В. С., Богатирьова М. О. Судовий механізм захисту прав та свобод людини і громадянина. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т. : матеріали Міжнародно-науково-практич. конф., м. Одеса, 21 трав. 2021 р. Одеса, 2021. С. 13-16. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15342> (дата звернення: 18.01.2025).
3. Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. *Підприємництво, господарство і право: конституційне право*. 2020. № 8/2020. С. 186-190. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.30> (дата звернення: 03.02.2025).

4. Северінова О. Б. Роль судової влади у правовій державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 16-20. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2023/3.pdf (дата звернення: 19.02.2025).
5. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 18.02.2025).
6. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.02.2025).
7. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 18.01.2025).
8. Дослідницька служба Верховної Ради України. Концепція реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя. *Наукові концепції розвитку законодавчого регулювання суспільних відносин*. 2023. № 5. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/concept_rz-pravsud/73711.html (дата звернення: 18.01.2025).
9. Короед С. О., Кресіна І. О., Прилуцький С. В. Концепція реформування судової влади України. *Судова апеляція*. 2015. №3(40). С. 6-34. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F-%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97-%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8.pdf> (дата звернення: 18.01.2025).
10. Boryslavska O. Judicial reforms in Eastern Europe: ensuring the right to a fair trial or an attack on the independence of the judiciary? *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. № 1(9). P. 122-142. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1614529846.pdf (date of access: 19.02.2025).

References:

1. Senchuk I. Rol pravookhoronnykh orhaniv u zdiisnenni funktsii derzhavy. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy* : Tezy dop. kruhloho stolu, m. Kharkiv, 27 zhovt. 2017 r. Kharkiv, 2017. S. 187-189. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_10_2017/pdf/62.pdf (Accessed: 01.02.2025).
2. Kotkovskiy V. S., Bohatyrova M. O. Sudovyi mekhanizm zakhystu prav ta svobod liudyny i hromadianyna. *Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchia proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy)*: u 2 t. : materialy Mizhnar. naukovo-prakt. konf., m. Odesa, 21 trav. 2021 r. Odesa, 2021. S. 13-16. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15342> (Accessed: 18.01.2025).
3. Chorna S. Rol sudovoi vlady v konstytutsiino-pravovomu mekhanizmi zakhystu prav i svobod liudyny. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo: konstytutsiine pravo*. 2020. № 8/2020. S. 186–190. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.30> (Accessed: 03.02.2025).
4. Severinova O. B. Rol sudovoi vlady u pravovii derzhavi. *Aktualni problemy vitchyznianoii yurysprudentsii*. 2023. № 3. S. 16-20. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2023/3.pdf (Accessed:19.02.2025).
5. Pro Natsionalnu stratehiuu u sferi prav liudyny : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (Accessed: 18.11.2024).
6. Konstytutsiia Ukrainy : vid 28.06.1996 № 254к/96-VR : stanom na 1 sich. 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Accessed: 19.02.2025).
7. Pro Stratehiuu rozvytku systemy pravosuddia ta konstytutsiinoho sudochynstva na 2021-2023 roky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (Accessed: 18.01.2025).
8. Doslidnytska sluzhba Verkhovnoi Rady Ukrainy. Kontseptsiiia reformuvannia systemy sudiv iz metoiu pokrashchennia dostupu do pravosuddia. *Naukovi kontseptsii rozvytku zakonodavchoho rehuliuвання suspilnykh vidnosyn*. 2023. № 5/2023. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/concept_rz-pravsud/73711.html (Accessed: 18.01.2025).
9. Koroied S. O., Kresina I. O., Prylutskiy S. V. Kontseptsiiia reformuvannia sudovoi vlady Ukrainy. *Sudova apeliatsiia*. 2015. №3(40). S. 6-34 URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F-%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97-%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8.pdf> (Accessed: 18.01.2025).
10. Boryslavska O. Judicial reforms in Eastern Europe: ensuring the right to a fair trial or an attack on the independence of the judiciary?. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. № 1(9). P. 122-142. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1614529846.pdf (Accessed: 19.02.2025).

Стаття надійшла до друку 24 лютого 2025 року

УДК 34.328
DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B7

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Баликіна-Галанець Л.І.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ludmilai@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2619-1912>

THE SOCIAL DIMENSION OF PARLIAMENTARISM IN STRENGTHENING UKRAINE'S NATIONAL SECURITY: THEORETICAL AND PRACTICAL CONSIDERATIONS

Balykina-Halanets L.I.,

PhD in Law, Docent, Docent of the
Department of State and Legal Disciplines
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ludmilai@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2619-1912>

Стаття присвячується моєму науковому керівнику та наставнику Французу Анатолію Йосиповичу, який прищепив науковий інтерес до дослідження парламентаризму та став для мене провідником у світ науки. Він завжди плекав надію у подальшому моєму науковому зростанні. Сподіваюсь справдити його надії та побажання.

Анотація. У статті розглядається соціальний вимір парламентаризму у забезпеченні національної безпеки України. Аналізуються теоретичні та практичні аспекти взаємодії парламенту та національної безпеки, зокрема, роль парламенту у формуванні законодавчої бази та контролю за її виконанням. Визначено основні виклики та перспективи розвитку парламентаризму в контексті соціальної безпеки. Автором запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності парламентської діяльності у сфері національної безпеки.

Питання національної безпеки є одним з основних завдань державної політики України. В умовах агресії росії, внутрішніх конфліктів і соціально-економічних криз, забезпечення національної безпеки стало необхідністю для збереження суверенітету та стабільності держави. Одним з важливих елементів цієї системи є парламентаризм. Верховна Рада України, як основний орган представницької влади, відіграє важливу роль у формуванні національної безпеки через законодавчу діяльність, контроль за діяльністю уряду та взаємодію з громадянським суспільством.

Ключові слова: парламентаризм, національна безпека, парламентський контроль, Україна.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 20.

Abstract. The article examines the social dimension of parliamentarism in ensuring Ukraine's national security. Theoretical and practical aspects of the interaction between parliament and national security are analyzed, particularly the role of parliament in forming the legislative framework and monitoring its implementation. The main challenges and prospects for the development of parliamentarism in the context of social security are identified. The author proposes recommendations for improving the effectiveness of parliamentary activities in the field of national security.

National security is one of the key tasks of Ukraine's state policy. In the context of Russia's aggression, internal conflicts, and socio-economic crises, ensuring national security has become a necessity for preserving the state's sovereignty and stability. One of the important elements of this system is parliamentarism. The Verkhovna Rada of Ukraine, as the main representative body, plays an important role in shaping national security through legislative activities, government oversight, and interaction with civil society.

Keywords: parliamentarism, national security, parliamentary control, Ukraine.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 20.

Вступ. Актуальність теми соціального виміру парламентаризму у забезпеченні національної безпеки України обумовлена сучасними викликами та загрозами, що стоять перед державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження свідчать про необхідність посилення ролі парламенту у формуванні та реалізації національної безпекової політики. Значна увага приділяється вивченню взаємозв'язку між парламентаризмом та національною безпекою. А саме, дослідження О. Дзьобаня, І. Косач, Ю. Лисенко, В. Маргасової, О. Руденко, Г. Ситник, В. Смолянюка, Н. Степаненко, А. Француза тощо. Проте, питання соціального виміру парламентаризму у цій системі залишаються недостатньо вивченими, що вказує на необхідність глибшого аналізу взаємодії парламенту з суспільством і органами влади у контексті безпеки.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз соціального виміру парламентаризму в контексті забезпечення національної безпеки України, зокрема, через роль парламенту у формуванні законодавчої бази, забезпечення ефективної реалізації парламентського контролю та взаємодії Верховної Ради України з громадянським суспільством. Для досягнення цієї мети використовуються методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

Результати дослідження. Соціальний вимір парламентаризму має суттєвий вплив на забезпечення національної безпеки України. Верховна Рада повинна вдосконалювати свої механізми реагування на загрози, посилюючи взаємодію з іншими державними органами та громадянським суспільством. Теоретична та практична значущість дослідження полягає в розробці рекомендацій щодо посилення інституційної спроможності парламенту в умовах сучасних загроз.

Враховуючи Закон України «Про національну безпеку України» фундаментальними національними інтересами України є не лише державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України, а й сталий

розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення [6, ст. 3, ч. 3]. Верховна Рада має безпосереднє відношення до всіх цих сфер через законодавчу ініціативу, прийняття бюджетів та контроль за діяльністю виконавчої влади.

Як підкреслює Смолянук В., після 2014 року відбувся перехід до суттєвого етапу забезпечення національної безпеки, що включає активну участь громадянського суспільства у виконанні завдань безпеки та оборони [17].

Зважаючи на вище написане, відмітимо, що соціальний вимір парламентаризму полягає у забезпеченні участі громадян у формуванні та реалізації національної безпекової політики через представницькі органи влади. Це включає захист прав і свобод громадян, соціальну справедливість та економічну стабільність як основу національної безпеки. Зокрема, громадянське суспільство активно залучається до виконання завдань безпеки, що включає організацію волонтерських батальйонів, формування місцевих сил самооборони та протидію пропаганді [17].

Роль парламенту у формуванні законодавчої бази. Дослідження парламентаризму в контексті національної безпеки здійснювалися як українськими, так і зарубіжними вченими. Зокрема, українські дослідники Н. Степаненко і А. Безкровний [18] акцентують увагу на ролі парламенту у формуванні законодавчої бази для забезпечення соціальної стабільності. Верховна Рада України прийняла низку ключових законів, спрямованих на забезпечення національної безпеки. Парламент забезпечує нормативно-правову підтримку національної безпеки, ухвалюючи закони та постанови, що регулюють діяльність у цій сфері. Зокрема, ще у 2018 році був прийнятий вже згаданий Закон України «Про національну безпеку України» [6], який визначає основні засади формування та реалізації національної безпекової політики. Цей закон передбачає участь парламенту у затвердженні Стратегії національної безпеки та контролі за її виконанням. Водночас, погоджуємося

з твердженням, що в Україні відбувся зсув у розумінні національної безпеки, яка тепер включає захист національних інтересів та цінностей [17]. Це свідчення зрілого громадянського суспільства та елемент дійсно демократичної держави.

Парламентська діяльність спрямована на забезпечення соціальної стабільності через прийняття законів, що регулюють соціальний захист, охорону здоров'я та економічну безпеку. Наприклад, Закон України «Про соціальний діалог в Україні» [9] сприяє залученню громадянського суспільства до обговорення безпекових ініціатив. Так само Верховна Рада України приймає закони, які регулюють соціальну політику, включаючи питання охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, трудових прав тощо. А саме, Закони України «Про соціальні послуги» [10], «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [5], «Про охорону праці» [7] тощо. Верховна Рада активно працює над програмами соціальної підтримки, такими як допомога з безробіття, пенсійне забезпечення, соціальні виплати для малозабезпечених сімей та підтримка осіб з інвалідністю [20]. Ці програми спрямовані на забезпечення базових соціальних гарантій для громадян.

Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента, є основою для розробки інших документів стратегічного планування, що забезпечують довгострокову безпеку країни [8].

У країнах ЄС парламенти грають ключову роль у забезпеченні національної безпеки шляхом формування законодавчої бази, а саме, затвердження оборонних бюджетів та ратифікацію міжнародних угод. Наприклад, у Німеччині Бундестаг (німецький парламент) затверджує оборонні бюджети та ратифікує міжнародні угоди, зокрема, ті, що стосуються безпеки та оборони. [2] Одним з прикладів є ратифікація Німеччиною угод НАТО або інших міжнародних оборонних ініціатив, що вимагають парламентської санкції. Крім того, Німеччина має чіткий процес затвердження національних оборонних витрат, що дозволяє контролювати використання ресурсів у сфері національної безпеки. [15] Таким чином, парламент є важливим інститутом, який за-

безпечує демократичний контроль та ефективність у цих сферах. Згідно з Конституцією України, Верховна Рада також відіграє центральну роль у забезпеченні національної безпеки, зокрема через затвердження оборонного бюджету, оголошення стану війни чи надзвичайного стану, а також контроль за діяльністю силових структур.

Парламентський контроль. Підкресливо важливість парламентського контролю за виконанням безпекових рішень у демократичних країнах. Зокрема Верховна Рада здійснює контроль за діяльністю уряду та силових структур через спеціальні комітети, такі як Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки [11]. Це дозволяє забезпечити прозорість та відкритість у прийнятті рішень у сфері безпеки. Також Парламент має право на ухвалення стратегічних документів, таких як Закон України «Про національну безпеку України» (2018) [6]. Разом з цим, Президентом України В. Зеленським був підписаний Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективної реалізації парламентського контролю» [4], який зміцнив парламентський контроль в Україні. Тобто, законодавча основа створена, проте реальна ефективність парламентського контролю за національною безпекою вимагає посилення інституційної спроможності парламенту та активнішої взаємодії з іншими державними органами.

У країнах ЄС парламенти грають ключову роль у формуванні національної безпеки через механізми міжпарламентської співпраці. Наприклад, у Німеччині Бундестаг активно бере участь у контролі за діяльністю уряду у сфері безпеки, що регулюється Основним законом Німеччини [2, ст. 45]. В Україні парламент також відіграє важливу роль у формуванні національної безпеки через механізми міжпарламентської співпраці та контроль за діяльністю уряду. Верховна Рада України активно контролює реалізацію державної політики у сфері національної безпеки, зокрема, через діяльність відповідних парламентських комітетів. Це забезпечується через положення Конституції України, статті 85 [1], яка надає Верховній Раді повноваження визначати основні напрямки внутрішньої

та зовнішньої політики, у тому числі щодо національної безпеки. Також відповідно до статті 106 Конституції України, Президент України може реалізувати політику безпеки, але всі ключові міжнародні угоди та рішення в цій сфері потребують ратифікації Верховною Радою [1].

Крім того, через міжпарламентську співпрацю Україна активно взаємодіє з іншими країнами ЄС, зокрема у рамках таких організацій, як НАТО та ООН, що сприяє зміцненню національної безпеки та стабільності держави. Верховна Рада України має можливість брати участь у спільних ініціативах та обговореннях щодо загальноєвропейських стандартів безпеки, а також контролювати імплементацію міжнародних зобов'язань в сфері безпеки та оборони.

Як і в країнах Європейського Союзу, парламент України відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки через участь у формуванні законодавчої бази та контролі за діяльністю уряду. Верховна Рада України активно залучена до процесів, що стосуються національної безпеки, здійснюючи контроль за витратами на оборону, визначаючи основні напрямки безпекової політики та ратифікуючи міжнародні угоди, що мають важливе значення для країни. Таким чином, міжпарламентська співпраця та законодавчий контроль є важливими елементами ефективного забезпечення національної безпеки, як на рівні держави, так і в межах міжнародного співтовариства.

Верховна Рада України має важливу роль у контролі та формуванні соціальної політики через відповідні комітети, що займаються питаннями соціальної політики, охорони здоров'я та освіти. Проте, незважаючи на наявність механізмів контролю, їх ефективність часто обмежена політичною ситуацією в країні та недостатньою прозорістю в роботі парламенту. У той же час громадська участь у формуванні соціальної політики активно розвивається, хоча рівень її впливу ще залишається обмеженим.

Верховна Рада України має важливі інструменти для контролю над соціальною політикою, але їх ефективність значною мірою залежить від політичних обставин та рівня прозорості. Розвиток громадської участі є важливим фактором у формуванні

соціальної політики, хоча вплив громадськості на законодавчі процеси ще залишається обмеженим. В Україні є необхідність впровадження ефективного контролю за соціальними програмами та адаптації законодавства до європейських стандартів, щоб покращити ситуацію в соціальній сфері та подолати існуючі виклики.

У США, наприклад, Конгрес має широкі повноваження у сфері національної безпеки, включаючи право оголошувати війну та контролювати бюджетні витрати на оборону. Це дозволяє забезпечити ефективний контроль за діяльністю виконавчої влади [3, ст. 1, розділ 8]. Верховна Рада також затверджує державний бюджет, але через обмежені ресурси та корупцію ефективність використання коштів у соціальній сфері часто залишається під питанням. У боротьбі з корупцією сприятиме громадський контроль, на цьому наголошують у своїй статті Француз А. та Довгошея Р. [19]. Тобто відсутній механізм ефективного контролю, тому, запровадження дієвих програм неможливе.

Верховна Рада України також має механізми контролю, зокрема через Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки. Однак ефективність цього контролю часто обмежується політичною кон'юнктурою та недостатньою прозорістю.

Таким чином, Україна стикається зі складними викликами, пов'язаними з зовнішньою агресією. Тому Верховна Рада має забезпечити ефективний контроль за силовими структурами та адаптувати законодавство до європейських стандартів. Україна потребує вдосконалення законодавчої бази та механізмів парламентського контролю для ефективного забезпечення соціальних гарантій. Водночас досвід країн ЄС може бути корисним для України у контексті розвитку інституційних механізмів та підвищення ролі парламенту у соціальній сфері.

На сьогоднішній день в нашій державі залишаються наступні виклики: недостатня ефективність парламентського контролю через політичну конкуренцію та корупцію; відсутність чітких механізмів залучення громадськості до обговорення законодавчих ініціатив.

У зв'язку з вищенаведеним пропонує-

мо впровадження європейських стандартів парламентського контролю, зокрема, через асоціацію з ЄС; розвиток міжпарламентської співпраці для обміну досвідом у сфері національної безпеки; підвищення ролі громадянського суспільства у формуванні безпекової політики. Україна активно вдосконалює свою законодавчу базу, але потребує більшої інтеграції з європейськими стандартами. Для підвищення ефективності Верховної Ради у сфері національної безпеки необхідно зміцнити механізми парламентського контролю та забезпечити більшу прозорість. Посилення парламентського контролю: запровадити механізми постійного моніторингу виконання національної безпекової стратегії. Залучення громадськості: розширити участь громадянського суспільства у формуванні безпекової політики через публічні слухання та консультації.

Висновки. Отже, парламентаризм в Україні відіграє критичну роль у забезпеченні національної безпеки через законодавчу підтримку, контроль та залучення громадянського суспільства. Незважаючи на досягнення, існують виклики, особливо в контексті гібридної агресії, які потребують

подальшого розвитку та вдосконалення, зокрема, парламентського контролю.

У забезпеченні національної безпеки важливу роль відіграє не лише внутрішньополітична діяльність, а й участь громадянського суспільства в процесах, що стосуються безпеки держави. Парламент має активно взаємодіяти з громадськими організаціями та інститутами для забезпечення стабільності та безпеки через участь в обговоренні законодавчих ініціатив.

Таким чином, соціальний вимір парламентаризму є ключовим елементом у забезпеченні національної безпеки України. Для підвищення ефективності парламентської діяльності необхідно враховувати досвід країн ЄС та США, а також впроваджувати інноваційні механізми парламентського контролю та залучення громадськості.

Соціальна безпека важлива для громадян будь-якої держави, а в умовах війни забезпечення спокою та впевненості у захисті держави є однією з основних завдань. Народ України заслуговує на соціальну підтримку та захист. Отже, питання соціальної безпеки залишається та потребує подальших наукових розвідок.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 01.03.2025).
2. Конституція Німеччини (Основний закон) від 1949. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html> (дата звернення: 01.03.2025).
3. Конституція Сполучених Штатів Америки (1787). URL: https://web.archive.org/web/20111106024013/http://www.litopys.lviv.ua/katalog/pdf/US_Constitution.pdf (дата звернення: 01.03.2025).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективної реалізації парламентського контролю: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2021, № 6, стор. 3, ст. 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1052-20> (дата звернення: 01.03.2025).
5. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 1993, № 5, ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2811-12> (дата звернення: 01.03.2025).
6. Про національну безпеку України: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, стор. 5, ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19> (дата звернення: 01.03.2025).
7. Про охорону праці: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 1992, № 49, ст. 668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2694-12> (дата звернення: 01.03.2025).
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України №392/2020. *Офіційний вісник України*, 2020, № 75, стор. 127, ст. 2377, код акта 100870/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/392/2020> (дата звернення: 01.03.2025).
9. Про соціальний діалог в Україні: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2011, № 28, стор. 1353, ст. 255. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2862-17> (дата звернення: 01.03.2025).
10. Про соціальні послуги: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 18, стор. 5, ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2671-19> (дата звернення: 01.03.2025).
11. Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки. URL: https://people.rada.gov.ua/body/view/cmt-komnbor_sk19/stru2#Text (дата звернення: 01.03.2025).
12. Лисенко Ю.В. Соціальна безпека: виклики в умовах політичної нестабільності українського суспільства. *Політичні інститути та процеси*. Випуск 6. 2022. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-6.4> (дата звернення: 01.03.2025).

13. Маргасова В.Г. Національна безпека в системі інтересів суспільства та держави / В.Г. Маргасова, І.А. Косач, О.М. Руденко. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 34 (73). № 1. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.1/32> (дата звернення: 01.03.2025).
14. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків: Право, 2021. 776 с. URL: <https://doi.org/10.31359/9789669980885> (дата звернення: 01.03.2025).
15. Офіційний сайт Бундестагу. URL: <https://www.bundestag.de/en> (дата звернення: 01.03.2025).
16. Ситник Г.П. Про один із підходів щодо концептуалізації соціального явища, яке визначають поняттям «національна безпека» в теорії публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. Том 30 (69). № 5 2019. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/04> (дата звернення: 01.03.2025).
17. Смолянук В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. № 1. 2021. URL: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2021-1-10> (дата звернення: 01.03.2025).
18. Степаненко Н., Безкровний А. Законодавчі основи забезпечення національної безпеки України. *Legal Bulletin*, 2022. С. 10-17. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2022-03-10-17> (дата звернення: 01.03.2025).
19. Француз А.Й. Інститути громадянського суспільства у протидії корупції в Україні в умовах війни / А. Й. Француз, Р. В. Довгоша. *Legal Bulletin*. 2024. № 4(14). С. 144-160. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-14-A20>.
20. Ярова Л. Соціальна політика Європейського Союзу: етапи розвитку і правова база. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2010. 8. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26812/28-Yarova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.03.2025).

References:

1. Constitution of Ukraine: Law of 28 June 1996. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1996, No. 30, Article 141 (Accessed: 17 March 2025).
2. Basic Law of Germany (Grundgesetz) of 1949. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html> (Accessed: 17 March 2025).
3. Constitution of the United States of America (1787). URL: https://web.archive.org/web/20111106024013/http://www.litopys.lviv.ua/katalog/pdf/US_Constitution.pdf (Accessed: 17 March 2025).
4. On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning the Effective Implementation of Parliamentary Control: Law of Ukraine. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2021, No. 6, p. 3, Article 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1052-20> (Accessed: 17 March 2025).
5. On State Assistance to Families with Children: Law of Ukraine. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1993, No. 5, Article 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2811-12> (Accessed: 17 March 2025).
6. On National Security of Ukraine: Law of Ukraine. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2018, No. 31, p. 5, Article 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19> (Accessed: 17 March 2025).
7. On Labor Protection: Law of Ukraine. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1992, No. 49, Article 668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2694-12> (Accessed: 17 March 2025).
8. On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 14 September 2020 «On the National Security Strategy of Ukraine»: Decree of the President of Ukraine No. 392/2020. Official Herald of Ukraine, 2020, No. 75, p. 127, Article 2377, Act Code 100870/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/392/2020> (Accessed: 17 March 2025).
9. On Social Dialogue in Ukraine: Law of Ukraine. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2011, No. 28, p. 1353, Article 255. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2862-17> (Accessed: 17 March 2025).
10. On Social Services: Law of Ukraine. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2019, No. 18, p. 5, Article 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2671-19> (Accessed: 17 March 2025).
11. Committee on National Security, Defense, and Intelligence. URL: https://people.rada.gov.ua/body/view/cmt-komnbor_sk19/stru2#Text (Accessed: 17 March 2025).
12. Lysenko, Y. V. (2022). Social security: Challenges in the context of political instability in Ukrainian society. *Political Institutions and Processes*, Issue 6. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-6.4> (Accessed: 17 March 2025).
13. Margasova, V. G., Kosach, I. A., & Rudenko, O. M. (2023). National security in the system of interests of society and the state. *Scientific Notes of the V.I. Vernadsky Taurida National University, Series: Public Administration and Administration*, 34(73), 1. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.1/32> (Accessed: 17 March 2025).
14. National Security: Worldview and Theoretical-Methodological Foundations: Monograph / edited by O. P. Dzyobanya. Kharkiv: Pravo, 2021. 776 pages. URL: <https://doi.org/10.31359/9789669980885> (Accessed: 17 March 2025).
15. Official Website of the Bundestag. URL: <https://www.bundestag.de/en> (Accessed: 17 March 2025).
16. Sytnyk, H. P. (2019). One approach to the conceptualization of the social phenomenon defined by the concept of «national security» in public administration theory. *Scientific Notes of the V.I. Vernadsky Taurida National University, Series: Public Administration*, 30(69), 5. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/04> (Accessed: 17 March 2025).
17. Smolianyuk, V. (2021). National security of independent Ukraine: Understanding the essence. *Political Studies*,

1(2021). URL: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2021-1-10> (Accessed: 17 March 2025).

18. Stepanenko, N., & Bezkrovny, A. (2022). Legislative foundations of ensuring national security of Ukraine. Legal Bulletin, 10-17. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2022-03-10-17> (Accessed: 17 March 2025).

19. Frantsuz, A. Y., & Dovgosheya, R. V. (2024). Civil society institutions in combating corruption in Ukraine under wartime conditions. Legal Bulletin, 4(14), 144-160. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-14-A20> (Accessed: 17 March 2025).

20. Yarova, L. (2010). Social policy of the European Union: Stages of development and legal framework. Modern Ukrainian Politics: Politicians and Political Scientists About It, 8, 2010. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26812/28-Yarova.pdf?sequence=1> (Accessed: 17 March 2025).

Стаття надійшла до друку 15 лютого 2025 року

УДК 342.1

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B8

ГЕНЕЗА ФЕНОМЕНУ ОЛІГАРХІЗМУ В СВІТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сербін Я.В.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: SerbinYV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6668-5081>*

GENESIS OF THE PHENOMENON OF OLIGARCHISM IN THE WORLD: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

Serbin Y.V.,

*PhD student of the Department of Theory and History of the State and Law
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SerbinYV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6668-5081>*

Ця стаття присвячена світлій пам'яті Героя України, видатного вченого-правознавця, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Француза Анатолія Йосиповича. Його внесок у розвиток правової науки є неоціненним, а багаторічна наукова та освітня діяльність суттєво вплинула на формування сучасної правової думки в Україні та за її межами.

Анатолій Йосипович завжди приділяв особливу увагу визначенню актуальних проблем і тенденцій у сфері права, наполегливо досліджував їх наслідки та можливі шляхи вирішення.

Так, однією з останніх тем нашого спільного дослідження була проблема олігархізму та його вплив на правову систему й демократичні інститути.

Наукова спадщина Анатолія Йосиповича Француза є не лише частиною історії української правової науки, а й важливим орієнтиром для сучасних та майбутніх дослідників. Його ідеї, праці та науковий підхід і надалі залишатимуться джерелом натхнення для юристів та науковців.

***Анотація.** У статті здійснено комплексний аналіз історичних процесів і розвитку правової думки, що дозволяє оцінити роль сучасної держави у забезпеченні прав і свобод громадян. Автор обґрунтовує, що центральні органи влади мають функціонувати виключно в інтересах суспільства, гарантуючи рівні можливості та захист прав кожного громадянина. У демократичній правовій державі прояви олігархізму не повинні мати суттєвого впливу на економічний розвиток і функціонування суспільства загалом.*

Досліджено актуальність проблематики олігархізму, враховуючи наукові здобутки різних історичних періодів. Визначено передумови виникнення цього явища та його еволюцію в соціально-економічному контексті. Аналіз дозволив виокремити ключові проблеми, пов'язані з функціонуванням олігархічних структур у сучасних державних системах. Автор висловлює припущення, що подальші дослідження олігархізму сприятимуть розробці ефективних механізмів протидії його негативним проявам у політичному, економічному та соціальному житті.

Через призму історичного аналізу олігархізм розглядається як особливе суспільно-політичне явище, що характеризується концентрацією влади та ресурсів у руках обмеженої групи осіб. Такі суб'єкти, використовуючи своє багатство та вплив, можуть безпосередньо втручатися у процеси державного управління, впливати на законодавчі та виконавчі органи, що створює загрозу демократичним принципам.

З'ясовано, що історичне виникнення олігархізму пов'язане з розвитком суспільних і економічних відносин, які сприяли накопиченню капіталу та влади в руках окремих осіб чи груп. Цей феномен простежується у різні епохи та в різних політичних системах, що свідчить про його універсальність і важливість для розуміння сучасних суспільно-політичних процесів.

На основі проведеного теоретико-правового та історико-правового аналізу сформульовано низку наукових пропозицій та рекомендацій щодо обмеження впливу олігархічних структур на політичні й економічні процеси. Запропоновані висновки базуються на працях провідних науковців у галузі філософії, історії та правознавства, що дозволяє комплексно оцінити масштаби явища олігархізму та шляхи його розв'язання.

Ключові слова: олігархізм, глобалізація, феномен, генеза, історико-правовий аспект, філософські погляди, міжнародний досвід, джерельна база.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 17.

Abstract. This article presents a comprehensive analysis of historical processes and the evolution of legal thought, allowing for an assessment of the role of the modern state in ensuring citizens' rights and freedoms. The author substantiates that central government bodies must function exclusively in the interests of society, guaranteeing equal opportunities and the protection of each citizen's rights. In a democratic legal state, manifestations of oligarchism should not exert a substantial influence on economic development and the functioning of society as a whole.

The study explores the relevance of the issue of oligarchism, taking into account the scholarly achievements of different historical periods. The prerequisites for the emergence of this phenomenon and its evolution within the socio-economic context have been identified. The analysis highlights the key issues related to the operation of oligarchic structures in modern state systems. The author suggests that further research on oligarchism will contribute to the development of effective mechanisms to counteract its negative manifestations in political, economic, and social life.

Through the lens of historical analysis, oligarchism is examined as a distinct socio-political phenomenon characterized by the concentration of power and resources in the hands of a limited group of individuals. These entities, leveraging their wealth and influence, can directly interfere in governance processes, affect legislative and executive bodies, and thereby pose a threat to democratic principles.

It has been established that the historical emergence of oligarchism is linked to the development of social and economic relations that facilitated the accumulation of capital and power in the hands of certain individuals or groups. This phenomenon has been observed across different epochs and political systems, underscoring its universality and significance for understanding contemporary socio-political processes.

Based on the conducted theoretical and historical-legal analysis, a series of scientific proposals and recommendations have been formulated to limit the influence of oligarchic structures on political and economic processes. The proposed conclusions are grounded in the works of leading scholars in the fields of philosophy, history, and law, allowing for a comprehensive assessment of the scope of the oligarchism phenomenon and potential solutions.

Keywords: oligarchism, globalization, phenomenon, genesis, historical and legal aspect, philosophical views, international experience, source base.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 17.

Постановка проблеми. Із самого початку потрібно наголосити на тому, що феномен олігархізму – це складне соціально-економічне явище, за якого невелика група осіб, зазвичай економічно заможних, контролює значну частину економічних, політичних та соціальних ресурсів держави. Олігархи зазвичай мають тісні зв'язки з політичною владою, що дозволяє їм впливати на державні рішення в своїх інтересах. Вони часто використовують свої ресурси та широкі можливості для лобіювання або фінансування політичних партій, що забезпечує їм вигідні економічні умови, доступ до стратегічних ресурсів або монополії в певних секторах економіки.

В Україні феномен олігархізму став особливо помітним уже після розпаду Радянського Союзу, коли в умовах слабкої регуляторної системи та приватизації державних активів певні особи змогли швидко накопичити значні капітали. Протягом останніх трьох десятиліть, особливо в 90-і роки минулого століття, олігархи не лише впливали

на економіку, але й активно брали участь у формуванні політичних еліт та впливали на політичну ситуацію в країні, що призводило до зростання корупції та зниження ефективності державного управління.

Феномен олігархізму справедливо критикується фахівцями та широким загалом через негативний вплив на демократію, ринкову конкуренцію та соціальну справедливість.

Генезу феномену олігархізму в світі доречно розглядати через призму процесів глобалізації. На сьогоднішній день існує велика кількість національних та міжнародних наукових досліджень вчених щодо історичного та правового розвитку олігархізму. Через воєнні дії росії проти України велика кількість важливих, стратегічних підприємств опинилися на окупованій території, або зазнають руйнувань, що є величезною проблемою для економічного розвитку нашої держави.

На сучасному етапі проблемним аспектом є неповна або несвоєчасна сплата податків олігархами, підлаштовування під себе управління, а також значний вплив олігархів

на державні органи та нормотворчі процеси. Систематизація та аналіз наукових досліджень вчених дає змогу виокремити та узагальнити основні загальні погляди та знайти шляхи вирішення проблемних питань сьогодення. Теоретичне дослідження та вивчення генези явища олігархізму в світі дає змогу проаналізувати національний та міжнародний досвід та знайти позитивні аспекти для запровадження в Україні.

Матеріалами наукового аналізу виступає сучасна міжнародна та національна нормативно-правова база та наукові джерела.

Важливими з позицій висвітлення національного законодавства є Закон України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» [1], Закон України «Про національну безпеку України» [2], Конституція України [3], Постанова Кабінету Міністрів України № 695 [4]. Із блоку міжнародного права проаналізована Загальна декларація прав людини [5], а також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [6].

Серед зарубіжних дослідників варто відзначити наукові роботи Р. Крупського [7], О. Гуріна [8]. Серед вітчизняних науковців, вагомих внесок у розроблення запропонованої проблематики здійснили В.В. Глазунов [9]. О. Долженкова, В. Журавський, М. Михальченко, які також активно вивчали прояви олігархізму, у т.ч. історію його розвитку. Частково розглядалось питання також у роботах О. В. Захаріна [10].

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є розкриття генези феномену олігархізму в світі з позицій історико-правових досліджень.

Під час здійснення наукового аналізу автором використовувалися наступні методи: історичний, порівняння, опису, узагальнення, системний метод, логічний метод, метод аналізу та структурно-функціональний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прояви генези феномену олігархізму у світі слушно розглядати у глобальному вимірі. Це поняття загальне та потребує детального аналізу та всебічного вивчення у історичному та правовому аспекті.

Проаналізувавши наукові здобутки В.В. Глазунова, слушно зазначити, що цей вчений, провівши дисертаційне дослідження, стверджує, що Ксенофонт, Гесіод, Софокл вперше описують олігархію в історії, однак їхній авторський аналіз вузький та неповний. Філософ Платон в науковій роботі «Держава» та Аристотель в трактаті «Політика» надають більш точне та широке значення, говорячи про силу, у формі влади та достаток, який виражається в багатстві.

Згодом у Давньому Римі Цицерон продовжив аналіз дослідників, але розглядає вже правовий аспект, тому що в цей період активного розвитку набуває римське право, яке було покладено в основу світової правової системи.

У наступний період, в часи Середньовіччя, активно вивчалась праця «Град Божий», однак поняття олігархії в ньому взагалі не було. Водночас філософські погляди Платона та Аристотеля були покладені в основу вчень Дж. Локка, Т. Гоббса, Д. Юми тощо. Український вчений В.В. Глазунов, провівши вивчення та дослідження історичних процесів, підкреслює, що коли економіка почала розвиватись, а міста розширювались, олігархічні погляди висвітлювали дослідники без використання чіткої, однозначної термінології.

Так, К. Маркс у своїх філософських працях застосовував поняття «олігархія» у подібному до «буржуазії» контексті. Із розвитком інституту приватної власності зазначена думка набувала вагомого значення та відкривала нове сприйняття термінології в історичних процесах. На Заході елітські школи активно вивчали це поняття, і навіть у Німеччині у гітлерівський період.

Варто додати, що серед українських дослідників О. Долженков розглядав адміністративно-економічні клани як прояв олігархізму [11], а В. Журавський та М. Михальченко, своєю чергою, розкривають політичну еліту України [12]. О. Турчинов вивчає українську олігархію як таку, як новий феномен сучасного суспільства [13].

Слушно зазначити, що цікавим та вагомим в науці теорії держави і права є аналіз, запропонований у дисертаційному дослідженні В.В. Глазунова. Він стосується робіт зарубіжних та українських вчених і вияв-

лення та поєднання з загального аналізу наукових праць проблемних аспектів. Цей науковець виділяє основні складові олігархії, а саме: багатство та владу. Протилежним є громадянське суспільство та демократія. В.В. Глазунов у своїх роботах виокремлює західних науковців, а саме: Б. Беррі, М. Вебер, Р. Даль, Г. Лассуел, Ч. Мерріам тощо. Учений акцентує увагу на наживі правлячої еліти та на прагненні функціонувати поза конкуренцією.

На сьогоднішній день у світовій практиці це величезна проблема у глобальному вимірі, яка потребує пошуку ефективних шляхів вирішення, для міжнародних країн, які мають дбати про своє населення, мати ідею та розвивати демократичну, правову державу, з незалежною від проявів олігархізму економікою.

Своєю чергою, Л.Г. Удовика у монографії детально розглядає в антропологічному вимірі трансформацію правової системи в умовах глобалізації. Вчена розкриває важливість реалізації глобалізаційних процесів та функціонування права на гуманних принципах [14]. Здобутки Л.Г. Удовики, у науковому полі, є актуальними та важливими для подальших досліджень та детального аналізу феномену олігархізму в системі координат глобалізованого суспільства.

В.В. Глазунов вважає, що історично «олігархія» є соціально-філософським терміном, який виявляється у політиці, економіці. На його думку, і з цим ватро погодитись, влада зосереджена у руках багатих людей (олігархів). Учений вводить у науковий обіг нове поняття «соціальна група олігархів», що є вагомим внеском в філософсько-правову та історичну доктрину. Науковець вважає, що олігархічні країни мають тільки притаманні їм риси і приносять величезну шкоду іншим ланкам суспільства, інтереси, яких не задовольняються. Наголошується на певній політичній жорстокості олігархізму. Автор справедливо зауважує, що важливим є питання небезпечного впливу олігархізму на національні та місцеві ЗМІ. Думки та роботи вченого є вагомим внеском та величезним надбанням для української правової доктрини.

Варто також зазначити, що В. В. Глазунов наголошує на тому, що важливою є схожість багатства та влади: якщо зникне щось одне, то не буде і олігархізму. Учений взагалі у своїй науковій праці виділяє олігархічну політичну систему. Олігархічну державу, на його думку, характеризують неправильний розподіл багатства нації, нерівномірне захоплення природних ресурсів та виробництва. Такі держави складають глобальну світову олігархічну систему. Виникає перехід від правових демократичних держав до олігархізму. Негативним виступає зовнішня підтримка цього явища, в саме на прикладі інших зарубіжних країн на глобальному рівні. Історично, коли з'явилась приватна власність, в державах відбулося прагнення збагачення. Унаслідок приватизації та супутніх процесів наше суспільство почало сильно залежати від олігархів. Саме ця залежність порушує основні міжнародні стандарти і правові норми, а отже саме поняття «ідеальної», правової держави як певного політико-правового стандарту. Олігархічні держави мають певне монопольне становище щодо суспільства та негативно впливають на його розвиток.

Продовжуючи свій науковий аналіз, зазначу, що існує певна соціальна група олігархів у світі. Олігархізм породжує соціальні конфлікти, так би мовити, точки суспільної напруги. В.В. Глазунов у своєму дослідженні наводить приклад подій Помаранчевої революції та приходиться до висновку, що схожі події можуть повторюватись циклічно. Вчений описує у цьому контексті маніпулятивну діяльність олігархів, яка використовується для залагодження конфліктних ситуацій у світі, але наголошує, що вона потребує значних ресурсів, що є не завжди доречним та вигідним у світі, через що виникає невдоволення. Формувати олігархічну свідомість людства, підлаштовуючи під правлячу еліту – це основне завдання та водночас проблема сьогодення.

За результатами власного аналізу вітчизняних проєктів, міжнародної джерельної бази та національної і зарубіжної наукової літератури запропоновано виокремити основні складові олігархізму як явища (Табл. 1).

Основні складові феномену олігархізму

№ п/п	Складові впливу	Описова частина
1.	Політичний вплив	Наявність фінансово залежних від олігарха політиків, депутатів, вплив на окремі гілки влади в державі.
2.	Вплив на засоби масової інформації	Наявність належних олігарху ЗМІ, вплив на їхню редакційну політику.
3.	Економічний вплив	Зосередження в руках олігархів значних фінансових активів. Можливе монопольне становище в певних секторах економіки.

Основними складовими олігархізму в його сучасному прояві є, на нашу думку, політичний вплив, вплив на засоби масової інформації та економічний вплив. Це породжує проблемні питання в державному управлінні та призводить до особистого збагачення олігархів, а також до негативного економічного розвитку країни, у глобальному вимірі та взагалі демократичного суспільства.

Шляхами вирішення актуальної проблеми олігархізму повинні стати позбавлення їх впливу на чесний бізнес, а саме політичного впливу та впливу на редакційну політику засобів масової інформації. Щодо економічного впливу, то необхідно позбавити олігархів права встановлювати монополію, додержуючись при цьому принципу недоторканості приватної власності.

Окремим питанням є необхідність сумлінної сплати податків з боку олігархічного класу. Для цього, в першу чергу, необхідним є позбавлення таких осіб нормотворчої можливості встановлювати податкові пільги та преференції для власного бізнесу. Важливим, також, є уважний контроль з боку податкових органів за діями, спрямованими на заниження бази оподаткування та спробами незаконного виведення капіталів в офшорні зони.

Не варто забувати й про руйнівний вплив олігархізму не лише на суспільство, а й на його окремих представників. Так, О. Дзьобан [15], Д. Чижов [16], Н. Поліщук [17] детально вивчають основоположні права та свободи людини у правовому вимірі демократичного суспільства. Важ-

ливою та актуальною є думка про те, що нормотворча діяльність та основоположні норми повинні існувати лише для забезпечення правового захисту кожного та розвитку держави в цілому, в умовах глобалізації. Генеза феномену олігархізму в світі не повинна порушувати людські права та свободи і впливати на розвиток суспільства. Адже лише держава повинна бути самостійна, неупереджена в своїх діях та проявах, дбати про розвиток, не порушуючи основоположних міжнародних документів.

Проводячи аналіз міжнародної нормативної бази, потрібно наголосити на тому, що права і свободи людини є найбільшою соціальною цінністю, а проявів олігархізму взагалі не повинно бути у світовій практиці – принаймні в ідеалі. Звичайно, чудово коли розвивається приватна власність та супутні інструменти, коли вона приносить значні прибутки, але вона не повинна мати жодного впливу на політичну систему, на державні органи, на економіку країни, на ЗМІ. Головним моментом тут виступає розвиток державної економіки та побудова незалежної правової демократичної моделі.

Вважаємо, що необхідно ідеалізувати у свідомості державних службовців, громадян кожної держави їхні ролі та закладати ідею важливості у побудові правового суспільства, з демократичними ідеями, принципами та вільного розвитку економіки. Олігархізм породжує конфлікти у правовому та соціальному полі на глобальному рівні, а тому потрібно уникати будь-яких його проявів та робити все можливе для побудови економічно незалежних, демократичних, таких, що

ґрунтуються на принципі верховенства права, держав у світі, в умовах глобалізації.

Висновки. За результатами теоретичного аналізу вітчизняних наукових досліджень вчених щодо розкриття генези феномену олігархізму в історико-правовому аспекті та у глобальному вимірі, виявлено основні проблемні аспекти сьогодення, систематизовано загальні наукові джерела та наведена авторська пропозиція щодо основних складових елементів олігархізму.

Запропоновані важливі для подальшого дослідження шляхи вирішення основних глобальних проблем та наголошено на важливості побудови демократичного суспільства та правової держави без проявів олігархізму.

Вважаємо, що теоретико-правове та

історико-правове вивчення поняття олігархічних держав у світі дасть змогу уникати підлаштовування законодавства, економіки, влади, ЗМІ під олігархів, зберігаючи індивідуальний економічний розвиток країн, в умовах глобалізації.

Усвідомлюємо, що в межах однієї статті неможливо детально охопити всі ключові проблеми та шляхи рішення, спираючись на світовий правовий досвід та історичний підхід. А тому переконані, що феномен олігархізму потребує подальшого вивчення, дослідження, удосконалення практик протидії йому як негативному явищу. Важливим залишається пошук способів для уникнення проявів олігархізму та побудови моделі досконалої правової держави, яка спиратиметься на засади демократичного управління.

Література:

1. Закон України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)». №1780-IX від 23 вересня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20#Text> (дата звернення: 22.09.2024).
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
3. Конституція України від 26 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 22.09.2024).
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.09.2024).
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 22.09.2024).
6. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.09.2024).
7. Zarządzenie strategiczne. Koncepcje-metody. Krupski, R. (red.). 2007: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. 533 s.
8. Stehnei M., Irtysheva I., Gurina O. Financial mechanism of the socio-oriented economic development of the black sea region. *Baltic Journal of Economic Studies : the scientific journal*. 2018. Vol. 4, No.4. P. 202-208.
9. Глазунов В. В. Українська олігархія в контексті сучасних трансформаційних процесів: автореф. дис. ... д-ра філос. наук. Запоріжжя, 2012. 360 с.
10. Захаріна О. В., Ходаківський С. І., Якобчук В. П. Експлікація поняття «державно-приватне партнерство» в теорії публічного управління. *Наукові горизонти*. 2020. № 3 (88). С. 26-33.
11. Долженков О. Тіньовий аспект політичного процесу в Україні: феномен адміністративно-економічних кланів. *Людина і політика*. 2000. № 2. С. 2-6.
12. Журавський В.С. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. Київ: Логос, 1999. 263 с.
13. Турчинов О. Особливості української олігархії. *Політична думка*. 2000. № 3. С. 13-19.
14. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір : монографія. Харків : Право, 2011. 552 с.
15. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2. С. 9-22.
16. Chyzhov D. Organizational and legal support of human rights and freedoms in the national security of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. № 7. P. 98-103. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/7/16.pdf> (access date: 14.09.2024).
17. Polishchuk N. Proceedings in the case of pre-trial proceedings in the civil process of Ukraine: comparison with foreign experience. *Entrepreneurship, economy, law*. 2016. № 5. P. 14-18.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia zahrozam nationalnii bezpetsi, poviazanym iz nadmirnym plyvom osib, yaki maiut zachnu ekonomichnu ta politychnu vahu v suspilnomu zhytti (oliharkhiv)» №1780-IKh vid 23 veresnia 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20#Text> (Accessed September 22, 2024).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), “On National Security of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed September 20, 2024).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Constitution of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (Accessed September 22, 2024).
4. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution “On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (Accessed September 22, 2024).
5. United Nations Organization (1948), “Universal Declaration of Human Rights”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed September 22, 2024).
6. “European Convention on Human Rights”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Accessed September 12, 2024).
7. Zarządzanie strategiczne. Koncepcje-metody (2007). Krupski, R. (red.) et al. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. 533 s.
8. Stehnei M., Irtysheva I., Gurina O. [Financial mechanism of the socio-oriented economic development of the black sea region]. Baltic Journal of Economic Studies : the scientific journal. 2018. Vol. 4, No.4. P. 202-208.
9. Hlazunov, V. V. (2012), “Ukrainian oligarchy in the context of modern transformational processes”, Abstract of PhD thesis, Zaporizhzhia, 2012. 360 s.
10. Zakharina, O. V., Khodakivskyi, E. I., Yakobchuk, V. P. (2020), “Explication of the concept of “public-private partnership” in the theory of public administration”, Naukovi horizonty, vol. 3 (88), pp. 26–33.
11. Dolzhenkov, O. (2000), “The shadow aspect of the political process in Ukraine: the phenomenon of administrative and economic clans”, Liudyna i polityka, vol 2, pp. 2–6.
12. Zhuravskyi, V.S. (1999), Politychna elita Ukrainy: teoriia i praktyka transformatsii [Political elite of Ukraine: theory and practice of transformation], Kyiv: Lohos.
13. Turchynov, O. (2000). “Peculiarities of the Ukrainian oligarchy”, Politychna dumka, vol. 3, pp. 13-19.
14. Udovyka, L.H. (2011), Transformatsiia pravovoi systemy v umovakh hlobalizatsii: antropologichniy vymir : monohrafiia [Transformation of the Legal System in the Context of Globalization: Anthropological Dimension: Monograph], Kharkiv : Pravo. 522 s.
15. Dzoban, O. P., Zhdanenko, S. B. (2020), “Human rights and national security: philosophical and legal aspects of the relationship”, Informatsiia i pravo, vol. 2, pp. 9–22.
16. Chyzhov, D. (2021). Organizational and legal support of human rights and freedoms in the national security of Ukraine. Entrepreneurship, Economy and Law, vol. 7, pp. 98-103, available at: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/7/16.pdf> (Accessed September 14, 2024).
17. Polishchuk, N. (2016). Proceedings in the case of pre-trial proceedings in the civil process of Ukraine: comparison with foreign experience. Entrepreneurship, economy, law, vol. 5, pp. 14-18.

Стаття надійшла до друку 20 лютого 2025 року

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B9

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ НАГОРОДИ «ГЕРОЙ УКРАЇНИ»

Загребельна Н.А.,

кандидат юридичних наук

Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: NataliaZa@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3390-7149>

LEGAL STATUS OF THE STATE AWARD «HERO OF UKRAINE»

Zahrebelna N.A.,

Ph.D. in Law, «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: NataliaZa@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3390-7149>

*Тільки вчинок може довести,
що в серці живе справжній Герой*

Анотація. У статті досліджено правовий статус державної нагороди «Герой України», зазначено, що державна відзнака є однією з найвищих форм визнання заслуг громадян перед державою, що символізує героїзм і самопожертву. Звання присвоюється за видатні досягнення у військовій справі, охороні правопорядку та в надзвичайних ситуаціях. Станом на 27 лютого 2025 року нагороду отримали 1074 особи, серед яких 802 – з орденом «Золота Зірка». Згадано приклад мужності Героя України Анатолія Француза, який врятував заручницю під час міжнародної операції. Зазначено, що нагорода може бути присвоєна як громадянам України, так і іноземцям, що свідчить про міжнародний характер визнання. Аналізується, що нагороди відображають національні цінності та є інструментом розвитку громадянського суспільства. Правовий статус нагороди передбачає можливість посмертного присвоєння звання. Досліджено, що нагорода стимулює активність громадян і формує позитивний імідж держави. Нагорода має величезне значення для виховання молоді, підкреслюючи важливість героїзму. Вивчено, що державна нагорода «Герой України» слугує символом національної гордості та єдності. Нагорода допомагає формувати взаємоповагу між поколіннями, забезпечуючи передачу цінностей. Яскравим прикладом є постать Анатолія Йосиповича Француза, який став символом мужності та відваги не лише на рівні держави, а й у колективі Університету «КРОК», де згуртував колектив однодумців, створив міцний фундамент для розвитку наукової спільноти.

У статті також розглянуто питання етики нагородження, що підкреслює значущість прозорості процесу. Нагорода формує культурні традиції шанування героїв, підвищуючи рівень патріотизму. Висновки свідчать про важливість соціального визнання та підтримки героїв у сучасному суспільстві.

Ключові слова: Герой України, нагорода, патріотизм, громадянське суспільство, національна ідентичність.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 6.

Abstract. The article examines the legal status of the state award «Hero of Ukraine,» noting that the state award is one of the highest forms of recognition of citizens' merits before the state, symbolizing heroism and self-sacrifice.

The title is awarded for outstanding achievements in military affairs, law enforcement, and in emergency situations. As of February 27, 2025, 1074 people have received the award, including 802 with the Order of the Golden Star. The example of the courage of the Hero of Ukraine Anatoly Frantsuz, who saved a hostage during an international operation, is mentioned. It is noted that the award can be awarded to both citizens of Ukraine and foreigners, which indicates the

international nature of the recognition.

It is analyzed that the awards reflect national values and are an instrument for the development of civil society. The legal status of the award provides for the possibility of posthumous awarding of the title. It is studied that the award stimulates the activity of citizens and forms a positive image of the state. The award is of great importance for the education of youth, emphasizing the importance of heroism. It has been studied that the state award «Hero of Ukraine» serves as a symbol of national pride and unity. The award helps to form mutual respect between generations, ensuring the transfer of values. A vivid example is the figure of Anatoly Iosypovych Frantz, who became a symbol of courage and bravery not only at the state level, but also in the team of the University «KROK,» where he united a team of like-minded people and created a solid foundation for the development of the scientific community.

The article also considers the issue of award ethics, which emphasizes the importance of transparency of the process. The award forms cultural traditions of honoring heroes, increasing the level of patriotism. The conclusions indicate the importance of social recognition and support for heroes in modern society.

Keywords: *Hero of Ukraine, award, patriotism, civil society, national identity.*

Formulas: *0, fig.: 0, tab.: 0, bib.: 6.*

Постановка проблеми. Правовий статус державної нагороди «Герой України» є важливим аспектом, що потребує детального аналізу в контексті сучасних соціально-політичних викликів. Незважаючи на визнання героїзму та самопожертви, існує потреба у з'ясуванні, яким чином правові норми, що регулюють нагородження, відповідають міжнародним стандартам. Важливим є також дослідження механізмів, що забезпечують прозорість і підзвітність процесу нагородження, адже це впливає на суспільне сприйняття даної нагороди. Окрім того, виникає питання про те, як статус нагороди може впливати на формування національної ідентичності та громадянської свідомості. Необхідно з'ясувати, чи є процедурні аспекти нагородження достатньо гнучкими для адаптації до змін у суспільстві та політиці. Останнім часом нагорода «Герой України» стає символом боротьби за свободу, і важливо вивчити її роль у формуванні позитивного іміджу держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Публікації українських науковців, зокрема А. Майдебура, Д. Коритько, О. Кузьменко, І. Ковбас, С. Стеценко, що стосуються державної нагороди «Герой України», вказують на зростаючу увагу до її правового статусу, соціального значення та впливу на національну ідентичність. У наукових статтях акцентується на важливості героїзму як соціального конструкту, що відображає цінності та ідеали суспільства, а також на ролі нагороди у формуванні патріотичних настроїв серед громадян. Публікації в медіа висвітлюють соціальні аспекти нагороди. Дослідження міжнародного досвіду нагородження вказують на те, що українська система має свої унікальні риси, які потребують переосмислення в контексті глобальних стандартів.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Недостатньо вивченими залишаються механізми контролю за прозорістю та підзвітністю процесу нагородження, що може викликати питання щодо справедливості та об'єктивності. Відсутність порівняльних досліджень, які б аналізували нагороду «Герой України» в контексті міжнародного досвіду, що може підказати шляхи для вдосконалення української системи нагородження. Недосконалість правового регулювання, що стосується можливості оскарження рішень про нагородження, потребує більш детального вивчення для забезпечення правової справедливості та захисту інтересів громадян.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексний аналіз правового статусу державної нагороди «Герой України» та вивчення її впливу на формування національної ідентичності та громадянської свідомості в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна відзнака «Герой України» є однією з найвищих форм визнання заслуг громадян перед державою, що символізує героїзм, самопожертву та відданість у боротьбі за незалежність і територіальну цілісність країни. Вона була заснована 16 березня 2000 року, і її правовий статус закріплений у Законі України № 1549-III «Про державні нагороди України». Ця нагорода має на меті відзначати видатні досягнення в різних сферах, зокрема у військовій справі, охороні правопорядку, а також у надзвичайних ситуаціях. Станом на 27 лютого 2025 року оприлюднені укази щодо присвоєння звання «Герой України» 1074 особам. Орден «Золота Зірка» отримали 802 особи, орден Держави – 272 [1].

Прикладом мужності, що вартує особливого визнання, є вчинок Героя України

Анатолія Йосиповича Француза. «У квітні 2002 року брав участь у міжнародній операції з визволення заручниці та знешкодження трьох терористів, які здійснили розбійний напад на банк у Німеччині. На викраденому там автомобілі злочинці, проїхавши Польщу, добралися аж до передмістя Рівного. Анатолій Француз добровільно визвався заручником терористів і звільнив заручницю. Вчинок генерал-майора міліції під час цієї операції здобув високу позитивну оцінку в Україні та за кордоном. Указом Президента України Леоніда Кучми від 15 квітня 2002 року за особисті мужність і героїзм, виявлені при затриманні міжнародної терористичної групи і звільненні заручниці начальнику Управління МВС України в Рівненській області генерал-майору міліції Анатолію Йосиповичу Французу присвоєно звання Герой України з врученням ордена «Золота Зірка» [2].

Важливим аспектом є те, що відзнакою «Герой України» може бути нагороджений як громадянин України, так і іноземець. Це свідчить про міжнародний характер визнання героїзму та самопожертви, що виходить за межі національної ідентичності. Герой України Михайло Жизневський був іноземцем. Присвоєння йому звання Героя стало можливим після прийняття Верховною Радою у квітні 2017 року поправки до Закону України «Про державні нагороди України», відповідно до якої це звання може бути присвоєно, як виняток, посмертно іноземцю-учаснику Революції Гідності, нагородженому орденом Героїв Небесної Сотні.

Дослідження конституційно-правового статусу державних нагород в Україні А. Майдебури вказує на значущість нагородної справи, оскільки державні нагороди є віддзеркаленням нації, інструментом для активізації та розвитку громадянського суспільства й навіть символом державності. Він зазначає, що нагороди можна класифікувати на матеріальні та нематеріальні. Державна нагорода «Герой України» віднесена до нематеріальних нагород, адже її суть полягає у визнанні героїзму особи, а не тільки у фізичному прояві нагороди, такому як медаль.

А. Майдебура виділяє й інші характеристики нагород, зокрема, що нагороди призначаються за вчинення певних дій і мають мету надання почесней конкретній особі. Це підкреслює, що «Герой України» є не лише матеріальним визнанням, а й символом мо-

ральної підтримки та героїзму [3].

Нагорода присуджується за особливі заслуги, які сприяють зміцненню української державності та демократії. Процедура нагородження передбачає подачу пропозицій від державних органів, громадських організацій, а також від інших установ, що мають право на ініціювання таких пропозицій. Президент України, як глава держави, має право приймати рішення про нагородження, що надає цій відзнаці особливого статусу. Правовий статус нагороди також передбачає, що вона може бути присуджена посмертно.

З моменту заснування нагороди, тисячі медалей були вручені за проявлену відвагу в умовах війни, що триває на території України. Актуальність нагороди зростає в умовах сучасних викликів, адже вона стає символом національної гордості та єдності. Нагороджені отримують медаль та грамоту, а також мають право на соціальні пільги: щомісячні виплати в розмірі трьох мінімальних заробітних плат, надбавки до пенсії, пільги зі сплати зборів, мита, податків, безкоштовне лікування в санаторіях і на курортах, забезпечення ліками, доступ до культурних і освітніх програм тощо [4]. Держава надає підтримку тим, хто проявив героїзм у важкі моменти для країни, а також підкреслює важливість соціального визнання.

Ця нагорода не лише відзначає індивідуальні досягнення, але й формує колективну пам'ять про героїзм, що має значення для національної ідентичності. Правовий статус нагороди «Герой України» відповідає міжнародним стандартам, що визначають критерії для визнання героїзму та видатних заслуг. У цьому контексті, нагорода отримує нове значення, оскільки вона стає символом боротьби за свободу та незалежність. Нагородження державною відзнакою стимулює активність громадян, заохочуючи їх до прояву громадянської позиції та патріотизму; сприяє формуванню позитивного іміджу держави, яка визнає своїх героїв і підтримує їх.

Правовий статус відзнаки передбачає можливість оскарження рішень про нагородження, що є важливим елементом правової держави, оскільки це забезпечує прозорість і підзвітність процесу нагородження. З огляду на світові практики, нагорода «Герой України» займає своє місце серед аналогічних нагород в інших країнах, що свідчить про важ-

ливість міжнародного визнання героїзму.

Правовий статус цієї нагороди підлягає періодичному перегляду з метою адаптації до нових викликів і потреб суспільства. Державні органи спільно з експертами аналізують практику нагородження та вносять зміни до законодавства, щоб забезпечити актуальність і справедливість процедури нагородження. Таким чином, правовий статус державної відзнаки «Герой України» є важливим елементом системи державних нагород, що відзначає героїзм і відданість громадян.

Ця нагорода слугує потужним символом національної гордості та прикладом для наслідування, підкреслюючи цінність людської відваги в умовах сучасних викликів. Водночас, вона виконує функцію соціального визнання та підтримки тих, хто проявив героїзм на благо країни.

Зростаюча увага до цієї нагороди відображає потребу суспільства у визнанні і підтримці тих, хто ризикує життям заради майбутнього країни. Нагорода «Герой України» має також величезне значення для виховання наступних поколінь, формуючи у них почуття гордості за свою країну та її героїв. Оскільки молодь стає свідками героїзму в сучасних подіях, таких як війна в Україні, важливо, щоб вони розуміли значення цієї нагороди та цінували внесок наших воїнів.

Історія нагороди «Герой України» не є статичною; вона постійно еволюціонує, пристосовуючись до змін у суспільстві та політиці. Наприклад, під час військових дій, таких як анексія Криму та повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України, нагорода стала інструментом моральної підтримки для військовослужбовців і волонтерів, які ризикують своїм життям заради захисту країни.

Важливим є також те, що нагорода «Герой України» служить каталізатором для обговорення цінностей, які визначають українське суспільство. У контексті глобалізації та інтеграції в європейські структури, питання патріотизму та національної ідентичності набувають особливої ваги. Нагородження героїв сприяє формуванню національної самосвідомості та власної ідентичності, в якій цінності свободи, справедливості та гідності посідають центральне місце.

Символіка нагороди також має велике значення. Орден «Золота Зірка» виготовляється із золота і має форму п'ятикутної зірки, накладеної на вінок із дубового листа.

Ця символіка не лише відзначає індивідуальні досягнення, але й стає частиною національної культурної спадщини. Аналізуючи зарубіжний досвід, можна виокремити різноманітні підходи до нагородження. У законодавстві Вірменії, зокрема, передбачені унормовані обмеження щодо окремих суб'єктів, таких як Президент та депутати Верховної Ради, які не можуть бути відзначені державними нагородами. Це підкреслює важливість етичних аспектів у нагородній практиці. У Японії система нагород має специфічні традиції, зокрема «нагородні сезони», що визначають часові рамки вручення нагород. Таке регулювання надає культурного значення процесу нагородження. Японське законодавство, на відміну від українського, не передбачає пільг для нагороджених. Система нагород у США демонструє різноманітність, зокрема, Золота Медаль Конгресу США може вручатися кілька разів за різні досягнення. У той час, як в Україні почесні звання, зазвичай, не присвоюються повторно [5, с. 9-10]. На міжнародному рівні нагорода «Герой України» сприяє створенню позитивного іміджу України, демонструючи світові, що в країні є люди, готові боротися за свої принципи та цінності. Це визнання може слугувати прикладом для інших країн, які також прагнуть вшанувати своїх героїв і посилити національну ідентичність.

Крім того, нагорода «Герой України» виконує важливу роль у формуванні культурних традицій, пов'язаних із вшануванням героїв. Організація урочистих церемоній нагородження, публікація історій про нагороджених, а також участь громадськості у святкуваннях сприяють формуванню в суспільстві культури визнання і поваги до героїзму. Це, в свою чергу, підвищує рівень патріотизму серед населення, особливо молоді.

Нагорода «Герой України» слугує символом надії і світла, нагадуючи про те, що в найтемніші часи завжди є місце для героїзму та відваги. Важливо, щоб суспільство продовжувало вшановувати своїх героїв, а також підтримувати їхнє прагнення до служіння Україні. Тільки так можна забезпечити успішний розвиток та процвітання держави, в якій кожен громадянин буде відчувати себе відповідальним за своє майбутнє та майбутнє своєї країни.

Загалом, правовий статус державної відзнаки «Герой України» є важливим елементом формування національної ідентич-

ності, що базується на цінностях героїзму, патріотизму та відданості. Він сприяє створенню культури визнання заслуг, що є необхідним для стабільного розвитку демократичного суспільства [6, с. 86]. Нагорода «Герой України» допомагає формувати взаємоповагу між різними поколіннями, забезпечуючи передачу цінностей від старшого покоління до молоді. Вона слугує нагадуванням про те, що навіть у складні часи є герої, готові боротися за справедливість і свободу, надихаючи інших на великі звернення.

Крім того, в умовах сучасних викликів, таких як війна, глобальні конфлікти, зміни клімату та соціальні несправедливості, нагорода «Герой України» слугує прикладом того, як особистий героїзм може впливати на колективні зусилля у вирішенні цих проблем. На-

городжені стають лідерами у своїх громадах, підштовхуючи інших до дій, спрямованих на покращення життя людей навколо. Це також сприяє розвитку волонтерства та громадської активності, що є важливими для зміцнення демократичних цінностей в Україні.

Висновки. Таким чином, правовий статус державної відзнаки «Герой України» не лише вшановує героїзм окремих осіб, але й формує основи для активної громадянської позиції, що є необхідною для розвитку суспільства. Ця нагорода нагадує, що кожен несе свій вклад у боротьбу за справедливість, незалежність та гідність, незалежно від обставин. Таким чином, відзнака «Герой України» продовжує бути символом надії, сили та єдності, що об'єднує людей у прагненні до кращого майбутнього у своїй державі.

Література:

1. Список Героїв України. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 20.02.2025)
2. Родич С. На 70-му році життя у Києві помер колишній голова Волинської обласної державної адміністрації, Герой України Анатолій Йосипович Француз. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0yrzCzLqyRR8CzynkJwzsreZDeaqEwzWJTeNL5VwyoYFzGN3U3VEfABvQrTMM5qXl&id=100014235972279&rdid=Aks8ANG6q6OaArG0 (дата звернення: 20.02.2025)
3. Майдебура А. М. Конституційно-правовий статус державних нагород в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2013. 210 с.
4. Мележик Т. Хто такий Герой України. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zvannya-geroya-ukrayini-scho-daye-nagoroda-yaki-pilgi-peredbacheni-i-v-yakih-vipadkah-yiyi-mozhut-zabrati-2221273.html> (дата звернення: 20.02.2025)
5. Ковбас І.В. Державні нагороди: новаційні доктринально-правові підходи до виокремлення їх видів. *Правова позиція*. № 2 (27). 2020. С. 7-14.
6. Коритько Д. Нагородне право: стан дослідження проблематики. *Держава і право*: зб. наук. пр.: юрид. і політ. науки; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Інститут держави і права, 2009. Вип. 44. С. 82-88.

References:

1. List of Heroes of Ukraine. URL: <https://uk.wikipedia.org> (accessed on: 20.02.2025)
2. Rodich S. At the age of 70, former head of the Volyn Regional State Administration and Hero of Ukraine Anatoliy Yosypovych Frantsuz passed away in Kyiv. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0yrzCzLqyRR8CzynkJwzsreZDeaqEwzWJTeNL5VwyoYFzGN3U3VEfABvQrTMM5qXl&id=100014235972279&rdid=Aks8ANG6q6OaArG0 (Accessed February 20, 2025).
3. Maidebura, A. M. (2013). Constitutional and legal status of state awards in Ukraine: dissertation ... candidate of legal sciences: 12.00.02. Odesa. 210 p.
4. Melezhik, T. Who is a Hero of Ukraine. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zvannya-geroya-ukrayini-scho-daye-nagoroda-yaki-pilgi-peredbacheni-i-v-yakih-vipadkah-yiyi-mozhut-zabrati-2221273.html> (Accessed February 20, 2025).
5. Kovbas, I.V. State Awards: Innovative Doctrinal and Legal Approaches to Distinguishing Their Types. *Legal Position*, №. 2 (27), 2020. P. 7-14.
6. Korytko, D. Award Law: Current State of Research on the Issues. *State and Law: Collection of Scientific Papers: Legal and Political Sciences*; V.M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine. Kyiv: Institute of State and Law, 2009. Issue 44. P. 82-88.

Стаття надійшла до друку 23 лютого 2025 року

УДК 342.7 (045)

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B10

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет «КРОК»*

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

Лусак М.Ю.,

аспірант Університету «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: LysakMY@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6828-7674>

PROBLEMATIC ASPECTS OF ENSURING HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF MODERN STATE-BUILDING

Koroleva V.V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor, Department of State and Legal Disciplines
«KROK» University*

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

Lysak M. Yu.,

PhD student «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: LysakMY@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6828-7674>

Анотація. У статті розглядаються питання прав людини та проблеми їх забезпечення, роль держави в забезпеченні прав і свобод громадян в Україні. Акцентовано увага на тому, що з утвердженням доктрини прав людини почали активно розвиватися інституційні механізми їх забезпечення, які, у свою чергу, включають комплекс різноманітних заходів, спрямованих на ефективну реалізацію прав людини. Основним завданням законодавства України є створення ефективного механізму забезпечення конституційних прав. Механізм забезпечення прав людини включає різні елементи, серед яких законодавчі акти, правозастосовчі практики, діяльність судових органів, правозахисних організацій, а також наявність ефективної інституційної структури для їх реалізації. Однією з основних складових цього механізму є державна політика, спрямована на забезпечення прав і свобод громадян. Важливу роль у цьому відіграє національне законодавство, яке повинно відповідати міжнародним стандартам прав людини, адже саме через нього держави забезпечують реалізацію прав людини на практиці. Тому впровадження міжнародних норм у національне законодавство є важливим кроком на шляху до забезпечення прав людини. Відповідно Конституції України, держава відповідає перед громадянами за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є першочерговим обов'язком держави. Основною ознакою правової держави є панування верховенства права, а тому є доцільним вважати верховенство права принципом, який встановлює вимоги до різних суспільних інститутів для забезпечення природних прав і свобод людини. Однією з серйозних проблем є низький рівень правової обізнаності серед громадян. Роль держави полягає також у тому, щоб забезпечити належний рівень освіти і просвітницької роботи серед населення щодо їх прав, що є важливим аспектом для подолання правового нігілізму та формування правосвідомості.

Ключові слова: людина, права людини, держава, правова держава, механізм забезпечення, захист, верховенство права, державотворення, правосвідомість.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 10.

Abstract. *The article examines the issues of human rights and the problems of their provision, as well as the role of the state in ensuring the rights and freedoms of citizens in Ukraine.*

Attention is focused on the fact that with the establishment of the doctrine of human rights, institutional mechanisms for their provision began to actively develop, which, in turn, include a set of various measures aimed at the effective implementation of human rights.

The main task of Ukrainian legislation is to create an effective mechanism for ensuring constitutional rights.

The mechanism for ensuring human rights includes various elements, including legislative acts, law enforcement practices, the activities of judicial bodies, human rights organizations, as well as the presence of an effective institutional structure for their implementation. One of the main components of this mechanism is state policy aimed at ensuring the rights and freedoms of citizens.

An important role in this is played by national legislation, which must comply with international human rights standards, because it is through it that states ensure the implementation of human rights in practice. Therefore, the implementation of international norms in national legislation is an important step towards ensuring human rights.

According to the Constitution of Ukraine, the state is responsible to citizens for its activities. The establishment and protection of human rights and freedoms is the primary duty of the state. The main feature of a legal state is the rule of law, and therefore it is appropriate to consider the rule of law as a principle that establishes requirements for various social institutions to ensure natural human rights and freedoms. One of the serious problems is the low level of legal awareness among citizens. The role of the state is also to ensure the appropriate level of education and educational work among the population regarding their rights, which is an important aspect for overcoming legal nihilism and forming a sense of law.

Keywords: *man, human rights, state, legal state, mechanism of provision, protection, rule of law, state formation, sense of law.*

Formulas: *0; fig.: 0, tab.: 0, bib.: 10.*

Постановка проблеми. З утвердженням доктрини прав людини почали активно розвиватися інституційні механізми їх забезпечення, що робить вивчення цього питання в Україні особливо важливим і актуальним. Права людини були закріплені в міжнародних документах та національних законодавствах багатьох країн, а також отримали визначення та тлумачення в теоретичній і практичній юриспруденції. На сьогодні механізм забезпечення прав людини включає комплекс різноманітних заходів, спрямованих на їх ефективну реалізацію. Як правовий інструмент, права людини застосовуються в різних правових актах на всіх рівнях, а також у рішеннях судів.

Окрім того, права людини продовжують інституціоналізуватися через акти, що видаються міжнародними, регіональними та національними установами, які займаються їх забезпеченням.

Інституалізація прав людини передбачає їх утвердження як юридичної категорії, формування системи чіткого розуміння змісту основних прав, закріплення принципів, норм і стандартів прав на всіх рівнях, визначення статусів їх носіїв та адресатів, а також забезпечення ефективної роботи інституцій і процедур у сфері прав людини.

Механізм забезпечення прав людини є складним і системним утворенням, в якому беруть участь суб'єкти його реалізації, а також застосовуються правові засоби, спрямо-

вані на захист прав. В контексті сучасного державотворення цей механізм є комплексним явищем, що передбачає використання різноманітних правових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи джерела з цієї теми, можна зробити висновок, що питання забезпечення прав людини у контексті державотворення привертає значну увагу серед українських науковців. Варто звернути увагу на дослідження В. Іванюшенка, А. Довгерта, М. Козюбри, В. Книша, М. Панфьорової, Н. Пильгуна, І. Сурай, В. Книша та інших авторів, у яких розглядаються механізми забезпечення прав і свобод людини в Україні. Проте слід підкреслити, що ці дослідження охоплюють лише окремі аспекти цієї складної і багатогранної проблеми.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Кожне суспільство та держава, які визнають права і свободи людини найвищою цінністю, повинні забезпечити їх реалізацію та захист, створюючи ефективну систему правового захисту та відповідні інструменти для досягнення цієї мети. На національному рівні інституалізація прав людини сприяє демократичним процесам державотворення, впровадженню концепції прав у публічний дискурс, інкорпорації прав у нормативно-правові акти, зменшенню впливу позитивістського підходу до праворозуміння серед представників влади та розвитку приватного сектора, зокрема пра-

возахисних організацій.

Стійкий зв'язок між інституалізацією прав людини та демократичними процесами породжує цікаве коло легітимації: інституалізація та демократія сприяють зміцненню прав людини, у свою чергу, права людини легітимізують публічний порядок.

Метою статті є дослідження механізму забезпечення прав людини у контексті сучасного державотворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищими соціальними цінностями в Україні [1]. Однак закріплення основних прав і свобод людини на законодавчому рівні є недостатнім. Вони реалізуються лише тоді, коли держава через правовий механізм забезпечення прав людини створює необхідні умови для здійснення кожним своїх прав, свобод і законних інтересів.

Науковці зазначають, що під механізмом забезпечення основних прав людини і громадянина розуміють комплекс заходів юридичного, економічного, організаційного та інституційного характеру, спрямованих на ефективну реалізацію цих прав [2, с. 103].

У межах механізму забезпечення прав людини можна виділити дві взаємопов'язані сторони: статичну та динамічну. Статична сторона включає систему правових норм, які закріплюють права та свободи людини і громадянина, їхні гарантії, а також суб'єктів права, діяльність яких спрямована на створення необхідних умов для повної та ефективно реалізації, охорони і захисту цих прав, а також форми юридичної відповідальності. Динамічна сторона механізму забезпечення прав людини полягає у безперервному процесі їх реалізації, охорони та захисту, що залежить від діяльності уповноважених суб'єктів, які створюють відповідні умови для цього.

Порівнюючи погляди науковців на механізм забезпечення конституційних прав людини та громадянина в Україні, можна виділити такі його складові: норми конституційного та інших галузей законодавства, що закріплюють права і свободи громадян; норми, які гарантують ці права; а також інституції, на які покладаються функції та

повноваження щодо організації і здійснення забезпечення, охорони та захисту основних прав і свобод людини.

Інституційні ланки органів державної влади та органів місцевого самоврядування повинні організовувати свою діяльність у сфері забезпечення конституційних прав людини та громадянина України, спираючись на конституційні та інші норми, що закріплюють права і свободи, а також на гарантії, які проявляються у вигляді завдань, форм, засобів і методів роботи цих інститутів.

Отже, організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина складається з двох основних компонентів: нормативно-правового та інституційного.

До нормативно-правової складової цього механізму належать: Конституція України; закони України та інші нормативно-правові акти Верховної Ради України; укази Президента України; акти Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади; акти органів місцевого самоврядування України.

Правові норми встановлюють мету, завдання, напрямки діяльності, а також визначають повноваження відповідних органів у сфері забезпечення прав громадян.

До інституційних елементів організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина відносяться: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; неурядові організації.

Права людини завжди займали центральне місце в історії України, будучи важливою темою як для суспільства, так і для держави. Варто зазначити, що існує тісний зв'язок між розвитком суспільства, формою держави та правами людини. Науковці виділяють кілька етапів еволюції прав людини в документах конституційного характеру: X-XI ст., XVI-XVIII ст., 1917-1920 рр. та радянський період [3, с. 109]. Аналізуючи конституційні документи різних державних утворень, можна стверджувати, що незалежно від їх політичної орієнтації, в них поступово розвивалися, закріплювалися та гарантувалися основні природні, соціальні, економічні та політичні права. Незважаючи на складні зовнішні умови та відсутність певного досвіду державного будівництва,

політичні сили, які очолювали українське державотворення в цей період, не обрали шлях диктатури чи утисків прав людини, що сприяло формуванню певної конституційної традиції, яка розглядала права людини як найбільшу цінність. Щодо радянського періоду, то навіть у цей час питання прав людини не було зовсім ігнороване: перелік прав поступово розширювався в радянських конституціях, хоча ці документи часто носили декларативний характер і не відповідали реальній практиці.

Забезпечення прав людини є однією з найважливіших проблем сучасності, яка набуває глобального та універсального значення. Це питання має багатогранний характер, оскільки його вирішення залежить від низки факторів, таких як рівень розвитку суспільства, економічні умови, соціальна структура, ступінь розвитку громадянського суспільства, ефективність політичної влади, рівень демократії в країні, ціннісні орієнтації громадян, якість законодавства та наявність або відсутність справедливого правосуддя.

Стандарти прав людини створюють юридичну основу для реалізації та захисту права людини. Принцип верховенства права тісно пов'язаний з охороною прав людини. Протягом тривалого часу в Україні дослідники ототожнювали верховенство права з верховенством закону, не приділяючи цьому принципу достатньої уваги. Сьогодні існує кілька підходів до розуміння верховенства права: 1) ототожнення з верховенством закону; 2) з верховенством всіх нормативно-правових актів; 3) визнання його проявом верховенства розуму та справедливості; 4) трактування як пріоритет загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права над національним законодавством; 5) ототожнення з верховенством Конституції; 6) ототожнення з основними правами людини [4, с. 85]. Останні три підходи мають спільну природно-правову основу, оскільки відображають природні принципи життя [4, с. 85]. М. Козюбра підкреслює, що принцип верховенства права має бути нерозривно пов'язаний з основними невідчужуваними правами людини, наголошуючи на тому, що право не можна ототожнювати з владним актом, а слід розглядати як явище, пов'язане з такими категоріями, як

справедливість, свобода, рівність і гуманізм, а також як невід'ємну частину прав людини [5, с. 28]. На нашу думку, є доцільним вважати верховенство права принципом, який встановлює вимоги до різних суспільних інститутів для забезпечення природних прав і свобод людини.

Політика верховенства права спрямована на обмеження державної влади, одночасно визнаючи її необхідність. Державна влада є невід'ємною складовою будь-якого суспільства, оскільки її відсутність призводить до анархії, насильства та несправедливості. Однак будь-який уряд має схильність розширювати свої повноваження, обмежуючи свободи громадян.

Тому, визнаючи корисність влади, важливо контролювати її, перевіряти її легітимність та регулярно оцінювати ефективність її діяльності. Іншими словами, потрібно знайти баланс між необхідністю підтримання правопорядку та захистом прав громадян з боку держави. Важливо враховувати як позитивні, так і негативні наслідки державних рішень. У цьому контексті цікавою є думка Аристотеля, хоча вона не повністю збігається з сучасним розумінням верховенства права. Він вважав, що демократія має запобігати корупції, властивій будь-якому уряду, а не обов'язково забезпечувати рівність серед громадян. Однією з основних проблем є те, що в багатьох країнах, зокрема в Україні, права людини проголошені в конституціях, але їх реальна реалізація часто виявляється проблематичною. Важливо не тільки зафіксувати ці права в основному законі, але й забезпечити ефективний механізм їх захисту через органи державної влади та судову систему.

Механізм забезпечення прав людини тісно пов'язаний з розвитком демократії, оскільки вільне та відкрито функціонуюче суспільство сприяє більш ефективному забезпеченню прав людини. Інституціоналізація прав людини, зокрема через їх закріплення в Конституції та інших законах, а також через створення інститутів захисту прав людини, є важливим етапом у розвитку демократичних процесів [7, с. 13].

Основні права людини, які записані в Конституції України, повинні бути захищені судовою владою і, перш за все, Конститу-

ційним Судом України, так як конституційні судді мають величезний вплив на гармонізацію правової системи. У системі органів державної влади України інституційну основу механізму забезпечення захисту прав людини становить інститут Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини [8].

Важливо також зазначити, що однією з серйозних проблем є низький рівень правової обізнаності серед громадян. Роль держави полягає також у тому, щоб забезпечити належний рівень освіти і просвітницької роботи серед населення щодо їх прав, що є важливим аспектом для подолання правового нігілізму та формування правосвідомості.

В умовах воєнного стану захист прав людини стає значно складнішим. Конституція України та інші нормативно-правові акти передбачають механізм, який дозволяє обмеження реалізації певних прав громадян. Однак такі обмеження повинні бути обґрунтованими, чітко обмеженими у часі та ресурсах, і застосовуватися відповідно до принципів демократії та правової держави, з метою забезпечення інтересів суспільства, збереження громадського порядку та безпеки, а також прав і свобод інших громадян. Важливою є відповідність цих обмежень

міжнародним стандартам і правам людини, що є важливим для забезпечення їхнього захисту. Завдяки дії принципу верховенства права, Конвенції та рішень Європейського суду з прав людини на сьогодні сформована усталена практика визначення правомірності та виправданості обмежень прав і свобод людини [10, с. 99].

Отже, шлях до утвердження верховенства права та принципів демократичного врядування в Україні неможливий без визнання прав і свобод людини. Тільки через комплексний підхід, який включає правові, політичні, соціальні та культурні аспекти, можна досягти ефективного забезпечення прав людини в державі. Особливу роль у формуванні сильної, суверенної, законної та соціальної держави має питання ефективного гарантування та охорони прав і свобод людини.

На жаль, через низку причин питання прав людини не є пріоритетними в нашій країні. Через низький рівень економічного розвитку, нестабільність у соціальній, політичній та правовій сферах, відсутність ефективною правової освіти громадян, люди часто не знають своїх прав, не вміють ними користуватися і не вимагають поваги до них від інших осіб та держави.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, Ст. 141.
2. Іванюшенко В. Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2009. 216 с.
3. Панфьорова М. Права людини в Україні: історико-теоретичний вимір. *Часопис Київського університету права*. 2020/4. С. 106-111.
4. Довгерт А. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2 (22). С. 83-89.
5. Козюбра М. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція. *Вісник Конституційного Суду України*. № 4. 2000. С. 24-32.
6. Голодник Ю.А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Випуск 78: частина 2. С. 32-37.
7. Пильгун Н.В. Права людини в умовах сучасного державотворення. *Юридичний вісник*. 2(15). 2010. С. 12-14.
8. Сурай І., Книш В. Забезпечення захисту прав і свобод людини в Україні: інституційний аспект. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1395> (дата звернення: 01.03.2025)
9. Константи́й О. В. Захист прав людини як основне завдання правосуддя. *Нове українське право*. Вип. 1, 2022. С. 103-108.
10. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітичне порівняльне-правознавство*. № 4. 2023. С. 95-99.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine, (1996). *Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141.
2. Ivanyushenko V. (2009). The constitutional right of man and citizen to an environment safe for life and health

and its provision in the system of local self-government. PhD diss. Kyiv. (in Ukrainian).

3. Panferova M. (2020). Prava liudyny v Ukraini: istoryko-teoretychnyi vymir. [Human Rights in Ukraine: Historical and Theoretical Dimension]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 4. P. 106-111.

4. Dovgert A. (2007). Diia pryntsyphu verkhovenstva prava u sferi pryvatnoho prava [The effect of the principle of the rule of law in the sphere of private law]. Universytetski naukovi zapysky. № 2 (22). P. 83–89.

5. Kozyubra M. (2000). Pryntsyph verkhovenstva prava i konstytutsiina yurysdyktsiia [The principle of the rule of law and constitutional jurisdiction]. Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. № 4. P. 24–32.

6. Golodnyk Y.A. (2023). Mekhanizm zabezpechennia zakhystu prav i svobod hromadian v diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady [Mechanism for ensuring the protection of citizens' rights and freedoms in the activities of state authorities]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. 78/2. P. 32-37.

7. Pilgun N.V. (2010). Prava liudyny v umovakh suchasnoho derzhavotvorennia [Human rights in the conditions of modern state formation]. Yurydychnyi visnyk. 2(15). P. 12-14.

8. Suraj I., Knysh V. (2023). Zabezpechennia zakhystu prav i svobod liudyny v Ukraini: instytutsiinyi aspekt [Ensuring the protection of human rights and freedoms in Ukraine: institutional aspect]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1395>. (Accesed March 01. 2025).

9. Konstanyi O. V. (2022). Zakhyst prav liudyny yak osnovne zavdannia pravosudiva [Protection of human rights as the main task of justice]. Nove ukrainske pravo. 1. P. 103-108.

10. Markovich Kh.M. (2023). Prava i svobody liudyny v umovakh voiennoho stanu: fokus priorytetiv [Human rights and freedoms under martial law: focus of priorities]. Analitychne porivnialne-pravo navstvo. 4. P. 95-99.

Стаття надійшла до друку 01 березня 2025 року

УДК 349.2

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B11

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАТФОРМНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ З МЕТОЮ ПРИВЕДЕННЯ У ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ACQUIS ЄС

Самань В.В.,

к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: samanvv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2320-3113>

ON THE PROSPECTS OF LEGAL REGULATION OF PLATFORM EMPLOYMENT TO ENSURE UKRAINE'S LEGISLATION ALIGNMENT WITH THE EU ACQUIS

Saman V.V.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of Department of the State Legal Disciplines
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: samanvv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2320-3113>

Світлій пам'яті видатного Науковця та Вчителя,
Героя України, доктора юридичних наук,
професора, заслуженого юриста України
Француза Анатолія Йосиповича

Анотація. У статті досліджуються питання регулювання платформної зайнятості як формі нестандартної зайнятості. Зосереджено увагу на основних ознаках платформної зайнятості та її основних ризиках, визначено базові аспекти її здійснення. Проаналізовано доцільність сприяння заходів державної політики у сфері праці та зайнятості забезпеченню соціально-трудова прав працівників з урахуванням того, що у платформній зайнятості характерним є поєднання трудо- та цивільно-правових засад. Визначено необхідність поширення норм трудового законодавства не лише на основі дихотомічного поділу працівників (workers) на найманих працівників («employees») та самозайнятих («self-employed workers»), а з урахуванням застосування так званого «цільового підходу», за яким враховується досягнення кінцевої мети трудового права. Досліджено перспективні напрями та вектори розвитку правового регулювання праці суб'єктів платформної зайнятості. Акцентовано увагу на необхідності розробки нормативної та регуляторної рамки, яка має передбачати не лише імплементацію актів права Європейського Союзу у національне галузеве законодавство, врахування міжнародних трудових стандартів, але і необхідність його застосування усіма суб'єктами та дієві механізми притягнення до відповідальності. Запропоновано при визначенні правового регулювання платформної зайнятості враховувати досвід іноземних країн, застосовувати комплексний перегляд існуючих норм трудового законодавства, що сприятиме вирішенню системних проблем, а також забезпечувати здійснення скоординованих зусиль для усунення всіх факторів, що сприяють незахищеності працівників.

Ключові слова: платформна зайнятість, суб'єкт платформної зайнятості, самозайнятий, найманий працівник, працівник, гідна праця, трудові відносини, алгоритмічне управління, правовий статус, соціальні гарантії, acquis ЄС.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 19.

Abstract. The article addresses the issue of judicial independence in the European Union, its normative and legal foundations, and practical mechanisms for its enforcement.

It analyzes the main principles of the functioning of the EU judiciary, such as the organizational and functional autonomy of judicial institutions, the absence of political influence, guarantees of the immutability of judges, and the procedures for their appointment. Significant attention is given to the role of the Court of the European Union in ensuring

the unity of law enforcement and the mechanisms for monitoring the compliance with judicial independence in member states.

The influence of the Anglo-Saxon and continental legal systems on the judicial practice of Ukraine is analyzed. The gradual formation of judicial precedent in Ukraine in the context of adapting to European standards is highlighted. Emphasis is placed on legislative changes that promote the use of judicial decisions as guidelines in law enforcement.

*Particular attention is given to the research of Ukrainian scholars on the legal mechanisms of the EU, especially the works of A.Y. Frantsuz, who analyzes the issues of implementing EU legislative acts and their implementation through organizational measures and consultations. The importance of interaction between the legal systems of Ukraine and the EU is emphasized, as well as the need to consider the *acquis communautaire* – the body of EU legal norms and practices.*

The authors underline that although Ukraine does not have a traditional precedent-based system, its judicial practice is gradually acquiring features typical of common law systems. The decisions of the Supreme Court of Ukraine increasingly play the role of guidelines for law enforcement, which contributes to the unification of judicial practice and legal certainty. The implementation of European principles of judicial proceedings, such as judicial independence, process transparency, and equality of the parties, also positively impacts the legal system of Ukraine.

It is determined that Ukraine is gradually moving towards a mixed model of law enforcement, combining elements of continental law and judicial precedent. In the context of European integration, harmonizing Ukrainian legislation with the judicial practice of the EU becomes especially important.

The conclusions emphasize the need for further improvement of Ukraine's judicial system, particularly by increasing the transparency of judicial proceedings, ensuring the real independence of judges, and strengthening accountability for violations of judicial ethics. It is concluded that the effective implementation of European legal standards is a key prerequisite for Ukraine's successful integration into the EU legal space and for enhancing public trust in the judiciary.

Keywords: *platform employment, platform employment entity, employee, self-employed, worker, decent work, labour relations, algorithmic management, legal status, social guarantees, EU acquis.*

Formulas: 0, *fig.:* 0, *tab.:* 0, *bibl.:* 19.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток та впровадження цифрових технологій у трудовому праві сприяє зміні ознак класичних трудових правовідносин, а також появі нових форм нестандартної зайнятості, відносини з приводу застосування яких неможливо було б ввести в правове поле без використання інформаційно-телекомунікаційних технологій. Однак завданням державної політики у сфері праці та зайнятості населення має залишатись збереження «стійкості трудових відносин» з урахуванням перетворення існуючих форм зайнятості.

Більшість наукових праць щодо аналізу нестандартних форм зайнятості базуються на звіті Єврофонду 2020 року, в якому згадуються дев'ять проявів нових форм зайнятості, які не обмежуються трудовими договорами, а можуть стосуватись і самозайнятих осіб, праця яких може бути предметом спеціального регулювання, колективних договорів або взагалі не мати конкретної правової регламентації. Серед нетипових форм також виділено працю на платформі («platform work») як форму зайнятості, при якій онлайн платформи використовуються організаціями або окремими особами для доступу до інших організацій чи окремих осіб для вирішення проблем або надання послуг в обмін на оплату. Крім того, праця на онлайн-платформах характеризується та-

кими ознаками: оплачувана робота, що організована через онлайн-платформу; задіяні три сторони (платформа, клієнт, провайдер); праця на платформі зосереджена навколо конкретного завдання чи вирішення конкретних проблем; робота передається на аутсорсинг чи підряд; робота, яка поділена на завдання; послуги надаються за запитом; «алгоритмічне управління» [1].

Цифрові трудові платформи («digital labour platforms»), як невід'ємна складова цифрової трансформації у світлі соціально-економічних змін, продовжують зростати як за масштабами, так і доходами [2]. За оцінками проведеного Європейської Комісії у 2021 році дослідження до 5,5 млн людей, які надають послуги через цифрові трудові платформи, можна класифікувати як «фіктивних» самозайнятих з негативними наслідками щодо незабезпечення належних умов праці, у тому числі права на мінімальну заробітну плату, дотримання норми робочого часу, безпеку та охорону праці, рівну оплату праці чоловіків і жінок і право на оплачувану відпустку, а також покращений доступ до соціального захисту від нещасних випадків на виробництві, безробіття, хвороби тощо [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення нестандартних форм зайнятості, у тому числі особливостей

зайнятості на цифрових платформах, були предметом дослідження багатьох науковців, серед яких: Н. Азьмук, М. Алексинська, В. Анатійчук, О. Балака, Р. Бутинська, С. Вишновецька, Л. Гаращенко Л.П., Н. Гетьманцева, Г. Давидов, І. Сахарук, Я. Сімутіна, О. Хандій, Л. Червінська, М. Шумило, О. Ярошенка, А. Юшко та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Проте подальший розвиток цифровізації, необхідність транспонування положень Директиви 2024/2381 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2024 року про покращення умов праці в платформній зайнятості (далі – Директива ЄС 2024/2381) [4] та врахування норм розробленого проекту міжнародного стандарту щодо забезпечення гідної праці у платформній економіці зміщує певні акценти у поняття та суть працівників цифрових платформних робіт і потребує подальших наукових розвідок.

Метою статті є визначення перспектив правового регулювання платформної зайнятості з урахуванням актів права Європейського Союзу та міжнародних стандартів у сфері праці для забезпечення поширення гарантій у сфері соціального захисту.

Виклад основного матеріалу. Цифрова трудова платформа – переважаюча форма платформ, що забезпечують зв'язок між підприємствами та клієнтами та мають серйозний вплив на сферу праці. На сьогодні існує два основних типи платформ цифрової праці: онлайн-платформи на основі веб-технологій, де працівники виконують завдання віртуально та дистанційно; та платформи на основі геолокації, де працівники виконують завдання у вказаному фізичному місці [5, с. 318].

Цифрові трудові платформи використовують автоматизовані системи, щоб узгодити попит і пропозицію на роботу, а також використовують їх для призначення завдань, моніторингу, оцінки та прийняття рішень для людей, які через них працюють. Такі практики часто називають «алгоритмічним управлінням», які можуть приховувати наявність субординації та контролю з боку цифрової трудової платформи щодо осіб, які виконують роботу [6].

У платформній зайнятості характерним є поєднання трудо- та цивільно-правових засад, тому заходи державної політики

у сфері праці та зайнятості мають сприяти забезпеченню соціально-трудова прав працівників.

Основними завданнями прийняття Директиви ЄС 2024/2381 визначено усунення випадків маскуванню трудових відносин під самозайнятість та регулювання алгоритмічного управління на цифрових трудових платформах. Директива ЄС 2024/2381 структурно складається з 6 глав, вміщуючи 32 статті, та передбачає такі фундаментальні принципи:

(1) запровадження правової презумпції наявності трудових відносин між цифровою платформою праці як роботодавцем та особою, яка виконує на цій платформі роботу (на відміну від самозайнятості);

(2) встановлення правил алгоритмічного управління, включаючи використання автоматизованих систем моніторингу та прийняття рішень. Цифрові платформи повинні забезпечувати людський, а не автоматизований чи штучного інтелекту, нагляд за ухваленням або переглядом рішень щодо наймання, умов праці, заробітку тощо працівників платформ;

(3) посилення захисту персональних даних працівників платформ. Цифровим платформам заборонено використання автоматизованих систем моніторингу або прийняття рішень для обробки таких даних працівників як біометрія, емоційний або психологічний стан, особисті переконання тощо;

(4) розширення ролі профспілок шляхом охоплення трудовим представництвом працівників платформної економіки, закріплення вимоги до держав ЄС сприяти організації та проведенню колективних переговорів (на основі положень Конвенцій Міжнародної організацій праці (МОП) № 98 і № 135) між роботодавцями та працівниками – учасниками онлайн-платформ [7, с. 30-31].

Необхідність забезпечення усім працюючим, незалежно від форми трудової діяльності, включаючи тих, хто працює на онлайн-платформах, мінімального обсягу трудових і соціальних прав у реаліях цифрової економіки також свідчить про важливість напрацювання механізмів удосконалення правового регулювання трудових відносин [5, с. 45].

Як засвідчує досвід країн ЄС, плат-

формні зайняті можуть охоплюватися як категорією «найманий працівник» (Франція та Іспанія), так і категорією «самозайнятий», а закономірним наслідком дефіциту регулювання є неоднорідна судова практика, згідно з якою, у відносинах між платформами та їх партнерами практично у будь-якій країні світу можна знайти ті чи інші риси, властиві класичним трудовим відносинам, тому нерідко визнають відносини платформ та їхніх партнерів найманою працею з метою захисту базових прав працівників [8, с. 422].

Слід окремо зазначити про дослідження можливості поширення положень Директиви ЄС 2024/2381 на усі типи платформ, які можна класифікувати як «цифрові трудові платформи»: платформи для роботи за місцезнаходженням (наприклад, «платформи гіг-роботи»), платформи для мікрозадач або краудворкінгу, онлайн-платформи для фрілансерів, платформи на основі контенту та маркетплейси контенту. Важливість дотримання принципу правової визначеності як фундаментальної складової верховенства права при визначенні поширення норм Директиви ЄС 2024/2381 на трудові цифрові платформи було продемонстровано на прикладі маркетплейс контенту YouTube. Так, на підставі аналізу окремих критеріїв терміну «цифрова трудова платформа», а саме: «надання на запит отримувача послуги» та «передбачає ... організацію роботи» у дослідженні окремо увагу приділено ключовим питанням для врахування при визначенні можливості поширення положень Директиви ЄС 2024/2381 на усі типи цифрових трудових платформ [9].

Слід погодитись із Я. Сімутіною, яка, аналізуючи так звану «парасолькову концепцію», за якою трудові права мають поширюватися на кожного, хто розуміється як «особа, залучена іншою особою для надання робочої сили та яка не веде бізнес за свій рахунок», звертає увагу на необхідність подальших досліджень [5, с. 42-44].

У своєму науковому дослідженні Л. Сорока, Л. Луценко-Миськів, К. Куркова пропонують під «Інтернет-платформою в соціально-трудовій сфері» розуміти інструмент (сукупність інформаційно-технологічних засобів) для взаємодії між різними акторами, що забезпечує різноманітний спектр послуг

та можливостей у сфері праці та соціального обслуговування за допомогою логіки алгоритму. Серед позитивних аспектів цієї форми зайнятості виділяють: розширення доступності ринку праці, гнучкість роботи та робочого графіку, можливість самореалізації та розвитку, розширення географії працевлаштування, зменшення витрат на пошук роботи, підвищення конкурентоспроможності підприємств, розвиток гіг-економіки. До основних ризиків, на думку зазначених вище науковців, належать недостатня захищеність даних, створення неоднакових умов праці для працівників, недостатня гарантія щодо кваліфікації робітників, що може призвести до недоліків у виконанні завдань або незадовільних результатів; відсутність соціального захисту, залежність від алгоритмів, адже робота через Інтернет-платформи може бути визначена алгоритмами, які не завжди враховують індивідуальні потреби та здібності працівників; завдяки широкому доступу до Інтернет-платформ може виникнути надмірна конкуренція серед працівників, що може призвести до зниження рівня оплати праці та умов праці в цілому; відсутність правового регулювання, що створює прогалини у захисті прав працівників [10, с. 88-89].

Також аргументованим є висновок М. Шумила, що при розробці належного нормативного інструментарію для цієї нестандартної форми зайнятості слід враховувати її базові аспекти, як-от: неприйнятність узвичаєних підходів, диференціація з врахуванням особливостей кожного виду зайнятості на платформах, необхідність напрацювання окремих критеріїв розмежування трудо-договірних від цивільно-договірних відносин, зокрема, через квазіпрецедентні рішення Верховного Суду у встановленні факту трудових відносин [11, с. 447, 454].

Враховуючи той факт, що цифровізація трудових відносин може супроводжуватись тінізацією на ринку праці та поширенням прихованих трудових відносин, і як наслідок зниженням рівня соціального захисту, обґрунтованим вбачається висновок І. Сахарук щодо необхідності належного правового регулювання зайнятості на цифрових платформах, зокрема, шляхом створення нової категорії працівників інтер-

нет-платформ [12, с. 75-77]. Крім того, враховуючи різноманітність видів професійної діяльності, для належного забезпечення дотримання принципу єдності та диференціації, заслуговує на увагу пропозиція Д. Заїки ввести презумпцію трудових відносин на цифрових платформах, окрім державної платформи «Дія.City», яка вже законодавчо врегульована й має спеціальний правовий режим [13, с. 165].

Також при визначенні питання розмежування цивільних та трудових відносин при регулюванні платформної зайнятості обґрунтованим вважається застосування так званого цільового підходу «purposive approach» [14, с. 7, 11], основною перевагою якого є не техніко-юридично застосування тестів / формальних ознак, які можуть бути застарілими, а пошук кінцевої мети трудового права – і, відповідно, за розмежуванням між «працівниками» та самозайнятими, – щоб вирішити, хто має бути захищеним. Таким чином, у випадку, якщо потрібен захист, передбачений трудовим законодавством, зокрема, при застосуванні нових технологій, таких як онлайн-платформа, не може бути поважним виправданням для непоширення на працівників статусу найманих працівників, зважаючи на наявність основних тригерів існування трудових відносин – дефіциту демократії (підпорядкування, в широкому розумінні) та залежності (економічну, а також для задоволення соціальних/психологічних потреб).

Слід також зазначити, що незважаючи на те, що питання використання фіктивної самозайнятості є позитивною зрушенням, оскільки це дозволяє працівникам отримати доступ до систем соціального захисту, при цьому зберігаючи цінні аспекти моделі зайнятості, такі як гнучкий графік, однак цей прогрес може сповільнюватись через «хамелеонську поведінку» цифрових платформ, яка зокрема включає використання праці незадекларованих працівників, передачу трудових операцій на аутсорсинг іншим компаніям, обмеження автономності працівників, аутсорсинг трудових операцій іншим компаніям («fleets»); підтримання моделі незалежного підрядника; і потурання незадокументованій роботі. Тому при розробленні політики у сфері зайнятості важливим є

впровадження реформ, які не просто передбачають зміни статусу зайнятості (від самозайнятого до найманого працівника), але також особливостей визначення заробітної плати, робочого часу та врахування інших важливих факторів, на які впливає зростаюча залежність від цифрових платформ для організації роботи [15].

Ми підтримуємо позицію В. Анатійчук [16], що попри критику діяльності МОП, вона відіграє ключову роль у захисті прав працівників та продовжує виконувати фундаментальну функцію головного розробника стандартів гідної праці, які впливають на національне законодавство країн-членів та практику їх застосування у сфері зайнятості.

Так, на 347-й сесії у 2023 році Адміністративна рада постановила включити до порядку денного сесії МОП у червні 2025 року пункт про розроблення стандартів у рамках процедури дворазового обговорення [17]. У рамках проведеної роботи у цьому напрямку, слід врахувати результати опублікованого у 2023 року звіту МОП «Аналіз нормативних прогалин щодо гідної праці в платформній економіці», в якому на основі короткої оцінки чинних стандартів у сфері праці ідентифіковано тематичні прогалини щодо сфер, в яких самозайняті особи у рамках платформної зайнятості не охоплені стандартами, а також були порушені питання, які не розглянуті в стандартах МОП, зокрема, щодо захисту персональних даних, алгоритмічного управління та транскордонного характеру платформної економіки [18].

Крім того, важливим для формування висновків щодо напрямку розвитку та розуміння шляхів належного правового регулювання є аналітична інформація та підготовлені проекти стандартів щодо гідної праці в платформній економіці, зокрема Конвенції та Рекомендації МОП, викладені у лютневому звіті МОП «Забезпечення гідної праці в платформній економіці» 2025 року, в якому містяться аналіз відповідей, отриманих від країн-респондентів, а також представлено висновки, що які слугуватимуть основою для роботи Конференції МОП для забезпечення певного рівня захисту трудових прав усіх працюючих незалежно від форми трудової діяльності, включаючи неформальну зайнятість, самозайнятих осіб

і тих, хто працює на онлайн-платформах. Особливої уваги заслуговують пояснення до термінів, зазначені у цьому звіті:

1) Визначаючи можливість поширення гарантій у сфері праці на працівників цифрової платформи термін «працівник» («worker») відповідає загальним правилам, що застосовуються до підготовки актів МОП, згідно з якими, якщо предмет акту не обмежується тільки «найманими працівниками» («employee») або якщо ними працівниками або якщо акт не передбачає будь-яких конкретних винятків щодо однієї або декількох категорій працівників, термін «працівник» охоплює всі категорії працівників.

2) Для цілей цих стандартів термін «цифрова трудова платформа» означає фізичну або юридичну особу, яка організовує, повністю або частково за допомогою цифрових технологій або частково, за допомогою цифрових технологій, надання послуги: (i) на замовлення одержувача послуги, (ii) що передбачає виконання роботи особою за винагороду, (iii) незалежно від того, чи виконується ця робота в режимі онлайн або в географічному місці.

3) Термін «працівник цифрової платформи» означає особу, яка працює за наймом або залучається до роботи (i) для надання послуг, організованих цифровою трудовою платформою, (ii) за винагороду, (iii) незалежно від їхнього статусу зайнятості або від того, чи перебувають вони у формальному або неформальному секторі економіки [19].

Висновки. З урахуванням важливості імплементації міжнародних трудових стандартів для забезпечення гідної праці та приведення законодавства України у від-

повідність до права Європейського Союзу (acquis ЄС), зокрема положень Директиви ЄС 2024/2831, доцільним вбачається комплексне правове врегулювання для визначення «платформної зайнятості», правового статусу її суб'єктів, розвитку стандартів прозорості алгоритмічного управління, поширення гарантій соціального захисту, поглиблення співпраці з професійними спілками та організаціями роботодавців щодо особливостей укладення колективних угод та існування механізмів вирішення спорів.

Важливим аспектом належного впорядкування трудових відносин у рамках цифрових платформ також вбачається встановлення державою дієвих механізмів застосування цих норм та наявність пропорційних та переконливих санкцій, які унеможливають перешкоджання ефективності регуляторних реформ та надання соціального захисту працівникам.

Крім того, у рамках офіційного скринінгу відповідності національного законодавства праву Європейського Союзу (acquis ЄС), зокрема, за результатами оцінки стану імплементації актів за переговорним Розділом 19, що регулює питання соціальної політики та зайнятості перспективним слід вважати не внесення фрагментарних законодавчих змін, а комплексний перегляд існуючих норм трудового законодавства, що сприятиме вирішенню системних проблем, таких як вимушена робота неповний робочий день, застосування необґрунтованих стягнень та дискримінаційна політика звільнення. Зміна регуляторних рамок вимагає широких і скоординованих зусиль для усунення всіх факторів, що сприяють незахищеності працівників.

Література:

1. New forms of employment: 2020 update. *Eurofound*, 2020. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/new-forms-of-employment-2020-update> (дата звернення: 26.02.2025).
2. Digital labour platforms in the EU – Mapping and business models: Final report. European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. *Publications Office of the European Union*. 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/224624> (дата звернення: 26.02.2025).
3. Study to support the impact assessment of an EU initiative to improve the working conditions in platform work – Final report. *Publications Office of the European Union*, 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/527749> (дата звернення: 26.02.2025).
4. Directive (EU) 2024/2831 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on improving working conditions in platform work. *Official Journal of the European Union*. 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/2831/oj/eng> (дата звернення: 26.02.2025).
5. Соціально-трудова права і виклики цифровізації : монографія / кол. авт.; за ред. Я. В. Сімуніної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. 348 с.
6. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on improving working conditions in

platform work. (COM(2021) 762 final. *European Commission*. 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021PC0762> (дата звернення: 26.02.2025).

7. Платформна зайнятість: зміст, специфіка і законодавчо-правове регулювання в Європейському Союзі та світі. *Аналітично-рекомендаційні матеріали*. ДУ Інститут економіки і прогнозування НАН України, 2024. URL: <https://komspir.rada.gov.ua/uploads/documents/32131.pdf> (дата звернення: 26.02.2025).

8. Теличко О. А., Рекун В. А. Аналіз законодавства та судової практики щодо правового статусу та соціальних гарантій працівників цифрових платформ у країнах ЄС: виклики та перспективи. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 416-424. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/70.pdf> (дата звернення: 26.02.2025).

9. Silberman M. Six, Rakshita Sangh, Abraha Halefom, and Adams-Prassl Jeremias Content marketplaces as digital labour platforms: towards accountable algorithmic management and decent work for content creators. 2023. URL: <https://ssrn.com/abstract=4501081> (дата звернення: 26.02.2025).

10. Сорока Л. В., Луценко-Миськів Л. І., Куркова К. М. Правове регулювання платформізації суспільних відносин на прикладі соціально-трудової сфери. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 85-91. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/406> (дата звернення: 26.02.2025).

11. Шумило М. М. Презумпція зайнятості в нестандартних трудових відносинах на цифрових платформах. *Правова держава*. 2023. Вип. 34. С. 445-456.

12. Сахарук І. С. Перспективи правового регулювання трудової діяльності працівників цифрових платформ. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6(2). С. 72-79. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppr_2020_6\(2\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppr_2020_6(2)_15) (дата звернення: 26.02.2025).

13. Заїка Д. І. Працівник ІТ-сфери як суб'єкт трудового права : дис. ... д-ра філософії : 081 / Д. І. Заїка ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2023. 223 с.

14. Davidov G. The Status of Uber Drivers: A Purposive Approach. *Spanish Labour Law and Employment Relations Journal*, 6(1-2), 6-15, 2017. URL: <https://e-revistas.uc3m.es/index.php/SLLERJ/article/view/3921/2477> (дата звернення: 26.02.2025).

15. Tiago Vieira, Pedro Mendonça The times, are they changing? Examining platform companies' chameleonic labour process as a response to the Spanish Ley Rider. *Socio-Economic Review*, 2024. URL: <https://academic.oup.com/ser/advance-article/doi/10.1093/ser/mwae066/7863433> (дата звернення: 26.02.2025).

16. Анагійчук В. В. Право на справедливі умови праці та соціальний захист працівників цифрових платформ праці через призму міжнародних правових стандартів. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2025. Випуск 1. С. 310-316. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/51.pdf> (дата звернення: 26.02.2025).

17. Minutes of the 347th Session of the Governing Body of the International Labour Office. International Labour Organization, 2023. URL: <https://www.ilo.org/resource/record-proceedings/gb/347/minutes-347th-session-governing-body-international-labour-office> (дата звернення: 26.02.2025).

18. A normative gap analysis on decent work in the platform economy. GB.347/POL/1. International Labour Organization, 2023. URL: <https://www.ilo.org/resource/gb/347/normative-gap-analysis-decent-work-platform-economy> (дата звернення: 26.02.2025).

19. Realizing decent work in the platform economy. ILC.113/Report V(2). International Labour Organization, 2025. URL: <https://www.ilo.org/resource/conference-paper/ilc/113/realizing-decent-work-platform-economy-0> (дата звернення: 26.02.2025).

References:

1. New forms of employment: 2020 update. Eurofound, 2020. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/new-forms-of-employment-2020-update> (Accessed February 26.2025).

2. Digital labour platforms in the EU – Mapping and business models: Final report. European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. Publications Office of the European Union, 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/224624> (Accessed February 26.2025).

3. Study to support the impact assessment of an EU initiative to improve the working conditions in platform work – Final report. Publications Office of the European Union, 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/527749> (Accessed February 26.2025).

4. Directive (EU) 2024/2831 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on improving working conditions in platform work. Official Journal of the European Union, 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/2831/oj/eng> (Accessed February 26.2025)

5. Sotsialno-trudovi prava i vyklyky tsyfrovizatsii : monohrafiia / kol. avt.; za red. Ya. V. Simutinoi, M. M. Shumyla. Kyiv : Nika-Tsent, 2023. 348 s.

6. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on improving working conditions in platform work. (COM(2021) 762 final. European Commission, 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021PC0762> (Accessed February 26.2025).

7. Platformna zainiatist: zmyst, spetsyfika i zakonodavcho-pravove rehuliuвання v Yevropeiskomu Soiuzi ta sviti. Analitychno-rekomendatsiini materialy. DU Instytut ekonomiky i prohnozuvannya NAN Ukrainy, 2024. URL: <https://komspir.rada.gov.ua/uploads/documents/32131.pdf> (Accessed February 26.2025).

8. Telychko O. A., Rekun V. A. Analiz zakonodavstva ta sudovoi praktyky shchodo pravovoho statusu ta

sotsialnykh harantii pratsivnykiv tsyfrovyykh platform u krainakh YeS: vyklyky ta perspektyvy. Analitychne-porivnialne pravoznavstvo. 2024. № 6. S. 416-424. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/70.pdf> (Accessed February 26.2025).

9. Silberman M. Six, Rakshita Sangh, Abraha Halefom, and Adams-Prassl Jeremias Content marketplaces as digital labour platforms: towards accountable algorithmic management and decent work for content creators. 2023.

URL: <https://ssrn.com/abstract=4501081> (Accessed February 26.2025).

10. Soroka L. V., Lutsenko-Myskiv L. I., Kurkova K. M. Pravove rehuliuвання platformizatsii suspilnykh vidnosyn na prykladi sotsialno-trudovoi sfery. Kyivskiy chasopys prava. 2024. № 1. S. 85-91. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/406> (Accessed February 26.2025).

11. Shumylo M. M. Prezumptsiia zainiatosti v nestandartnykh trudovykh vidnosynakh na tsyfrovyykh platformakh. Pravova derzhava. 2023. Vyp. 34. S. 445-456.

12. Sakharuk I. S. Perspektyvy pravovoho rehuliuвання trudovoi diialnosti pratsivnykiv tsyfrovyykh platform. Naukoviy visnyk publichnogo ta pryvatnogo prava. 2020. Vyp. 6(2). S. 72-79. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppp_2020_6\(2\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppp_2020_6(2)_15) (Accessed February 26.2025).

13. Zaika D. I. Pratsivnyk IT-sfery yak subiekt trudovoho prava : dys. ... d-ra filosofii : 081 / D. I. Zaika ; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, Kharkiv, 2023. 223 s.

14. Davidov G. The Status of Uber Drivers: A Purposive Approach. Spanish Labour Law and Employment Relations Journal, 6(1-2), 6-15, 2017. URL: <https://e-revistas.uc3m.es/index.php/SLLERJ/article/view/3921/2477> (Accessed February 26.2025).

15. Tiago Vieira, Pedro Mendonça The times, are they changing? Examining platform companies' chameleonic labour process as a response to the Spanish Ley Rider. Socio-Economic Review, 2024. URL: <https://academic.oup.com/ser/advance-article/doi/10.1093/ser/mwae066/7863433> (Accessed February 26.2025).

16. Anatiichuk V. V. Pravo na spravedyvi umovy pratsi ta sotsialnyi zakhyst pratsivnykiv tsyfrovyykh platform pratsi cherez pryzmu mizhnarodnykh pravovykh standartiv. Analitychne-porivnialne pravoznavstvo, 2025. Vypusk 1. S. 310-316. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/51.pdf> (Accessed February 26.2025).

17. Minutes of the 347th Session of the Governing Body of the International Labour Office. International Labour Organization, 2023. URL: <https://www.ilo.org/resource/record-proceedings/gb/347/minutes-347th-session-governing-body-international-labour-office> (Accessed February 26.2025).

18. A normative gap analysis on decent work in the platform economy. GB.347/POL/1. International Labour Organization, 2023. URL: <https://www.ilo.org/resource/gb/347/normative-gap-analysis-decent-work-platform-economy> (Accessed February 26.2025).

19. Realizing decent work in the platform economy. ILC.113/Report V(2). International Labour Organization, 2025. URL: <https://www.ilo.org/resource/conference-paper/ilc/113/realizing-decent-work-platform-economy-0> (Accessed February 26.2025).

Стаття надійшла до друку 28 лютого 2025 року

УДК 341.231

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B12

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕПАТРІАЦІЇ

Ткач Д.І.,

доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин та журналістики
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: dmitriyt@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6947-2036>

INTERNATIONAL LEGAL FOUNDATIONS OF REPATRIATION

Tkach D.I.,

Doctor of Political Science,
Professor of the Department of International Relations and Journalism
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: dmitriyt@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6947-2036>

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз міжнародно-правових засад процесу репатріації. Досліджено еволюцію міжнародного правового регулювання репатріації від перших міжнародних угод до сучасних багатосторонніх конвенцій та договорів. Особливу увагу приділено аналізу ключових міжнародних документів, що формують правову базу процесів репатріації в сучасному світі.

Розглянуто фундаментальні принципи міжнародного права щодо репатріації, зокрема принцип добровільності повернення, недискримінації, збереження єдності сім'ї, а також право на повернення до країни походження. Проаналізовано механізми імплементації цих принципів у національне законодавство різних держав та практику їх застосування.

У роботі детально висвітлено роль міжнародних організацій у процесах репатріації, зокрема діяльність Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Міжнародної організації з міграції (МОМ) та інших спеціалізованих установ. Досліджено їхні мандати, функції та практичний внесок у забезпечення правових гарантій репатріантам.

Окремий розділ статті присвячено аналізу правових механізмів захисту прав репатріантів на міжнародному рівні. Досліджено систему міжнародних судових та квазісудових органів, що розглядають справи, пов'язані з порушенням прав репатріантів, проаналізовано їхню практику та ключові рішення.

У статті також розглянуто проблемні аспекти міжнародно-правового регулювання репатріації в умовах збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій. Проаналізовано особливості застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо репатріації військовополонених та цивільного населення.

Особливу увагу приділено аналізу міжнародно-правових механізмів захисту соціально-економічних прав репатріантів, включаючи право на працю, соціальне забезпечення, освіту та медичну допомогу. Розглянуто міжнародні стандарти щодо визнання кваліфікацій та дипломів репатріантів.

У висновках підкреслюється необхідність подальшого розвитку міжнародно-правових механізмів захисту прав репатріантів, посилення міжнародного співробітництва у цій сфері та вдосконалення процедур моніторингу дотримання міжнародних зобов'язань державами.

Ключові слова: міжнародне право, репатріація, права людини, міжнародні організації, правовий захист, міжнародні конвенції, біженці, переміщені особи.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 14.

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the international legal framework governing the process of repatriation. It examines the evolution of international legal regulation of repatriation, from the earliest international agreements to modern multilateral conventions and treaties. Special attention is given to the analysis of key international documents that form the legal basis for repatriation processes in the contemporary world.

Fundamental principles of international law regarding repatriation are considered, including the principle of voluntary return, non-discrimination, family unity, and the right to return to the country of origin. The mechanisms for implementing these principles in national legislation across different countries and their practical application are

analyzed.

The study highlights in detail the role of international organizations in repatriation processes, particularly the activities of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), the International Organization for Migration (IOM), and other specialized agencies. Their mandates, functions, and practical contributions to ensuring legal guarantees for repatriates are examined.

A separate section of the article is dedicated to analyzing the legal mechanisms for protecting the rights of repatriates at the international level. The system of international judicial and quasi-judicial bodies that handle cases related to violations of repatriates' rights is explored, along with an analysis of their case law and key decisions.

The article also addresses problematic aspects of international legal regulation of repatriation in the context of armed conflicts and emergencies. The application of international humanitarian law norms to the repatriation of prisoners of war and civilian populations is examined.

Particular attention is paid to the analysis of international legal mechanisms for protecting the socio-economic rights of repatriates, including the right to work, social security, education, and medical care. International standards for the recognition of repatriates' qualifications and diplomas are also reviewed.

The conclusions emphasize the necessity for further development of international legal mechanisms for protecting repatriates' rights, strengthening international cooperation in this field, and improving monitoring procedures to ensure compliance with international obligations by states.

Keywords: international law, repatriation, human rights, international organizations, legal protection, international conventions, refugees, displaced persons.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 14.

Постановка проблеми. У статті розглядається проблема репатріації, яка є важливою складовою міжнародного права. Основна проблема полягає в забезпеченні правового захисту осіб, які повертаються до своїх країн після перебування за кордоном, а також у створенні ефективних механізмів для їх повернення. Важливим аспектом є дотримання принципу добровільної репатріації, що передбачає, що повернення має відбуватися на основі вільно висловленого волевиявлення осіб. Також наголошується на необхідності міжнародного співробітництва для вирішення питань, пов'язаних з репатріацією, включаючи укладення двота багатосторонніх угод між державами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що в Україні вчені-юристи активно працюють над створенням правових механізмів для забезпечення репатріації біженців і осіб, які потребують захисту. Підкреслюється важливість добровільної репатріації та необхідність створення безпечних умов для повернення біженців.

О. Малиновська у статті «Політико-правові норми та чинники повернення вимушених мігрантів» розглядає міжнародні норми, що регулюють процеси репатріації. Вона підкреслює важливість добровільної репатріації та необхідність створення безпечних умов для повернення біженців. Стаття також акцентує на ролі міжнародної спільноти у підтримці країн походження в забезпеченні реінтеграції повернених [1].

Українські вчені М. Бурак, Д. Болі-

стовська у публікації «Міжнародні механізми щодо повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей» аналізують наслідки російської агресії для українських дітей, які стали жертвами депортації. Вони описують правові механізми, що можуть бути використані для повернення цих дітей, а також міжнародні зобов'язання щодо їх захисту [2].

Вітчизняний науковець О. Бояринцев у статті «Репарації без договору про капітуляцію: як Україна зможе отримати компенсацію за завдану шкоду» досліджує можливість отримання компенсацій від російської федерації за завдану шкоду внаслідок війни. Він акцентує увагу на міжнародних механізмах відшкодування збитків і можливостях для України в контексті репарацій [3].

У статті «Система принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів» автор В. Ярмачі розглядає основні принципи міжнародного гуманітарного права (МГП) і їх застосування в умовах збройних конфліктів. Також аналізуються різні групи принципів, включаючи основні, загальні та специфічні принципи, які повинні дотримуватися воюючі сторони [4].

У статті «Співробітництво органів державної влади України і Управління Верховного комісара ООН у справах біженців: правові засади та напрями вдосконалення» автор І. М. Алмаші аналізує правові основи співпраці між українськими державними органами та УВКБ ООН у контексті забез-

печення прав біженців, особливо в умовах збройної агресії росії. Науковець підкреслює важливість діяльності УВКБ ООН для захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні, акцентуючи на необхідності створення ефективних механізмів для їхньої репатріації та інтеграції [5].

Не вирішені раніше проблеми загальної частини у цій сфері включають відсутність єдиного визначення репатріації, неузгодженість правових механізмів між країнами, нечітке розмежування статусів осіб, проблеми добровільності повернення, брак єдиних міжнародних стандартів та недосконале міжнародне співробітництво.

Метою статті є дослідження міжнародних правових механізмів та принципів, що регулюють процес репатріації, а також виявлення проблемних аспектів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Репатріація – це процес повернення осіб на батьківщину з поновленням їхніх громадянських прав. Цей процес регулюється як міжнародними, так і національними правовими нормами. Що стосується перших, то тут міжнародна спільнота реалізувала принципові підходи до репатріації біженців, які кодифіковані в низці правових актів.

10 грудня 1948 року на сесії ГА ООН була прийнята Загальна декларація прав людини, яка є фундаментальним міжнародним документом, що закріплює основні права і свободи людини. Стаття 13 цього документа має особливе значення для питань репатріації та свободи пересування. У першій частині цієї статті закріплюється право кожної людини на свободу пересування і проживання в межах кордонів кожної держави. Це положення гарантує можливість вільно переміщуватися територією держави та самостійно обирати місце свого проживання, забороняючи будь-які необґрунтовані обмеження внутрішнього переміщення.

Друга частина статті 13 встановлює право кожної людини покинути будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися у свою країну. Це право є особливо важливим, оскільки воно захищає від примусового вигнання та забезпечує можливість повернення до країни свого громадянства. Держави зобов'язані приймати

своїх громадян та не можуть перешкоджати їхньому поверненню. Практичне значення цієї статті полягає у створенні правових гарантій для захисту від примусового вигнання, забезпеченні можливості возз'єднання сімей та гарантуванні права на репатріацію. Вона також слугує основою для розробки національного законодавства щодо свободи пересування та повернення громадян.

Стаття 13 тісно пов'язана з іншими фундаментальними правами людини, такими як право на громадянство, право на сімейне життя, право шукати притулку від переслідувань та право на свободу й особисту недоторканність. Це створює комплексну систему захисту прав людини у сфері переміщення та повернення.

Обмеження права на повернення можуть бути встановлені лише у виняткових випадках, коли це необхідно для захисту національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших осіб. Такі обмеження мають бути обґрунтованими та пропорційними.

В умовах українсько-російської війни положення статті 13 набувають особливої актуальності в контексті захисту прав біженців та переміщених осіб, регулювання міграційних процесів та забезпечення права на повернення після вимушеного переміщення. Вона також відіграє важливу роль у протидії незаконному вигнанню та депортації.

Стаття 13 Загальної декларації прав людини стала наріжним каменем для розвитку міжнародного та національного законодавства у сфері свободи пересування та права на повернення. Її положення продовжують впливати на формування правових механізмів захисту прав людини та залишаються актуальними для вирішення сучасних проблем, пов'язаних із переміщенням населення та репатріацією [6].

12 серпня 1949 року на Дипломатичній конференції в Женеві було прийнято Женевські конвенції про захист жертв війни, які складаються з чотирьох основних міжнародних договорів, що регулюють гуманітарний захист населення під час збройних конфліктів. Основні з них такі:

- Конвенція про поліпшення долі по-

ранених і хворих у регулярних арміях. Забезпечує захист поранених і хворих військовослужбовців, забороняє будь-яку дискримінацію за статтю, расою чи релігією і зобов'язує сторони конфлікту надавати медичну допомогу.

- Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії. Схожа на першу, але охоплює також військовослужбовців на морі.

- Конвенція про поводження з військовополоненими. Визначає права військовополонених, забороняє жорстоке поводження та забезпечує їхнє гуманне ставлення.

- Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Охоплює права цивільних осіб у збройному конфлікті, забороняє напади на цивільних осіб і цивільні об'єкти.

Ці конвенції є основою міжнародного гуманітарного права і підкреслюють обов'язок держав дотримуватися норм захисту жертв війни. Вони також встановлюють принципи, що забороняють насильство проти цивільного населення та вимагають від держав дотримання міжнародних стандартів у веденні війни. Сьогодні всі держави світу є учасниками Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року [7].

12 грудня 1950 року на Генеральній Асамблеї ООН був прийнятий Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яке було засноване з метою забезпечення міжнародного захисту біженців та надання їм допомоги. Цей документ визначає основні функції та завдання цього агентства, встановлює повноваження організації щодо пошуку довготривалих рішень, закріплює неполітичний і гуманітарний характер діяльності та регулює співпрацю з державами.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців забезпечує захист прав людини та перешкоджає насильницькій репатріації мігрантів до країн, з яких вони втікали. Ця інституція надає мігрантам підтримку гуманітарного характеру, у тому числі забезпечує місце для проживання, медичну допомогу та освітні можливості. Крім того, УВКБ ООН сприяє адаптації біженців у країнах їхнього тимчасового пе-

ребування та допомагає їм у безпечному поверненні до країни походження з власної ініціативи [8].

Ця Організація діє в Україні з 1994 року, коли вона сприяла поверненню кримських татар на батьківщину, а у 1996 році підписала Угоду з КМ країни.

Цим документом закріплені правові основи діяльності УВКБ ООН в Україні. Вона передбачає надання гуманітарної допомоги біженцям, внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та іншим вразливим категоріям населення; забезпечення доступу до міжнародного захисту для осіб, які потребують притулку; сприяння дотриманню прав людини та основних свобод для тих, хто постраждав від конфліктів або переслідувань; підтримку уряду України у реалізації міжнародних стандартів захисту біженців та осіб без громадянства.

Угода також регулює взаємодію між УВКБ ООН та українськими державними органами у вирішенні питань гуманітарного характеру [9].

У рамках свого Статуту представництво УВКБ ООН в Україні забезпечує правову та соціальну підтримку для вимушених переселенців та колишніх мігрантів, які повернулися з-за кордону. Його діяльність спрямована на надання доступу до прав, базових послуг та пошук довгострокових рішень для цих категорій.

У 2014 році агентство розширило свою діяльність на Донбасі, щоб забезпечити надання гуманітарної допомоги та підтримки населенню, що зазнало наслідків російської агресії. Після лютого 2022 року його робота була суттєво посилена, і тепер організація функціонує в багатьох регіонах країни.

У результаті повномасштабної війни росії проти України близько третини громадян країни змушені були покинути свої оселі, з них приблизно 3,7 мільйона залишаються внутрішньо переміщеними, а ще 6 мільйонів знайшли притулок за кордоном. Це найбільша міграційна криза на планеті та стрімко розвиваючий випадок переселення населення з розмахом, подібним до подій середини ХХ століття.

Необхідність забезпечення допомоги в умовах кризи в Україні зростає на тлі про-

довження воєнних дій, і наразі 14,6 мільйона осіб потребують підтримки. Серед найбільш вразливих категорій – внутрішньо переміщені особи, літні люди та особи з інвалідністю, які зазнали тяжких наслідків війни.

Представництво Організації взаємодіє з владою України у реалізації Національного плану відновлення, а також із органами місцевого самоврядування та міжнародними організаціями, такими як Міжнародна організація з міграції, Програма розвитку ООН, Управління з координації гуманітарних справ ООН. Її зусилля спрямовані на розробку ініціатив, орієнтованих на людей і громади. Завдяки цим заходам переміщені особи зможуть отримати доступ до послуг з відновлення житла, підтримки, програм допомоги, засобів для існування, базових сервісів й іншої необхідної допомоги в регіонах, куди вони планують повернутися.

Український вчений-правознавець Алмаші І. М. у своїй статті «Співробітництво органів державної влади України і Управління Верховного комісара ООН у справах біженців: правові засади та напрями вдосконалення» пропонує наступне: «Також потребує свого нагального вирішення питання повернення в Україну примусово депортованих дітей – громадян України і дітей, котрі проживали на території України, та передача останніх їхнім батькам чи законним представникам. З цією метою 24 лютого 2023 року Верховна Рада України Постановою № 2947-ІХ схвалила звернення до міжнародних інституцій, зокрема до Верховного комісара ООН у справах біженців, із вимогою невідкладно вжити рішучих заходів. Як вбачається зі Статуту Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, останній сприяє добровільній репатріації біженців. Варто прийняти окремий міжнародно-правовий акт, у якому чітко деталізувати процедуру репатріації біженців, які були примусово депортовані. А також чітко визначити повноваження Верховного комісара ООН щодо репатріації дітей та інших непрацездатних громадян, які в силу свого віку або фізичного розвитку не здатні однозначно висловити свої бажання щодо репатріації в Україну і потребують відповідної підтримки міжнародних інсти-

туцій у прийнятті такого рішення».

На наш погляд, ці пропозиції є слушними та вартими уваги Верховної Ради та Міністерства закордонних справ України.

Женевська конвенція про статус біженців 1951 року є основним міжнародним документом, що регулює правовий статус біженців і встановлює механізми їх захисту на глобальному рівні. Відповідно до Конвенції, біженцем є особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, релігії, національності, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни свого громадянства і не може або не бажає скористатися захистом цієї країни через такі побоювання.

Конвенція гарантує біженцям низку фундаментальних прав. Серед них право на працевлаштування, освіту, соціальне забезпечення, свободу пересування та отримання проїзних документів. Особливо значущим є принцип невислання (*non-refoulement*), що забороняє примусове повернення біженців до країни, де їм загрожує небезпека.

Цей принцип став наріжним каменем міжнародного захисту біженців. Водночас Конвенція встановлює певні обов'язки для біженців, зокрема дотримання законів країни притулку та виконання заходів щодо підтримання громадського порядку. Це створює баланс між правами біженців та інтересами приймаючих держав. Практичне впровадження Конвенції демонструють кілька масштабних криз. Сирійська криза спричинила переміщення мільйонів людей до сусідніх країн та Європи, де вони отримали захист відповідно до положень Конвенції. Афганська криза призвела до масового притоку біженців до Пакистану та Ірану, де їм було надано довготривалий притулок. Українська криза з 2022 року показала ефективність застосування механізмів тимчасового захисту в європейських країнах. Криза народу рохінджа в М'янмі спричинила їх масове переміщення до Бангладеш, де міжнародна спільнота визнала їхній статус біженців.

Сучасні реалії створюють нові виклики для застосування Конвенції. Масовий характер переміщень вимагає адаптації наявних механізмів захисту та значно на-

вантажусе системи притулку приймаючих держав. З'являються нові причини переміщення, такі як кліматичні зміни та економічні кризи, які не враховувалися під час прийняття Конвенції. Також постають серйозні виклики щодо довгострокової інтеграції біженців у приймаючі суспільства.

Незважаючи на ці виклики, Женевська конвенція залишається основним міжнародним документом у сфері захисту прав біженців. Її принципи та механізми продовжують відігравати важливу роль у забезпеченні захисту людей, змушених покинути свої домівки через переслідування. Водночас міжнародна спільнота працює над створенням додаткових інструментів і механізмів, які відповідали б сучасним реаліям та викликам у сфері захисту біженців.

19 вересня 2016 року на Саміті з питань біженців і мігрантів під час Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Нью-Йоркська декларація про біженців і мігрантів. Ця декларація є важливим міжнародним документом, який визначає зобов'язання держав у сфері захисту прав біженців і мігрантів. Основний її зміст включає наступні положення. Декларація підкреслює, що всі країни мають спільну відповідальність за вирішення проблем, пов'язаних із великими переміщеннями біженців і мігрантів. Вона закликає до міжнародної співпраці для гарантування безпеки й гідності всіх осіб, змушених залишати свої домівки. Декларація акцентує увагу на захисті прав людини біженців і мігрантів, включаючи доступ до основних послуг, таких як освіта та охорона здоров'я. Вона закликає до надання гуманітарної допомоги та підтримки країнам, які приймають біженців, щоб полегшити їхній тягар. Документ містить два додатки: один присвячений великим переміщенням біженців, а інший – мігрантів. Вони містять конкретні зобов'язання щодо поліпшення управління цими процесами. Документ визначає стратегічні цілі для вдосконалення управління міжнародною міграцією та створення безпечних і впорядкованих шляхів для мігрантів.

Ця декларація стала основою для Глобального договору про біженців, ухваленого у 2018 році, а також для Глобального договору про безпечну, впорядковану та за-

конну міграцію, прийнятого в грудні того ж року. У ході цього процесу було визначено, що, хоча біженці та мігранти стикаються з подібними проблемами та вразливістю і користуються тими самими універсальними правами людини та фундаментальними свободами, які повинні поважатись, захищатися та виконуватися завжди, лише біженці мають право на конкретний міжнародний правовий захист, передбачений міжнародним правом для біженців. Таким чином, було вирішено визначити конкретну ситуацію біженців в окремому Глобальному договорі [12].

У червні 2023 року Рада Європейського Союзу ухвалила рішення про продовження механізму тимчасового захисту для українських біженців до 4 березня 2026 року. Це рішення стало важливим кроком у підтримці понад 4 мільйонів українців, які втекли від російської агресії. Механізм тимчасового захисту було запущено 4 березня 2022 року і спочатку мав діяти до березня 2025 року. Тимчасовий захист надає українським біженцям право на проживання, доступ до ринку праці, житло, медичну та соціальну допомогу, а також освіту для дітей.

Це дозволяє державам-членам ЄС впорядковано та ефективно управляти прибуттям людей, які не можуть повернутися до своїх країн через небезпечні обставини. Державний секретар Бельгії з питань притулку та міграції Ніколь де Мур підкреслила, що українці, які втекли від війни, можуть розраховувати на солідарність Європи в ці складні часи. Наразі близько третини з тих, хто отримав тимчасовий захист, становлять діти. Цей механізм є надзвичайним заходом, активованим у відповідь на масовий наплив біженців через збройний конфлікт в Україні. Він встановлює мінімальні стандарти захисту, але фактичний рівень допомоги може варіюватися в різних країнах ЄС. Таким чином, продовження терміну дії механізму тимчасового захисту свідчить про постійну підтримку українських біженців та адаптацію політики ЄС у відповідь на триваючий конфлікт в Україні [13].

Останніми роками Рада Європи ухвалила кілька важливих документів і резолюцій, що стосуються біженців, зокрема

у контексті війни в Україні. У травні 2024 року Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) прийняла резолюцію, в якій закликала держави-члени надати українським біженцям право на постійне проживання після трирічного періоду тимчасового захисту. Резолюція також містить рекомендації щодо надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні, з акцентом на потреби дітей та їхніх сімей. Рада Європи продовжує реалізовувати проекти, спрямовані на захист прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. У межах Плану дій Ради Європи для України на 2018-2021 роки та наступних заходів організація працює над вдосконаленням системи захисту прав вимушених переселенців. Рада Європи неодноразово підтверджувала свою підтримку Україні та закликала до міжнародної солідарності у вирішенні проблем, пов'язаних із біженцями та внутрішньо переміщеними особами. Це включає зусилля щодо покращення умов життя біженців і забезпечення їхніх прав у країнах перебування. Ці документи та ініціативи свідчать про активну позицію Ради Європи у питаннях захисту прав біженців і підтримки країн, які їх приймають, особливо в умовах триваючого конфлікту в Україні.

На нашу думку, для забезпечення міжнародних правових основ репатріації біженців і переміщених осіб міжнародним організаціям, таким як ООН та її підрозділи, а також регіональним організаціям, слід здійснити такі заходи:

- Необхідно створити та впровадити детальні правові документи, які регулюють процес репатріації, включаючи механізми захисту прав біженців під час повернення. Це може включати оновлення існуючих міжнародних угод та рекомендацій.

- Міжнародні організації повинні забезпечити фінансування та ресурси для надання гуманітарної допомоги біженцям під час їхнього повернення на батьківщину. Це включає забезпечення житлом, медичними послугами та соціальною підтримкою.

- Важливо укласти угоди між країнами походження та країнами, що приймають біженців, для створення умов для безпечної і гідної репатріації. Також необхідно активізувати співпрацю між державами для обміну інформацією про умови в країнах походження.

Міжнародні організації повинні розробити програми для підтримки реінтеграції поверненців у суспільство, зокрема через навчання, професійну підготовку та доступ до ринку праці. Необхідно створити механізми моніторингу процесу репатріації, щоб оцінити умови життя поверненців і виявити можливі порушення їхніх прав. Це дозволить вчасно реагувати на проблеми та коригувати політику. Міжнародні організації повинні активно працювати над забезпеченням безпеки в країнах походження біженців, щоб гарантувати їхнє право на повернення в умовах безпеки і гідності. Важливо надати біженцям інформацію про їхні права та можливості після повернення, щоб вони могли приймати обґрунтовані рішення щодо свого майбутнього.

Виконання цих рекомендацій дозволить зміцнити міжнародні правові основи репатріації і забезпечити гідний захист прав біженців у процесі їх повернення на батьківщину.

Висновки. Репатріація біженців повинна базуватися на міжнародних правових нормах, які забезпечують захист їхніх прав. Основним принципом є добровільність повернення, що гарантує, що особи не підлягають примусу. Важливо забезпечити безпеку та гідність повернених осіб, а також надати їм необхідну гуманітарну допомогу під час процесу репатріації. Ефективна співпраця між країнами походження та країнами, які приймають біженців, є ключовою для успішного повернення. Моніторинг умов життя поверненців після репатріації допоможе забезпечити їхню інтеграцію в суспільство. Підвищення обізнаності про права біженців і механізми їхнього повернення також є важливим аспектом у цьому процесі.

Література:

1. Малиновська О.І. Політико-правові норми та чинники повернення вимушених мігрантів. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/j4-2-5-29.pdf> (дата звернення: 27.01.2025)

2. Бурак М.В., Болістовська Д.Д. Міжнародні механізми щодо повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/479/12818/26785-1?inline=1> (дата звернення: 27.01.2025).
3. Бояринцев О.А. Репарації без договору про капітуляцію: як Україна зможе отримати компенсацію за шкоду, завдану війною. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/reparaciyi-bez-dogovoru-pro-kapitulyaciyu-yak-ukrayina-zmozhe-otrimati-kompensaciyu-za-shkodu-zavdan.html> (дата звернення: 27.01.2025)
4. Ярмак В.Х. Система принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/26.pdf (дата звернення: 27.01.2025)
5. Алмаші І. М. Співробітництво органів державної влади України і Управління Верховного комісара ООН у справах біженців: правові засади та напрями вдосконалення. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281590> (дата звернення: 27.01.2025)
6. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.01.2025)
7. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku> (дата звернення: 27.01.2025)
8. Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU50004R> (дата звернення: 27.01.2025)
9. Угода між Урядом України та Управлінням Верховного Комісара ООН у справах біженців. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_078#Text (дата звернення: 27.01.2025)
10. Представництво УВКБ ООН в Україні. URL: <https://www.unhcr.org/ua/overview> (дата звернення: 27.01.2025)
11. Конвенція про статус біженців. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU51K02U> (дата звернення: 27.01.2025)
12. The Practical Guide to Humanitarian Law. Doctors without Borders. URL: <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/refugees/> (дата звернення: 21.01.2024) (Accessed 27.01.2025).
13. Рада ЄС продовжила тимчасовий захист для українців до березня 2026 року. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/25/7188846/> (дата звернення: 27.01.2025)
14. ПАРЕ просить європейські держави продовжити тимчасовий захист українським біженцям. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3869639-pare-prosit-evropejski-derzavi-prodovziti-timcasovij-zahist-ukrainskim-bizencam.html> (дата звернення: 27.01.2025)

References:

1. Malynovs'ka, O. I. (n.d.). Polityko-pravovi normy ta chynnyky povnennia vymushenykh mihrantiv [Political and legal norms and factors of forced migrants' return]. Retrieved from <https://nam.kyiv.ua/files/publications/j4-2-5-29.pdf> (Accessed January 27.2025).
2. Burak, M. V., & Bolistovs'ka, D. D. (n.d.). Mizhnarodni mekhanizmy shchodo povnennia deportovanykh ta prymusovo peremishchenykh ukrains'kykh ditei [International mechanisms for the return of deported and forcibly displaced Ukrainian children]. Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/479/12818/26785-1?inline=1> (Accessed January 27.2025).
3. Boiaryntsev, O. A. (n.d.). Reparatsii bez dohovoru pro kapitulyaciyu: yak Ukraina zmozhe otrymaty kompensaciyu za shkodu, zavadnu viinoiu [Reparations without a surrender agreement: How Ukraine can receive compensation for war damages]. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/reparaciyi-bez-dogovoru-pro-kapitulyaciyu-yak-ukrayina-zmozhe-otrimati-kompensaciyu-za-shkodu-zavdan.html> (Accessed January 27.2025).
4. Yarmak, V. Kh. (n.d.). Systema pryntsyviv mizhnarodnoho humanitarnoho prava, shcho zastosovuietsia pid chas zbroinykh konfliktiv [The system of principles of international humanitarian law applicable during armed conflicts]. Retrieved from http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/26.pdf (Accessed January 27.2025).
5. Almashi, I. M. (n.d.). Spivrobotnytstvo orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy i Upravlinnia Verkhovnoho komisara OON u spravakh bizhentsiv: pravovi zasady ta napriamy vdoskonalennia [Cooperation between Ukrainian state authorities and the UNHCR: Legal principles and directions for improvement]. Retrieved from URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed January 27.2025).
6. Zahal'na deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]. (n.d.). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed January 27.2025).
7. Zhenevs'ki konvencii pro zakhyst zhertv viiny 1949 roku [Geneva Conventions on the Protection of War Victims of 1949]. (n.d.). Retrieved from <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku> (Accessed January 27.2025).
8. Statut Upravlinnia Verkhovnoho komisara OON u spravakh bizhentsiv [Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees]. (n.d.). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MU50004R> (Accessed January 27.2025).
9. Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Upravlinniam Verkhovnoho Komisara OON u spravakh bizhentsiv [Agreement between the Government of Ukraine and the UNHCR]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/995_078#Text (Accessed January 27, 2025).

10. Predstavnytstvo UVKB OON v Ukraini [UNHCR Representation in Ukraine]. (n.d.). Retrieved from <https://www.unhcr.org/ua/overview> (Accessed January 27, 2025).

11. United Nations. (n.d.). Convention Relating to the Status of Refugees. Retrieved January 27, 2025, from <https://ips.ligazakon.net/document/MU51K02U>

12. Doctors Without Borders. (n.d.). The Practical Guide to Humanitarian Law. Retrieved January 27, 2025, from <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/refugees/>

13. Європейська правда. (2024, June 25). Рада ЄС продовжила тимчасовий захист для українців до березня 2026 року. Retrieved January 27, 2025, from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/25/7188846/>

14. Укрінформ. (2024, June 25). ПАРЄ просить європейські держави продовжити тимчасовий захист українським біженцям. Retrieved January 27, 2025, from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3869639-pare-prosit-evropejski-derzavi-prodovziti-timcasovij-zahist-ukrainskim-bizencam.html>

Стаття надійшла до друку 01 лютого 2025 року

РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.161.1

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B13

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ І ЇХ ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСУДДЯ

Лукашевич С.М.,

аспірант юридичного факультету
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: LukashevychSM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7100-1751>

EUROPEAN APPROACHES TO JUDICIAL PRECEDENT AND THEIR IMPACT ON UKRAINIAN JUSTICE

Lukashevych S.M.,

Postgraduate student of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: LukashevychSM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7100-1751>

Анотація. Стаття присвячена важливим аспектам розвитку судового прецеденту в Україні, зокрема після набуття незалежності та в контексті європейської інтеграції. Аналізуються ключові підходи до застосування судової практики в системах англосаксонського та континентального права, а також адаптація української правової системи до європейських стандартів. Визначено необхідність адаптації судової практики, враховуючи національні правові реалії та поступове впровадження європейських підходів у правозастосування. Стаття також зосереджена на важливості застосування практики ЄСПЛ та ЄС як джерела права в українських судах для забезпечення справедливості та правової визначеності в судових рішеннях.

Проаналізовано вплив правових систем англосаксонського та континентального права на судову практику України. Особливо висвітлено поступове формування судового прецеденту в Україні в контексті адаптації до європейських стандартів. Зроблено акцент на законодавчих змінах, що сприяють використанню судових рішень як орієнтира у правозастосуванні.

Особливу увагу приділено дослідженням українських науковців щодо правових механізмів ЄС, зокрема працям Француза А.Й., який аналізує питання впровадження актів законодавства ЄС та їх імплементації через організаційні заходи та консультації. Підкреслюється важливість взаємодії між правовими системами України та ЄС, а також необхідність врахування *acquis communautaire* – сукупності правових норм і практик Європейського Союзу.

У висновках підкреслюється важливість використання досвіду країн ЄС у сфері прецедентного права для розвитку української судової системи. Зокрема, акцентується на необхідності врахування рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та Суду ЄС, а також інтеграції європейських принципів правосуддя в національну судову практику. Хоча судовий прецедент не є формальним джерелом права в Україні, практика ЄСПЛ та Суду ЄС має значний вплив на формування єдиної та передбачуваної судової практики. Це сприяє гармонізації правозастосування в Україні з європейськими стандартами, підвищенню правової визначеності та ефективності правосуддя. Також зазначається роль Верховного Суду, зокрема його висновків та зразкових справ, у впливі на правозастосування на всіх рівнях судової системи. Висновки підтверджують, що міжнародна судова практика значною мірою сприяє реформуванню української судової системи, наближаючи її до європейської моделі правосуддя та забезпечуючи захист прав людини.

Ключові слова: судова незалежність, Суд ЄС, судовий прецедент, правова система ЄС, судова практика, правозастосування, євроінтеграція.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 3, бібл.: 11.

Abstract. The article is dedicated to important aspects of the development of judicial precedent in Ukraine,

particularly after gaining independence and in the context of European integration. It analyzes key approaches to the application of judicial practice in the Anglo-Saxon and continental legal systems, as well as the adaptation of the Ukrainian legal system to European standards. The article identifies the need for the adaptation of judicial practice, taking into account national legal realities, and the gradual implementation of European approaches to legal application.

The article also focuses on the importance of applying the case law of the European Court of Human Rights (ECHR) and the Court of Justice of the European Union (CJEU) as sources of law in Ukrainian courts to ensure fairness and legal certainty in judicial decisions.

The influence of the Anglo-Saxon and continental legal systems on Ukraine's judicial practice is analyzed. The gradual formation of judicial precedent in Ukraine in the context of adapting to European standards is also highlighted. Emphasis is placed on legislative changes that facilitate the use of judicial decisions as benchmarks in legal application.

Special attention is given to the research of Ukrainian scholars regarding the legal mechanisms of the EU, particularly the works of A.Y. Frantsuz, who analyzes the issue of implementing EU legislation and its implementation through organizational measures and consultations. The importance of interaction between the legal systems of Ukraine and the EU is emphasized, as well as the necessity to consider the *acquis communautaire* – the body of EU legal norms and practices.

The conclusions emphasize the importance of using the experience of EU countries in the field of judicial precedent to develop the Ukrainian judicial system. Specifically, it focuses on the need to consider the decisions of the European Court of Human Rights (ECHR) and the CJEU, as well as integrating European principles of justice into national judicial practice. Although judicial precedent is not a formal source of law in Ukraine, the practice of the ECHR and the CJEU has a significant impact on the formation of a unified and predictable judicial practice. This contributes to the harmonization of legal application in Ukraine with European standards, enhancing legal certainty and the effectiveness of justice.

The role of the Supreme Court, particularly its conclusions and model cases, in influencing legal application at all levels of the judicial system is also noted. The conclusions confirm that international judicial practice significantly contributes to the reform of the Ukrainian judicial system, bringing it closer to the European model of justice and ensuring the protection of human rights.

Keywords: *judicial independence, Court of the EU, judicial precedent, EU legal system, judicial practice, law enforcement.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 3, ref.: 11.

Постановка проблеми. Інтеграція України до Європейського Союзу вимагає комплексних змін у правовій системі країни, зокрема в процесі правозастосування, що повинно бути спрямоване на гармонізацію національного законодавства з правовою системою ЄС. Адаптація української правової системи до європейських стандартів включає не тільки зміну законодавчих актів, але й трансформацію судової практики, забезпечення судової незалежності, застосування судового прецеденту, а також інтеграцію рішень Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу. Ключовою проблемою є необхідність гармонізації українського законодавства з нормами і принципами, що закріплені в правовій системі ЄС, зокрема у сферах прав людини, захисту прав власності, боротьби з корупцією та забезпечення ефективності правосуддя. Це вимагає від національних судів здатності поєднувати елементи континентальної правової системи з європейськими стандартами судочинства, що стане основою для зміцнення верховенства права та підвищення ефективності функціонування судової влади в Україні. Водночас, процес інтеграції має враховувати особливості українського правового

контексту, щоб забезпечити належну імплементацію європейських норм без втрати національної правової ідентичності

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю адаптації правової системи України до стандартів Європейського Союзу в умовах євроінтеграційних процесів. Інтеграція України до ЄС вимагає не лише прийняття європейських норм права, але й адаптації національної судової практики до вимог верховенства права, судової незалежності та правозастосування, що є основними принципами європейської правової системи. У цьому контексті особливо важливим є дослідження питань, пов'язаних з використанням європейських судових прецедентів, зокрема рішень Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу, а також механізмів забезпечення незалежності суддів і організаційної автономії судових інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження права Європейського Союзу, діяльності Суду ЄС та судової практики Європейського Союзу привертає увагу багатьох науковців. Гуржій Т.О., Кузьменко О.В розглядають роль судової практики як джерела права в контексті різних

правових систем, зокрема континентальної та англосаксонської. Також порушують питання щодо впливу судової практики на правову систему України, порівнюючи її з правовою системою Європейського Союзу [1]. Хоча науковці аналізують судову практику в контексті континентального та англосаксонського права, на наше переконання доцільно розвинути конкретні відмінності між правовими системами України та ЄС у світлі практики Суду ЄС. З поміж українських дослідників варто звернути увагу на роботу Комарової Т.В., яка у своїй монографії «Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС» детально аналізує еволюцію судової системи ЄС та особливості тлумачення національного права Судом справедливості ЄС [2]. Дослідниця Камінська І.В у своїх роботах аналізує гносеологічні засади судової системи ЄС, систематизуючи наявні наукові публікації та досліджуючи функціонування судової системи ЄС [3]. Ці дослідження сприяють глибшому розумінню функціонування судової системи Європейського Союзу та її впливу на правові системи інших країн, зокрема України. Водночас Проць О.Є. досліджує статус Суду Європейського Союзу та його роль у євроінтеграційних процесах, підкреслюючи важливість актів Суду ЄС для України. Її роботи сприяють розумінню процесів євроінтеграції та адаптації українського законодавства до стандартів ЄС [4]. Француз А.Й досліджував природу застосування норм права, організаційно-правові відносини, що становлять зміст процесу застосування норм права [5]. Водночас науковець ґрунтовно розглядав впровадження актів законодавства ЄС через інституційні, організаційні заходи, проведення відповідних консультацій із заінтересованими сторонами [6]. Так, дослідник розглядає також механізми контролю за дотриманням цих принципів на рівні держав-членів ЄС. Дослідження науковців-правників є важливими для розвитку правової науки в Україні та інтеграції національної правової системи до європейського правового простору.

Мета статті. Дослідити розвиток судового прецеденту в Україні, порівняти англосаксонську та континентальну правові системи, зокрема їх підходи до застосуван-

ня прецеденту, а також визначити роль судової практики в Україні в контексті європейської інтеграції.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Однією з основних нерозв'язаних проблем є повна та ефективна гармонізація українського законодавства з правовими стандартами Європейського Союзу. Незважаючи на проведені реформи, питання щодо імплементації європейських норм, особливо в сфері судочинства, залишається недостатньо вирішеним. Окремі правові норми ЄС все ще потребують адаптації до реалій української правової системи, що може ускладнювати ефективне застосування європейських стандартів. Саме тому досліджується використання правозастосовних норм і судових прецедентів, що поступово розвиваються в Україні.

Виклад основних положень. Судові органи держав-членів відіграють важливу роль у застосуванні права ЄС, тому їх незалежність є критичною умовою ефективного функціонування правопорядку Союзу [7]. Суд Європейського Союзу є ключовою судовою інституцією ЄС, яка забезпечує єдність тлумачення права Союзу. Правова система ЄС розвивається у тісному зв'язку з конституційними нормами держав-членів та міжнародними стандартами судової незалежності. Рекомендації Ради Європи, рішення Європейського суду з прав людини та інші міжнародні правові акти мають значний вплив на розвиток правових механізмів ЄС у сфері судоустрою.

Так, науковець-правник Француз А.Й досліджував важливі фактори, що впливають на процес застосування норм права. Він розглядає як організаційно-правові відносини формують сутність цього процесу, а також підкреслює, що, хоч застосування норм права є юридичною діяльністю, на нього суттєво впливають неправові фактори, зокрема соціально-політичні. Науковець застосовує ключові ідеї, зокрема: вплив зовнішніх (система правових норм, правосвідомість, культура, політика, економіка, екологія) і внутрішніх (психічні процеси правозастосувача, такі як пам'ять, емоції, воля, характер і свідомість) факторів на застосування норм права та зазначає, що цей вплив може бути як позитивним, так і негативним.

Водночас науковець розвиває проблематику правильного й об'єктивного застосування норм права через ці зовнішні та внутрішні фактори приділяючи оцінці впливу соціально-політичних факторів на правозастосування, визначенні ролі правосвідомості та особистих факторів у юридичній діяльності та розмежує зовнішні і внутрішні фактори, що детермінують процес правозастосування [5].

Досліджуючи судову практику в системах англосаксонського та континентального права, можемо виокремити наступне. В англосаксонській правовій системі пре-

цедент є важливим джерелом права. Судові рішення мають нормативну силу і їх часто застосовують як приклад для розв'язання аналогічних справ.

Водночас в континентальній правовій системі, зокрема в країнах Європи, судова практика традиційно мала менший вплив на правотворчість, однак в сучасний час суди в цих країнах все більше відіграють роль у формуванні права через інтерпретацію законів.

Нижче наведена таблиця 1, яка відображає ключові аспекти верховенства та прямої дії права ЄС, а також вплив судової практики ЄС на національні правові системи.

Таблиця 1

Ключовий принцип	Суть	Приклади судових рішень	Вплив на Україну
Верховенство права ЄС	Норми ЄС мають вищу юридичну силу, ніж національні закони	Costa v. ENEL (1964) – підтвердження пріоритету права ЄС	Україна має гармонізувати своє законодавство з ЄС
Пряма дія права ЄС	Пряма дія права ЄС. Норми ЄС можуть застосовуватися безпосередньо в національних судах	Van Gend & Loos (1963) – громадяни можуть посилаватися на норми ЄС у судах	Українське законодавство повинно враховувати принцип прямої дії
Судова практика ЄС	Рішення Суду ЄС є джерелом права та обов'язковими для національних судів	Роз'яснення щодо правової системи ЄС у рішеннях Суду ЄС	Українські суди мають орієнтуватися на європейську судову практику
Acquis communautaire	Сукупність норм, принципів і практики правозастосування в ЄС	Обов'язкове прийняття <i>acquis</i> при вступі до ЄС	Україна поступово імплементує європейські стандарти в законодавство

Джерело: розроблено та сформовано автором самостійно

Як зазначено у табл. 1 принцип верховенства права ЄС означає, що жоден національний акт, навіть ухвалений пізніше, не може суперечити нормам ЄС і водночас європейське право має стати частиною національних правових систем держав-членів ЄС. Норми ЄС мають безпосередню юридичну силу, тобто їх можна застосовувати в судах без необхідності додаткового закріплення в національному законодавстві. Це стосується як індивідуальних прав громадян, так і зобов'язань держав-членів перед ЄС. Аналізуючи наведені рішення зазначимо, що суд ЄС постановив, що ЄС створює

новий правопорядок, який поширюється не лише на держави-члени, а й на їхніх громадян. Підтверджено, що Договір про створення Європейського Співтовариства має пріоритет над національним правом і створює автономну правову систему.

Як влучно наголошує Француз А.Й на важливості радикальних змін у ставленні влади України до прав людини для їх належної реалізації. Ключова ідея полягає в тому, що повага до прав людини та свобод є основою демократичних держав. Науковець підкреслює, що, незалежно від національних ідеологій та

політичних курсів, людина, її права та свободи повинні бути в центрі уваги держави. Для забезпечення ефективної реалізації прав людини необхідно змінити підхід влади до їх захисту та забезпечення. Загалом, означене підкреслює важливість того, щоб права людини були пріоритетом у політиці та діяльності державних органів [8].

Хоча українська правова система належить до романо-германської правової сім'ї, в Україні є можливості для розвитку судового прецеденту, зокрема після здобуття незалежності в 1991 році. Важливим є питання адаптації української судової практики до європейських стандартів і прецедентного права ЄС. В Україні навіть до радянського періоду існували передумови для застосування правового прецеденту, і що ці традиції продовжували існувати в радянський час. Перехід до незалежності України створив нові можливості для застосування судового прецеденту, що відповідає сучасним вимогам міжнародної правової спільноти. Враховуючи інтеграцію України до ЄС, важливою є не лише гармонізація законодавства, а й поступове врахування європейських підходів у судовій практиці. Це сприятиме більшій передбачуваності правозастосування, підвищенню ефективності виконання судових рішень та узгодженню національних правових механізмів із європейськими стандартами. Водночас слід враховувати особливості національної правової системи, а також необхідність збереження балансу між уніфікацією судової практики та урахуванням індивідуальних обставин кожної справи. Застосування правових підходів ЄС у судовій діяльності не означає механічного копіювання рішень європейських судів чи відмови від власної правової традиції. Йдеться про адаптацію тих аспектів судової практики, які можуть забезпечити більш ефективний та справедливий розгляд справ, а також сприяти правовій визначеності. У цьому контексті важливо розмежовувати судову практику як спосіб тлумачення та застосування норм права і правовий прецедент як джерело права, що є характерним для англосаксонської системи.

Отже, адаптація судової практики до європейських стандартів має відбуватися з урахуванням правових реалій України, забезпечуючи єдність судової практики, але водночас не нівелюючи принципу індивідуального підходу до розгляду кожної справи.

Після змін до Арбітражного процесуального кодексу України у 2001 році, який згодом став Господарським процесуальним кодексом, було запроваджено нову статтю 111-15. Вона дозволяла перегляд рішень Вищого господарського суду у Верховному Суді України у випадках розбіжностей у застосуванні норм права. Це стало важливим кроком у напрямку забезпечення правової визначеності та сприяло уніфікації судової практики. Значний вплив на розвиток судового прецеденту в Україні мала судова реформа 2017 року. В її межах було створено новий Верховний Суд, а також закріплено положення про обов'язковість правових висновків Верховного Суду для всіх судів нижчих інстанцій. Особливу роль у цьому процесі відіграла Велика Палата Верховного Суду, яка отримала повноваження щодо вирішення питань неоднакового застосування норм права та формування єдиної судової практики. Відповідно до статті 236 Господарського процесуального кодексу України, висновки Великої Палати є обов'язковими для інших судів у подібних правовідносинах, що значно наблизило українську систему правосуддя до моделі судового прецеденту. Разом з тим, судовий прецедент в Україні офіційно не визнається самостійним джерелом права, як у країнах англосаксонської правової системи. Однак практика Верховного Суду набуває дедалі більшої ролі у правозастосуванні. Це сприяє підвищенню передбачуваності судових рішень та забезпечує єдність судової практики.

Основні правові передумови застосування судового прецеденту в Україні вже знайшли відображення в контексті цивільного та господарського судочинства. Так, відповідно до ст. 11 ЦПК України, у разі відсутності закону, що регулює певні правовідносини, суд може застосовувати аналогію закону або керуватися загальними принципами права. Це дозволяє забезпечити справедливий розгляд справ, проте не прирівнюється до визнання судового прецеденту як самостійного джерела права. Водночас ст. 3 Цивільного кодексу України закріплює такі фундаментальні принципи, як справедливість, добросовісність і розумність, які відіграють важливу роль у правозастосуванні. Ці принципи можуть бути використані судами при тлумаченні норм права та прийнятті рішень у ситуаціях, коли законодавство не дає однозначної відповіді. Так, практика Вер-

ховного Суду має вагоме значення для формування єдності судової практики, питання закріплення судового прецеденту як повноцінного джерела права потребує подальшого правового осмислення та законодавчого врегулювання.

Таким чином, хоча судовий прецедент формально не закріплений як джерело права, його фактичне значення в Україні суттєво зросло, особливо після судової реформи 2017 року. Судова практика Верховного Суду дедалі більше впливає на діяльність судів нижчих інстанцій, що створює передумови для подальшої еволюції правозастосування в Україні.

Сучасний статус судової практики в Україні є складним і багатоаспектним. Формально судова практика не визнана офіційним джерелом права, однак вона відіграє ключову роль у правозастосуванні. Рішення Конституційного Суду України мають обов'язковий характер для всіх органів державної влади, судів, підприємств, установ і громадян (ст. 150 Конституції України, ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Вони підлягають безумовному виконанню та фактично змінюють правове регулювання, у разі визнання нормативних актів неконституційними.

Щодо рішень Верховного Суду, їхній статус є складним і диференційованим: висновки Великої Палати Верховного Суду є обов'язковими для судів нижчих інстанцій у подібних правовідносинах (ст. 236 ГПК України, ст.

401 ЦПК України, ст. 440 КАС України); зразкові справи у адміністративному судочинстві (ст. 290 КАС України) встановлюють підхід, який є обов'язковим для розгляду аналогічних справ; інші правові позиції Верховного Суду мають вагоме значення для правозастосування, оскільки нижчі суди здебільшого орієнтуються на них, але вони не є формально обов'язковими у всіх випадках.

Окреме місце займають рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», суди України зобов'язані застосовувати при розгляді справ практику ЄСПЛ як джерело права. Це означає, що рішення ЄСПЛ мають не лише рекомендаційний, а й нормативний характер для українських судів. Таким чином, хоча в Україні формально не закріплено судовий прецедент як основне джерело права, практика Верховного Суду, рішення ЄСПЛ та висновки Конституційного Суду відіграють важливу роль у формуванні єдиного правозастосування. Це свідчить про поступову трансформацію підходів до судової практики та її значення в українській правовій системі.

Нижче наведена таблиця 2, що ілюструє приклади судових рішень України, в яких було використано практику Суду справедливості Європейського Союзу (СЄС):

Таблиця 2

Назва справи	Дата рішення	Суть справи	Застосування практики СЄС
Справа № 910/8129/17	5 червня 2018 року	Спир щодо тарифів на енергопостачання	Велика Палата Верховного Суду посилалася на рішення СЄС для тлумачення положень законодавства ЄС, зазначивши, що рішення СЄС допомагають встановити зміст актів ЄС, навіть якщо вони стосуються інших держав.
Справа № 826/7380/17	20 грудня 2019 року	Оскарження рішень державних органів щодо митної вартості товарів	Суд врахував практику СЄС при тлумаченні митного законодавства, підкреслюючи важливість єдиного підходу до застосування норм права ЄС.

Справа № 640/18459/19	15 січня 2020 року	Спир щодо захисту прав споживачів фінансових послуг	Суд посилався на рішення СЕС для визначення стандартів захисту прав споживачів, адаптуючи європейські підходи до національного законодавства.
------------------------------	--------------------	---	---

Джерело: сформовано автором самостійно на основі [10].

Приклади наведені в табл. 2 демонструють поступове інтегрування практики СЕС у ССУ, що сприяє гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Нижче наведена таблиця 3, що узагальнює ключові положення про судову практику, прецеденти та вплив права ЄС на Україну.

Тема	Основні положення	Приклади / Нормативні акти	Вплив на Україну
Судовий прецедент в Україні	Не є офіційним джерелом права, але відіграє важливу роль. - Роз'яснення Пленуму ВСУ мають орієнтовний характер. - Рішення Конституційного Суду є обов'язковими.	Ст. 11 ЦПК України: застосування аналогії закону та принципів права. - Закон України від 21.06.2001 щодо змін до АПК, який визнає судову практику в господарських справах	Формування стабільної судової практики. - Зближення із загальноєвропейськими підходами
Роль права ЄС	Верховенство права ЄС над національними нормами. - Пряма дія норм ЄС. Суд ЄС формує правову систему ЄС через свої рішення	Рішення Van Gend & Loos (1963) – закріплення принципу прямої дії. Costa v. ENEL (1964) – підтвердження верховенства права ЄС	Гармонізація законодавства України з <i>acquis communautaire</i> . Врахування рішень Суду ЄС українськими судами
Acquis communautaire	Сукупність правових норм, судових рішень та практики правозастосування в ЄС. - Впливає на процес інтеграції України в ЄС	Угода про партнерство та співробітництво Україна – ЄС (1994). - Потреба в імплементації стандартів ЄС	Оновлення законодавства України відповідно до європейських стандартів. - Використання рішень Суду ЄС у судовій практиці

Джерело: розроблено та сформовано автором самостійно

У табл. 3 структуровано подано основні аспекти впливу міжнародної судової практики та права ЄС на судову систему України. Нагадаємо, що *acquis communautaire* – це сукупність правових норм і практик ЄС, які включають не лише нормативно-правові акти, але й судові прецеденти та принципи правозастосування. Україна, згідно з Угодою про партнерство та співробітництво (1994

р.), має поступово наближати своє законодавство до стандартів ЄС. Це підтверджує, що судова практика й прецедентність відіграватимуть дедалі більшу роль у правовій системі України.

Так, науковець Француз А.Й стверджував, що «...впровадження актів законодавства ЄС передбачає не лише аспект наближення законодавства, а також інституційні,

організаційні заходи, проведення відповідних консультацій із заінтересованими сторонами» [5]. Ми солідарні з думкою науковця, адже Україна проводить правову реформу відповідно до європейських стандартів. На нашу думку, інтеграція до ЄС та СОТ вимагає вивчення підходів загального права, його термінології та механізмів. Це означає, що Україна поступово переймає елементи правових систем, де судовий прецедент відіграє ключову роль. Погоджуємось із думкою, що ефективність досягається через повне і оперативне виконання цілей конкретними правовими нормами, інститутами чи галузями права [9]. Це забезпечується шляхом видання і реалізації правозастосовчих актів, при цьому необхідно дотримуватися принципів правозастосування та забезпечувати реальне виконання цих актів.

Рішення Суду Європейського Союзу (Суду ЄС) відіграють ключову роль у формуванні європейського правопорядку. Вони забезпечують уніфіковане тлумачення та застосування права ЄС, а принципи верховенства та прямої дії зобов'язують національні суди держав-членів застосовувати норми ЄС навіть у разі їхнього конфлікту з національним законодавством. У контексті євроінтеграції України це питання має особливе значення. З моменту набуття статусу кандидата на вступ до ЄС Україна взяла на себе зобов'язання поступово гармонізувати національну правову систему з правом ЄС. Це передбачає не лише адаптацію законодавства, а й впровадження механізмів тлумачення норм відповідно до практики Суду ЄС.

Варто звернути увагу на розмежування таких аспектів, як: обов'язковість рішень Суду ЄС у межах правопорядку ЄС та статус рішень Суду ЄС для України. Для держав-членів ЄС практика Суду ЄС є обов'язковою і виконує функцію судового прецеденту, формуючи єдине правозастосування. Хоча Україна ще не є членом ЄС, вона вже зобов'язалася враховувати практику Суду ЄС у визначених сферах. Наприклад, відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, при тлумаченні норм, що імплементують право ЄС, українські суди мають орієнтуватися на рішення Суду ЄС (ст. 322 Угоди про асоціацію). Однак ключовим є питання визнання судових прецедентів

в українській правовій системі. Право ЄС базується на доктрині прецедентного права, коли рішення Суду ЄС мають пряму силу та є обов'язковими для судів держав-членів у подібних справах. Водночас в Україні судовий прецедент формально не визнаний джерелом права, хоча практика Верховного Суду та ЄСПЛ має суттєвий вплив.

З огляду на це, процес євроінтеграції передбачає не лише гармонізацію законодавства, а й зміну правозастосовних підходів, що потенційно може призвести зокрема: до закріплення більшої обов'язковості судової практики Верховного Суду за аналогією з правовою системою ЄС; офіційного визнання необхідності застосування рішень Суду ЄС у відповідних правовідносинах (як це передбачено Угодою про асоціацію); зміцнення ролі судового прецеденту як інструмента правозастосування, зокрема у сферах, що підлягають гармонізації з правом ЄС.

Висновки. Суди України можуть використовувати досвід країн ЄС у сфері прецедентного права через врахування рішень ЄСПЛ та Суду ЄС, інтеграцію європейських принципів правосуддя в українську судову практику, а також застосування правових висновків вищих судових органів. Хоча Україна формально не має системи прецедентного права, практика європейських судів слугує важливим орієнтиром для формування єдиної та передбачуваної судової практики, особливо у контексті європейської інтеграції.

Таким чином, хоча Україна ще не визнала судовий прецедент у класичному розумінні, процес євроінтеграції передбачає неunikну еволюцію правової системи, що включатиме розширення використання судової практики як джерела права та впровадження механізмів, характерних для європейської моделі правосуддя. Українські суди дедалі частіше спираються на правові позиції Верховного Суду, зокрема на висновки Великої Палати, а також враховують практику Європейського суду з прав людини та Суду ЄС. На наше переконання, такий підхід свідчить про поступовий розвиток змішаної правової моделі, що поєднує елементи континентальної системи права (де основну роль відіграють нормативно-правові акти) із принципами прецедентного права, де судові

рішення набувають вагомого значення для правозастосування. Така еволюція правової системи сприяє більшій єдності судової

практики, підвищенню правової визначеності та гармонізації українського законодавства з правом ЄС.

Література:

1. Гуржій Т.О., Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України: підручник. К.: Атіка, 2008. 416 с.
2. Право Європейського Союзу. Європейське право прав людини (в питаннях і відповідях) : нав.-довідк. посіб. / [Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 256 с.
3. Ілона Камінська. Концепція принципу незалежності суддів у праві європейського союзу. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. Vol. 1, No. 2, 2022, p 35-47. URL: <https://doi:10.46299/j.isjpp.20220102.3>.
4. Проць О. Є. Рішення Суду ЄС та їхній вплив на правову систему України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4(1). С. 33-38. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2022_4\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2022_4(1)_9).
5. Француз А. Й. Юридична природа та сутність застосування норм права. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 22. С.13-17.
6. Француз А.Й. Лазебна К.Ю. Механізми адаптації законодавства України до правової системи Європейського Союзу. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2020. №. 38. С. 66-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2020_38_10.
7. Smyrnova, K. The «Europeanization» of Competition Law in Ukraine. In: Richter, H. (eds) *Competition and Intellectual Property Law in Ukraine. MPI Studies on Intellectual Property and Competition Law*. vol 31. Springer, Berlin, Heidelberg, 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-662-66101-7_5.
8. Frantsuz A. Compelling issues of realization of human and civil rights and liberties in Ukraine. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 24. С. 5-10.
9. Француз А. Й. Костюк Н. П. Поняття ефективності правозастосовчої діяльності. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 23. С. 11-16.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 26.02.2025).
11. Святун О.В. Особливості функціонування Суду Європейського Союзу. Суд Європейського Союзу: особливості функціонування та правові позиції / упоряд. Л. В. Сидорова; за заг. наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. К.В. Смирнної. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Децидєнді», 2020. С. 7-17.

References:

1. Hurzhii, T. O., & Kuzmenko, O. V. (2008). *Administrative procedural law of Ukraine: Textbook*. Kyiv: Atika. 2008. 416 p.
2. Komarova, T. V., Tragnyuk, O. Y., Yakovyuk, I. V., et al. (2021). *Law of the European Union. European human rights law (in questions and answers): Educational and reference guide*. I. V. Yakovyuk (Ed.). Kharkiv: Pravo, 2021. 256 p.
3. Kaminska, I. (2022). The concept of the principle of independence of judges in the law of the European Union. *International Scientific Journal of Jurisprudence and Philosophy*, 1(2), 35-47. URL: <https://doi.org/10.46299/j.isjpp.20220102.3>.
4. Prots, O. Ye. (2022). Decisions of the EU Court and their impact on the legal system of Ukraine. *Legal Journal of Donbas*, 4(1), 33-38. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2022_4\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2022_4(1)_9).
5. Frantsuz, A. Y. (2016). The legal nature and essence of the application of legal norms. *Legal Bulletin of the University «KROK»*, 22, 13-17p.
6. Frantzuz, A. Y., & Lazebna, K. Yu. (2020). Mechanisms of adaptation of Ukrainian legislation to the legal system of the European Union. *Legal Bulletin of the University «KROK»*, №38, 66-76 p.
7. Smyrnova, K. (2023). The «Europeanization» of competition law in Ukraine. In H. Richter (Ed.), *Competition and intellectual property law in Ukraine (Vol. 31)*. Springer, Berlin, Heidelberg. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-662-66101-7_5.
8. Frantsuz, A. (2016). Compelling issues of realization of human and civil rights and liberties in Ukraine. *Legal Bulletin of the University «KROK»*, 2(24). P. 5-10.
9. Frantsuz, A. Y., & Kostyuk, N. P. (2016). The concept of effectiveness of law enforcement activities. *Legal Bulletin of the University «KROK»*. 23. P. 11-16.
10. Unified State Register of Court Decisions [Electronic resource]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (Accessed 26 February 2025).
11. Sviatun, O. V. (2020). Chapter 1. Features of the functioning of the Court of Justice of the European Union. In L. V. Sydorova (Ed.), *The Court of Justice of the European Union: Features of functioning and legal positions* (K.V. Smyrnova, Ed.) (pp. 7-17). Kyiv: Ratio Decidendi Publishing House.

Стаття надійшла до друку 01 березня 2025 року

УДК 351.74
DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B14

АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ АСПЕКТІВ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЛІЦІЇ

Софiна I.В.,

аспірант Університету «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: SofynaIV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4876-5024>

ANALYSIS OF HISTORICAL ASPECTS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE FUNCTIONAL PURPOSE OF THE POLICE

Sofyna I. V.,

PhD student of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SofynaIV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4876-5024>

Анотація. Дана стаття покликана дослідити історичні аспекти формування та розвитку функціонального призначення поліції в Україні в межах певного історичного періоду. Це є необхідним для подальшого розуміння ролі та значення функціонального призначення Національної поліції України сьогодні, а також оцінити роботу цього органу в минулому та використати позитивний досвід з історії. Автором здійснено аналіз історичних аспектів становлення та розвитку призначення поліції з відповідними висновками та підкреслити важливість і значущість цих аспектів для сучасної України. Проаналізовано наукові публікації та нормативно-правові акти з цього питання, показано актуальність обраної теми, а також зроблено висновки та узагальнення з визначення місця функціонального призначення Національної поліції України у певному історичному періоді. Внесок автора полягає у визначенні та висвітленні важливості історичних аспектів становлення та розвитку функціонального призначення поліції, а також у детальному аналізі цього аспекту на прикладі України в певному історичному періоді (зокрема, період відновлення незалежності України та розбудови її як незалежної, демократичної, правової європейської держави). Автором показано, що органи Національної поліції України мають самостійне функціональне призначення у системі правоохоронних органів держави. Водночас ефективне вирішення покладених на дані органи завдань можливе тільки за умови тісної співпраці з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, а також чіткого розуміння функціонального призначення та належного його виконання на практиці. Автор розглянув різні етапи розвитку взаємодії між поліцією і її попередницею – міліцією, з одного боку, та громадськістю і державою в особі різних органів влади, з іншого.

Ключові слова: Україна, Національна поліція, становлення, розвиток, держава, функціональне призначення, суспільство, досвід, закон.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11.

Abstract. This article is designed to explore the historical aspects of the formation and development of the functional purpose of the police in Ukraine within a certain historical period. This is necessary for further understanding the role and significance of the functional purpose of the National Police of Ukraine today, as well as to evaluate the work of this body in the past and to use positive experience from history.

This scientific article is designed to analyze the historical aspects of the formation and development of the police purpose with relevant conclusions and emphasize the importance and significance of these aspects for modern Ukraine. The article analyzes scientific publications and regulatory legal acts on this issue, shows the relevance of the chosen topic, and also draws conclusions and generalizations on determining the place of the functional purpose of the National Police of Ukraine in a certain historical period.

The author's contribution consists of determining and highlighting the importance of historical aspects of the formation and development of the functional purpose of the police, as well as in a detailed analysis of this aspect on the example of Ukraine in a certain historical period (in particular, the period of restoring Ukraine's independence and building it as an independent, democratic, legal European state). The author shows that the bodies of the National Police of Ukraine have an independent functional purpose in the system of law enforcement bodies of the state. At the same time,

effective resolution of the tasks assigned to these bodies is possible only under the condition of close cooperation with other state bodies, local self-government bodies and civil society institutions, as well as a clear understanding of the functional purpose and its proper implementation in practice.

The author examined the various stages of development of interaction between the police and its predecessor – the militia, on the one hand, and the public and the state represented by various government bodies, on the other.

Keywords: Ukraine, National Police, formation, development, state, functional purpose, society, experience, law.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11.

Постановка проблеми. Діяльність поліції як органу, що забезпечує суспільний правопорядок, не обмежується лише виконанням її завдань відповідними суб'єктами, а включає також використання історичних аспектів становлення та розвитку її функціонального призначення та їх аналіз. Ми повинні застосовувати історичні уроки задля покращення роботи та організації вітчизняної поліції, а також відібрати найцінніше з історичного досвіду роботи поліції та використувувати його в реаліях сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поставлене нами питання досліджували наступні вчені: О. М. Бандурка, І.В. Зозуля, Є.В. Зозуля, Ю.В. Кідрук, А.Н. Ключев, Ю.Ф. Кравченко, Ю.Д. Кунєв, Я.Ю. Кондратьєв, Л.А. Сидорчук та інші.

Не вирішені раніше проблеми. Хоча науковці вивчали питання функціонального призначення поліції та використання історичного досвіду для його практичної реалізації, вони не приділили достатньо уваги можливості ефективного застосування цих аспектів у сучасних умовах.

Метою статті є висвітлення важливості історичних аспектів формування та розвитку функціонального призначення поліції, а також у детальному аналізі цього аспекту на прикладі України в певному історичному періоді (зокрема, період відновлення незалежності України та розбудови її як незалежної, демократичної, правової європейської держави).

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні роки все більше поширюється науковий пошук в історико-правовій науці. Більше досліджень стає заснованим на документах, звертається увага і на науковий доробок дослідників, які працювали раніше в подібних питаннях, стають на перше місце зваженість та об'єктивність у висновках, також пріоритет надається проблемам, які раніше не піддавалися науковому аналізу.

Як бачимо, історико-правові питання

однозначно повинні бути враховані в дослідженні такого важливого питання, як наукове пізнання історичних аспектів становлення та розвитку функціонального призначення Національної поліції України. Саме дослідження історії становлення такого призначення допоможе нам врахувати позитивний досвід минулого задля створення позитивного ж у теперішньому часі та уникнути помилок у майбутньому [1, с. 116].

Тому ми повинні зважати на історико-правовий аспект питання становлення та розвитку функціонального призначення поліції. Для цього ми повинні звернутися до питання історії поліції (міліції) [2, с. 100].

Правоохоронні органи, чим ми вважаємо і існуючу зараз поліцію, завжди були елементом забезпечення безпеки держави. Саме тому сутність поліцейської діяльності ми визначаємо у вигляді форми устрою державної влади та обов'язково як завдання, які стоять перед державою взагалі та конкретним політичним режимом за певної економічної формації і організації суспільства [3, с. 200].

Автор вирішив розглядати історію становлення та розвитку функціонального призначення Національної поліції України з моменту відновлення незалежності України та під час розбудови незалежної, суверенної, демократичної європейської держави.

Першим практичним кроком на шляху створення нового правоохоронного відомства стало звернення до особового складу органів та підрозділів внутрішніх справ України колеґії Міністерства внутрішніх справ. Із ним вона виступила одразу ж після прийняття Верховною Радою 24 серпня 1991 року історичного політико-правового документа – Акту проголошення незалежності України, який засвідчував новий статус української держави. Тоді треба було наповнити проголошену незалежність конкретним змістом, а для цього – підкріпити її рішучими практичними діями, направленими на виведення країни з кризи, побудову

демократичної правової держави з ефективною ринковою економікою. От тоді і з'явилось перше функціональне призначення тодішньої української міліції. Зважаючи на це, колегія МВС звернулась до керівників органів та підрозділів внутрішніх справ, до усього особового складу із закликом докласти максимальних зусиль, щоб припинити розгул злочинності, утвердити в нашому житті принципи справедливості та гуманізму, керуватись у своїй діяльності винятково вимогами закону, зміцнити зв'язки з населенням та громадськістю [4, с. 16].

Друге функціональне призначення тоді підлягало у підпорядкуванні міліції саме громадськості та суспільству, без посередників. Наступним кроком стала департизація органів міліції незалежної держави. Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про департизацію державних органів, установ й організацій», прийнятої 24 серпня 1991 року, у всіх органах державної влади та управління, правоохоронних органах було припинено діяльність організацій політичних партій [5, с. 70].

Згідно із Законом України «Про міліцію», на момент створення незалежної держави міліція складалася з підрозділів: кримінальної міліції, міліції громадської безпеки, транспортної міліції, державної автомобільної інспекції, міліції охорони та спеціальної міліції [6, с. 220]. Це було третє функціональне призначення міліції, за напрямками роботи її співробітників.

Створення нового правоохоронного відомства незалежної та суверенної держави потребувало визначення правового статусу працівника міліції як особи, наділеної повноваженнями забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку. Це було четверте функціональне призначення міліції. Постановою КМУ від 28 грудня 1991 року було затверджено новий текст Присяги працівника органів внутрішніх справ України. На початку 1992 року у всіх органах і підрозділах внутрішніх справ було проведено ритуали прийняття Присяги на вірність народу України.

Але на тодішню діяльність органів міліції України в період їхнього становлення та на їхнє функціональне призначення впли-

вала низка негативних чинників, а саме: стрімке загострення криміногенної обстановки, розпад системи соціальної профілактики, падіння правозахисної активності населення, трудових колективів і громадськості, зв'язок з якими помітно послабився. Це було пов'язано з важкими, інколи непослідовними, кроками відновлення незалежності України, коли було проведено фактично «шокову терапію» не просто в економіці, а й в політиці та громадському, суспільному житті, коли радянське відійшло в минуле, а вакуум після нього не був ще заповнений іншим, кращим та гіднішим варіантом покращення суспільства. Тодішні масштаби зростання злочинності в Україні призвели до того, що в низці місць вона вийшла з-під контролю правоохоронних органів. Значно зросла агресивність і жорстокість злочинців, опір силам правопорядку. За 1991 рік під час виконання службових обов'язків загинуло 76 і поранено 503 працівники міліції. Усе це вимагало від керівництва української міліції вживання швидких та рішучих організаційних і практичних заходів для вдосконалення діяльності міліції та посилення боротьби зі злочинністю в новоствореній державі, визначення функціонального призначення не просто на папері, а й на ділі, особливо в плані належного виховання нових кадрів для роботи в міліції.

У нових історичних умовах особливе значення мало зміцнення законності в діяльності міліції, забезпечення прав й основоположних свобод громадян нашої країни. На цьому напрямку оперативно-службової діяльності було здійснено низку управлінських рішень. По-перше, на керівників усіх рангів була покладена персональна відповідальність за її стан [7, с. 117-118]. Наступним кроком стало підвищення ролі інспекції з особового складу. Основним завданням інспекції стало зміцнення законності в діяльності міліції, забезпечення повного, об'єктивного та всебічного дослідження надзвичайних подій, проведення профілактичної роботи серед працівників міліції [8, с. 10].

У подальшому, на виконання рішення КМУ від 4 липня 1992 року, уперше в колишньому срср було прийнято рішення про створення в структурі кримінальної міліції

МВС України нової служби – Управління внутрішньої безпеки. Її основним завданням було встановлено запобігання втягванню працівників ОВС у протиправну діяльність, виявлення та розкриття їхніх корумпованих зв'язків та інших корисливих злочинів. Водночас згадана служба займалася й захистом працівників та їхніх близьких від тиску з боку кримінальних елементів. У вересні 1994 року підрозділи внутрішньої безпеки увійшли до складу Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України [9, с. 11].

Після утвердження незалежності України перед правоохоронними органами постало завдання організації взаємодії з міжнародними організаціями, які здійснюють протидію міжнародній злочинності, насамперед, з Інтерполом – міжнародною правоохоронною організацією кримінальної поліції, яка координує міжнародне співробітництво поліцейських органів (установ) різних країн у боротьбі із загально-кримінальними злочинами. Дане завдання автор теж вважає частиною функціонального призначення міліції. Після прийняття України до Інтерполу (4 листопада 1992 року) виникла нагальна необхідність створення підрозділу, який би безпосередньо забезпечив функцію Національного центрального бюро Інтерполу в Україні.

Для виконання цього завдання була прийнята постанова КМУ від 25 березня 1993 року «Про Національне центральне бюро Інтерполу», якою встановлювалося – взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби зі злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни, здійснюється лише через Національне центральне бюро (НЦБ) Інтерполу. МВС виступає як НЦБ Інтерполу. Цією постановою також було затверджено Положення «Про Національне центральне бюро Інтерполу». До того ж наказом МВС України були створені підрозділи Укрбюро Інтерполу та визначено вимоги до співробітників, якими комплектувалися нововведені посади [9, с. 10].

Наступним кроком у забезпеченні більш ефективної системи управління органами міліції та для більшого забезпе-

чення належного виконання на практиці функціонального призначення став Закон України «Про внесення змін та доповнень до статті 7 Закону України «Про міліцію» від 28.06.1994, яким остаточно вирішується питання про подвійне підпорядкування ОВС. Законом було визначено, що у своїй діяльності міліція підпорядковується МВС України, а Міністр внутрішніх справ України здійснює керівництво всією міліцією України» [4]. Крім того, відповідно до цього Закону управління внутрішніх справ областей реорганізовано в управління МВС України в областях. Також у серпні 1994 року КМУ затвердив нову організаційну структуру центрального апарату МВС України, відповідно до якої у вересні цього ж року наказом МВС України була оголошена нова організаційна структура центрального апарату МВС України та підрозділів, які були безпосередньо йому підпорядковані [9, с. 11].

У 1992 році прийнято низку нормативно-правових актів у цій сфері, а саме: Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про пенсійне забезпечення військово-службовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», Розпорядження Президента України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України».

У в липні 2012 року до Верховної Ради України було подано проєкт Закону «Про поліцію» [10], який визначив правову основу та принципи діяльності поліції, її організаційну структуру, права та обов'язки співробітників поліції, порядок проходження служби в поліції, гарантії правового і соціального забезпечення співробітників поліції, а також порядок фінансування, матеріально-технічного забезпечення поліції. Однак зазначений законопроект тоді не був прийнятий [4, с. 200].

Лише 2 липня 2015 року було прийнято Закон України «Про Національну поліцію» [11], а вже 28 жовтня 2015 року ухвалено Положення про Національну поліцію, які заклали основу нового етапу розвитку міліції, яка стала поліцією, а працівники міліції – працівниками поліції.

Взаємодію Національної поліції з ін-

шими державними структурами у процесі нормотворчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності можна визначити як закріплені на законодавчому рівні форми сумісної діяльності державних органів, що беруть участь в реалізації правоохоронної функції та в реалізації на практиці різних аспектів функціонального призначення Національної поліції. Державні органи розрізняються за своїми завданнями, функціями, структурою, формами і методами роботи, разом з тим вони взаємозв'язані та взаємодіють під час здійснення своїх функцій. Національна поліція є частиною державної системи, наділеною владними повноваженнями щодо здійснення функцій держави із забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Національна поліція здійснює свою діяльність у вигляді багатосторонніх зв'язків з державними органами, органами місцевого самоврядування, що і набуває особливої значущості в умовах політики децентралізації. Розвиток, удосконалення таких зв'язків повинні будуватися на впорядкованій нормативно-правовій базі, що передбачено Законом «Про Національну поліцію» [11].

Згідно зі статтею 88 Закону, керівники територіальних підрозділів поліції мають проводити відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування на рівнях областей, районів, міст та сіл не рідше, ніж раз на два місяці. Метою цих зустрічей є встановлення ефективної співпраці між поліцією, місцевими органами влади та громадянами. Під час таких зустрічей обговорюються діяльність поліції, актуальні проблеми та можливі способи їх вирішення. Керівники поліції також систематично інформують населення про стан правопорядку та заходи, що вживаються для попередження правопорушень, щоб підвищити довіру до поліції.

Відповідно до статті 86 цього Закону, керівники поліції та територіальних органів поліції щорічно готують і публікують звіти про свою діяльність на офіційних веб-сай-

тах органів поліції. Ці звіти повинні містити аналіз злочинності в країні чи регіоні, інформацію про вжиті поліцією заходи та їх результати, а також про виконання пріоритетів, визначених поліцейськими комісіями. Крім того, керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно публікувати статистичні та аналітичні дані щодо заходів з виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку на офіційних веб-порталах своїх органів [2, с. 150].

Попри широкий спектр завдань, прав та обов'язків Національної поліції, вона не розглядається в законодавстві як універсальний державний орган, який має міжгалузеву або загальну компетенцію для вирішення всіх питань, що стосуються поліцейських повноважень. У деяких випадках для прийняття рішень і використання необхідних ресурсів потрібно звертатися до компетенції інших державних органів та органів місцевого самоврядування.

Якщо казати про функціональне призначення Національної поліції станом на сьогодні, то автор зважає на реалії повномасштабного вторгнення РФ на територію України. І тому воно значно розширене. Національна поліція займається не просто розкриттям злочинів (і не тільки найпоширеніших – проти життя і здоров'я особи, проти власності, а й – проти основ національної безпеки України, військових злочинів), а й забезпеченням нормального життя на деокупованих територіях, допомогою постраждалим особам на них. Часто співробітники поліції є єдиними представниками влади через відсутність повноцінного апарату органів місцевого самоврядування. Тому питання розвитку функціонального призначення Національної поліції є таким, що не стоїть на місці та яке постійно розвивається у зв'язку з вимогами часу.

Висновки. Органи Національної поліції мають самостійне функціональне призначення у правоохоронній системі держави. Однак ефективно вирішення покладених на них завдань можливе тільки за умов тісної взаємодії з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, чіткого розуміння функціонального призначення та належного його здійснення на

практиці. Така взаємодія передбачає виникнення між цими суб'єктами належних правовідносин.

Історія поліції розглядалася для розуміння її головне функціональне призначення, яке змінювалося з плином часу, для подальшого вдосконалення самої поліції в Україні. Для того, щоб історичні знання застосувати разом з правовими здобутками, вкупі з чинними методами – історичним, порівняльним, логічним. І тільки тоді можна чітко визначити поняття функціонального призначення поліції та вдосконалювати поліцію як таку, вкупі з кадрами, які працюють там.

Слід зробити такий висновок, що поліція завжди мала функціональне призначення, яке з плином часу змінювалось або повністю, або частково. Функціональне призначення поліції завжди залежить від політичного режиму та прагнень народу. Видно, що дуже довгий час поліція через функціональне призначення виконувала чисто механічно-адміністративну, охоронну та захисну функції, що допомагали охороняти державний та суспільний лад. І лише з 19-го століття поліція вже займається забезпеченням належного правопорядку на вулицях та захистом суспільства від злочинних пося-

гань на його нормальний стан.

Те саме слід говорити і про Національну поліцію України, і про її попередників на території сучасної України. Слід розуміти, що саме такий стан речей у правоохоронних органах України теж залежить від політичних режимів та їхніх керівників. Слід зважати і на вимоги часу.

І дійсно, якщо порівнювати стан міліції до реформи 2015 року, до перетворення міліції в поліцію, то можна побачити велику кількість відмінностей. І справа не лише в компетенції та кадрах, а й у слідуванні вимогам часу – зараз же функціонують і патрульна поліція, і кримінальна поліція, і Кіберполіція, і поліція охорони, і спеціальна поліція, і поліція особливого призначення, і слідчі управління, і планується створення військової поліції, зі зважанням на виклики повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Тому станом на зараз можна сказати, що Національна поліція України реалізовує функціональне призначення за вимогами часу та українського народу, за вимогами сучасних технологій. Лише таким, практичним, способом можна довести теоретичні розроблення функціонального призначення Національної поліції України.

Література:

1. Зозуля І.В. Оптимізація структури МВС України як елемент його реформування. *Форум права*. 2015. № 1. С. 115-122.
2. Зозуля Є.В. Міліція України в умовах становлення незалежної держави (90-ті рр. XX ст.): монографія. Донецьк, 2004. 188 с.
3. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України. Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
4. Зозуля Є.В. Органи внутрішніх справ України на етапі розбудови незалежної держави (історико-правове дослідження): монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Херсон, 2017. 270 с.
5. Кідрук Ю.В. Проблеми створення і діяльності місцевої міліції в Україні (адміністративно-правові та організаційні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1995. 166 с.
6. Зозуля І.В. Теорія і практика реформування системи МВС України: монографія. Харків, 2008. 480 с.
7. Ключев А.Н.: Правові та організаційно-управлінські аспекти діяльності карного розшуку України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 1997. 223 с.
8. Кравченко Ю.Ф. Актуальні проблеми реформування органів внутрішніх справ України (організаційно-правові питання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2001. 20 с.
9. Кунев Ю.Д. Принципи побудови та вдосконалення організаційної структури ОВС України: загально-теоретичні аспекти державного управління: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2001. 17 с.
10. Проект Закону про поліцію. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=43877 (дата звернення: 21.02.2025)
11. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

References:

1. Zozulia I.V. (2015). Optymizatsiia struktury MVS Ukrainy yak element yoho reformuvannia [Optimization of

the structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as an element of its reform] Forum prava - Law forum. 1. 115-122 [in Ukrainian].

2. Zozulia Ye.V. (2004). *Militsiia Ukrainy v umovakh stanovlennia nezalezhnoi derzhavy (90-ti rr. KhKh st.): monohrafiia*. [Militia of Ukraine in the conditions of the formation of an independent state (90s of the XX century): monographs] Donetsk [in Ukrainian].

3. Bandurka O.M. (1998). *Upravlinnia v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy*. [Administration in the bodies of internal affairs of Ukraine] Kharkiv [in Ukrainian].

4. Zozulia Ye.V. (2017). *Orhany vnutrishnikh sprav Ukrainy na etapi rozbudovy nezalezhnoi derzhavy (istoryko-pravove doslidzhennia): monohrafiia*. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. [Internal affairs bodies of Ukraine at the stage of building an independent state (historical and legal research): monographs, 2nd ed., revised. and additional] Kherson [in Ukrainian].

5. Kidruk Yu.V. (1995). *Problemy stvorennia i diialnosti mistsevoi militsii v Ukraini (administratyvno-pravovi ta orhanizatsiini aspekty): dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07*. [Problems of creation and activity of local militia in Ukraine (administrative-legal and organizational aspects)]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

6. Zozulia I.V. (2008). *Teoriia i praktyka reformuvannia systemy MVS Ukrainy: monohrafiia*. [Theory and practice of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: monograph] Kharkiv [in Ukrainian].

7. Kliuiev A.N. (1997). *Pravovye i organizatsionno-upravlencheskie aspekty deiatelnosti ugolovnoho rozyska Ukrainy: diss. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07*. [Legal and organizational-managerial aspects of the activities of the criminal investigation department of Ukraine]. Candidate's thesis. Kharkov [in Russian].

8. Kravchenko Yu.F. (2001). *Aktualni problemy reformuvannia orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy (orhanizatsiino-pravovi pytannia): avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 «Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo»*. [Actual problems of the reform of internal affairs bodies of Ukraine (organizational and legal issues)]. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

9. Kuniev Yu.D. (2001). *Pryntsypy pobudovy ta vdoskonalennia orhanizatsiinoi struktury OVS Ukrainy: zahalnoteoretychni aspekty derzhavnoho upravlinnia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 «Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo»*. [Principles of building and improving the organizational structure of internal affairs bodies of Ukraine: general theoretical aspects of public administration]. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

10. The Verkhovna Rada of Ukraine, (2012). Draft Law on Police. available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=43877 (Accessed February 21, 2025).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine, (2015). The Law of Ukraine «Pro Natsional'nu politsiyu», Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2015. No 40-41. St. 379.

Стаття надійшла до друку 26 лютого 2025 року

УДК 349:4
DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B15

ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БУДІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Долянська І.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>*

Грибов Д.І.,

*аспірант Університету «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HrybovDI@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9853-5928>*

LEGAL REGULATIONS AND CHALLENGES IN THE POST-WAR CONSTRUCTION SECTOR: PROBLEMS AND INTERNATIONAL EXPERIENCES

Dolianovska I.M.,

*Candidate of legal sciences, associate professor,
associate professor of state and legal disciplines department
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>*

Hrybov D.I.,

*PhD student of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HrybovDI@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9853-5928>*

Анотація. Стаття присвячена аналізу викликів післявоєнного відновлення України, включаючи досвід зарубіжних країн. Висвітлено основні економічні, соціальні та інституційні аспекти досвіду відбудови певних країн світу в післявоєнний період, проаналізовано ключові фактори, що впливатимуть на ефективність цього процесу та співвідношення його із дотриманням прав людини в Україні. Відзначено важливість співпраці між урядом України, міжнародними організаціями та країнами-донорами, що дозволить забезпечити прозорість, ефективність та підзвітність процесу відбудови. У статті також розглянуто Принципи Лугано як рамкові орієнтири для реалізації програм відновлення в короткостроковій та довгостроковій перспективі для України. У статті розглянуто досвід відновлення країн, які пережили збройні конфлікти, зокрема Боснії і Герцеговини та Грузії. Проаналізовано проблеми, з якими зіткнулися ці країни та їх донори під час відновлювальних процесів, серед яких можна виділити наступні: неефективна координація донорської допомоги, слабкість інституцій, відсутність дієвого контролю за фінансовими потоками, неврахування заходів з дотримання основоположних прав людини, корупція тощо. Врахування такого досвіду дає можливість передбачити потенційні ризики, які можуть виникнути в процесі відбудови України, та завчасно вчинити активні дії задля мінімізації або в цілому уникнення негативних наслідків певних дій та ситуацій.

За результатами аналізу відновлювальних процесів в післявоєнних Боснії і Герцеговині та Грузії, автори приходять до висновку, що успішна післявоєнна відбудова України залежатиме не тільки від обраних способів та

методів досягнення поставленої мети, що в першу чергу мають узгоджуватись з обраним українським народом шляхом розвитку держави, але й від подальшого посилення верховенства права, інститутів прав людини і громадянина у державі та відновлення довіри суспільства та міжнародної спільноти до українського правосуддя, врахування екологічних та соціальних компонентів в рамках цілей економічного розвитку (Зелена Угода, кліматичні цілі, гендерний підхід, боротьба з корупцією, соціальне забезпечення), що мають стати першочерговими цілями для України в післявоєнний період.

Ключові слова: правове регулювання, будівельні відносини, воєнний стан, післявоєнний період, права людини.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 15.

Abstract. The article analyses the challenges and prospects of Ukraine's post-war recovery, including the experience of foreign countries. It highlights the key economic, social, and institutional experience of post-war reconstruction of some countries, examining the critical factors that will influence the effectiveness of this process, as well as its correlation with the observance of human rights in Ukraine.

The importance of cooperation between the Ukrainian government, international organisations, and donor countries is emphasised, as it will ensure transparency, efficiency, and accountability in the reconstruction process.

The Lugano Principles are also discussed as a framework for implementing recovery programs in both the short- and long-term perspectives for Ukraine. The study explores the recovery experience of countries that have endured armed conflicts, particularly Bosnia and Herzegovina and Georgia. It analyzes the challenges these countries and their donors faced during reconstruction, including ineffective coordination of donor assistance, weak institutions, lack of effective financial oversight, failure to take into account measures to respect fundamental human rights, and corruption. By taking this experience into account, it is possible to anticipate potential risks that may arise in Ukraine's reconstruction process and to take proactive measures to minimise or completely avoid negative consequences of certain actions and situations.

The analysis of post-war recovery processes in Bosnia and Herzegovina and Georgia leads the authors to conclude that the successful post-war reconstruction of Ukraine will depend on the selected methods and strategies for achieving the set goals. It is imperative that these strategies align with the chosen path of development determined by the Ukrainian people-but also on the continued strengthening of the rule of law, institutions of human and civil rights, the restoration of public and international trust in Ukraine's judicial system, and the integration of environmental and social components into economic development goals (such as the Green Deal, climate targets, gender approach, anti-corruption measures, and social security). These priorities should become key objectives for Ukraine in the post-war period.

Keywords: legal regulation, construction relations, construction, martial law, post-war period, human rights.

Formulas: 0, fig.:0, tabl.: 0, bibl.:15.

Постановка проблеми. Збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася 20 лютого 2014 року, а 24 лютого 2022 року перейшла у фазу широко-масштабного військового нападу на Україну, за підрахунками вчинених агресором порушень гуманітарного та міжнародного права, стала найбільшим збройним конфліктом та людською трагедією у Європі з часів Другої світової війни. Наслідки нечуваної варварської агресії РФ проти України та її громадян відчуються на таких соціальних рівнях, як: на соціально-економічному рівні – у кількості понівечених життів та здоров'ї десятків тисяч людей, причому мільйони були вимушені покинути свої домівки та переселятись в інші регіони України або взагалі емігрувати, повністю знищено десятки населених пунктів та інфраструктуру цілих регіонів; на культурному рівні – знищені численні пам'ятки архітектури, загублено або викрадено безліч пам'яток образотворчого мистецтва; на природному рівні – знищено природні середовища проживання диких тварин, виявлено варварське поводження

з тваринами на окупованих та заповідних територіях, що фактично призводить до повного винищення окремих видів диких тварин тощо.

У відповідності до презентованого в лютому 2025 року міжурядовою групою звіту «Четверта швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України (Fourth Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment – RDNA4), станом на 31 грудня 2024 року потреби України у відбудові та відновленні у наступні десять років становитимуть щонайменше 524 млрд. доларів США (на 8% більше порівняно з аналогічним звітом складеним на початок 2024 року), при цьому прямі збитки завдані Україні оцінюються в майже 176 млрд. доларів США [1]. Беззаперечно, що через щоденні атаки та обстріли цивільних об'єктів, інфраструктури та продовження активних бойових дій на вулицях українських сіл, селищ та міст, ці суми зростають кожного дня.

Варто відзначити, що з початком повномасштабного вторгнення, міжнародною спільнотою було розпочато роботи із роз-

роблення майбутніх рекомендацій та вимог до післявоєнного відновлення української економіки та інфраструктури, зокрема неодноразово наголошувалось на тому, що будівельні відносини в післявоєнний період в Україні мають базуватись на таких загальноприйнятих принципах як: стійкого, інклюзивного та зеленого розвитку, забезпечення покращення доступу до об'єктів інфраструктури та їх загальної якості тощо.

Питання післявоєнного відновлення зруйнованих збройними конфліктами економік вже поставали в сучасній світовій та європейських історіях, зокрема після військових конфліктів та війн під час розпаду Югославії: війна Словенії за незалежність, війна Хорватії за незалежність, війна Боснії та Герцеговини, війна в Косово та інші збройні конфлікти, що мали місце на території колишньої Югославії в період з 1991 по 2001 роки; війна в Грузії тощо.

У статті висвітлюється наявність в досліджуваних країнах притаманних для пострадянських держав стереотипів поведінки та їх негативний вплив на ефективність реалізації міжнародних і державних програм з відновлення в післявоєнний період. Можливість врахування Україною та її міжнародними партнерами помилок минулого, допущених при відбудові країн, що так само належали до пострадянського табору, є безцінним надбанням, яке повинно бути враховано в майбутньому для запровадження ефективної та швидкої відбудови Української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження нормативно-правового регулювання будівельних відносин та зарубіжного досвіду представлені в різних наукових роботах, зокрема у роботах науковців Шульц С.Л., Лукців О.М., Запатріної І.В., Шатковської А.О., Ніколаоса Ціфакіса, Хараламбоса Царданідіса, Грुя Бедеску та ін. В працях цих вчених достатньо повно розкриваються тривалість, складність та багатогранність відновлювальних процесів у післявоєнний період, вплив соціальних, історичних та інших факторів, зокрема причинно-наслідковий зв'язок між ефективністю відновлення та внутрішньодержавними процесами, так само як і вплив зовнішніх чинників на результативність післявоєнного

відновлення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Проте публікації останніх років здебільшого зосереджені в контексті дослідження питань та проблем відновлення певних сфер життєдіяльності та об'єктів (наприклад, міст [2]) або розглядаються в контексті вивчення історико-правових процесів зарубіжних країн без дослідження проблематики можливості застосування зарубіжного досвіду у період післявоєнної відбудови та дотримання прав і свобод людини в Україні [3].

Метою статті слід вважати визначення на основі світового досвіду, аналізу наукової літератури та звітності світових організацій, ключових проблем та недоліків у відновлювальних процесах країн, що постраждали від збройних конфліктів та військових дій, з метою їх врахування в досвіді післявоєнного періоду в Україні, можливості розроблення ефективних правових механізмів для залучення іноземних донорів у відновлення України, із дотриманням стандартів основоположних прав людини.

Виклад основного матеріалу. У майбутньому Українська держава постане перед проблемою відновлення знищених війною регіонів, територіальних громад, населених пунктів, промисловості та навіть природоохоронних зон. Досвід країн, які вирішували проблему післявоєнного відновлення, є надзвичайно важливим, цінним та необхідним для сучасної України не тільки в контексті розуміння проблем, перед якими постане Україна в майбутньому, а й для врахування зарубіжного досвіду вже сьогодні, через призму розуміння причинно-наслідкового зв'язку між процесами, що відбуваються в економіці та суспільстві сьогодні і їх наслідками, що виникнуть завтра. Так, наприклад, у воєнний період, за рахунок віддалених від активних бойових дій регіонів, частково вирішуються окремі соціальні та економічні проблеми: переміщення підприємств і трудових ресурсів, зміна напрямків логістичних потоків тощо, однак чи є ці явища однозначно позитивними і які наслідки будуть вони мати для України в майбутньому, враховуючи, що в інших регіонах через такі переміщення росте рівень безробіття, зменшуються надходження до державно-

го та місцевих бюджетів, що в значній мірі негативно впливає на найбільш незахищені верстви населення та, серед іншого, веде до погіршення криміногенної ситуації регіону? Зрозуміло, що дати відповідь, не маючи принаймні подібного досвіду, неможливо.

Слід розуміти, що виклики, які постають перед державою та суспільством у післявоєнний період, є значно складнішими, ніж проблеми навіть найбільш небезпечних, але мирних країн світу. Такий стан, зокрема, зумовлюється цілою низкою факторів, таких як повним або частковим знищенням інфраструктури, втратою людського капіталу, масовим безробіттям або навпаки кадровим голодом, ослабленням фінансових можливостей та зростанням рівня бідності та криміногенної ситуації тощо.

Міжнародний досвід дає можливість виділити наступні споріднені фактори для всіх післявоєнних держав [4]:

- скорочення можливостей офіційного працевлаштування, що веде до втрати засобів для існування, підвищення рівня безробіття та зростання злочинності;
- розширення неформального сектору економіки, ослаблення ключових економічних інституцій, таких як Центральний банк, податкові та митні служби, правоохоронні органи й судова система;
- зниження інституційної спроможності держави;
- загроза продовольчій безпеці;
- погіршення екологічної ситуації через забруднення довкілля, деградацію земель, знищення природних ландшафтів у зонах бойових дій;
- обмеженість або повна відсутність фінансових ресурсів для підтримки купівельної спроможності населення, зокрема виплат зарплат, соціальних допомог і пенсій, а також їх індексації відповідно до підвищення цін на споживчі товари.

Говорячи про нашу країну, то їй притаманні певні специфічні проблеми, пов'язані із веденням активних бойових дій. Так, за даними моніторингу, документації та публічних доповідей Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, в країні спостерігаються численні порушення основоположних прав людини – на життя, здоров'я, власність, житло, соціальний захист, освіту,

медичну допомогу, безпечно для життя і здоров'я довкілля тощо [5].

Так, згідно звіту ООН, починаючи з 24 лютого 2024 року щонайменше 12,654 цивільних осіб загинуло і 29,392 отримали поранення. Випадки загибелі та поранення цивільних осіб зафіксовані в 24 з 27 регіонах України. Кількість загиблих і поранених цивільних осіб зросла на 30% в 2024 році порівняно з 2023 роком.

Внаслідок військових атак значно зменшилася потужність генерації електроенергії, що спричинило аварійні та планові відключення електроенергії по всій країні.

Вторинні наслідки цих ударів вплинули на водопостачання, системи каналізації та санітарію, опалення й гаряче водопостачання, охорону здоров'я, освіту та загальний стан економіки.

З 24 лютого 2022 року по лютий 2025 року зафіксовано щонайменше 790 атак, які пошкодили або знищили медичні заклади та 1,670 атак на навчальні заклади.

Руйнування греблі Каховської ГЕС 6 червня 2023 року спричинило масштабну повінь, що призвела до екологічної катастрофи з нищівними наслідками для громад у регіоні. 139,000 км² території України забруднено.

Україна залишається однією з країн із найвищим рівнем забруднення вибухонебезпечними пережитками війни та мінами, що створює довгострокову загрозу для цивільного населення.

Післявоєнна відбудова держави – це складний, тривалий та багатомірний процес, що передбачає повну соціально-економічну трансформацію, а не лише повернення країни до довоєнних рівнів і тенденцій її розвитку. Слід наголосити, що успіх такої діяльності залежить від поєднання багатьох факторів, як безпосередньо від залученої кількості матеріальних та технічних ресурсів на фізичне відновлення об'єктів та умов залучення таких ресурсів, так і наявності у держави-реципієнта такої допомоги, ефективною системою права, демократичних інституцій, правосвідомого суспільства тощо. Не менш важливим критерієм ефективною післявоєнної відбудови має бути гармонічний і ефективний розподіл ресурсів між всіма зацікавленими та постраждалими сторонами,

адже в іншому випадку це може призвести до подальшої маргіналізації людей, підвищення їх вразливості до використання ресурсів і погіршення проблем соціальної та економічної нерівності у суспільстві.

Варто наголосити, що з урахуванням політичної та міжнародної ситуації, станом на сьогоднішній день у міжнародних партнерів України не має чіткого розуміння або програми відновлення України в післявоєнний період.

Окремими міжнародними партнерами України з перших днів повномасштабного вторгнення в Україну декларативно заявлялось, що майбутній процес відновлення та відповідальність за його виконання мають бути покладені, в першу чергу, на Україну, але незважаючи ні на що, міжнародні донори (країни та організації, що братимуть участь у відбудові) мають бути наділені достатнім правовим інструментарієм щодо координації та контролю за наданими на відновлення ресурсами.

Результатом таких заяв стала Міжнародна конференція з питань відновлення України, що відбулась 4-5 липня 2022 року, Декларація Лугано та її додаток – Принципи Лугано [6], у відповідності до яких відновлення України має відбуватись з додержанням 7 основоположних принципів:

(1) Партнерство, згідно з яким Україна очолює та керує процесом відновлення; такий процес має проводитись у партнерстві з міжнародними партнерами України, а зусилля – ґрунтуватися на надійному та безперервному процесі оцінки потреб, узгоджених пріоритетах, спільному плануванні результатів, підзвітності фінансових потоків та ефективній координації;

(2) Спрямованість на реформи, тобто сприяння прискоренню, поглибленню, розширенню зусиль України з впровадження та реалізації реформ відповідно до обраного Україною європейського шляху розвитку;

(3) Прозорість, підзвітність і верховенство права, яким додатково було підкреслено необхідність зміцнення в Україні верховенства права та покращення антикорупційних процесів з метою покращення процедур прозорості та підзвітності відновлювальних процесів перед українським народом та міжнародними партнерами;

(4) Демократична участь, чим прямо наголошено на необхідності залучення у відновлювальні процеси воєнної та післявоєнної України населення та подальшого впровадження систем ефективної децентралізації;

(5) Залучення багатьох зацікавлених сторін, адже процес післявоєнного відновлення має сприяти поглибленню зв'язків не тільки в середині самої держави-реципієнта, а й налагодженню міжнародних зв'язків з міжнародними суб'єктами, які включають в себе як представників приватного сектору економіки, громадянського суспільства, наукових кіл, місцевих та національних органів влади, так і міжурядових організацій та груп, міждержавних утворень тощо;

(6) Гендерна рівність та інклюзія. В умовах сучасного світу, процес ефективного та якісного відновлення країни не можливо уявити без дотримання принципів інклюзивності і гендерної рівності, поваги до прав людини, включно з її економічними, соціальними та культурними правами;

(7) Сталий розвиток, яким закріплено, що задекларовані принципи та програма відновлення України має на меті забезпечити сталу та ефективну відбудову України, інтегруючи соціальні, економічні й екологічні аспекти, включно із «зеленим» переходом».

Варто відзначити, що в січні 2023 року [7] відбулась Перша міжвідомча координаційна зустріч високопосадовців з України, ЄС, країн G7 та міжнародних фінансових установ з метою обговорення питань, пов'язаних з майбутнім відновленням післявоєнної України.

По сьогоднішній день країни ЄС продовжують працювати над питанням відбудови післявоєнної України та створенням ефективних програм з цього напрямку. Зокрема, за результатами лютневого саміту Україна-ЄС в 2023 році було створено спеціальний Директорат D – Служба України [8], до складу якого включено спеціально уповноважений орган з питань допомоги та відновлення України – Генеральний директорат з питань сусідства та переговорів про розширення.

Однак треба розуміти, що відновлення та реконструкції країн, що пережили збройні конфлікти і руйнації, завдані активними військовими діями, принципово відрізняються

від процедур та завдань, що ставляться перед донорами допомоги країнам перехідного періоду або надання типової гуманітарної допомоги. Адже післявоєнне відновлення передбачає не тільки ремонт та приведення до належного рівня функціонування соціальних послуг (як-то водопостачання, відновлення шляхів сполучення: авіа сполучень, залізничних та автомобільних шляхів тощо), системи охорони здоров'я, міської, промислової та ін. інфраструктури, країні також необхідно буде відновлювати базові соціальні, економічні, культурні та політичні системи, які відновлять порушені права і свободи її громадян.

Тому, щоб забезпечити належне виконання задекларованих міжнародними партнерами принципів післявоєнного відновлення України та досягнення поставлених завдань такого процесу, важливим буде звернути увагу та врахувати у програмах, що розробляються відносно України, на реалізовані в минулому програми та процеси післявоєнної відбудови, що можуть висвітлити яким чином задекларовані на папері принципи можуть бути втіленими у життя.

Вважаємо за доцільне звернути особливу увагу на досвід післявоєнної відбудови в пострадянських країнах, а саме: Боснії і Герцеговини (за наслідками Боснійської війни, 1992-1995) та Грузії (за наслідками російської агресії 2008 року).

Найбільш наближеною за розмірами втрат в економіці та людських ресурсах у відсотковому співвідношенні з втратами України є наслідки завдані Боснії та Герцеговині. Тільки прямі втрати Боснії та Герцеговини, завдані військовими діями, оцінюються більше ніж у 50 мільярдів доларів США (станом та за цінами на 1995 року), що у більше ніж п'ятнадцять разів перевищувало ВВП країни в довоєнний період. При цьому сукупне виробництво впало майже в п'ять разів, порівняно з довоєнним періодом, майже половина промислових об'єктів країни була знищена, обсяги виробництва електроенергії та вугілля впали майже в десять разів, порівняно з довоєнним періодом, поголів'я худоби скоротилось майже втричі, населення країни за період воєнних дій зменшилося більше ніж на 20%, а рівень безробіття в післявоєнний період досягав

80% [9]. В результаті чого ВВП на душу населення знизився з 1900 доларів США у 1991 році до 500 доларів США— у 1995 році (аналог ринкової вартості 447,77 доларів США на 1991 рік).

Післявоєнна відбудова Боснії та Герцеговини головним чином проводилась за рахунок фінансової допомоги, наданої США, Німеччиною, Великою Британією, Францією, Світовим банком, МВФ, ЄБРР, USAID, Міжнародною групою управління та низкою філантропічних ініціатив. За період післявоєнного відновлення, що тривав майже до 2005 року обсяг наданої міжнародної фінансової допомоги оцінюється в 9 мільярдів доларів США, при цьому у перші роки обсяги фінансової допомоги, що надавалась державі-реципієнту, перевищували 20% її ВВП, а у розрахунку ВВП на особу, сума міжнародної підтримки становила в різні періоди від 140 до 279 доларів США [10]. Така масштабна фінансова допомога, з першого погляду, мала б сприяти швидкому відновленню хоча б базової інфраструктури країни, проте післявоєнна відбудова Боснії та Герцеговини тривала з 1995 по 2004 рік та називається «Втраченим десятиліттям» [3].

Серед основних проблем, з якими пов'язуються майже десятилітній процес відновлення знищеної війною економіки, виокремлюють:

- неінклюзивність прийняття рішень та відсутність ефективної взаємодії між міжнародними донорами та місцевою владою. Так, зокрема, Децентралізована структура управління Дейтонської угоди, запроваджена «для захисту інтересів усіх етнічних груп країни та створення основи для післявоєнної політичної стабільності» не стосується «ключових принципів належного управління (дієвість і результативність, прозорість і підзвітність, а також участь)» [3]; а залучення міжнародних та місцевих політиків створило умови для маніпуляції фактами та обставинами, для політичної атмосфери розколу, наприклад, «коли економічні заходи мали негативний вплив, місцеве керівництво звинувачувало міжнародне співтовариство та приписувало собі політику, яка мала позитивний вплив [11];

- відсутність координації та прозорості у діяльності донорів. Так, наприклад,

післявоєнна реконструкція міста Сараєво стала прикладом того, як «місто переформовується міжнародним капіталом, якому сприяють місцеві еліти, та архітектурними втручаннями, які більше задовольняють державотворення, ніж потреби та прагнення», а відсутність будь-яких обмежень на купівлю землі мало наслідком «замість збереження індустріального минулого, музеїв, культурних центрів» розвиток незапланованого та фрагментованого міста: в результаті реконструкцій у колишніх фабричних будівлях з'явилися офіси, численні промислові зони просто знесли, а збудовані замість них житлові масиви просто не мали придатної для проживання інфраструктури – не було ні шкіл, ні дитсадків, ні лікарень, нічого» [11];

- слабкі антикорупційні та правоохоронні інституції, високий рівень корупції та, як наслідок, відсутність верховенства права – лише орієнтовні збитки внаслідок корупції за деякими оцінками становлять 1 млрд. дол. США [12];

- не врахування у розроблених та запланованих програмах з відновлення країни браку людських та інституційних можливостей;

- гендерна нерівність; тощо.

У свою чергу, аналізуючи ситуацію, яка склалась в Грузії після російської агресії 2008 року, важливим для українських реалій було звернути увагу, що в результаті збройної агресії РФ частина територій незалежної та суверенної Грузії вибула з-під її політичного контролю та фактично була окупована РФ шляхом утворення та «проголошення» на захоплених територіях квазідержавних утворень. Спричинені збройною агресією РФ руйнування та захоплення територій сусідньої держави не тільки поставило перед Грузією потребу у відновленні знищених об'єктів інфраструктури та економіки, а й вирішення інших соціально значущих питань, пов'язаних з розселенням переміщених осіб.

Післявоєнна відбудова в Грузії хоча і не мала на меті досягнення таких цілей як підвищення політичної чи військової стійкості держави проти агресора, однак за орієнтовними підрахунками коштувала приблизно 4,5 мільярда доларів США, та з точки зору ефективності їх використання все

ще залишається спірним питанням з огляду на наступне:

- неефективне планування та оцінка потреб, адже спільна оцінка потреб [13] була розроблена без участі представників органів місцевої влади, політичних партій чи будь-яких представників суспільства або суспільних організацій, мала довгостроковий характер і не відповідала нагальним викликам. І навіть в такому документі Грузинський уряд приховував деякі важливі прогнози (наприклад, втрату 100 000 робочих місць через війну);

- неефективне використання міжнародної допомоги, лише 500 млн доларів США (з майже 4.5 млрд доларів США) було спрямовано на задоволення потреб постраждалого населення, тоді як основна частина коштів пішла на інфраструктурні проекти та підтримку банківської системи, яка в свою чергу використовувала ці кошти на кредитування розвитку міських районів, імпорту тощо замість підтримки національного товаровиробника та економіки [14];

- проблеми житлового забезпечення для переміщених осіб. Грузинський уряд побудував 13 нових поселень для переселенців у стислі терміни, проте без належного планування, що призвело до низької якості будівництва. Однак деякі міжнародні організації, такі як Німецьке агентство розвитку (GIZ, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) та Кредитна установа для відбудови (KfW, Kreditanstalt für Wiederaufbau), реалізували більш якісні житлові проекти, орієнтовані на потреби переселенців. В основу таких проектів було покладено бачення KfW розглядати переселенців як спільноту, а не окремих індивідумів. Таке бачення, зокрема, ґрунтувалося на відповідях самих ВПО, наданих за результатами проведеного KfW соціологічного опитування (KfW відмовився публічно ділитися результатами) [15]. Так, наприклад, серед іншого, перед початком виконання будівельних робіт, ще на етапі погодження проектної документації KfW вимагав, щоб не менше 75 % майбутніх мешканців висловились щодо погодження планів реконструкції, в іншому випадку проекти направлялись на доопрацювання;

- низька прозорість та корупція, саме

відсутність чіткої звітності про фінансування житлових програм ускладнювала контроль за якістю виконання проєктів. Донорські кошти використовувалися без достатнього моніторингу, що відкривало можливість для корупції;

- екологічні та соціальні наслідки інфраструктурних проєктів. Деякі проєкти, зокрема будівництво гідроелектростанцій і транспортних мереж, викликали значний опір громад через екологічні загрози. Проєкт залізничного об'їзду Тбілісі взагалі був не виправдано дорогим і таким, що може спричинити серйозні екологічні наслідки.

Повоєнна відбудова Грузії показала важливість комплексного підходу до реконструкції та необхідності врахування інтересів місцевого населення. Неefективне планування, корупційні ризики та недостатня інклюзивність у процесах прийняття рішень негативно вплинули на ефективність міжнародної допомоги та якість життя постраждалих. Проте нестандартний підхід окремих світових організацій (GIZ, KfW та деякі ін.) показує приклад як взаємодія з місцевим населенням та врахування його інтересів може в значній мірі підвищити ефективність та якість донорських програм та будівельних робіт.

Висновки. Відбудова України після цинічної та безпрецедентної збройної агресії на її території є тривалим та багатомірним процесом, ефективність якого знаходиться в прямій залежності від плідної, результативної та прозорої реалізації всіма залученими сторонами процесу своїх обов'язків, незалежно від того чи то Уряд України, міжнародний донор чи орган місцевого самоврядування або просто громадянин. На прикладі Грузії, Боснії і Герцеговини незважаючи на більше ніж 10-річний проміжок між подіями, проте чітко прослідковуються одні й ті самі закономірності, що призводять до неefективного витрачання цільових коштів та нерівного (неefективного) розподілу залучених ресурсів, зокрема: відсутність бачення майбутнього в планах відновлення, інвестиційні проєкти із суперечливими соціальними або екологічними наслідками, нехтування потребами постраждалого населення, слабке інституційне середовище та слабкі місцеві інституції,

відсутність належної координації донорів, недостатня прозорість інвестиційних і політичних процесів з відновлення країни та обмежений доступ суспільства й донорів до інформації та звітності, відсутність доступу до моніторингу та оцінки.

З огляду на викладені проблеми та недоліки, що систематично прослідковуються в післявоєнних процесах в Грузії, Боснії та Герцеговині, затвердження Принципів Лугано стало першим основоположним кроком до ефективного відновлення України в післявоєнний період, яке в тому числі має втілюватись у життя згідно з найвищими міжнародними стандартами закріпленими серед іншого в Паризькій декларації про підвищення ефективності зовнішньої допомоги та Аккрського плану дій (the Accra Agenda). Ці принципи мають розглядатись як єдине ціле та неподільне з чітким розумінням того, що нехтування одним (принципом) неминуче призводить до нехтування іншим.

Важливо, щоб післявоєнне відновлення України не тільки узгоджувалось з обрамним українським народом шляхом розвитку держави, але й забезпечувало посилення верховенства права у державі, дотримання та врахування екологічних та соціальних компонентів в рамках цілей економічного розвитку (Зелена Угода, кліматичні цілі, гендерний підхід, боротьба з корупцією, соціальне забезпечення тощо). Адже впровадження сучасної зеленої економіки; стійке сільське господарство та розвиток туризму й туристичної інфраструктури; реставрація та збереження культурної спадщини та об'єктів навколишнього природного середовища; підтримка та подальше реформування вертикальних інституцій держави з метою децентралізації влади в Україні й покращення демократичних моделей управління мають стати першочерговими цілями для України в післявоєнний період.

Тому, завершуючи викладений у статті матеріал, автори наголошують на найголовнішому виклику для правового регулювання будівельних відносин у післявоєнний період – спрощення бюрократичних процедур для забезпечення можливості якнайшвидшої відбудови України. Також важливими передумовами у цьому

напрямі діяльності можна назвати розробку певної Стратегії відбудови важливих об'єктів інфраструктури, в тому числі будівництво житла для осіб, чиє житло було зруйноване, внутрішньо переміщених осіб, беручи до уваги зони, які зазнали най-

більших руйнувань. З метою недопущення корупційних зловживань варто запровадити механізми контролю за витраченими коштами з Державного бюджету та коштами міжнародних організацій, виділених на потреби відбудови.

Література:

1. Четверта швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України, грудень 2025, Світовий банк, Уряд України, ЄС та ООН. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-02/ukraine_fourth_rapid_damage_and_needs_assessment_rdna4_february_2022_december_2024.pdf (дата звернення: 01.03.2025).
2. Запатріна І.В., Шатковська А.О. Досвід післявоєнного відновлення міст світу: уроки для України. 2023, URL: https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf (дата звернення: 01.03.2025).
3. Н. Ціфакіс, Х. Царданідіс. Економічна реконструкція Боснії та Герцеговини: втрачене десятиліття, *Ethnopolitics* 5. №. 1. С. 67-84. 2006. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17449050600576316> (дата звернення: 01.03.2025).
4. Шульц С.Л., Луцків О.М. Досвід повоєнного відновлення економіки Країн Балканського регіону: фінансові та структурні особливості. *Історія нар. госп-ва та екон. думки України*. 2023, Вип. 56, URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2015145> (дата звернення 01.03.2025).
5. Права людини через 3 роки після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. URL: <https://hrmmu-3-year-update.my.canva.site/ukrainian> (дата звернення: 01.03.2025).
6. Декларація Лугано. 2022. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf (дата звернення: 01.03.2025).
7. Європейська комісія, Україна: Міжвідомча координаційна платформа донорів для України розпочинає роботу. Європейська Комісія. 2023. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/ukraine-multi-agency-donor-coordination-platform-ukraine-kick-starts-work-2023-01-26_en (дата звернення: 01.03.2025).
8. Європейська комісія. Офіційний довідник Європейського Союзу. Європейська комісія. 11 квітня 2023 року. URL: https://op.europa.eu/webpub/wiw/pdf/EUWhoiswho_COM_EN.pdf (дата звернення: 01.03.2025).
9. Papadimitriou, D. The EU's strategy in the post-communist Balkans. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2001. 1(3). P. 69-94. doi: <https://doi.org/10.1080/14683850108454653> (дата звернення: 01.03.2025).
10. Департамент оцінки операцій Світового банку. Боснія та Герцеговина: Постконфліктна реконструкція та перехід до ринкової економіки. Оцінка підтримки Світового банку з боку ОЕД. Вашингтон, округ Колумбія: Світовий банк, вересень 2004. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/393ee16f-9a63-5465-87d4-3d2d35c9b5fd/content> (дата звернення: 01.03.2025).
11. Груя Бедеску, Житло у післявоєнному місті Міська реконструкція та домобудування в Сараєво, *Revue d'études Comparatives Est-Ouest* 46(04):35-60, Грудень 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/291558128_Dwelling_in_the_Post-War_City_Urban_Reconstruction_and_Home-Making_in_Sarajevo (дата звернення: 01.03.2025).
12. Кріс Хеджес, Кажуть, що лідери в Боснії вкрали до 1 мільярда доларів, *The New York Times*, 17 серпня 1999. URL: <https://www.nytimes.com/1999/08/17/world/leaders-in-bosnia-are-said-to-steal-up-to-1-billion.html> (дата звернення: 01.03.2025).
13. Світовий банк. Організація Об'єднаних Націй. Грузія. Резюме результатів спільної оцінки потреб, підготовлене для Конференції донорів 22 жовтня 2008 у Брюсселі. 2008. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/961861486983389566/pdf/111956-WP-PUBLIC-GEJNA200.pdf> (дата звернення: 01.03.2025).
14. В. Папава. Повоєнна економіка Грузії: Нові виклики та старі помилки. Повоєнні виклики та перспективи. Тбілісі. 2009. С. 42-47. URL: https://www.researchgate.net/publication/315670776_Post-War_Economy_of_Georgia_New_Challenges_and_Old_Mistakes (дата звернення 01.03.2025).
15. Transparency International Грузія. Координація допомоги для забезпечення житлом ВПО в Грузії. 2008-2011. 21 жовтня 2011 року. URL: <https://www.transparency.ge/en/post/report/aid-coordination-idp-housing-georgia-2008-2011> (дата звернення: 01.03.2025).

References:

1. Fourth Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment – RDNA4 URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-02/ukraine_fourth_rapid_damage_and_needs_assessment_rdna4_february_2022_december_2024.pdf (Accessed March 01.2025).
2. I. Zapatrina, A. Shatkovska, Experience of post-war recovery of cities of the world: lessons for Ukraine, 2023, URL: https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf (Accessed March 01.2025).

3. Tzifakis, N., & Tsardanidis, C. (2006). Economic reconstruction of Bosnia and Herzegovina: The lost decade. *Ethnopolitics*, 5(1), 67–84. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17449050600576316> (Accessed March 01.2025).
4. S. Shults, O. Lutskiv, The experience of post-war economic recovery of the countries of the Balkan region: financial and structural features / S. Shults, O. Lutskiv // *Істор. нар. gospod. ekon. dumki Ukr.* 2023; 56, P. 62-80, URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2015145> (Accessed March 03.2025).
5. Human rights after full-scale invasion of Russia in Ukraine. URL: <https://hrmmu-3-year-update.my.canva.site/ukrainian> (Accessed March 01.2025).
6. ‘Lugano Declaration’, 2022, URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf (Accessed March 01.2025).
7. European Commission Ukraine: Multi-agency Donor Coordination Platform for Ukraine kick-starts work, European Commission, 2023. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf (Accessed March 01.2025).
8. European Commission, EU WHOISWHO OFFICIAL DIRECTORY OF THE EUROPEAN UNION, URL: https://op.europa.eu/webpub/wiw/pdf/EUWhoiswho_COM_EN.pdf (Accessed March 01.2025).
9. Papadimitriou, D. The EU’s strategy in the post-communist Balkans. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2001. 1(3). P. 69-94. doi: <https://doi.org/10.1080/14683850108454653> (Accessed March 01.2025).
10. World bank Operations evaluation department, Bosnia and Herzegovina Post-Conflict Reconstruction and the Transition to a Market Economy, An OED Evaluation of World Bank Support, Washington, D.C., The World bank, September 2004. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/393ee16f-9a63-5465-87d4-3d2d35c9b5fd/content> (Accessed March 01.2025).
11. Gruia Bădescu, Dwelling in the Post-War City Urban Reconstruction and Home-Making in Sarajevo, *Revue d’études Comparatives Est-Ouest* 46(04):35-60, 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/291558128_Dwelling_in_the_Post-War_City_Urban_Reconstruction_and_Home-Making_in_Sarajevo (Accessed March 01.2025).
12. Chris Hedges, LEADERS IN BOSNIA ARE SAID TO STEAL UP TO \$1 BILLION, *The New York Times*, August 17, 1999. URL: <https://www.nytimes.com/1999/08/17/world/leaders-in-bosnia-are-said-to-steal-up-to-1-billion.html> (Accessed March 01.2025).
13. The United Nations – The World Bank, GEORGIA Summary of Joint Needs Assessment Findings Prepared for the Donors’ Conference of October 22, 2008 in Brussels, 2008. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/961861486983389566/pdf/111956-WP-PUBLIC-GEJNA200.pdf> (Accessed March 01.2025).
14. V. Papava, Post-War Economy of Georgia: New Challenges and Old Mistakes, / V. Papava //, *Post-War Challenges & Perspectives*, Tbilisi, 2009, p. 42-47 URL: https://www.researchgate.net/publication/315670776_Post-War_Economy_of_Georgia_New_Challenges_and_Old_Mistakes (Accessed March 01.2025).
15. Transparency International Georgia, Aid coordination for IDP housing in Georgia, 2008-2011, 2011 roky. URL: <https://www.transparency.ge/en/post/report/aid-coordination-idp-housing-georgia-2008-2011> (Accessed March 01.2025).

Стаття надійшла до друку 02 березня 2025 року

УДК 347.952

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B16

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ ПРО ВІДІБРАННЯ ДИТИНИ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права
Університет «КРОК»*

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: nataliasv@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Кубрак Д.А.,

аспірант Університету «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: kubrakda@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4865-9988>

Фірсов Д.Ю.,

аспірант Університету «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: firsovdy@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4498-5026>

EXECUTION OF A COURT DECISION ON THE REMOVAL OF A CHILD: THEORETICAL AND EMPIRICAL RESEARCH

Stepanenko N.V.,

PhD in Law «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: nataliasv@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Kubrak D.A.,

PhD student of «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: kubrakda@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4865-9988>

Firsov D.Y.,

graduate student «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: firsovdy@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4498-5026>

Анотація. Стаття присвячена комплексному розкриттю теоретичних аспектів виконання рішення про відібрання дитини з урахуванням правозастосовної практики.

Аргументовано, що рішення про відібрання дитини має прийматись лише на підставі законодавчо визначених підстав, спрямовуватись на забезпечення прав дитини та дотримання її найкращих інтересів.

Вивчення положень міжнародних документів та національного законодавства надало змогу запропонувати авторське визначення терміну «відібрання дитини» як способу захисту прав та інтересів дитини, що являє собою процес, під час якого органи опіки та піклування або інші уповноважені суб'єкти приймають рішення про вилучення дитини з сім'ї або з певного середовища, в якому вона перебуває, з метою забезпечення її безпеки, здоров'я та благополуччя.

Автором встановлено, що на законодавчому рівні закріплено нормативні вимоги щодо виконання рішення суду про відібрання дитини, які стосуються темпоральних меж, суб'єктного складу, а також дотримання прав і свобод інших учасників виконавчого провадження. Крім того з'ясовано, що в процесі вчинення виконавчих дій з виконання відповідних виконавчих листів, можуть виникати супутні питання, які істотно ускладнюють цей процес та потребують додаткового звернення державного виконавця до суду. Тому детальна увага присвячена проблематиці тимчасового влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, оголошення розшуку дитини, а також примусового проникнення до житла чи іншого володіння особи для відібрання неповнолітньої особи.

За результатами дослідження наголошено на тому, що труднощі виконання рішення суду про відібрання дитини зумовлюють необхідність провадження відповідних виконавчих дій державними виконавцями, які мають високий рівень професійності і компетентності, а також відповідні морально-вольові якості.

Ключові слова: права дітей, виконавче провадження, гарантії, судове рішення, відібрання дитини, найкращі інтереси дитини.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 13.

Abstract. The article is devoted to a comprehensive disclosure of the theoretical aspects of the implementation of the decision to remove a child, taking into account law enforcement practice. It is argued that the decision to remove a child should be made only on the basis of legally defined grounds and be aimed at ensuring the rights of the child and observing his best interests. The study of the provisions of international documents and national legislation made it possible to propose the author's definition of the term «removal of a child» as a way to protect the rights and interests of the child, which is a process during which guardianship and trusteeship bodies or other authorized entities make a decision to remove a child from the family or from a certain environment in which he is located, in order to ensure his safety, health, and well-being. The author established that at the legislative level, regulatory requirements for the implementation of a court decision to remove a child have been established, which relate to temporal boundaries, subject composition, as well as compliance with the rights and freedoms of other participants in the enforcement proceedings. In addition, it was found that in the process of carrying out executive actions to execute the relevant writs of execution, related issues may arise that significantly complicate this process and require an additional appeal by the state bailiff to the court. Therefore, detailed attention is paid to the issues of temporary placement of a child in a children's or medical institution, declaring a child wanted, as well as forced entry into a person's home or other possessions to take a minor. The results of the study emphasize that the difficulties in executing a court decision to take a child necessitate the carrying out of relevant executive actions by state bailiffs who have a high level of professionalism and competence, as well as appropriate moral and volitional qualities. Proceedings, guarantees, court decision, taking a child, the best interests of the child.

Keywords: children's rights, enforcement proceedings, guarantees, court decision, child removal, best interests of the child.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 13.

Постановка проблеми. Звіти про державну реєстрацію актів цивільного стану свідчать про тривожне зростання кількості розлучень. Попри те, що розлучення є особистим рішенням чоловіка та/або дружини, останнє негативно впливає на суспільство, погіршуючи соціально-економічні відносини, а також на дітей, погіршуючи їхній фізичний та моральний стан. Крім того, нерозв'язані конфлікти між батьками після розлучення часто стають причиною спорів щодо визначення місця проживання дитини, що подекуди супроводжується її відібранням.

Поряд з цим, розлучення є не єдиною передумовою для застосування цього способу захисту прав дитини: останній також є релевантним у випадках насильства в сім'ї, зловживання алкогольними чи наркотичними речовинами, а також інших форм неналежного виховання й виконання батьківсь-

ких обов'язків.

Відібрання дитини за рішенням суду є складним і чутливим процесом, який вимагає ретельного аналізу обставин справи, врахування інтересів дитини та її прав. Судові рішення в цій сфері можуть мати далекосяжні наслідки для життя дитини, емоційного й психологічного стану, а також для її подальшої соціалізації, а тому актуалізується проблематика належності їхнього виконання рішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день окремі питання виконання рішень суду, які впливають на права та інтереси дитини, неодноразово потрапляли у поле зору різних науковців. Зокрема, останнім приділяли увагу такі вчені, як: О.М. Ганкевич, Н.В. Волкова, Д.Ю. Іщенко, П.І. Пархоменко, Є.М. Решетник, В.Т. Маляренко та багато інших. Втім, незважаючи на суттєвий теоретичний до-

робок, у науковій літературі є недостатньо опрацьованою проблематика виконання рішення суду про відібрання дитини, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті полягає у комплексному розкритті теоретичних аспектів виконання рішення про відібрання дитини з урахуванням правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приписами ст. 51 Конституції України [2] та ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» [5] закріплено право кожної дитини на рівень життя, достатній для забезпечення її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку, яке охороняється державою.

Належну реалізацію цього права покладено на батьків або осіб, що їх замінюють, які, згідно з ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства», зобов'язані сформулювати відповідне природне середовище для розвитку, забезпечуючи піклування, матеріальні та інші блага. Тому кожній дитині надається можливість проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них. Вказане цілком кореспондується із ст. 9 Конвенції про права дитини [1], за якою розлучення дитини з батьками всупереч їх бажанню допускається лише за рішенням уповноважених суб'єктів для забезпечення якнайкращих інтересів неповнолітньої особи.

На сьогоднішній день міжнародні документи та національне законодавство не надають тлумачення терміну «відібрання дитини», однак вивчення окремих аспектів останніх надає змогу сформулювати його визначення. Так, на нашу думку, відібрання дитини – це спосіб захисту прав та інтересів дитини, що являє собою процес, під час якого органи опіки та піклування або інші уповноважені суб'єкти приймають рішення про вилучення дитини з сім'ї або з певного середовища, в якому вона перебуває, з метою забезпечення її безпеки, здоров'я та благополуччя.

Фактично відібрання дитини від батьків або осіб, які їх замінюють, є сімейно-правовою санкцією за їхню неналежну або протиправну поведінку по відношенню до неповнолітньої особи, яка передбачає втручання у сімейне життя. Для узгодженого за-

стосування цього способу Сімейним кодексом України закріплено нормативні підстави для прийняття відповідного рішення: «ухилення від виконання батьківських обов'язків щодо виховання дитини та/або здобуття нею повної загальної середньої освіти; жорстоке поводження з дитиною; експлуатація дитини, примус до жебракування та бродяжництва; хронічне зловживання алкоголем та наркотичними речовинами; протиправна зміна одним із батьків місця проживання, у тому числі способом її викрадення» [9]. Слід зауважити, що окреслена система підстав не є вичерпною, адже законодавець передбачає можливість відібрання дитини за рішенням суду й у інших випадках, якщо залишення дитини в батьків або осіб, які їх замінюють, становить загрозу для її життя, здоров'я й морального виховання.

Європейський суд з прав людини в своєму рішенні від 16.07.2015 у справі «Мамчур проти України» наголосив на необхідності проведення ретельної оцінки низки факторів щодо загальної пропорційності будь-якого заходу, що матиме наслідком розрив сімейних зв'язків, які можуть відрізнятися в залежності від обставин самої справи. При цьому ЄСПЛ вказав на першочерговій значимості основних інтересів дитини, які в кожному випадку мають відповідати двом умовам: «по-перше, в якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, в якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним» [6].

Крім того, у рішенні Європейського суду з прав людини від 18.12.2008 у справі «Савіни проти України» Суд зазначив, що примусове відібрання дитини від батьків не може виправдовуватись самим лише її переміщенням в більш сприятливе для виховання середовище з огляду на ненадійність батьків або осіб, які їх замінюють, оскільки існують менш радикальні способи вирішення проблем, які не передбачають розриву сім'ї, наприклад, шляхом надання цільової фінансової підтримки та соціального консультування [7].

Не зважаючи на різноманіття підстав,

аналіз правозастосовної практики свідчить, що найчастіше судом для забезпечення найкращих інтересів дитини виносяться рішення про відібрання дитини після попереднього судового визначення місця її проживання після розлучення батьків або у разі неналежного виконання батьківських обов'язків щодо забезпечення базових потреб дитини. Для прикладу, за рішенням Кіровського районного суду м. Кіровограда від 12.09.2022 у справі № 404/7486/21 задоволено позов органу опіки та піклування Кропивницької міської ради та відібрано неповнолітню особу від матері без позбавлення її батьківських прав. Підставою для прийняття такого рішення суду стало неналежне виконання матір'ю батьківських обов'язків, що відобразилось у незадовільних умовах проживання житини (холод та бруд в помешканні, відсутність продуктів харчування та приготовленої їжі, не надання дитині медичної допомоги) [8].

Попри те, що судовий процес у справах про відібрання дитини має свою загальну спрямованість на захист її прав та дотримання найкращих інтересів, на жаль, останній нерідко призводить до емоційного стресу. Для швидкого повернення неповнолітньої особи до знайомого середовища, що сприяє її фізичному розвитку та психологічному благополуччю, відновлення нормальних стосунків між дитиною та її законними опікунами, а також для запобігання ескалації конфлікту між сторонами, важливо швидко та результативно виконати рішення суду про відібрання дитини. Тому приписами ч.1 ст.430 Цивільного процесуального кодексу України (далі –ЦПК України) визначено, що суд допускає негайне виконання рішень у справах про відібрання дитини і повернення її тому, з ким вона проживала [12].

Загальні засади порядку виконання рішення про відібрання дитини на підставі виконавчого листа, виданого судом визначені в ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» [3].

Згідно з положеннями цієї статті, примусове виконання рішення про відібрання дитини здійснюється виключно державними виконавцями. Таке законодавче обмеження щодо повноважень приватних виконавців обумовлено тим, що останні не є представ-

никами держави в розумінні суб'єкта, який гарантує забезпечення прав дитини під час виконання рішень, що стосуються соціально-правових питань.

Крім того, на законодавчому рівні визначено особливий суб'єктний склад під час виконання рішення про відібрання дитини, який визначений у ч. 1 ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» [3]. Згідно останньої, під час виконання рішення про відібрання дитини державний виконавець проводить виконавчі дії за обов'язковою участю особи, якій дитина передається на виховання, із залученням представників органів опіки і піклування. Відповідний суб'єктний склад обумовлений необхідністю забезпечення комплексного підходу до процесу передачі неповнолітньої особи, враховуючи її інтереси та потреби. Так, залучення представників органів опіки і піклування гарантує, що всі виконавчі дії провадяться відповідно до законодавства та з урахуванням прав дитини. Також ці фахівці мають досвід у питаннях захисту прав дітей та можуть надати необхідну підтримку як дитині, так і особі, якій вона передається. Безпосередня присутність особи, якій передається дитина також є критично важливою для її емоційного стану та сприяє створенню / відновленню довірливих відносин.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що, на жаль, непоодинокими є випадки, коли в процесі виконання рішення про відібрання дитини постає питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу з огляду на необхідність відновлення психологічного та / або фізичного стану. За ч. 2 ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» [3] та ст. 437 ЦПК України [12] дане питання вирішується в судовому порядку протягом десятиденного строку з моменту надходження до суду подання державного виконавця. Як справедливо вказує Н.М. Савчин, коментуючи приписи цивільно-процесуального законодавства, «питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу вирішується у судовому засіданні. Суд здійснює виклик сторін, однак їх неявка не є перешкодою для вирішення цього питання. Обов'язковим учасником судового засідання при розгляді питання про тимчасове

влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу мають бути представники органів опіки та піклування» [13, с. 797].

У цьому контексті важливо наголосити, що державний виконавець, надаючи подання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, має належними та допустимими доказами довести доцільність такого влаштування. Моніторинг судової практики свідчить, що доволі часто державні виконавці лише посилаються на вжиття вичерпних заходів з метою виконання рішення суду щодо відібрання малолітньої дитини. При цьому останні не надають до суду висновків органу опіки та піклування, дитячого психолога, лікаря, відомостей щодо проведення відповідних підготовчих заходів із дитиною або надання рекомендацій батькам або особам, які їх замінюють від спеціаліста тощо, які можуть свідчити про повноту та вичерпність виконавчих дій і вказувати на те, що тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу буде відповідати її найкращим інтересам. З огляду на вказане, навіть у ситуаціях, в яких дійсно існує необхідність цього влаштування, суди, надаючи системну оцінку фактам та обставинам, які впливають на ухвалення рішення, відмовляють у задоволенні подання. Прикладом цьому є ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 06.06.2023 у справі № 585/2903/21, якою відмовлено у задоволенні подання Відділу примусового виконання рішень управління забезпечення державної виконавчої служби у Сумській області Північно-Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Суми) про вирішення питання про тимчасове влаштування дитини – малолітнього до дитячого або лікувального закладу з огляду на недоведеність об'єктивної необхідності застосування такого заходу [11].

Наступним питанням, яке може виникнути під час виконання рішення про відібрання дитини та впливати на забезпечення її прав і найкращих інтересів, є оголошення розшуку боржника або дитини.

Спори, що стосуються визначення місця проживання дитини після розлучення батьків, у правозастосовній практиці справедливо вважаються одними із найважчих.

При цьому труднощі викликають саме емоційні переживання учасників судового процесу, які часто не завершуються та переростають у спори про відібрання дитини у того з батьків, що утримує неповнолітню особу незаконно. Бажаючи зарадити відібранню дитини, один із батьків може свідомо приховувати місце її знаходження або навіть вдаватись до викрадення. Тому в ст. 36 Закону України «Про виконавче провадження» [3] та ст. 438 ЦПК України [12] передбачено можливість звернення державного виконавця із поданням до суду для вирішення питання про оголошення розшуку, яке розглядається у десятиденний строк.

У разі задоволення подання, судом оголошується розшук дитини за місцем виконання рішення або за останнім відомим місцем проживання (знаходження), який здійснюється органами внутрішніх справ відповідно до Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, затвердженого спільним наказом Міністерства юстиції України та Міністерством внутрішніх справ України від 30.01.2018 № 64/261/5 [4].

При знаходженні дитини в житлі або іншому володінні особи постає питання щодо примусового проникнення до нього задля виконання рішення суду про відібрання такої дитини з урахуванням ст. 30 Конституції України [2], якою гарантується недоторканість домоволодінь.

За приписами ст. 439 ЦПК України [12] таке питання вирішується судом за місцезнаходженням житла чи іншого володіння або судом, який ухвалив рішення за відповідним поданням державного виконавця. Варто зауважити, що разом з ним до суду мають надаватись докази того, що боржник достеменно обізнаний про існування виконавчого провадження та отримував повідомлення про намір державного виконавця здійснити виконавчі дії за місцем його проживання, проте чинив цьому перешкоди, не забезпечував доступ до житла у визначений для виконання дій час і перешкоджав їх проведеною.

Відповідне подання розглядається негайно, але не пізніше наступного дня з дня

його надходження до суду лише за участі державного виконавця без повідомлення (виклику) сторін та інших заінтересованих осіб. У разі доведення доцільності такого заходу, судом виноситься вмотивована ухвала. Як приклад можна навести ухвалу Новозаводського районного суду м. Чернігів від 18.02.2022 у справі №751/2433/19, якою надано «дозвіл державному виконавцю та залученим до проведення виконавчих дій особам на примусове входження до житла, з метою примусового виконання виконавчого листа № 751/2433/19, виданого 12.09.2019 Новозаводським районним судом м. Чернігова, про відібрання малолітнього та передачу його матері» [10].

Видається, що наведений порядок закріплено законодавцем з метою недопущення повторного зникнення дитини, щодо якої є виконавчий документ про її відібрання. При цьому, видається, що права як особи, яка ініціює питання звернення з поданням до суду про примусове проникнення до житла, так і особи, щодо якої такі заходи застосовано – збалансовано.

Після фактичного виконання в повному обсязі рішення суду про відібрання дитини згідно з виконавчим документом, відповід-

не виконавче провадження закінчується на підставі п. 9 ч. 1 ст. 40 Закону України «Про виконавче провадження» [3], а подальші ситуації щодо повернення дитини батькам (одному із батьків) або особам, які їх замінюють, вирішуються в межах інших судових справ та виконавчих проваджень.

Висновки. Підводячи підсумки теоретико-емпіричного дослідження специфіки виконання рішення суду про відібрання дитини, можна зробити висновки, що це є складним та відповідальним процесом, який потребує від суб'єктів виконавчого провадження не лише високого рівня професійності та компетентності, а також наявності відповідних морально-вольових якостей.

Кожна ситуація відібрання дитини за рішенням суду є унікальною, і питання, що виникають в процесі здійснення виконавчих дій, можуть відрізнятись. Поряд з цим, діяльність державного виконавця та інших суб'єктів у виконавчому провадженні насамперед має спрямовуватись на забезпечення гарантій дотримання прав дітей, зокрема, на досягнення найкращих інтересів останніх.

Література:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 28.02.2025).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
4. Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: наказ Міністерства юстиції України та Міністерством внутрішніх справ України від 30 січня 2018 року № 64/261/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-18#Text> (дата звернення: 28.02.2025).
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
6. Рішення Європейського Суду з прав людини від 16 липня 2015 року у справі «Мамчур проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93 (дата звернення: 28.02.2025).
7. Рішення Європейського Суду з прав людини від 18 грудня 2008 року у справі «Савіні проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text (дата звернення: 28.02.2025).
8. Рішення Кіровського районного суду м. Кіровограда від 12 вересня 2022 року у справі № 404/7486/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106226476> (дата звернення: 28.02.2025).
9. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
10. Ухвала Новозаводського районного суду м. Чернігів від 18 лютого 2022 року у справі №751/2433/19. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103447630/> (дата звернення: 28.02.2025).
11. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 06 червня 2023 року у справі № 585/2903/21. URL: <https://opendatobot.ua/court/111509575-c65e52748a382ff7b34fbba7ec38c2a1> (дата звернення: 28.02.2025).
12. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст.492.
13. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Вид. 4-те, перероб. та доп. / За заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2024. 928 с.

References:

1. Convention on the Rights of the Child of November 20, 1989. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (accessed: 28.02.2025).
2. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1996, No. 30, Art. 141.
3. On Enforcement Proceedings: Law of Ukraine No. 1404-VIII of June 2, 2016. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2016, No. 30, Art. 542.
4. On Approval of the Procedure for Interaction between the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the National Police of Ukraine, and Bodies and Persons Carrying out the Enforcement of Court Decisions and Decisions of Other Bodies: Order of the Ministry of Justice of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 64/261/5 of January 30, 2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-18#Text> (accessed: 28.02.2025).
5. On Child Protection: Law of Ukraine No. 2402-III of April 26, 2001. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2001, No. 30, Art. 142.
6. European Court of Human Rights Judgment of July 16, 2015, in the case «Mamchur v. Ukraine». Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93 (accessed: 28.02.2025).
7. European Court of Human Rights Judgment of December 18, 2008, in the case «Saviny v. Ukraine». Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text (accessed: 28.02.2025).
8. Decision of the Kirovskyi District Court of Kropyvnytskyi of September 12, 2022, in case No. 404/7486/21. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106226476> (accessed: 28.02.2025).
9. Family Code of Ukraine of January 10, 2002, No. 2947-III. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2002, No. 21-22, Art. 135.
10. Ruling of the Novozavodskyi District Court of Chernihiv of February 18, 2022, in case No. 751/2433/19. Available at: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103447630/> (accessed: 28.02.2025).
11. Ruling of the Romny City District Court of Sumy Region of June 6, 2023, in case No. 585/2903/21. Available at: <https://opendatobot.ua/court/111509575-c65e52748a382ff7b34fbba7ec38c2a1> (accessed: 28.02.2025).
12. Civil Procedure Code of Ukraine of March 18, 2004, No. 1618-IV. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2004, No. 40-41, 42, Art. 492.
13. Civil Procedure Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary. 4th ed., revised and supplemented / edited by Doctor of Law, Professor, Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine M. M. Yasynok. Kyiv: Alerta, 2024. 928 p.

Стаття надійшла до друку 01 березня 2025 року

УДК 349.6

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B17

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІНДИКАЦІЙНОГО ТА НЕГАТОРНОГО ПОЗОВІВ ЯК ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ У ВИПАДКУ ЇЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

PROBLEMATIC ASPECTS OF THE USE OF VINDICATION AND NEGATIVE CLAIMS AS A MEANS OF PROTECTING THE RIGHT TO OWNERSHIP OF A LAND PLOT IN THE EVENT OF ITS UNAUTHORIZED OCCUPATION

Koroleva V. V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor, Department of State and Legal Disciplines
«KROK» University
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Анотація. Важливим інструментом врегулювання спорів пов'язаних із порушення прав на землю, відновлення законних прав та інтересів осіб є подання позовів про стягнення шкоди з відповідних суб'єктів правопорушення. У статті здійснено аналіз науково-теоретичних підходів і судової практики щодо застосування віндикаційного та негативного як ефективних способів захисту права власності та інших речових прав на земельні ділянки. Дослідження фокусується на розгляді співвідношення між цими двома способами захисту.

Однією з ключових проблем у сфері земельного права є правильний вибір між віндикаційним та негативним способом захисту прав на землю, адже від цього залежить вирішення справи. У статті приділено особливу увагу захисту прав у випадках самовільного зайняття земельної ділянки, що є поширеним порушенням земельного законодавства. Зокрема, зростаюча кількість спорів з цього питання вимагає відновлення законних прав та інтересів власників земель або осіб, які їх використовують.

Згідно з чинним законодавством, єдиною формою захисту прав у випадку самовільного зайняття земель є судовий захист. Проте конкретний спосіб такого захисту в законі не визначено, що стало причиною виникнення наукової дискусії, яку обговорено в статті. Аналіз судової практики показав, що самовільне зайняття земельної ділянки розглядається як тимчасове незаконне володіння, яке є порушенням прав законного власника або користувача землі. У таких випадках обидва суб'єкти (власник і тимчасовий законний володілець) мають право застосувати негативний захист своїх прав. В результаті можна стверджувати, що сучасна судова практика вже значною мірою визначилася з вибором способів захисту прав на землю, хоча не всі ці підходи знаходять підтримку в юридичній науці. Тим не менше, такі рішення надають більшої визначеності в регулюванні земельних відносин, створюючи стабільнішу правову основу для захисту земельних прав.

Ключові слова: віндикаційний захист; негативний захист; земельна ділянка; право на земельну ділянку; право власності; земельне право; земельне законодавство; державна реєстрація; судова практика; самовільне зайняття.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 12.

Abstract. An important tool for resolving disputes related to the violation of land rights, the restoration of legal rights and interests of individuals is the filing of claims for recovery of damages from the relevant subjects of the offense. The article analyzes scientific and theoretical approaches and judicial practice regarding the application of vindication and negation as effective methods of protecting property rights and other property rights to land plots. The study focuses on examining the relationship between these two methods of protection.

One of the key problems in the field of land law is the correct choice between vindication and negation methods of

protecting land rights, because the resolution of the case depends on it. The article pays special attention to the protection of rights in cases of unauthorized occupation of a land plot, which is a common violation of land legislation. In particular, the growing number of disputes on this issue requires the restoration of the legal rights and interests of land owners or persons who use them.

According to current legislation, the only form of protection of rights in the case of unauthorized occupation of land is judicial protection. However, the law does not specify a specific method of such protection, which has given rise to a scientific debate, which is discussed in the article. An analysis of judicial practice has shown that the unauthorized occupation of a land plot is considered a temporary illegal possession, which is a violation of the rights of the legal owner or user of the land. In such cases, both subjects (the owner and the temporary legal owner) have the right to apply negative protection of their rights. As a result, it can be argued that modern judicial practice has already largely determined the choice of methods for protecting land rights, although not all of these approaches find support in legal science. Nevertheless, such decisions provide greater certainty in the regulation of land relations, creating a more stable legal basis for the protection of land rights.

Keywords: vindication protection; negative protection; land plot; right to land plot; property right; land law; land legislation; state registration; case law; unauthorized occupation.

Formulas: 0; fig.: 0, tab.: 0, bibl.: 12.

Постановка проблеми. Проблема захисту суб'єктивних цивільних прав традиційно є об'єктом пильної уваги дослідників. Згідно з ч. 1 ст. 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права. Право на захист розглядається як суб'єктивне право особи – учасника цивільних правовідносин, яке виникає в неї в разі порушення належних їй цивільних прав та інтересів, невизнання або оспорювання цивільного права (зокрема, оспорювання права власності на майно, оспорювання права на спадщину тощо). Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦК підставами захисту цивільних прав та інтересів є їх порушення, невизнання або оспорення. Цивільне законодавство також містить норми, спрямовані на захист цивільних прав ще до настання моменту їх порушення. Так, у ч. 2 ст. 386 ЦК України встановлено, що власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню. Ефективність захисту права власності на землю (земельну ділянку) значною мірою визначається тим, наскільки правильно обрано способи захисту цього права, з якими позивач звертається до суду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато дослідників у своїх роботах звертали увагу на питання, що стосуються способів захисту прав власників, у тому числі і способів захисту прав на землю зокрема: Заєць О.І., Мірошніченко А.М., С.О. Погрібний, Попов Ю.Ю., Ріпен-

ко А.І., Яремак З.В. та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Питання вибору оптимального способу захисту прав на землю серед широкого переліку законодавчо визначених способів, який би був ефективним та відповідним для захисту порушених прав чи інтересів, залишається невирішеним і потребує подальших наукових досліджень. Окрім того, необхідно окремо розглянути питання захисту порушеного права чи інтересу у випадках самовільного зайняття земельної ділянки, що є поширеним порушенням земельного законодавства з урахуванням європейських принципів і стандартів визначення ефективних засобів правового захисту.

Метою статті є аналіз науково-теоретичних підходів та практичних особливостей, зокрема, практики Верховного Суду в частині застосування способів захисту права власності та інших речових прав на земельні ділянки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі статтею 14 Конституції України, земля визнається основним національним багатством, яке знаходиться під особливою охороною держави [1]. Право власності на землю гарантується, і для забезпечення його реалізації держава встановлює ефективний механізм, що включає цивільно-правові засоби, зокрема відповідальність за порушення прав на землю. Щоб забезпечити судовий захист прав, Конституція України в статті 124 закріплює принципи здійснення правосуддя лише судами, забороняючи делегування судових функцій іншим органам чи посадовим особам, а також визначаючи юрисдикцію судів [1]. Ці прин-

ципи гарантують реалізацію конституційного права на судовий захист, яке не може бути обмежене навіть під час воєнного або надзвичайного стану. Згідно з положенням статті 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини. Оскільки судовий захист є формою примусового застосування способів захисту цивільних прав, для потерпілого це є засобом захисту правових інтересів, а для порушника (або іншої зобов'язаної особи) – інструментом примусового впливу. Отже, будь-який законний спосіб захисту, передбачений законом, для правопорушника є засобом примусу. Відповідно до статті 16 Цивільного кодексу України, кожна особа має право звернутися до суду для захисту своїх особистих немайнових або майнових прав та інтересів [2].

Особливі способи захисту прав і інтересів власника передбачені положеннями глави 29 Цивільного кодексу, які можна вважати спеціальними нормами. На відміну від загальних положень захисту цивільних прав та інтересів, згідно зі ст. 386 ЦК України «Засади захисту права власності» власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, має право звернутися до суду з вимогою про 1) заборону вчинення дій, що можуть порушити його право; 2) вчинення певних дій для запобігання такому порушенню [2].

Варто зауважити, що окремим об'єктом права власності є земля (земельна ділянка). Як об'єкту цивільних правовідносин земельній ділянці властиві ті риси, такі юридичні властивості, які дозволяють охарактеризувати її як річ – предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки: а) оборотоздатність; б) віднесення її законом до нерухомих речей, нерухомого майна, нерухомості; в) індивідуальна визначеність; г) можливість її віднесення як до подільних, так і до неподільних речей; г) неспоживаність; д) наявність правового зв'язку з іншими природними об'єктами, як її складовими.

Глава 23 «Захист прав на землю» Земельного кодексу України містить норми, які регулюють механізми захисту прав на земельні ділянки, забезпечення прав власності на землю та встановлюють відповідальність органів виконавчої влади і

місцевого самоврядування за порушення прав на землю та прийняття рішень, що порушують ці права [3].

Земельний кодекс України передбачає кілька способів захисту прав на землю. Стаття 152 цього кодексу наводить неповний перелік таких способів, серед яких: а) визнання прав; б) відновлення початкового стану земельної ділянки до порушення прав і запобігання подальшим порушенням або загрозам їх порушення; в) визнання угоди недійсною; г) скасування рішень органів влади або місцевого самоврядування; д) відшкодування збитків, завданих порушеннями; е) застосування інших методів, передбачених законодавством [3].

Аналіз зазначених способів захисту показує, що кожен з них має свої особливості, функціональне призначення та умови застосування. Всі ці засоби можна поділити на три основні групи: речово-правові, зобов'язально-правові та спеціальні способи захисту прав на землю [4, с. 120].

Речово-правові способи захисту спрямовані на охорону прав власності на землю або прав землекористування осіб, які не перебувають у зобов'язальних відносинах з порушником. До таких способів належать: витребування земельної ділянки з незаконного володіння (віндикаційний позов); вимога до власника чи землекористувача усунути порушення їхніх прав, не пов'язані з позбавленням володіння землею (негаторний позов) та інші.

Зобов'язально-правові способи захисту орієнтовані на захист прав осіб, які є учасниками зобов'язальних відносин, наприклад, у разі відшкодування збитків за невиконання або неналежне виконання умов договору чи повернення земельної ділянки власнику після завершення орендного договору.

Спеціальні засоби захисту застосовуються в конкретних випадках порушення прав власників земельних ділянок і землекористувачів, і часто залежатимуть від конкретних обставин, таких як наявність уповноважених осіб або специфіка порушення (наприклад, визнання угоди щодо земельної ділянки недійсною або скасування рішень органів публічної влади, що порушують права власників земель) [5, с. 143].

Віндикаційний захист (витребування

майна з незаконного володіння) є одним із найдавніших способів захисту речових прав на нерухоме майно, що бере своє походження з римського права. Цей спосіб захисту реалізується через подачу віндикаційного позову і є суто юрисдикційною формою захисту. Існує думка, що віндикація є спеціальним видом загального способу захисту прав, що полягає у відновленні ситуації, яка існувала до порушення права, шляхом повернення земельної ділянки (або іншого майна) власнику або користувачу, і застосовується через суд. Цей вид захисту застосовується лише до конкретних, індивідуально визначених речей, серед яких є і земельні ділянки [6, с. 180].

Правове підґрунтя для віндикаційного захисту закріплене в статті 387 Цивільного кодексу України, яка визначає, що власник має право вимагати повернення свого майна від особи, що незаконно, без правових підстав заволоділа ним. Тобто, віндикаційний позов є позовом власника, який не володіє майном, до особи, що незаконно володіє ним. Як зазначає А.М. Мірошниченко, позивач має довести своє право на майно, яке він вимагає повернути, тобто свій юридичний титул. Відомо, що зовнішня ознака права власності не завжди відповідає реальному правовому становищу [7, с. 20].

Цивільний та Земельний кодекси визначають негаторний позов як спосіб усунення перешкод для використання майна. Це поняття є загальним для обох кодексів, проте трактування його підстав в обох документах відрізняється. Земельний кодекс дає більш широке тлумачення підстав для негаторного позову, зазначаючи, що це - «усунення порушень прав на землю, навіть якщо такі порушення не пов'язані з позбавленням права володіння». У Цивільному кодексі йдеться лише про «перешкоди у користуванні та розпорядженні майном», при цьому порушення не повинні бути пов'язані з втратою володіння. Важливо зазначити, що в Земельному кодексі негаторний позов не завжди залежить від фактичного позбавлення володіння, що є ключовим аспектом – фізичне панування над земельною ділянкою не є основною умовою для подачі цього позову.

Більшість науковців дотримуються думки, що фактичним проявом незаконно-

го володіння нерухомим майном є неправомірне усунення інших осіб від можливості користування цим майном без згоди його законного власника. В контексті нерухомого майна, володіння передбачає повний контроль над ним [8, с. 53]. Таким чином, фактичне володіння земельними ділянками втратило своє попереднє значення, принаймні згідно з частиною 2 статті 152 Земельного кодексу України. Цей процес може призвести до скасування віндикаційного позову як інструмента захисту права власності на землю, і його заміни позовом про визнання права власності, де володіння не є критерієм. Однак віндикаційний позов залишився основним засобом захисту права власності на землю. Попри позиції Верховного Суду, судовою практикою поступово адаптується до включення «права володіння» як одного з елементів негаторного позову, але цей процес відбувається повільно і з труднощами, намагаючись гармонізувати його з іншими способами захисту прав власності, визначеними Цивільним кодексом. Не є випадковим те, що питання щодо застосування негаторного позову до різних категорій земель (в тому числі, лісів, природоохоронних територій тощо) часто постають перед Великою Палатою Верховного Суду.

Ми поділяємо точку зору К. Пількова, який пропонує таку систему способів захисту права власності на нерухоме майно, зокрема на земельну ділянку:

1. У разі «втрати» обох компонентів (фактичного володіння та реєстрації права власності) право власності захищається віндикаційним позовом.

2. Якщо втрачається фактичне володіння, але право власності не оспорується через відсутність запису, коли фактичне володіння майном іншою особою створює перешкоди для його використання, право власника має бути захищене через негаторний позов.

3. У разі відсутності фактичного незаконного заволодіння земельною ділянкою, але наявності запису в реєстрі про право власності іншої особи, власник має право захищати своє право позовом про визнання права власності.

4. Якщо щодо земельної ділянки або іншого нерухомого майна було здійснено правочин, який є підставою для внесення за-

пису про право власності, власник захищає своє право через позов про визнання цього правочину недійсним та підтвердження свого права на майно, оскільки до моменту визнання правочину недійсним, він залишається підставою для реєстрації права [8, с. 54-55].

Одним із найпоширеніших порушень земельного законодавства, за яке відповідно до статті 211 Земельного кодексу України передбачена відповідальність, є самовільне зайняття земельних ділянок [3]. Це порушення безпосередньо впливає на суб'єктивні права та законні інтереси, переважно власника земельної ділянки. Особливістю самовільного зайняття є те, що воно завжди пов'язане з порушенням правомочностей, що належать власнику цієї ділянки, і може також порушувати права осіб, які не є власниками, зокрема орендарів земель.

Самовільне зайняття земельної ділянки передбачає або привласнення права розпоряджатися чужою земельною ділянкою, або створення перешкод власнику у реалізації цього права. Крім того, це порушення може впливати і на право користування землею, якщо земельна ділянка належить до приватної власності, але використовується орендарем.

Це порушення тісно пов'язане з самовільним використанням земельної ділянки, яке може стосуватися як земель, що перебувають у користуванні, так і тих, що вже використовуються іншими особами. У другому випадку порушуються права не лише власника, а й землекористувача, який законно володіє цією ділянкою. Науковці трактують самовільне зайняття як привласнення чужої землі та її використання без належних юридичних підстав, тобто без оформленого права власності або іншого правового титулу на землю [9, с. 424].

Згідно з Законом України від 19 червня 2003 року «Про державний контроль за використанням та охороною земель», самовільне зайняття земельної ділянки визначається як будь-які дії, що свідчать про фактичне використання земельної ділянки без відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання в оренду, або без укладення правочину щодо цієї ділянки, за винятком випадків, передбачених законом [10].

Стаття 211 Земельного кодексу України встановлює самовільне зайняття земельних ділянок як порушення законодавства, за яке громадяни та юридичні особи несуть відповідальність згідно із законом. За статтею 212 цього ж кодексу, самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню їх законним власникам або землекористувачам без компенсації витрат, понесених при незаконному використанні. Крім того, приведення земельних ділянок до стану, придатного для використання (наприклад, знесення будівель і споруд), здійснюється за рахунок осіб, які самовільно заволоділи землею. Повернення земельних ділянок здійснюється на підставі судового рішення [3].

У Постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 17.05.2011 року №б «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин» зазначено, що обов'язковою умовою використання земельної ділянки є наявність правовстановлюючих документів на неї, і їх відсутність може свідчити про самовільне зайняття ділянки [11].

Однак у вирішенні питань щодо відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки господарські суди повинні враховувати, що встановлення факту використання ділянки без правовстановлюючих документів не є достатньою підставою для кваліфікації цього використання як самовільного. Суд має з'ясувати, чи передбачає спеціальний закон вимогу щодо отримання таких документів для розміщення певних об'єктів на земельній ділянці, чому у особи, що використовує землю, відсутні ці документи, чи має вона право на отримання цієї ділянки в користування або власність, а також чи були вжиті заходи для оформлення цього права [11].

У справі № 504/2864/13-ц за позовом прокурора до фізичної особи щодо зобов'язання повернути земельну ділянку Верховний Суд підкреслив, що захоплення земель водного фонду є неможливим всупереч вимогам Земельного кодексу України. Землі водного фонду не можуть бути приватизовані, за винятком випадків, визначених статтею 59 цього кодексу. Касаційний суд зазначив, що захоплення таких земель слід розглядати як порушення права власності держави або

територіальної громади, що не пов'язане з позбавленням володіння. У таких випадках позов щодо зобов'язання повернути земельну ділянку має розглядатися як негаторний позов і може бути поданий протягом усього періоду порушення прав законного власника земель водного фонду [12].

Отже, забезпечуючи захист відносин власності в Україні, право вирішує кілька завдань. По-перше, воно гарантує стабільність відносин власності в суспільстві шляхом законодавчого регулювання цих відносин. По-друге, право забезпечує відновлення порушених відносин власності та притягнення осіб, винних у порушеннях, до відповідальності.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. №№ 40-44. Ст. 356.
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
4. Яремак З. В. Ефективність способів захисту прав на землю: проблеми судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2020. С. 119-122.
5. Земельне право України: Підручник / М.В. Шульга (кер. авт. кол.), Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін.; За ред. М.В. Шульги. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 368 с.
6. Заєць О. І. Війдикаційний захист права на земельні ділянки: сучасні науково-теоретичні та практичні особливості. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. С. 180-186.
7. Мірошниченко А.М., Попов Ю.Ю., Ріпенко А.І. Земельні ділянки: війдикація, реституція, кондикція, визнання прав (співвідношення та деякі проблемні питання). *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 16. С. 1-24.
8. Пільков К.М. Способи захисту права власності на землю та інше нерухоме майно: критика «книжного володіння». *Підприємство, господарство і право*. №4/21. С. 47-58.
9. Погрібний С. О. Земельне право України: Підручник / За ред. Погрібного О. О., Каракаша І. І. К.: Істина, 2003. 445 с.
10. Закон України від 19 червня 2003 р. «Про державний контроль за використанням та охороною земель». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 39. Ст. 350.
11. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.05.2011 р. № 6 «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-11#Text>
12. Постанова від 28.11.2018 № 504/2864/13-ц. Верховний Суд. Велика Палата. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/81842010>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine “About Constitution of Ukraine”, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 30. St. 141.
2. Civil Code of Ukraine (2003): Law of Ukraine № 435-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 40-44, St. 356.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine, (2001). *Zemelnyi Kodeks Ukrainy*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2002. No 3-4. St. 27.
4. Yaremak Z.V. (2020). *Efektivnist sposobiv zakhystu prav na zemliu: problemy sudovoi praktyky* [Effectiveness of methods of protecting land rights: problems of judicial practice]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 4. 119-122. (in Ukrainian)
5. M.V. Shulha (2004). *Zemelne pravo Ukrainy [land law] : Pidruchnyk*. Kyiv : Yurinkom Inter. (in Ukrainian)
6. Zaiets O.I. (2024). *Vindykatsiyni zakhyst prava na zemelni dilianky: suchasni naukovo-teoretychni ta praktychni osoblyvosti* [Vindication protection of land rights: modern scientific, theoretical and practical features]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. 180-186. (in Ukrainian)

7. Miroshnychenko A.M., Popov Yu.Iu., Ripenko A.I. (2012). Zemelni dilianky: vindykatsiia, restytutsiia, kondyksiia, vyznannia prav (spivvidnoshennia ta deiaki problemni pytannia) [Land plots: vindication, restitution, condiction, recognition of rights (correlation and some problematic issues)]. Chasopys Akademii advokatury Ukrainy. № 16. 1-24. (in Ukrainian)

8. Pilkov K.M. (2021). Sposoby zakhystu prava vlasnosti na zemliu ta inshe nerukhome maino: krytyka «knyzhnoho volodinnia» [Ways to protect ownership of land and other real estate: a critique of «book ownership.».]. Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo. №4. 47-58. (in Ukrainian)

9. Pohribnyi S. O.(2003). Zemelne pravo Ukrainy [land law]: Pidruchnyk. K.: Istyna. (in Ukrainian)

10. The Verkhovna Rada of Ukraine, (2003). Pro derzhavnyi kontrol za vykorystanniam ta okhoronoiu zemel. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. No 39. St. 350.

11. Postanova Plenumu Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy (17.05.2011) № 6 «Pro deiaki pytannia praktyky rozghliadu sprav u sporakh, shcho vynykaiut iz zemelnykh vidnosyn» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-11#Text>

12. Verkhovnyi Sud. Velyka Palata. Postanova (28.11.2018) № 504/2864/13-ts. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/81842010>

Стаття надійшла до друку 10 лютого 2025 року

**РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.2

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B18

**ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК
ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ТА ЗАКОННОСТІ У
ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ**

Скоморовський В.Б.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор Університету «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>*

Серіков М.А.,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: SierikovMA@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6908-6467>*

**LEGAL LIABILITY OF MILITARY OFFICERS AS AN ELEMENT OF
ENSURING DISCIPLINE AND LEGALITY IN THE MILITARY SPHERE**

Skomorovskyi V.B.,

*Doctor of Law, Professor,
Professor of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>*

Serikov M.A.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SierikovMA@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6908-6467>*

Анотація. Військовослужбовці України несуть юридичну відповідальність на загальних підставах, як і всі громадяни України, але з урахуванням їхнього особливого правового статусу. Наголошується, що усі військовослужбовці, незалежно від звання чи посади, рівні перед законом. Однак із початком служби військовослужбовець разом із отриманням погонів бере на себе особливу відповідальність за захист Батьківщини та виконання військових обов'язків, що включає необхідність беззаперечного виконання поставлених завдань за будь-яких умов, навіть із ризиком для життя. Зауважується, що бути законослухняним громадянином для військовослужбовця недостатньо – він має бути прикладом у виконанні своїх обов'язків. За порушення законів і порядку проходження служби військовослужбовець зобов'язаний нести юридичну відповідальність. Відзначається, що військовослужбовці виконують обов'язки, які пов'язані з захистом держави, дотриманням дисципліни та виконанням наказів. Їхній статус визначається спеціальним законодавством, яке встановлює додаткові вимоги до їхньої поведінки. Військовослужбовці залежно від характеру вчиненого правопорушення та провини несуть з урахуванням бойово-

го імунітету, визначеного Законом України «Про оборону України» дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність. Звертається увага на те, що юридична відповідальність військовослужбовців є однією з ключових складових забезпечення правопорядку та дисципліни у Збройних Силах. Сучасні виклики, такі як збройні конфлікти, міжнародні зобов'язання держави щодо дотримання стандартів гуманітарного права та необхідність зміцнення національної безпеки, вимагають чіткого правового регулювання поведінки військовослужбовців. В Україні це питання набуло особливої актуальності у зв'язку з агресією проти країни, реформуванням сектору безпеки та оборони, а також процесом адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Прогалини у законодавстві, колізії між нормами та труднощі їх практичного застосування потребують комплексного наукового аналізу та розробки рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання. Робиться висновок стосовно того, що дослідження юридичної відповідальності військовослужбовців є важливим не лише для забезпечення дисципліни у військових формуваннях, але й для загального зміцнення верховенства права та довіри до правової системи держави.

Ключові слова: військовослужбовці, відповідальність військовослужбовців, правопорушення військовослужбовців, Збройні Сили України, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. Ukrainian military personnel bear legal responsibility on general grounds, like all citizens of Ukraine, but taking into account their special legal status. All military personnel, regardless of rank or position, are equal before the law. However, upon starting service, a military serviceman, along with receiving shoulder straps, assumes special responsibility for the defense of the Motherland and the performance of military duties, which includes the need to unquestioningly fulfill assigned tasks under any conditions, even at the risk of life. It is noted that being a law-abiding citizen is not enough for a military serviceman - he must be an example in the performance of his duties. A military serviceman is obliged to bear legal responsibility for violating laws and the procedure for passing service. It is noted that military personnel perform duties related to the defense of the state, observing discipline and executing orders. Their status is determined by special legislation, which establishes additional requirements for their behavior.

Depending on the nature of the offense committed and the degree of guilt, military personnel shall bear disciplinary, administrative, material, civil, and criminal liability in accordance with the law, taking into account the combat immunity defined by the Law of Ukraine «On the Defense of Ukraine». Attention is drawn to the fact that the legal liability of military personnel is one of the key components of ensuring law and order and discipline in the Armed Forces.

Modern challenges, such as armed conflicts, international obligations of the state to comply with humanitarian law standards, and the need to strengthen national security, require clear legal regulation of the behavior of military personnel. In Ukraine, this issue has become particularly relevant in connection with aggression against the country, reform of the security and defense sector, as well as the process of adapting national legislation to European Union standards. Gaps in legislation, conflicts between norms, and difficulties in their practical application require a comprehensive scientific analysis and development of recommendations for improving legal regulation. It is concluded that the study of the legal responsibility of military personnel is important not only for ensuring discipline in military formations but also for the general strengthening of the rule of law and trust in the legal system of the state.

Keywords: military personnel, responsibility of military personnel, offenses of military personnel, Armed Forces of Ukraine, criminal liability, administrative liability, disciplinary liability.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Юридична відповідальність військовослужбовців – це специфічний вид державного примусу, який полягає у застосуванні до військовослужбовців санкцій, встановлених законодавством, за порушення ними норм права, що регламентують військову службу, дисципліну та поведінку. Цей вид відповідальності є частиною загальної системи юридичної відповідальності, але має свої особливості, обумовлені статусом військовослужбовців, умовами їхньої служби та специфікою виконуваних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З даної проблематики ґрунтовними науковими дослідженнями відзначились такі вчені та юристи-практики: А. Замахін, Ю. Веселов, П. Єпринцев, О. Остапенко,

М. Ковалів, С. Єсімов, М. Моїсєєв та інші. У їхніх працях ґрунтовно розглянуті норми кримінального та адміністративного права, що встановлюють відповідальність за військові правопорушення. Проте нещодавні зміни в законодавстві України створили додаткове поле для нових досліджень.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Військовослужбовці України несуть юридичну відповідальність на загальних підставах, як і всі громадяни України, але з урахуванням їхнього особливого правового статусу. Усі військовослужбовці, незалежно від звання чи посади, рівні перед законом. Із початком служби військовослужбовець разом із отриманням погонів бере на себе особливу відповідальність за захист Батьківщини та

виконання військових обов'язків, що включає необхідність беззаперечного виконання поставлених завдань за будь-яких умов, навіть із ризиком для життя.

Формулювання мети. Метою даного дослідження є комплексний аналіз теоретичних і правових засад юридичної відповідальності військовослужбовців як елемента забезпечення дисципліни та законності у військовій сфері.

Виклад основного матеріалу. Юридична відповідальність військовослужбовців спрямована на підтримку військової дисципліни, забезпечення правопорядку в Збройних Силах та захисту прав і свобод інших осіб. Вона відіграє важливу роль у системі державного управління оборонним сектором, оскільки дозволяє ефективно реагувати на порушення закону та забезпечувати належний рівень виконання військових обов'язків [4].

Особливістю цього виду відповідальності є його зв'язок із суворою регламентацією службових обов'язків та необхідністю врахування специфіки військової служби, яка вимагає чіткого підпорядкування та виконання наказів у будь-яких умовах.

Відповідальність військових має певні принципи, а саме: принцип законності – військовий може бути притягнутий до відповідальності згідно чинного законодавства, принцип індивідуальності – кожен військовослужбовець відповідає за свої дії або бездіяльність, принцип об'єктивності – має враховуватись конкретна ситуація, умови виконання службових обов'язків та особливості військової служби.

Відповідно до статті 26 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» існують такі види юридичної відповідальності: дисциплінарна, адміністративна, матеріальна, цивільно-правова та кримінальна відповідальність, згідно із законом [5].

З урахуванням того, що війна в Україні триває вже значний час, а режим воєнного стану в нашій державі не припиняється з початку повномасштабного вторгнення, судова практика за цей час знає чимало прикладів розгляду таких правопорушень [6, с. 51].

Одним із видів відповідальності є дисциплінарна відповідальність як вид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку від-

повідати перед законодавцем за дисциплінарний проступок і зазнавати дисциплінарних санкцій, передбачених законодавством про працю. Законність дисциплінарної відповідальності полягає насамперед у тому, що вона, по-перше, застосовується тільки за дисциплінарні проступки; по-друге, її можуть застосовувати лише посадові особи (командир), які наділені дисциплінарною владою; по-третє, дисциплінарні стягнення застосовуються з дотриманням строків давності та встановлення порядку накладення стягнень; по-четверте, за одне дисциплінарне порушення може бути накладено лише одне стягнення [10].

Адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності громадян за вчинені ними адміністративні правопорушення [2, с. 9].

Цивільно-правова відповідальність являє собою одну із форм державного примусу, пов'язана з застосуванням санкцій майнового характеру спрямованих на відновлення порушених прав і стимулювання нормальних ринкових відносин і полягає в стягненні неустойки, штрафу або пені.

Цивільно-правова відповідальність військовослужбовців, військових частин, з'єднань поділяється на: договірну і позадоговірну. Договірна відповідальність настає в разі порушення договору найму, піднайму, поставки. Позадоговірна відповідальність настає у випадках вчинення шкоди чужому здоров'ю або майну військовослужбовцем, військовою частиною, коли між заподіювачем шкоди і потерпілим цивільно-правового договору не було.

Цивільно-правова відповідальність військовослужбовців настає лише за наявності певних умов:

- вини;
- протиправності дії чи бездіяльності;
- наявності майнової шкоди;
- причинного зв'язку між протиправною дією і шкодою [3].

Кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, суть якої полягає в застосуванні судом від імені держави до особи, що вчинила злочин державного примусу в формі покарання. Кримінальна відповідальність виражає офіційну оцінку поведінки особи як злочину, а її самої як злочинця. Підставою для настання кримінальної відповідальності є

наявність складу злочину [10].

Всі обставини, що можуть впливати на визначення міри відповідальності можна розділити на дві групи: обставини, які її виключають; обставини, які кримінальну відповідальність обтяжують або пом'якшують.

До обставин, які виключають кримінальну відповідальність відноситься необхідна оборона, крайня необхідність та відмова від доведення злочину до кінця.

До обставин, які обтяжують кримінальну відповідальність, відноситься скоєння злочину особою, яка раніше вже скоїла злочин, скоєння злочину групою, скоєння злочину в корисливих цілях та з інших мотивів, залучення неповнолітніх до скоєння злочину, скоєння злочину з особливою жорстокістю, чи знущання над потерпілим, скоєння злочину особою, яка перебувала в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння та деякі інші [1].

Місце юридичної відповідальності військовослужбовців у системі правовідносин є важливим аспектом військового права, що визначає особливий порядок застосування правових норм до осіб, які перебувають на військовій службі. Юридична відповідальність військовослужбовців охоплює різні види правовідносин і взаємодіє з кількома іншими галузями права, такими як кримінальне, адміністративне, трудове та міжнародне право [8, с. 200-201].

Відповідальність військовослужбовців передбачає особливу процедуру розгляду правопорушень. Наприклад, дисциплінарна відповідальність зазвичай розглядається через військові командування або спеціальні органи, тоді як кримінальні справи стосуються судів загальної юрисдикції. Це створює певний баланс між забезпеченням дисципліни в армії та правами військовослужбовців.

Військовослужбовці також можуть підлягати міжнародній відповідальності, особливо у випадку порушення норм міжнародного гуманітарного права, таких як закони війни. Це може включати участь у міжнародних судових процесах, як-от судовий процес в Міжнародному кримінальному суді за військові злочини [7].

Військовослужбовці підлягають специфічним правилам юридичної відповідальності, які враховують особливості їх служби та виконання обов'язків. Військові правовід-

носини в більшості своїй мають публічний характер, оскільки вони спрямовані на забезпечення обороноздатності держави і дотримання дисципліни в армії. У цьому контексті відповідальність військовослужбовців є складовою частиною загальної правової системи, проте вона має свої особливості, зокрема щодо дисципліни, виконання наказів та військових зобов'язань.

Важливим аспектом є забезпечення балансу між суворістю відповідальності та дотриманням прав військовослужбовців, адже перевищення повноважень або надмірні покарання можуть негативно вплинути на моральний стан особового складу. Удосконалення законодавчої бази, запровадження належної профілактики правопорушень та виховання високої правової культури у військових є невід'ємними умовами підвищення ефективності юридичної відповідальності у цій сфері.

У контексті сучасних викликів, таких як агресія з боку інших держав, терористичні загрози та необхідність швидкого реагування на надзвичайні ситуації, юридична відповідальність військових набуває ще більшого значення. Це зумовлює необхідність детального врегулювання особливостей застосування норм відповідальності до військовослужбовців, з урахуванням їхніх специфічних обов'язків та умов несення служби.

Крім того, важливим завданням залишається гармонізація національного законодавства із міжнародними стандартами, зокрема у сфері прав людини, з метою забезпечення прав військовослужбовців, навіть у складних умовах воєнного стану. Це включає дотримання принципів пропорційності покарання, рівності перед законом та гарантій справедливого судового розгляду.

Зазначимо, що юридична відповідальність військовослужбовців є не лише механізмом примусу, але й інструментом утвердження правової культури у військовому середовищі. Вона має бути спрямована на попередження правопорушень, підтримання дисципліни та правопорядку, а також на збереження довіри суспільства до збройних сил як до захисника національних інтересів і безпеки.

Висновки. Юридична відповідальність військовослужбовців є важливим елементом забезпечення дисципліни та законності у вій-

ськовій сфері. Її особливості визначаються специфікою військової служби, що вимагає підвищеного рівня організованості, підпорядкованості, а також швидкого реагування на обставини, які часто пов'язані із захистом на-

ціональної безпеки. Ефективне застосування норм юридичної відповідальності сприяє зміцненню обороноздатності держави, збереженню громадського порядку та правопорядку в умовах мирного часу і воєнного стану.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X: станом на 14 жовт. 2023 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 03.09.2024. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44. Ст.356, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
4. Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»: Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV: станом на 09.08.2024 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
5. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», від 24.03.1999р. № 548-XIV: станом на 04.05.2024. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1999, № 22-23, ст.194, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14> (дата звернення: 05.01.2025).
6. Веселов М. Ю., Єпринцев П. С. Відповідальність військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану: окрема думка щодо новел у законодавстві. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 48-61.
7. Міжнародний кримінальний суд, URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/spivrobotnictvo-z-mizhnarodnimi-organizacijami/mizhnarodnij-kriminalnij-sud> (дата звернення: 05.01.2025).
8. Моїсєєв М. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за недбале ставлення до військової служби. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 198-204.
9. Адміністративне право України (загальна частина): навч. посіб. / [Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.]; [Вид. 2-е, доп.] Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
10. Юридична відповідальність військовослужбовців. Національний університет оборони України, кафедра підготовки офіцерів запасу. URL: <https://studfile.net/preview/7197572/> (дата звернення: 05.01.2025).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Criminal Code of Ukraine No. 2341-III, April 5, 2001. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (25-26), Art. 131. Retrieved December 5, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (1984). Code of Ukraine on Administrative Offenses No. 8073-X, December 7, 1984 (as of October 14, 2023). Retrieved December 5, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). Civil Code of Ukraine No. 435-IV, January 16, 2003 (as of September 3, 2024). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (40-44), Art. 356. Retrieved December 5, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). Law of Ukraine «On the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine» No. 551-XIV, March 24, 1999 (as of August 9, 2024). Retrieved December 5, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>
5. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). Law of Ukraine «On the Statute of Internal Service of the Armed Forces of Ukraine» No. 548-XIV, March 24, 1999 (as of May 4, 2025). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (22-23), Art. 194. Retrieved December 5, 2024, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
6. Veselov, M. Y., & Yeprintsev, P. S. (2023). Responsibility of military personnel for unauthorized leaving of a military unit or place of service under martial law: A special opinion on legislative novelties. Bulletin of LDUVS named after E. O. Didorenko, (1)101, 48-61.
7. International Criminal Court. (n.d.). Retrieved December 5, 2025, from <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/spivrobotnictvo-z-mizhnarodnimi-organizacijami/mizhnarodnij-kriminalnij-sud>
8. Moiseyev, M. (2024). Administrative responsibility of military personnel for negligent attitude towards military service. Legal Bulletin, (3), 198-204.
9. Ostapenko, O. I., Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., et al. (2021). Administrative law of Ukraine (general part): Textbook (2nd ed.). Lviv: Spolom.
10. Legal responsibility of military personnel. (n.d.). National Defense University of Ukraine, Department of Reserve Officer Training. Retrieved December 5, 2025, from <https://studfile.net/preview/7197572/>

Стаття надійшла до друку 10 січня 2025 року

УДК 343.97
DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B19

ЗЛОЧИННИЙ ОБІГ АКТИВІВ У ФОКУСІ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Швець Ю.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ShvetsY@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6949-8465>

CRIMINAL TRAFFICKING OF ASSETS IN THE FOCUS OF CRIMINOLOGICAL ANALYSIS

Shvets Yu. V.,

PhD in Law,
Associate Professor of Department of the State Legal Disciplines
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ShvetsY@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6949-8465>

Анотація. Під злочинним обігом активів пропонуємо розуміти оборотний ресурсний потенціал злочинності – систему суспільно небезпечних напрямів і форм руху грошових коштів, майна та інших активів, предметні контури якого складають кримінальні практики, пов'язані з фінансуванням злочинної діяльності, легалізацією її результатів та/або використанням активів, що спричиняє шкоду охоронюваним законом про кримінальну відповідальність соціальним благам. Злочинний обіг активів складає фундамент як загальнокримінальної організованої, так і економічної, політичної злочинності.

Виділено три сегменти відповідних кримінальних практик, що складають предметну рамку феномену злочинного обігу активів:

1) практики фінансування іншої злочинної діяльності, а саме – ст. ст. 110-2, 111-2, 258-5, 260, 176, 437, 447 КК України;

2) фінансово-кримінальні практики: корупційна злочинність (ч. 2–4 ст. 191, ст. 364, 364-1, 368–369 КК України); політична корупція в частині порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159-1 КК України); контрабанда (ст. ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4 КК України);

3) легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), а також умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 209-1 КК України).

Як кримінологічний феномен кримінальний обіг активів виявляє себе у єдності трьох груп злочинної діяльності: а) тієї, що посягає на фінансову систему держави, господарські та службові відносини; б) що посягає на національну безпеку, громадську безпеку, а також мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок; в) загальнокримінальних проявів обігу активів. Кожен з них розгортається у двох вимірах: традиційно-обіговому та віртуальному. Наголошено, що в умовах глобалізованого світу він неодмінно виявляє контури транснаціональної злочинної діяльності, ефективна протидія якій вимагає належної міжнародної кооперації правоохоронних органів.

Ключові слова: злочинна діяльність, обіг активів, фінансування, легалізація, тероризм, агресія, організована злочинність, транснаціональна злочинність, політична злочинність.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. Under the criminal circulation of assets, we propose to understand the revolving resource potential of crime - a system of socially dangerous directions and forms of movement of funds, property and other assets, the subject contours of which are criminal practices related to the financing of criminal activity, legalization of its results and/or use of assets, which causes harm to social benefits protected by the law on criminal liability. Criminal circulation of assets

forms the foundation of both general criminal organized crime and economic and political crime.

Three segments of relevant criminal practices are distinguished, which constitute the subject framework of the phenomenon of criminal circulation of assets:

1) practices of financing other criminal activity, namely - art. art. 110-2, 111-2, 258-5, 260, 176, 437, 447 of the Criminal Code of Ukraine;

2) financial and criminal practices: corruption crime (parts 2–4 of article 191, articles 364, 364-1, 368–369 of the Criminal Code of Ukraine); political corruption in terms of violating the procedure for financing a political party, election campaign or referendum campaign (article 159-1 of the Criminal Code of Ukraine); smuggling (articles 201, 201-1, 201-3, 201-4 of the Criminal Code of Ukraine);

3) legalization (laundering) of property obtained by crime (article 209 of the Criminal Code of Ukraine), as well as intentional violation of the requirements of the legislation on preventing and countering the legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction (article 209-1 of the Criminal Code of Ukraine).

As a criminological phenomenon, criminal asset turnover manifests itself in the unity of three groups of criminal activity: a) that which encroaches on the financial system of the state, economic and service relations; b) that encroaches on national security, public security, as well as peace, security of mankind and international law and order; c) general criminal manifestations of asset turnover. Each of them unfolds in two dimensions: traditional-circulation and virtual. It is emphasized that in the conditions of a globalized world it necessarily reveals the contours of transnational criminal activity, the effective counteraction of which requires proper international cooperation of law enforcement agencies.

Keywords: criminal activity, asset turnover, financing, legalization, terrorism, aggression, organized crime, transnational crime, political crime.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Триваюча російсько-українська війна зумовила тектонічні зрушення не тільки на рівні засад життєдіяльності українського суспільства, розвитку нашої держави, а й на глобальному рівні – у структурах механізму забезпечення міжнародного правопорядку, балансу сил у зонах геополітичної напруженості, стабільності функціонування глобальної фінансової системи. Сплеск кримінальності, що відбувся у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, а надто з початком фази повномасштабної війни (ідеться, перш за все, про злочин агресії як такий, а також про його злочинний шлейф), вчергове довів: системні кримінальні практики завжди мають в своїй основі рух активів, передусім фінансових ресурсів. Будь-яка війна або терористична діяльність, чи то підривна діяльність проти національної безпеки України (а рівно й інших держав) потребує фінансування. Будь-які кримінальні промисли потребують як фінансування, так і зворотних каналів руху активів – вливання грошей, іншого майна, здобутого кримінально протиправним шляхом, у легальний сектор економіки, викривляючи, таким чином, інституціональне середовище систем господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цілком зрозуміло, що для України проблема злочинного обігу активів у тій чи іншій юридико-семантичній формі не є ані новою, ані вирішеною до кінця. Періодично вона потра-

пляє до фокусу уваги дослідників. Широковідомими є праці О. М. Бандурки, О. Ю. Бусол, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, Д. С. Машлякевича, М. І. Мельника, В. О. Навроцького, А. В. Носача, Ю. В. Орлова, В. М. Поповича, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна, В. К. Шкарупи, О. Ю. Шостко, А. М. Яценка та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Разом з тим, визнаючи значущість наявних напрацювань, не можна не відмітити і того, що всі вони стосувалися, по-перше, загальних питань протидії відокремлених складових описаної вище проблеми (корупції, кримінально протиправних посягань на національну безпеку, або тероризму, чи то злочину агресії). Існує потреба в науковому осмисленні цілісного феномену злочинного обігу активів, розробки належного кримінально-правового та кримінологічного забезпечення його протидії.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення, виділення ознак та пояснення кримінологічного значення феномену злочинного обігу активів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийнято вважати, що незаконні фінансові потоки (НФП) впливають на економічний та соціальний розвиток будь-якої країни у безліч способів. Незадокументовані потоки коштів до країни, за її межі, а також всередині неї, серйозно впливають

на державні доходи, багатство, яке в іншому випадку можна було б інвестувати у витрати на суспільні потреби та реалізацію економічних та соціальних реформ. Через незаконні фінансові потоки, особливо ті, що пов'язані з організованою злочинністю, також виводяться кошти із легальної економіки, що може змусити державу спрямовувати більше ресурсів на запобігання злочинної діяльності та відповіді реагування на неї, або на допомогу чи виплату компенсації жертвам. Витік ресурсів та втрата податкових надходжень, спричинені НФП, блокують процес розширення базових соціальних послуг та інфраструктурних програм, спрямованих на покращення добробуту та реалізацію можливостей всіх громадян, зокрема бідних людей [1].

У багатьох країнах, що розвиваються, наявність НФП означає менше лікарень, шкіл, поліцейських, доріг і можливостей працевлаштування, а також нижчий рівень пенсій. Саме з цих причин держави зобов'язані приділяти набагато більше уваги питанням арешту та конфіскації незаконно отриманих активів, а також спрямовувати такі відшкодовані активи на пріоритетні потреби розвитку. Організована злочинність генерує значні обсяги незаконних доходів і надходжень у світовому масштабі. Україна вжила численні заходи, спрямовані на боротьбу з корупцією, організованою злочинністю та НФП у країні, ставши позитивним прикладом для регіону. Незважаючи на цей прогрес, Україна досі має справу з активними злочинними мережами всередині та за межами країни і залишається транзитною країною для злочинців, що організовують торгівлю людьми та відмивають кошти. Основні типи злочинної діяльності в Україні включають незаконний обіг наркотиків, торгівлю людьми, експлуатацію природних ресурсів, незаконний обіг зброї, кіберзлочинність та ухилення від сплати податків. Крім того, Україна протистоїть військовій агресії з боку Росії, що спричиняє великий економічний тягар; цей конфлікт вважається сприятливим фактором для організованої злочинної діяльності [1].

Рух, обіг активів є, таким чином, «кровоносною системою» низки інституціоналізованих видів злочинної діяльності. Та й сам

по собі цей рух має суспільно небезпечний, як правило, злочинний характер. Загалом є можливість виділити принаймні три сегменти відповідних кримінальних практик, що складають предметну рамку феномену злочинного обігу активів:

1) практики фінансування іншої злочинної діяльності, а саме: фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. ст. 110-2 КК України); пособництво державі агресору в частині добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора (ст. 111-2 КК України); фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України); фінансування не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань (ч. 3 ст. 260 КК України); фінансування дії щодо кримінально протиправного порушення авторського права (ст. 176 КК України); фінансове забезпечення дій збройних сил країни-агресора як прояв ведення агресивної війни (ст. 437 КК України); фінансування, матеріальне забезпечення найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності (ст. 447 КК України);

2) фінансово-кримінальні практики: корупційна злочинність (ч. 2-4 ст. 191, ст. 364, 364-1, 368-369 КК України); політична корупція в частині порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159-1 КК України); контрабанда (ст. ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4 КК України);

3) легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), а також умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 209-1 КК України).

Таким чином, під злочинним обігом активів пропонуємо розуміти оборотний ресурсний потенціал злочинності – систему суспільно небезпечних напрямів і форм руху грошових коштів, майна та інших активів, предметні контури якого складають кримінальні практики, пов'язані з фінансуванням злочинної діяльності, легалізацією її результатів та/або використанням активів, що спричиняє шкоду охоронюваним законом про кримінальну відповідальність соціальним благам.

В економічній літературі наголошується на тому, що поняття «оборотний капітал» та «оборотні активи» часто використовуються як синоніми, хоча оборотні активи у процесі виробничої діяльності підприємства споживаються і витрачаються, на відміну від оборотного капіталу, що лише авансується. Але слід зазначити, що на капітал перетворюється не весь обсяг авансованих грошових коштів, а лише той, що забезпечує економічний, соціальний або екологічний ефект [2, с. 56; 3, с. 410]. У зв'язку з цим, задля забезпечення коректності та визначеності кримінологічного терміноапарату важливо, у нашій системі теоретизування прийmemo категорії «кримінальний актив» та «кримінальний капітал» за синонімічними, усвідомлюючи певні розбіжності в економічному їх значенні.

Злочинний обіг активів складає фундамент як загальнокримінальної організованої, так і економічної, політичної злочинності. Небезпека проникнення кримінального капіталу в легальні економічні структури має системно деструктивний ефект щодо всієї системи публічного адміністрування та господарювання [4, с. 214]. В умовах глобалізованого світу він неодмінно виявляє контури транснаціональної злочинної діяльності, ефективна протидія якій вимагає належної міжнародної кооперації правоохоронних органів.

Також зазначимо, що категорії «актив» та «актив, пов'язаний з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням» розуміються тут у значенні, закріпленому у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюджен-

ня зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX, а саме:

- активи – кошти, у тому числі електронні гроші, інше майно, майнові та немайнові права;

- активи, пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням, – всі активи, що прямо (а щодо права власності на корпоративні права – також опосередковано (через інших осіб) перебувають у власності, в тому числі у спільній власності, або передаються на користь осіб, включених до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (далі – перелік осіб), осіб, які здійснюють фінансові операції від імені або за дорученням осіб, включених до переліку осіб, та осіб, якими прямо або опосередковано (через інших осіб) володіють або кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, включені до переліку осіб, а також активи, отримані від таких активів [5].

Навіть поверхневий аналіз цих сегментів відтворення кримінальних практик виявляють додатковий вимір їх структурування, що дає можливість поглибити уявлення про соціально-деструктивні властивості феномену злочинного обігу активів. У цьому вимірі виявляються щонайменше три види злочинної діяльності в залежності від її спрямованості:

а) та, що посягає на фінансову систему держави, господарські та службові відносини;

б) та, що посягає на національну безпеку, громадську безпеку, а також мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок;

в) загальнокримінальні прояви обігу активів.

Сформована рамка структурування означеного феномену вже на цьому, попередньому етапі концептуалізації дає достатньо підстав для формулювання гіпотези й основного замислу наукового дослідження: механізми відтворення інституціоналізованих кримінальних практик, злочинних промислів як на рівні міжнародної злочинності, так і в межах України включають в себе обіг активів, злочинний за своєю природою. Знищення обсягів, ускладнення каналів руху

цих активів через виставлення відповідних ефективних функціональних бар'єрів гіпотетично матиме системний кримінально-превентивний ефект: ускладнить можливості провадження злочинності діяльності (в тому числі продовження злочину агресії проти України), створить передумови для зниження економічної привабливості кримінальних практик, підвищить ризики їх кримінальної репресії, становитиме додатковий фактор оздоровлення національної економіки, що є особливо актуальним у період війни та повоєнного переходу.

Додатково до описаних видів злочинної діяльності в межах досліджуваного феномену можливо виділити два виміри його відтворення традиційний та віртуальний. Останній репрезентований механізмами циркуляції криптовалюти, що посіла одну з визначних ролей у незаконному виведенні активів за межі держав їх генерації, корупційних схемах та схемах легалізації доходів отриманих злочинним шляхом.

Криптовалюта є фактором вчинення кримінальних правопорушень саме завдяки своїм особливостям та притаманним їй ознакам. До криміногенних властивостей криптовалют, що характеризують її як фактор вчинення кримінальних правопорушень можна віднести такі:

- анонімність, швидкість, дешеві та незворотні переклади;
- заплутані ланцюжки транзакцій;
- відсутність статусу криптовалюти, правил для бірж і пунктів обігу та ідентифікації власника криптовалютного гаманця;
- доступ з будь-якої точки світу через Інтернет;
- можливість для використання як «сховища» або здійснення міжнародних переказів грошових коштів;
- відносна безпека;
- можливість створення валют, повністю «заточених» під відмивання грошей;
- відсутність керівного органу [6, с. 151].

Сьогодні в Україні існує проблема відсутності законодавчого регулювання ринку обігу віртуальних активів та криптовалют. Незважаючи на те, що Закон України «Про віртуальні активи» [7], який регулює цю сферу, був прийнятий, але він ще не набрав чинності. Відсутність чіткого законодавства

у сфері використання віртуальних активів ускладнює створення прозорого та стабільного ринку, а також регулювання діяльності компаній, які працюють у цьому сегменті. Це може створювати невизначеність для інвесторів та користувачів, а також збільшувати ризики щодо фінансової безпеки. Ще одна важлива складова цього Закону стосується видів діяльності у сфері обігу віртуальних активів, що підлягають державному регулюванню та вимагають спеціальних дозволів. Ця діяльність включає зберігання чи адміністрування віртуальних активів та їх ключів, обмін віртуальними активами, переказ віртуальних активів і надання посередницьких послуг, пов'язаних з цими активами [8, с. 221].

Одним із перших прикладів використання віртуальної валюти в процесі відмивання злочинних доходів можна назвати компанію Liberty Reserve, засновану в Коста-Ріці А. Будовським, яка працювала «як банк чорного ринку – кримінальний бізнес, що допомагав злочинцям здійснювати незаконні угоди». За сім років Liberty Reserve проведено 55 млн незаконних угод та легалізовано 6 млрд. дол. США. Компанія свідомо приймала підозрілі депозити, конвертуючи їх у власну цифрову валюту (LR), після чого знову здійснювалася конвертація в чисту валюту після процедури позбавлення коштів будь-яких ознак місця їхнього походження [9, р. 79]. Пройшовши формальну реєстрацію, клієнт переводив справжні кошти у фірми-обмінники третіх країн, в подальшому валюта конвертувалася в LR, після чого надходила на рахунки Liberty Reserve. Звідти вже на віртуальну валюту можна було придбати наркотики, номери викрадених кредитних карток чи інші речі, перевівши потрібну суму LR на рахунок продавця, відкритий також у LR. Непотрібні LR конвертувалися в реальну валюту через ті самі обмінники. Діяльність із відмивання грошей проводилася цілком анонімно. Ця схема була виявлена Службою фінансових розслідувань США [10, с. 427].

Україна тільки-но розпочинає формувати нормативну основу для правового регулювання обігу віртуальних активів, трансформуючи своє законодавство до міжнародних стандартів, які рекомендує міжнародна спільнота. Однак, через швидкий темп розвитку цієї галузі та недосконалість чи

відсутність конкретних нормативних актів, правопорушники можуть використовувати це для власних корисливих цілей, зокрема, під час незаконної діяльності, включаючи легалізацію коштів, здобутих злочинним шляхом [8, с. 221].

Дійсно, відсутність належної нормативної бази є суттєвим фактором криміналізації сфери обігу активів. Діяльність криптобірж не врегульована і відповідні норми щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами не прийнято. Важливим є те, що операції з криптовалютою можуть використовуватися для виведення коштів за кордон, незаконного ігрового бізнесу та скоєння кримінальних правопорушень. За результатами аналізу діяльності криптобірж, на думку фахівців БЕБ, Державний бюджет за десять років втратив щонайменше 3 млрд грн податків [11].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із обігом віртуальних активів, важливо враховувати кілька ключових аспектів: специфіка віртуальних активів (мають високий рівень анонімності, забезпечують широкий спектр можливостей для анонімного проведення транзакцій та унікальні технічні особливості, які можуть використовуватися для приховування слідів); функціонування та обіг віртуальних активів (розуміння процесу обміну, трансферу та зберігання віртуальних активів, включаючи особливості криптовалютних гаманців, транзакцій та публічних адрес для відправки та отримання коштів); технічні та інформаційні характеристики кіберпростору, де здійснюється обмін віртуальними активами, у тому числі основні платформи обміну, популярні криптовалютні біржі, інформація про транзакції тощо [8, с. 222]. Водночас триваюча російсько-українська війна накладає специфічний контекст на кримінальний обіг активів, пред'являючи цілий сегмент неординарних, воєнно-контекстуальних практик фінансування злочину агресії, пособництва державі-агресору. Протидія цим злочинним практикам у ком-

плексі із ординарним напрямом забезпечити системний вплив на криміногенну обстановку, стан захищеності національної безпеки України та міжнародного правопорядку в цілому.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, зауважимо, що як кримінологічний феномен кримінальний обіг активів виявляє себе у єдності трьох груп злочинної діяльності: а) тієї, що посягає на фінансову систему держави, господарські та службові відносини; б) що посягає на національну безпеку, громадську безпеку, а також мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок; в) загальнокримінальних проявів обігу активів. Кожен з них розгортається у двох вимірах: традиційно-обіговому та віртуальному.

Перспективним напрямом подальших досліджень є формування доктринальної моделі стратегії і тактики протидії злочинному обігу активів на підставі дослідження стану можливостей та перспектив інтегративного кримінально-правового та кримінологічного її забезпечення. Розгортання пізнавальної діяльності за цим напрямом передбачає планомірне здійснення таких основних кроків: з'ясування ролі злочинного обігу активів в механізмі криміногенної детермінації; встановлення, опис та пояснення стану злочинного обігу активів у міжнародному вимірі та в Україні; дослідження осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері обігу активів в Україні; з'ясування особливостей механізму злочинного обігу активів; визначення політичних, соціально-економічних, правових та організаційних факторів злочинного обігу активів; розробка доктринальної моделі стратегії протидії злочинному обігу активів, на підставі якої – визначення пріоритетних заходів кримінально-правового та кримінологічного забезпечення протидії злочинному обігу активів у міжнародному вимірі; розробка інтегративної моделі механізму кримінально-правового та кримінологічного забезпечення протидії злочинному обігу активів в Україні.

Література:

1. Незаконні фінансові потоки та повернення активів в Україні. Дослідницька робота. 2021 / United Nation Interregional Crime and Justice Research Institute. URL: <https://unicri.org/sites/default/files/2021-09/UK%20Illicit%20Financial%20Flows%20and%20Asset%20Recovery%20in%20Ukraine.pdf> (дата звернення: 11.02.2025).

2. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз об'єктів господарювання : монографія. К. : КНЕУ, 2011. 387 с.
3. Хохлов М. П., Щербань О. Д., Крилова М. А. Поняття оборотних активів підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 31. С. 409-414.
4. Бех О. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 213-218.
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. База даних (БД) «Законодавство України». *Верховна Рада (ВР) України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 11.02.2025).
6. Казначеева Д. В., Дорош А. О. Кримінальні правопорушення у сфері обігу криптовалюти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2 (25). С. 149-157.
7. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX (не набрав чинності). База даних (БД) «Законодавство України». *Верховна Рада (ВР) України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 11.02.2025).
8. Яцик Т. П., Шкелебей В. А. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом віртуальних активів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2023. Вип. 80. Ч. 2 С. 219-223.
9. Dyntu V., Dykyi O. Crypto currency in the system of money laundering. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 5. P. 75-81.
10. Кузьменко О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом із використанням віртуальних валют (методичні рекомендації). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 426-429. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/105>.
11. Злочини в сфері віртуальних активів. БЕБ переймає досвід європейських правоохоронців. Бюро економічної безпеки України. Новини від 22.08.2023 р. Офіційний веб-сайт. URL: <https://esbu.gov.ua/news/zlochyny-v-sferi-virtualnykh-aktyviv-beb-pereimaie-dosvid-ievropeiskykh-pravookhorontsiv> (дата звернення: 11.02.2025).

References

1. United Nation Interregional Crime and Justice Research Institute. (2021). Illicit Financial Flows and Asset Recovery in Ukraine. Available at: <https://unicri.org/sites/default/files/2021-09/UK%20Illicit%20Financial%20Flows%20and%20Asset%20Recovery%20in%20Ukraine.pdf> [Accessed 11 Feb. 2025].
2. Lakhtionova, L. A. (2011). Financial Analysis of Business Entities: Monograph. Kyiv: KNEU.
3. Khokhlov, M. P., Shcherban, O. D., Krylova, M. A. (2019). The concept of current assets of an enterprise. *Market Infrastructure*, (31), pp. 409-414.
4. Bekh, O. (2021). Counteraction to the legalization of proceeds from crime. *Entrepreneurship, Economy and Law*, (2), pp. 213-218.
5. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism, and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine No. 361-IX of 06.12.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [Accessed 11 Feb. 2025].
6. Kaznacheieva, D. V., Dorosh, A. O. (2021). Criminal offenses in the field of cryptocurrency circulation. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(25), pp. 149-157.
7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). On Virtual Assets: Law of Ukraine No. 2074-IX of 17.02.2022 (not in force). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [Accessed 11 Feb. 2025].
8. Yatsyk, T. P., Shkelebei, V. A. (2023). Investigation of criminal offenses related to the circulation of virtual assets. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, (80, Part 2), pp. 219-223.
9. Dyntu, V., Dykyi, O. (2018). Crypto currency in the system of money laundering. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5, pp. 75-81.
10. Kuzmenko, O. V. (2020). Investigation of legalization (laundering) of proceeds from crime using virtual currencies (methodological recommendations). *Legal Scientific Electronic Journal*, (8), pp. 426-429. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/105>.
11. Bureau of Economic Security of Ukraine. (2023). Crimes in the field of virtual assets. BES adopts the experience of European law enforcement officers. Official Website of the Bureau of Economic Security of Ukraine, News of 22.08.2023. Available at: <https://esbu.gov.ua/news/zlochyny-v-sferi-virtualnykh-aktyviv-beb-pereimaie-dosvid-ievropeiskykh-pravookhorontsiv> [Accessed 11 Feb. 2025].

Стаття надійшла до друку 20 лютого 2025 року

УДК 343.9:343.431»364»(477)
DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B20

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ: КІЛЬКІСНІ ТА ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Дикий О.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, вул. Академічна, 2, Україна, 65009
e-mail: olegdykyj@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9659-9350>

Григорчак Д.В.,

аспірантка кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, вул. Академічна, 8, Україна, 65009
e-mail: dianagrigorchak21@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3385-6627>

CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF HUMAN TRAFFICKING IN UKRAINE: QUANTITATIVE AND QUALITATIVE INDICATORS IN THE CONTEXT OF WAR

Dykyi O.V.,

PhD in Law,
Associate Professor of the Department of Criminal Procedure
National University «Odesa Law Academy»
Odesa, Akademichna St., 2, Ukraine, 65009
e-mail: olegdykyj@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9659-9350>

Hryhorchak D.V.,

PhD Student at the Department of Criminal Procedure,
National University «Odesa Law Academy»
Odesa, Akademichna St., 8, Ukraine, 65009
e-mail: dianagrigorchak21@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3385-6627>

Анотація. У статті обґрунтовано, що швидкі трансформації суспільних відносин, початок гібридної війни та повномасштабна збройна агресія РФ проти України стали ключовими чинниками, що вплинули на динаміку злочинності загалом і, зокрема, на поширення злочинів у виді торгівлі людьми. Авторами було здійснено кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинів досліджуваного виду в умовах війни в Україні, до яких у кримінології належать рівень, динаміка, структура, географія, коефіцієнти злочинної інтенсивності і активності тощо.

Важливо зауважити, що офіційна статистична звітність щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень не здатна повністю відобразити реальну криміногенну ситуацію, проте вона слугує важливим індикатором змін та тенденцій у динаміці злочинності, зокрема й у сфері торгівлі людьми. На підставі проведеного аналізу емпіричних даних можна зробити висновок, що динаміка злочинів, передбачених статтею 149 КК України, в період 2014-2024 років характеризується значними коливаннями, але загалом проблема залишається на високому рівні. Однак варто наголосити, що статистичні дані не відображають латентну складову торгівлі людьми. Безперечно, рівень латентності цього явища є значним, адже торгівлі людьми загалом властива природна латентність, що ускладнює її виявлення та офіційну фіксацію правоохоронними органами.

Аналіз форм експлуатації торгівлі людьми свідчить про те, що сексуальна експлуатація залишається найпоширенішою метою торгівлі людьми в Україні (75% від загальної кількості зафіксованих випадків). Ця тен-

денція зберігається стабільною протягом усього аналізованого періоду 2014-2024 рр. Інші форми експлуатації, такі як примусова праця та втягнення у жебрацтво, зустрічаються значно рідше. Водночас встановлено, що торгівля людьми не завжди має експлуатаційний характер – 10% вироків стосувалися продажу дітей їхніми батьками без мети експлуатації, що вказує на існування інших мотивів вчинення цього злочину, зокрема незаконного усиновлення.

При аналізі географії можна дійти висновку, що найбільш криміналізованими є високоурбанізовані міста та регіони України, які територіально межують з іншими країнами, що зокрема сприяє транскордонному переміщенню жертв торгівлі людьми.

Результати дослідження підтверджують необхідність удосконалення державної політики у сфері запобігання та протидії торгівлі людьми, а отримані дані, у свою чергу, створюють фундамент для подальшого дослідження внутрішніх аспектів зазначених злочинів, зокрема аналізу осіб, які їх вчинили, а також їх мотивації та чинників, які спонукали до вчинення злочину.

Ключові слова: злочинність, кримінологія, торгівля людьми, злочини проти волі, честі та гідності особи, кількісні та якісні показники, показники злочинності, організована злочинність, воєнний стан.

Формул: 0, **рис.:** 5, **табл.:** 0, **бібл.:** 9.

Abstract. The article substantiates that rapid transformations in social relations, the onset of hybrid warfare, and the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine have been key factors influencing crime dynamics in general and, in particular, the spread of human trafficking crimes. The author has conducted a criminological analysis of the quantitative and qualitative indicators of such crimes in the context of the war in Ukraine, including crime levels, dynamics, structure, geography, crime intensity, and activity coefficients, among others.

It is important to note that official statistical reports on registered criminal offenses do not fully reflect the actual criminogenic situation. However, they serve as a crucial indicator of changes and trends in crime dynamics, particularly in the field of human trafficking. Based on the empirical data analysis, it can be concluded that the dynamics of crimes under Article 149 of the Criminal Code of Ukraine between 2014 and 2024 are characterized by significant fluctuations, yet the overall problem remains at a high level. However, it is essential to emphasize that statistical data do not reflect the latent component of human trafficking. Undoubtedly, the level of latency in this phenomenon is significant, as human trafficking is inherently latent, making its detection and official registration by law enforcement agencies challenging.

An analysis of the forms of human trafficking exploitation indicates that sexual exploitation remains the most common purpose of human trafficking in Ukraine (75% of all recorded cases). This trend has remained stable throughout the analyzed period from 2014 to 2024. Other forms of exploitation, such as forced labor and coerced begging, are significantly less frequent. Additionally, it has been established that human trafficking does not always involve exploitation—10% of verdicts were related to the sale of children by their parents without the intent of exploitation, indicating other motives behind this crime, particularly illegal adoption.

The geographical analysis leads to the conclusion that the most criminalized areas are highly urbanized cities and regions of Ukraine bordering other countries, which significantly contribute to the cross-border movement of human trafficking victims.

The research findings confirm the necessity of improving state policy in the field of preventing and combating human trafficking. Furthermore, the collected data provide a foundation for further research on the internal aspects of these crimes, particularly analyzing offenders, their motivations, and the factors that drive them to commit such offenses.

Keywords: crime, criminology, human trafficking, crimes against liberty, honor, and dignity of a person, quantitative and qualitative indicators, crime indicators, organized crime, martial law.

Formulas: 0, **fig.:** 5, **tabl.:** 0, **ref.:** 9.

Постановка проблеми. Торгівля людьми є однією з найбільш небезпечних форм злочинності, що порушує фундаментальні права та свободи людини, та підриває основи безпеки суспільства. Швидкі трансформації суспільних відносин, початок гібридної війни та повномасштабна збройна агресія РФ проти України стали ключовими чинниками, що вплинули на динаміку злочинності загалом і, зокрема, на поширення злочинів у вигляді торгівлі людьми. З огляду на вказане, здійснення кримінологічного аналізу кількісних та якісних показників злочинів досліджуваного виду є важливим та необхідним для комплексного розуміння масштабів торгівлі людьми, визначення її

рівня, динаміки, основних тенденцій та розробки ефективних механізмів боротьби з торгівлею людьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню кримінологічних та кримінально-правових аспектів торгівлі людьми у своїх наукових публікаціях приділили увагу А. В. Андрушко, В. О. Іващенко, О. В. Козаченко, Я. Г. Лизогуб, А. А. Небитов, А. М. Орлеан, А. С. Політова, Ю. В. Раковська, О. П. Свінцицька та інші. Дослідження науковців є важливим внеском у розвиток теоретичних і практичних підходів до запобігання цьому явищу. Однак, попри значну кількість наукових праць, присвячених проблемі торгівлі людьми, залишається недостатньо до-

слідженими кримінологічна характеристика її кількісних та якісних показників в умовах гібридної війни та повномасштабного вторгнення РФ на територію України, а також недостатня увага до цього аспекту ускладнює оцінку реального масштабу проблеми, що, у свою чергу, впливає на ефективність заходів запобігання та боротьби з торгівлею людьми.

Не вирішені проблеми. Дослідження злочинів у вигляді торгівлі людьми здебільшого здійснювалося в межах кримінального права та криміналістики, в той же час наразі відсутнє комплексне кримінологічне дослідження кількісних та якісних показників цих злочинів.

Метою статті є дослідження кількісних та якісних показників злочинів у виді торгівлі людьми в умовах війни в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімкі зміни в суспільних відносинах, початок гібридної війни та повномасштабне вторгнення РФ на територію України стали визначальними факторами, що вплинули на загальну динаміку злочинності та зумовили зростання випадків торгівлі людьми. Останніми роками спостерігається тенденція до збільшення кількості зареєстрованих повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, що значною мірою зумовлено процесами індивідуалізації суспільства, соціально-економічними та політичними змінами та нестабільністю. Враховуючи ці обставини, досить важливим та актуальним в сучасних умовах є дослідження стану злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми, зокрема таких показників, як рівень, динаміка, структура, географія, адже це дозволить відстежити сучасні тенденції, виявити закономірності та розробити ефективні стратегії запобігання та протидії цьому явищу в умовах війни.

У кримінології стан злочинності зазвичай визначається як абсолютне число злочинів або осіб, які їх вчинили, за певний проміжок часу та в межах конкретної території. Зокрема, на думку Н. В. Сметаніної, «стан злочинності у звичному і спрощеному розумінні є загальною врахованою кількістю злочинів і осіб, які їх вчинили, за певний період часу і на певній території» [1, с. 106]. В той же час, науковці

Л. С. Сміяна та Ю. В. Нікітіна зазначають, що «це поняття характеризує злочинність з кількісної сторони й означає абсолютні числа вчинених злочинів і осіб, які їх вчинили. Таке визначення стану злочинності міцно увійшло в практику роботи правоохоронних органів на всіх рівнях» [2]. На думку Ю. Ф. Іванова та О. М. Джужі, стан злочинності можна визначити «як сукупність усіх показників, які характеризують рівень, структуру, динаміку злочинності» [3, с. 60].

Варто зазначити, що єдності щодо визначення цієї категорії серед науковців не існує. Деякі дослідники, зокрема О. В. Ільїна, В. В. Голіна, Б. М. Головін, М. Ю. Валуйська, ототожнюють поняття стану злочинності з рівнем злочинності. Проте слід погодитися з позицією А. П. Закалюка, який зазначає, що поняття «стан» охоплює не лише кількісні показники, а й характеризується якісними параметрами [4]. Таким чином, стан злочинності є ширшою категорією, що включає різні показники злочинності, тоді як рівень злочинності відображає лише її кількісні характеристики.

Перейдемо безпосередньо до кримінологічного аналізу кількісних та якісних показників злочинів у вигляді торгівлі людьми. При дослідженні стану вказаного виду злочинів використовувалася офіційна статистична звітність Офісу Генерального прокурора, а саме відомості «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» в період з 2014 по 2024 роки, а також відомості «Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» за аналогічний період. Окрім того, для характеристики кількісно-якісних показників злочинів цього виду проаналізовано 102 вироки у кримінальних справах, які було ухвалено у період з 2014 року по 2024 рік за статтею 149 КК України. Вказані процесуальні рішення містяться у відкритому доступі на офіційному сайті «Єдиного державного реєстру судових рішень». Слід зазначити, що кримінологічний аналіз цих злочинів здійснюється шляхом суцільного аналізу емпіричних даних, при цьому обсяг опрацьованого матеріалу підтверджує репрезентативність і валідність проведеного дослідження.

Кримінологічний аналіз злочинів у вигляді торгівлі людьми буде базуватись на дослідженні кількісних і якісних показників, до яких у кримінології належать рівень, динаміка, структура, географія, коефіцієнти злочинної інтенсивності і активності тощо. Вказаний підхід дозволяє відстежити масштаби поширення цього виду злочинів в Україні та визначити його місце в загальній структурі злочинності. Саме детальне вивчення зазначених показників дає змогу оцінити реальний стан злочинності, виявити характерні закономірності та чинники, що її обумовлюють, а також розробити ефективні заходи для її попередження та протидії.

В цілому, у період з 2014 по 2024 роки рівень злочинності не залишався стабіль-

ним, а демонстрував хвилеподібну динаміку (Діаграма 1). Зокрема, у період з 2014 по 2016 роки загальна кількість облікованих правопорушень в Україні має динаміку приросту (+11%). В той же час, починаючи з 2017 по 2021 роки відбувається зниження зареєстрованої кількості правопорушень на 49%. Зараз ми проведемо порівняння 2021 року відносно інших років, враховуючи повномасштабне вторгнення рф на територію України. Вже в 2022 році відбувся приріст, при цьому кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень складала 362636, це на 12% більше, ніж у 2021 році. Так само спостерігається приріст відносно 2021 року у 2023 році – на 154152 кримінальних правопорушення, та у 2024 році – на 171036.

Діаграма 1. Загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень в Україні в період 2014–2024 рр.

Слід зауважити, що фактично такий приріст є значно більшим, оскільки після початку повномасштабного вторгнення рф на територію України низка регіонів опинилася під тимчасовою окупацією, що унеможливило належний облік та відображення статистичних даних у цих територіях. Крім того, у 2022 році значна кількість громадян була змушена залишити Україну, що також вплинуло на офіційні статистичні показники. Кількість біженців з України, зареєстрованих для тимчасового захисту або в аналогічних національних схемах захисту в Європі, станом на 19 лютого 2025 року становить 6346300 осіб, а за межами Європи – 560200 осіб, загальна кількість біженців складає 6906500 осіб [5]. Аналізуючи індекс злочинної інтенсивності, можна зазначити, що до повномасштабного втор-

гнення рф на територію України, у 2021 році цей показник становив 734 злочини на 100 тис. населення, тоді як у 2022 році він зріс до 955 злочинів на 100 тис. населення. Таку тенденцію частково підтверджують дані щорічного «Глобального індексу миролюбності» (Global Peace Index), оприлюдненого Лондонським інститутом економіки та миру. Вказаний індекс формується на основі 23 кількісних і якісних показників, кожен із яких оцінюється за шкалою від 1 до 5 (де нижчий бал свідчить про більш сприятливу криміногенну ситуацію). Відповідно, у 2024 році Україна отримала 3,28 бали, що вказує на ускладнення криміногенної обстановки в країні [6].

А. В. Андрушко звертає увагу на те, що «оцінити реальні масштаби торгівлі людьми на сході України нині навряд чи можливо,

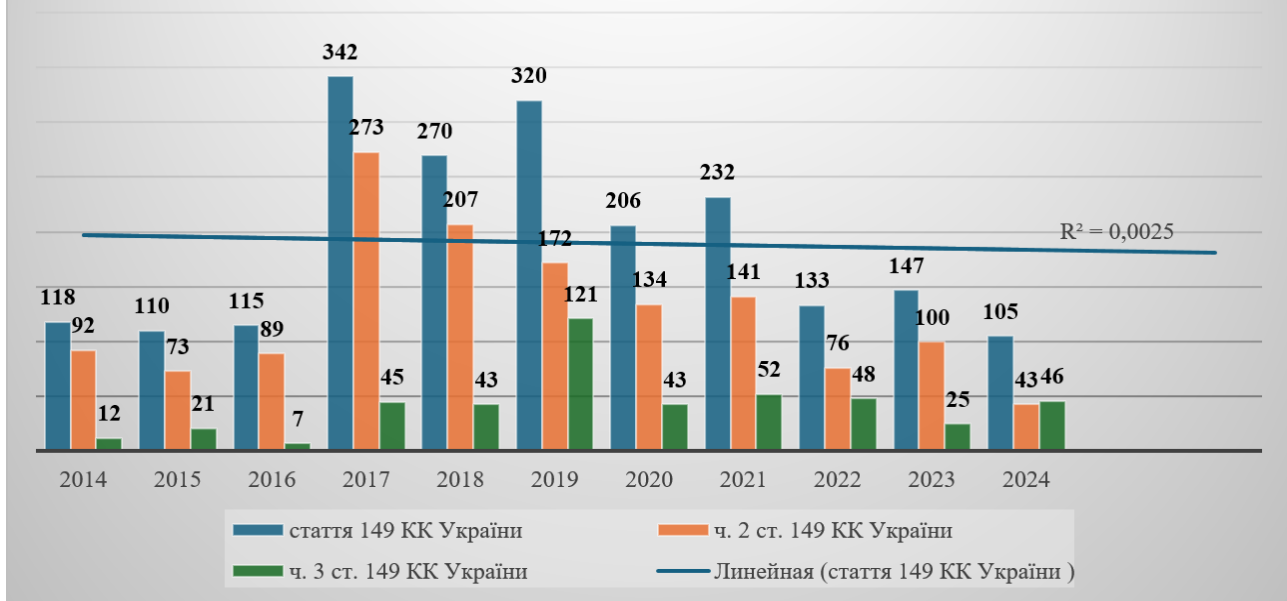
оскільки на невідконтрольних територіях не здійснюється жодного системного моніторингу, належним чином не працюють правоохоронні органи та правозахисні організації» [7, с. 8].

Рівень злочинності виступає одним із основних кількісних показників, що дозволяє оцінити статичний стан злочинів та осіб, які їх вчинили у певний період. Зокрема, у 2024 році було зареєстровано 105 злочинів, передбачених статтею 149 КК України, тоді як кількість осіб, які вчинили ці злочини, склала 62. Це свідчить про те, що значна частина злочинців здійснює кілька правопорушень, що буде підтверджено подальшим аналізом. Більш показовим є дослідження

динаміки та структури злочинів у вигляді торгівлі людьми.

Динаміка вказаного виду злочинності постійно змінюється. Для порівняння динамічних рядів буде використовуватися ланцюговий метод порівняння, тобто кожен досліджуваний рік буде порівнюватися з попереднім. При цьому для методологічної точності використовувалася лише офіційна статистична звітність Офісу Генерального прокурора, так як починаючи з 20.11.2012 року були концептуально змінені підходи до обліку кримінальних правопорушень та початку досудового розслідування у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України.

Діаграма 2. Загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень за статтею 149 КК України у період 2014-2024 рр.

Як прослідковується із Діаграми 2, для динаміки злочинів у вигляді торгівлі людьми характерні незначні коливання. У період часу з 2014 року по 2022 рік загальна кількість злочинів у виді торгівлі людьми залежно від року становила від 110 злочинів до 342, при цьому до 2017 року спостерігалось зменшення рівня злочинності, а після – значний рух вгору. Однак починаючи з 2022 року загальна кількість злочинів досліджуваного виду значно зменшилась.

На Діаграмі 2 представлено перспективну екстраполяцію, здійснену за допомогою лінійної апроксимації, що передбачає

перенесення динамічних рядів за період 2014–2024 років на 2025 рік. Як свідчать отримані дані, у 2025 році спостерігається тенденція до спадання кількості злочинів досліджуваного виду. Водночас, зменшення офіційно зареєстрованих випадків торгівлі людьми в Україні після 2022 року не означає реального зниження випадків вчинення цього злочину. Навпаки, сукупність факторів, таких як окупація частини території України (станом на 2022-2023 роки значна частина Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей перебувала під контролем окупаційної влади, що унемож-

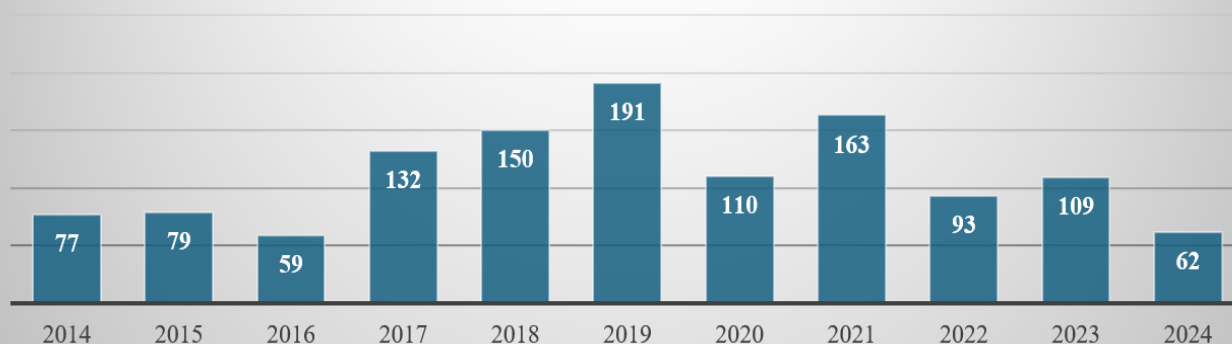
ливлює здійснення ефективного моніторингу криміногенної ситуації та реєстрацію випадків торгівлі людьми), масова еміграція громадян за кордон, зростання латентності злочину та зміни в механізмах його вчинення, спричинили значне ускладнення його обліку. Це вказує на необхідність удосконалення методів моніторингу та обліку таких злочинів, посилення міжнародної співпраці, а також розширення інформаційної підтримки для потенційних жертв торгівлі людьми, зокрема серед біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Що стосується прогнозування, то при здійсненні апроксимації даних за допомогою лінії тренду значення R^2 було автоматично розраховане у MS Word. Отримане значення $R^2 = 0,0025$ свідчить про непряму кореляційну залежність, що пояснюється значною кількістю факторів, які можуть впливати на рівень злочинності у 2025 році. Так, здійснити прогнозування росту злочинів досліджуваного виду видається складним у зв'язку, зменшенням територій та кількості осіб (тож прогноз є досить

орієнтовним). У зв'язку з цим доцільним є подальше дослідження саме детермінаційних чинників. Щодо цього В. В. Василевич слушно зауважує, що методи екстраполяції можна вважати ефективним інструментом для розробки короткострокових кримінологічних прогнозів, проте їх застосування у довгострокових перспективах є обмеженим. Практика кримінологічного прогнозування підтверджує переваги цього підходу, серед яких простота, доступність, економічність і прагматичність, що зумовлює широку розширення. Водночас головним недоліком є залежність точності прогнозів від стабільності суспільних відносин, що ускладнює його використання в умовах динамічних змін. Тому для підвищення ефективності прогнозування доцільно поєднувати методи екстраполяції з іншими підходами, зокрема якісним аналізом детермінаційних факторів злочинності та врахуванням соціально-економічних тенденцій [8, с. 61].

Тенденція до зменшення кількості облікованих правопорушень прослідковується також у Діаграмі 3.

Діаграма 3. Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру за статтю 149 КК України у період 2014-2024 рр.

Так, у порівнянні із 2021 роком кількість правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру за статтю 149 КК України, значно зменшилася та у 2022 році становила 93. У зв'язку із цим та з урахуванням тенденцій збільшення загальної кількості облікованих правопорушень висувається гіпотеза про збільшення кількості саме латентних злочинів досліджуваного виду.

Варто наголосити, що наведені статисти-

стичні дані не відображають латентну складову торгівлі людьми. Безперечно, рівень латентності цього явища є значним. Крім того, торгівлі людьми загалом властива природна латентність, що ускладнює її виявлення та офіційну фіксацію правоохоронними органами.

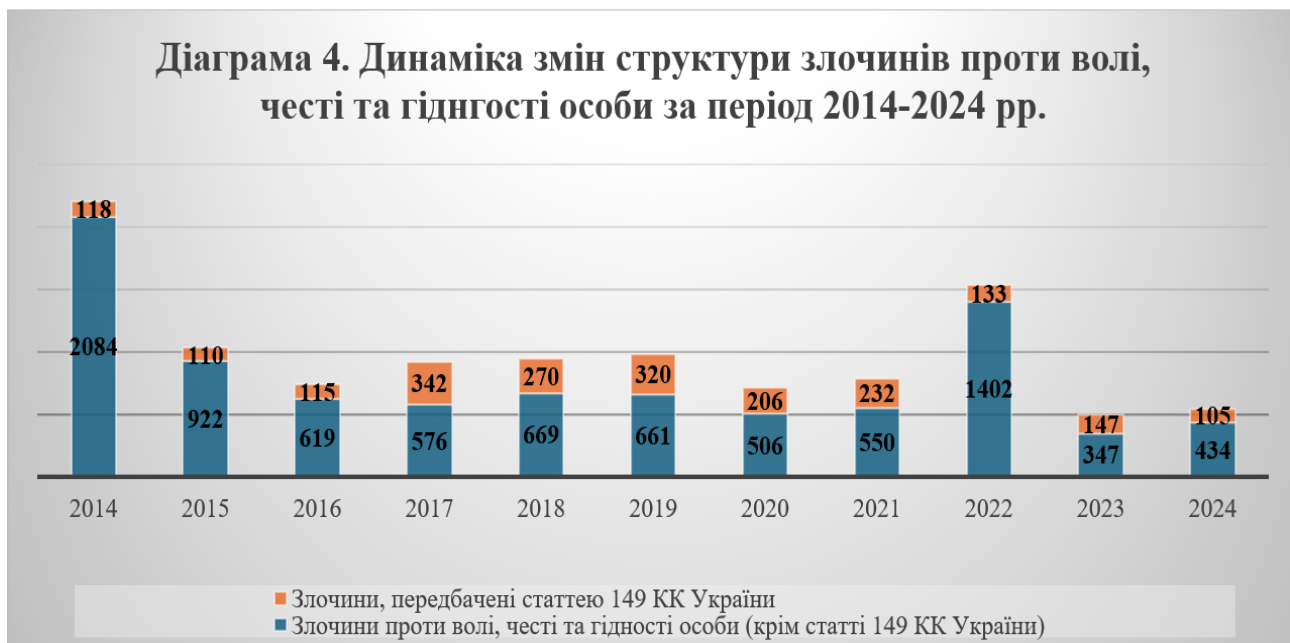
Щодо цього В. С. Батиргарєєва слушно зазначає, що «згідно з механізмом утворення прихованої злочинності виокремлюють такі частини: 1) незаявлені злочини, коли

потерпілі, свідки, посадові особи та інші громадяни, які поінформовані про вчинений злочин, не повідомляють про це до правоохоронних органів; 2) невраховані злочини, коли правоохоронні органи, що отримали заяву (повідомлення) про вчинений злочин, не реєструють і не розслідують його; 3) не встановлені злочини, коли правоохоронні органи були повідомлені про реально вчинений злочин, здійснили його первинну реєстрацію, формально прийняли певні заходи щодо його розслідування, але внаслідок недостат-

нього бажання, слабкої професійної підготовки, помилкової кримінально-правової кваліфікації або зловживань не встановили у події складу злочину та перереєстрували його» [9, с. 110].

Далі проведемо аналіз місця злочину у вигляді торгівлі людьми у структурі злочинів проти волі, честі та гідності особи, однак не в статичному вигляді, а саме в динаміці, адже це зі свого боку допоможе зрозуміти, зокрема, тенденцію латентизації злочинів досліджуваного виду (Діаграма 4).

Діаграма 4. Динаміка змін структури злочинів проти волі, честі та гідності особи за період 2014-2024 рр.

Як видно із Діаграми 4, на відміну від злочинності загалом, динаміка злочинів проти волі, честі та гідності має хвилеподібний характер із різкими піками (2014, 2022 рр.) та подальшим спадом. Так, якщо взяти за основу 2014 рік, на який припадав пік зареєстрованих кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи – 2202, то до 2021 року спостерігається спад і у 2021 році їх кількість зменшилася на 64% та становила 782. Уже в 2022 році спостерігається значне збільшення – 1535 кримінальних правопорушень, але у 2024 році їх кількість значно зменшилася на 65% та становила 539. Однак при цьому варто враховувати описані вище фактори, що могли вплинути на динаміку зниження кількості злочинів. Також варто зазначити, що така тенденція прослідковувалася протягом всього вимірюваного періоду.

Далі розглянемо динаміку змін струк-

тури злочинів проти волі, честі та гідності особи та відсоткову частку злочинів у вигляді торгівлі людьми. Аналізуючи показники, слід зазначити, що динаміка змін структури злочинів проти волі, честі та гідності особи у 2021–2024 роках свідчить про суттєві коливання частки злочинів, передбачених статтею 149 КК України. У 2021 році злочини, передбачені статтею 149 КК України, склали 30% у загальній структурі злочинів проти волі, честі та гідності особи, тоді як інші правопорушення цієї категорії становили 70%. Проте вже у 2022 році спостерігалось різке зниження частки злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, до 9%, тоді як інші правопорушення становили 91%. Такий спад, ймовірно, був спричинений повномасштабним вторгненням РФ на територію України, що призвело до зміни пріоритетів правоохоронних органів, послаблення контролю над цими злочинами, а також зро-

стання їх латентності. Проте вже у 2023 році частина злочинів за статтею 149 КК України повернулася на 30% , що можна віднести до посилення уваги правоохоронних органів до цього питання, вдосконалення механізмів виявлення таких злочинів та активізації міжнародної співпраці у сфері протидії торгівлі людьми. У 2024 році частка таких злочинів упала до 19%, що може бути наслідком як ефективної профілактики та зменшення контингенту торгівлі людьми, так і підвищення латентності цього явища.

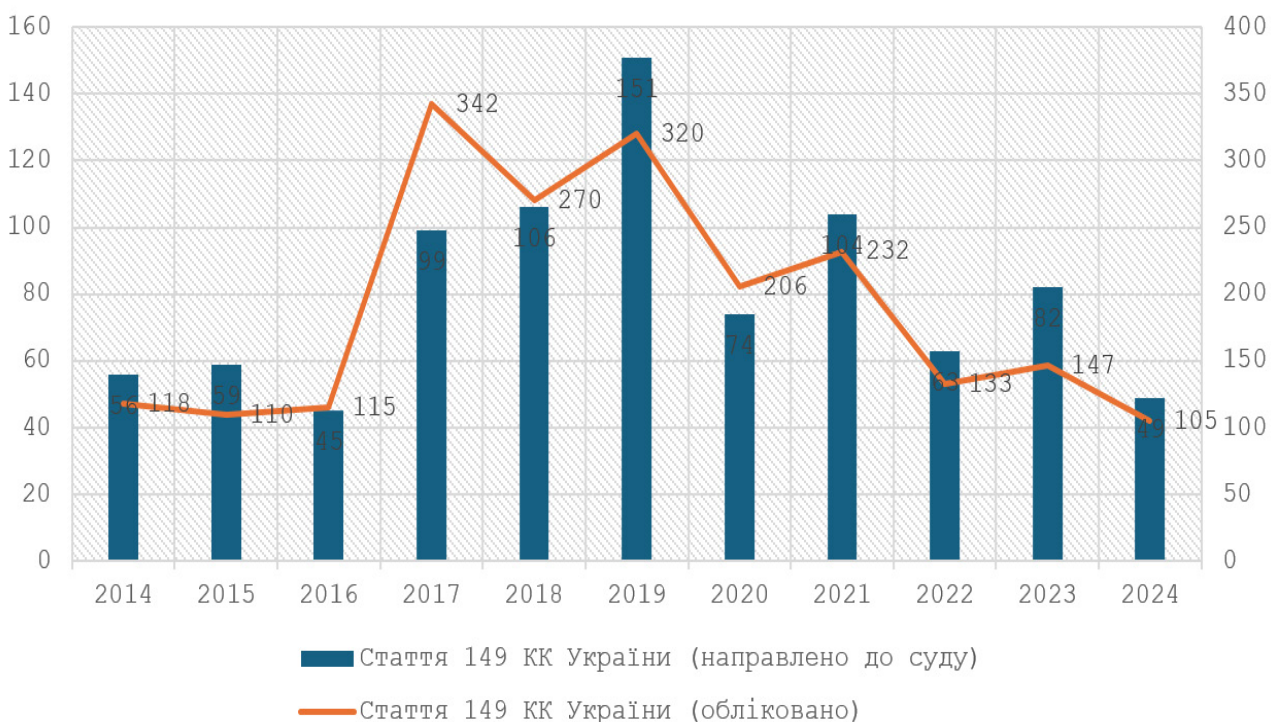
Статистичні дані Генеральної прокуратури України не містять інформації про кількісні показники торгівлі людьми залежно від форми експлуатації людини. Однак шляхом аналізу доступної емпіричної бази (102 вироків в кримінальних справах) вдалось виокремити найбільш поширені форми експлуатації. Так, сексуальна експлуатація залишається найпоширенішою метою торгівлі людьми в Україні. При цьому важливо підкреслити, що ця тенденція зберігається стабільною протягом усього аналізованого періоду 2014-2024 рр. Також варто звернути увагу на суттєву кількісну перевагу цієї форми експлуатації над іншими. Так, випадки сексуальної експлуатації становлять 75% від загальної кіль-

кості, тоді як примусова праця зустрічається значно рідше і не перевищує 5 %. Водночас різниця між кількістю зареєстрованих випадків примусової праці та примусового втягнення у жебрацтво є незначною: відповідно 4 та 7 кримінальних проваджень.

Варто зауважити, що торгівля людьми вчиняється не лише з метою експлуатації людини. Так, наприклад, серед проаналізованих вироків за статтею 149 КК України 11 (що складає 10% від загальної кількості вироків) стосувалися торгівлі дітьми, вчиненої їхніми батьками, при цьому всі 11 не були пов'язані з метою їх експлуатації (в таких випадках дітей купували задля подальшого їх усиновлення або удочеріння).

Далі проаналізуємо звітність щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтею 149 КК України, за якими провадження були направлені до суду (Діаграма 5). Підбір саме таких даних не є випадковим, та, зокрема, характеризує ефективність діяльності правоохоронних органів на стадії досудового розслідування. Для наочності на Діаграмі 5 містяться дані про обліковані кримінальні правопорушення та про ті, які були направлені до суду з обвинувальним актом.

Діаграма 5. Динаміка злочинів за статтею 149 КК України за 2014-2024 рр.

Варто звернути увагу на те, що протягом аналізованого періоду кількість облікованих кримінальних правопорушень значно перевищує відповідну кількість направлених до суду. Окрім того, у 2019 році значення направлених до суду кримінальних справ є найбільшим за досліджуваний період, що може пояснюватися досить значним часом на досудове розслідування.

На підставі аналізу вказаних даних можна прослідкувати певну хвилеподібність ефективності щодо минулих років. Наприклад, у 2017 році в порівнянні із 2015 та 2016 рр., також 2019 рік у порівнянні із 2017 та 2018 рр., 2021 рік порівняно з 2020 роком. Слід зазначити, що вказана закономірність може свідчити про середню тривалість розслідування злочинів у вигляді торгівлі людьми, а саме від 1 до 2 років.

Наступним показником, який потрібно проаналізувати, є географія злочинності, що дозволить встановити певні взаємозалежності між кількістю вчинених злочинів та адміністративно-територіальною одиницею нашої держави. Варто зазначити, що задля того, аби відслідкувати територіальну поширеність злочинів у вигляді торгівлі людьми, а також ефективність діяльності органів кримінальної юстиції, ми будемо використовувати за основу саме інформацію з дослідження вироків у справах, ухвалених за статтею 149 КК України, у період з 2014 по 2024 роки.

Найбільш криміналізованою виявилась Одеська область (22 вирокі). Далі за нею слідує Львівська область (15 вироків), Харківська область (14 вироків), Київська область (11 вироків) та місто Київ (10 вироків), Дніпропетровська область (7 вироків) та Тернопільська область (7 вироків). Так, географія злочинів у виді торгівлі людьми має відмінні тенденції поширеності. Загалом, злочини досліджуваного виду географічно поширені у великих містах і регіонах з високою міграційною активністю, таких як Одеська, Львівська, Харківська, Київська області та місто Київ, і це, зокрема, пояснюється розвиненою транспортною інфраструктурою, значним потоком трудових мігрантів і, до того ж, Одеська, Львівська та Харківська області межують з іншими країнами, що сприяє транскордонному переміщенню жертв торгівлі людьми. Також слід врахувати, що не весь регіон є од-

норідно криміналізованим. Так, за результатами наших досліджень абсолютна більшість кримінальних правопорушень вчиняється у містах – 72,7%, у селищах міського типу – 1%, а у селах – 8,3%. Враховуючи вказану інформацію, можна зробити висновок, що злочини, передбачені статтею 149 КК України, у абсолютній більшості випадків вчиняються у високоурбанізованих містах, серед яких є і міста-мільйонники.

Також варто зазначити, що не можна прослідкувати та об'єктивно оцінити стан злочинності в АР Крим і м. Севастополь, в Луганській та Донецькій областях та інших тимчасово окупованих територіях у зв'язку з вкрай напруженою ситуацією, що склалася на цих територіях починаючи з 2014 року та у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України.

Висновки. На підставі проведеного аналізу емпіричних даних можна зробити висновок, що динаміка злочинів, передбачених статтею 149 КК України, в період 2014-2024 років характеризується значними коливаннями, але загалом проблема залишається на високому рівні. Так, у період часу з 2014 року по 2022 рік загальна кількість злочинів у виді торгівлі людьми залежно від року становила від 110 злочинів до 342, при цьому до 2017 року спостерігалось зменшення рівня злочинності, а після – значний рух вгору. Однак починаючи з 2022 року загальна кількість злочинів досліджуваного виду значно зменшилась. Вважаємо, що таке зменшення офіційно зареєстрованих випадків торгівлі людьми в Україні після 2022 року не означає реального зниження випадків вчинення цього злочину. Навпаки, сукупність факторів, таких як окупація частини території України (станом на 2022-2023 роки значна частина Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей перебувала під контролем окупаційної влади, що унеможливило здійснення ефективного моніторингу криміногенної ситуації та реєстрацію випадків торгівлі людьми), масова еміграція громадян за кордон, зростання латентності злочину та зміни в механізмах його вчинення, спричинили значне ускладнення його обліку.

Аналіз форм експлуатації торгівлі людьми свідчить про те, що сексуальна експлуатація залишається найпоширенішою метою торгівлі людьми в Україні. При цьому важли-

во підкреслити, що ця тенденція зберігається стабільною протягом усього аналізованого періоду 2014-2024 рр. Варто зауважити, що торгівля людьми вчиняється не лише з метою експлуатації людини, адже серед проаналізованих вироків за статтею 149 КК України 11 (що складає 10% від загальної кількості вироків) стосувалися торгівлі дітьми, вчиненої їхніми батьками, при цьому всі 11 не були пов'язані з метою їх експлуатації (в таких випадках дітей купували задля подальшого їх усиновлення або удочеріння).

Література:

1. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2016. 192 с.
2. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.
3. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
5. Ukraine Refugee Situation. Operation Data Portal: website. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.164698%209952-176134281.1646551413
6. Global Peace Index 2023 report. Vision of Humanity: website. URL: <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>
7. Андрушко А.В. Сучасний стан і ключові тенденції торгівлі людьми в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. Том 31 (70). № 2. Частина 3. С. 7-15.
8. Василевич В. В. Методи прогнозування злочинності в установах виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр.* 2013. Вип. 25. С. 57-66.
9. Батиргарєєва В. С. Кримінологічний аналіз латентної рецидивної злочинності. Актуальні проблеми кримінології і кримінальної психології: зб. науч. ст. / ОНЮА; під ред.: М. Ф. Орзиха, В. Н. Дрьоміна. Одеса, 2007. С. 106-113.

References:

1. Smetanina, N. V. (2016). *Naukovi pidkhody do teorii zlochynnosti u suchasni ukrainskii kryminolohii: monohrafiia* [Scientific approaches to the theory of crime in modern Ukrainian criminology: monograph] / ed. by V. V. Holina. Kharkiv: Pravo. 192 p.
2. *Kryminolohiia: pidruchnyk* [Criminology: textbook] / ed. by L. S. Smiian, Yu. V. Nikitin. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2010. 496 p.
3. Ivanov, Yu. F., Dzhuha, O. M. (2006). *Kryminolohiia: navch. posib.* [Criminology: study guide]. Kyiv: Palivoda A. V. Publishing. 264 p.
4. Zakaliuk, A. P. (2007). *Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka: u 3 kn.* Kn. 1: *Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky* [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice: in 3 books. Book 1: Theoretical foundations and history of Ukrainian criminological science]. Kyiv: In Yure Publishing House. 424 p.
5. Ukraine Refugee Situation. Operation Data Portal: website. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.164698%209952-176134281.1646551413
6. Global Peace Index 2023 report. Vision of Humanity: website. URL: <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>
7. Andrushko, A. V. (2020). *Suchasnyi stan i kliuchovi tendentsii torhivli liudmy v Ukraini* [Current state and key trends of human trafficking in Ukraine]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho*. Serii: Yurydychni nauky, Vol. 31 (70), No. 2, Part 3, pp. 7-15.
8. Vasylevych, V. V. (2013). *Metody prohnovuvannia zlochynnosti v ustanovakh vykonannia pokaran* [Methods of crime forecasting in correctional institutions]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu: zb. nauk. pr.* Issue 25, pp. 57-66.
9. Batoryhareieva, V. S. (2007). *Kryminolohichni analiz latentnoi retsydyvnoi zlochynnosti* [Criminological analysis of latent recidivist crime]. *Aktualnye problemy kryminolohii i kryminalnoi psykholohii: sb. nauch. st.* / Odesa National Law Academy; ed. by M. F. Orzykha, V. N. Dremina. Odesa, pp. 106-113.

Стаття надійшла до друку 23 лютого 2025 року

УДК 343.1

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B21

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА МЕДІАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Долянська І.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

POSSIBILITIES OF USING RESTORATIVE JUSTICE AND MEDIATION TOOLS IN THE PROCESS OF SENTENCING AND PREVENTING CRIMINAL OFFENSES.

Dolianovska I.M.,

Ph.D. in Law,
associate Professor of Department of the State Legal Disciplines
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

Анотація. Дана стаття присвячена актуальним питанням застосування інструментарію відновного правосуддя та медіації в рамках кримінального судочинства, а саме призначення покарання, і наслідків його відбування – вчинення або утримання від вчинення нових кримінальних правопорушень у майбутньому. Автор аналізує стан реалізації цих альтернативних інститутів в нашій країні, виділяючи виклики, які перешкоджають більш широкому їх поширенню. Останніми роками необхідність зміни парадигми в роботі правоохоронних органів з каральної та відновну стає все більш очевидною. Застосування принципу невідворотності покарання не є достатнім, причому не завжди вдається даний принцип реалізувати на практиці. Це особливо очевидно у разі вчинення кримінальних правопорушень вперше, проступків або злочинів невеликої тяжкості, вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми особами. Нерідко після відбування покарання, особливо у виді позбавлення волі, обвинувачений рахує себе не таким, який справедливо покараний, а навпаки – жертвою обставин та кримінального судочинства, не осмислюючи ступінь шкоди, яку спричинив потерпілому, що сприяє повторному вчиненню кримінальних правопорушень, а отже і рецидивній злочинності. Відновне правосуддя дозволяє подолати безособовість пенітенціарної системи по відношенню як до жертви кримінального правопорушення, так і до індивідуальності обвинуваченого, трансформації його особистості після покарання. В основі відновного правосуддя закладені можливості не тільки здійснити дії по відшкодуванню збитків, але й розуміння та визнання спричиненої шкоди. Потужним інструментом у відновному правосудді виступає медіація між жертвою та порушником, яка проводиться, як правило, у формі діалогу між ними, за участю нейтрального посередника-медіатора. Незважаючи на успішний досвід застосування відновного правосуддя в багатьох країнах світу, в нашій країні дана практика і досі не набула значного поширення. Саме дана обставина викликає науковий інтерес автора у дослідженні сучасних тенденцій розвитку відновного правосуддя із застосування інструментів медіації, з'ясування подальших шляхів популяризації і розвитку даних суспільно-правових інститутів.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація, призначення покарання, попередження злочинності.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 19.

Abstract. This article is devoted to the topical issues of the application of restorative justice and mediation tools within the framework of criminal justice, namely the imposition of a sentence and the consequences of serving it – the commission or abstention from committing new criminal offenses in the future. The author analyzes the state of implementation of these alternative institutions in our country, highlighting the challenges that prevent their wider spread. In recent years, the need to change the paradigm in the work of law enforcement agencies from punitive to restorative has become increasingly obvious. The application of the principle of the inevitability of punishment is not sufficient, and it is not always possible to implement this principle in practice. This is especially evident in the case of first-time criminal

offenses, misdemeanors or crimes of minor gravity, and criminal offenses committed by minors. Often, after serving a sentence, especially in the form of imprisonment, the accused considers himself not as one who has been justly punished, but on the contrary - a victim of circumstances and criminal proceedings, without understanding the extent of the harm he has caused to the victim, which contributes to the repeated commission of criminal offenses, and therefore to recidivism. Restorative justice allows you to overcome the impersonality of the penitentiary system with both the victim of a criminal offense and the individuality of the accused, the transformation of his personality after punishment. Restorative justice is based on the ability not only to carry out actions to compensate for the damage, but also to understand and acknowledge the harm caused. A powerful tool in restorative justice is mediation between the victim and the offender, which is usually carried out in the form of a dialogue between them, with the participation of a neutral mediator. Despite the successful experience of applying restorative justice in many countries of the world, this practice has not yet gained significant distribution in our country. It is this circumstance that arouses the author's scientific interest in studying modern trends in the development of restorative justice using mediation tools and in identifying further ways to popularize and develop these socio-legal institutions.

Keywords: restorative justice, mediation, sentencing, crime prevention.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 19.

Постановка проблеми. На даний час, за прикладом багатьох зарубіжних країн та в силу зобов'язань, пов'язаних із намірами вступу України до Європейського Союзу, в наукових вітчизняних колах не вщухає інтерес до інституту відновного правосуддя, сутність якого в загальних рисах полягає у вирішенні конфлікту між жертвою злочину і злочинцем з метою відновлення порушених соціальних відносин у суспільстві. На відміну від діючої моделі кримінального судочинства, інститут відновного правосуддя будується на принципі самовизначення сторін, тобто їм надається можливість на добровільній основі прийняти взаємно вигідне рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до питань, які виникають у зв'язку із розвитком та імплементацією даного інституту у вітчизняне правове поле, доволі різноманітний. Такі науковці, як Маляренко В.Т., Войтюк І.А. [1], Семчишин О.Р. [2], Неледва Н.В.[3], Коваль О.М. [4], Хмелевська Н.В. [5], Дубовик О.І. [6] вивчали історію відновного правосуддя, розглядаючи даний інститут як альтернативу усталеній судовій системі у сфері кримінального судочинства через нові можливості для відновлення правового та соціального статусу як жертви злочину, так і виправленню та соціалізації правопорушника. Автори Лемеха Р.І., Коверко Ю.А., Брездень В.І. [7] виявляли науковий інтерес до можливостей використання медіації у кримінальному процесі, в тому числі і у відновному правосудді. Нагорнюк-Данилюк О.А. [8] вивчала відновне правосуддя як напрям діяльності органів кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, в тому числі як захід ювенальної превенції.

Остапчук Л.Г. [9] здійснював наукову розвідку стосовно визначення місця уповноважених органів з питань пробації у механізмі відновного правосуддя при реалізації звільнення засудженого від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Як вбачається із попереднього аналізу, питання застосування відновного правосуддя, медіації у кримінальному судочинстві викликали і досі викликають інтерес для подальшого дослідження цих інститутів, створюючи все нові підходи для наукових досліджень. Разом з тим, слід визнати, що використання можливостей відновного правосуддя та медіації в питаннях призначення покарання та розвитку рецидивної злочинності залишаються поодинокими у їх застосуванні. Це і викликало наш науковий інтерес до даного питання.

Формування мети статті. Метою даної наукової статті є дослідження стану реалізації альтернативних інститутів кримінального судочинства – відновного правосуддя у формі медіації – в Україні, з'ясовуючи виклики, які перешкоджають їх поширенню і застосуванню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відновне правосуддя, як підкреслюється в науковій літературі, справедливо вважають не тільки правовим, а й значущим соціальним інститутом. Семчишин О.Р. [2] висловив думку, що відновне правосуддя являє собою не тільки нову концепцію реакції суспільства на вчинення протиправної поведінки, а й вид соціальної практичної діяльності із певним значенням та роллю для суспільства. Цікава думка вис-

ловлена у науковому доробку авторів Лемехи Р.І., Коверко Ю.А., Брездень В.І. [7], які жертву злочину і злочинця розглядають, відповідно, як сторін конфлікту, яким відновне правосуддя надає можливість, запрошує їх до діалогу із подальшим досягненням спільного рішення та, що є більш важливим, відновленням соціальної справедливості. Ми розділяємо вищенаведені погляди, які значно виходять за межі загальноприйнятого розуміння відновного правосуддя виключно як логічного результату процесу покарання винної особи за вчинення кримінального правопорушення. Безсумнівно, даний інститут це принципово новий погляд на теоретичні і практичні аспекти того, як саме суспільству, жертві слід реагувати на вчинене кримінальне правопорушення.

Вперше зародження ідеї відновного правосуддя відбулося в Канаді в 70-ті роки 20-го століття, як концептуально новий підхід в кримінальному судочинстві, який з часом набув все більше прихильників в різних країнах, спершу переважно в країнах англосаксонської системи права – США, Великобританії, Новій Зеландії, Австралії, а згодом і в ряді європейських країн – Німеччині, Польщі, Чехії, скандинавських країнах [5, 6].

Значущість та ефективність даного інституту розглядається і міжнародною спільнотою. Так, в Резолюції 1999/26 від 28 липня 1999 р. [10] «Розробка та впровадження заходів з медіації та відновного правосуддя в кримінальному судочинстві» Економічна та Соціальна Рада Організації Об'єднаних Націй запропонувала Комісії з попередження злочинів та кримінального судочинства ООН розглянути доцільність формулювання стандартів ООН у сфері медіації та відновного правосуддя. У Рекомендації №R (99)19 [11], прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 року зазначається, що практика відновного правосуддя може набувати різних форм, які нерідко співвідносяться між собою, до прикладу:

- обмін поглядами про те, що трапилось з метою кращого взаємопорозуміння між потерпілим та порушником;

- висловлене порушником вибачення та готовність добровільно взяти на себе зобов'язання усунути спричинену потерпілому шкоду;

- добровільна згода порушника виконати й іншу корисну дію, наприклад, суспільно-корисну працю або взяти участь в реабілітаційній програмі;

- можливість вирішення конфлікту між порушником та потерпілим або між їх родинами;

- узгодження певної програми погоджених дій та санкцій, які можуть бути запропоновані суду в якості рекомендованого вироку або інших обов'язкових до виконання дій.

В Резолюції 2000/14 від 27 липня 2000 р. «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах» [12] Економічна та Соціальна Рада ООН звертається до Генерального Секретаря ООН з пропозицією надати країнам учасникам ООН, відповідним державним і недержавним організаціям коментарі стосовно загальних принципів застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах. Відповідно до загальної Декларації Економічної та Соціальної Ради ООН вже від 24 липня 2002 року «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах» [13], програми відновного правосуддя передбачають залучення і активну участь всіх охоплених вчиненням злочином осіб до роботи по вирішенню проблемних питань, які виникли внаслідок вчинення злочину, за допомогою посередника – неупередженої та нейтральної третьої сторони.

Дослідники форм відновного правосуддя, зокрема Коваль О.М., відмічають, що його правова природа коренями виходить від стародавніх підходів до судочинства, подекуди від звичаїв [4]. Наприклад, так звані «Кола примирення» (або «кола правосуддя»), зазначає Дубовик О.І., спостерігались ще в традиціях практики зцілення і реабілітації канадських корінних народів і корінних народів на південному заході Америки; в Новій Зеландії так звані «сімейні конференції» беруть свій початок із традицій корінних народів маорі [6].

Наприклад, до так званих «кол примирення» залучались наступні учасники: жертва, її рідні та друзі, порушник та його друзі і рідні також; члени громади, де проживали жертва та порушник; інколи навіть суддя. У загальних рисах процедура відбу-

валась наступним чином. Учасники сідали у коло і по черзі брали участь у обговоренні скоєного, причому у порушника була можливість вибачитися та спокутувати провину, обговоривши можливі шляхи примирення та компенсації шкоди. Сімейні ж конференції – це була можливість зустрічі, як правило, людини юного віку, яка скоїла злочин, та інших учасників події разом із психологами, юристами, поліцією. На таких зустрічах обговорювалось яким чином молодому злочинцеві можна допомогти... Дубовик О.І. окремо зазначає, що обидві форми відновного правосуддя і досі застосовують у згаданих країнах [6].

Ми ж хочемо підкреслити ефективність таких діалогів примирення, адже головним судовим органом під час таких ось зустрічей була саме громада, яка залучивши родичів потерпілого і самого потерпілого, а також родичів злочинця, власне сама і пропонувала міру покарання та механізм компенсації шкоди, використовуючи власні уявлення про справедливість. Відповідна, меншою була і можливість повторного вчинення злочину, адже сама думка про необхідність дивитися у вічі жертві злочину знову, особливості виховання та засудження були навіть більш ефективними, ніж сучасне правосуддя.

Дослідники даного питання, зокрема Хмелевська Н.В. [5], наголошує, що традиційна система кримінальних покарань не дає позитивного результату щодо виправлення засудженого, не гарантує в повній мірі відшкодування шкоди потерпілій особі, злочинець може повторно піти на вчинення злочину. Подібної думки притримуються і Семерак О.С., Семерак І.О. [14], стверджуючи, що каральне правосуддя вичерпало себе, оскільки воно не відновлює соціальної справедливості стосовно потерпілого. Разом з тим, очевидно, що в сучасних умовах в Україні повна відмова від усталеної системи призначення та виконання покарань не є можливою. Однак навіть у даній системі можливі зміни та реформування, адже як зазначено у ст. 50 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) покарання має на меті не покарати засудженого, а сприяти його виправленню та ресоціалізації, що досягається не вчиненням засудженим нових кримінальних правопорушень [15]. Тому надалі слід

заглибитися у особливості відновного правосуддя та його співвідношення із виконанням покарань.

Перш за все, основоположним принципом інституту відновного правосуддя є намагання учасників домовитися. Однак намагання це може відразу і не бути осмисленим учасниками через емоції та почуття, які виникли внаслідок вчинення злочину. Беручи участь у програмі відновного правосуддя діалог між учасниками кримінального конфлікту стає можливим завдяки посереднику, який створює умови для нормалізації відносин, пошуку можливих шляхів примирення. Влучно із цього приводу про відновне правосуддя висловилися Лемеха Р.І., Коверко Ю.А., Брездень В.І., що «...це не тільки запрошення сторін до діалогу, а й можливість всіма учасниками криміногенного конфлікту досягти спільного рішення, навіть відновити справедливість...» [7].

При цьому інститут відновного правосуддя допомагає так би мовити відійти від правосуддя формального, яке однаково байдуже як до жертви злочину, так і до злочинця. Хоча, на перший погляд, система кримінального судочинства і спрямована на захист інтересів потерпілого від злочину, надалі правозастосовна практика демонструє протилежне. Роль потерпілого зводиться до функції супроводження кримінального процесу, за його допомогою, на основі його свідчень, стає можливим здійснення правосуддя по відношенню до злочинця, а надалі потерпілий немов би відходить на другий план. А як же бути із завданою потерпілому шкодою від вчинення щодо нього кримінального правопорушення? Так, звичайно, існують способи відшкодування завданої злочином матеріальної і моральної шкоди шляхом подання відповідного цивільного позову, але така компенсація відшкодовується не швидко і не завжди покриває завдану шкоду. Що є не менш важливим: компенсація не викликає ніяких позитивних моральних зрушень у свідомості ані потерпілого, ані злочинця. Після розкриття злочину і засудження злочинця правоохоронні органи, суд взагалі не цікавлять станом та подальшою долею жертви, оскільки головне завдання – розкриття злочину та призначення покарання – виконано!

Про це ще на початку осмислення інституту відновного правосуддя українською юридичною спільнотою зазначали Маляренко В.Т., Войтюк І.А.: «... своїм характером розгляду справи кримінальний процес мало сприяє відновленню прав потерпілого, не створює умов для осмислення правопорушником наслідків вчиненого діяння... на сучасному етапі потерпілий залишається поза увагою державних органів і, зрештою, поза увагою всього суспільства» [1]. Більше того, продовжують науковці, «...громадськість залишається байдужою страждань та емоцій потерпілого, держава вважає, що ув'язнивши правопорушника, тим самим відновила права потерпілого, у зв'язку з цим поновлення в правах потерпілого відходить на задній план».

Щодо обвинуваченого, то слід констатувати, що на стадії розслідування кримінальної справи його особа практично не розглядається як особистість, індивід. Хоча в подальшому, вже під час розгляду справи щодо обвинуваченого судом, відбуваються спроби з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення, його життя до вчинення злочину, тим не менш загалом злочинець сприймається просто як особа, якій слід призначити покарання. На наш погляд, в рамках здійснення кримінального судочинства спромогтися від засудженого розуміння тягаря відповідальності за скоєне ним, не завжди вдається... У зв'язку з цим може відбутися процес протилежний: у разі призначення злочинцю покарання, особливо суворого, у виді позбавлення волі, він також може рахувати себе жертвою, тільки вже правосуддя, а не жалкувати про завдану їм же шкоду... Погоджуємося у зв'язку з цим із думкою Неледві Н.В., що суворе покарання не виступає запорукою виправлення злочинця [3].

Між тим зустрічі потерпілого і правопорушника в межах відновного правосуддя хоча можуть бути складними з точки зору емоційної та конфліктогенної складової, мають значний потенціал у сфері психологічних аспектів подолання наслідків кримінального правопорушення. Згідно із вдалим зауваженням Хмелевської Н.В., потерпілим від злочинів для відновлення свого стану часто недостатньо лише грошового

відшкодування матеріальної або моральної шкоди. В той час, як інструменти відновного правосуддя дозволяють з'ясувати чому щодо них було вчинене правопорушення, почути вибачення від злочинця, можливо знову почати почувати себе у безпеці, отримати так зване «емоційне зцілення». І для особи порушника важливо почути стан та емоції потерпілого, зрозуміти їх, можливо уявити себе на місці жертви, що в майбутньому виконає превентивну функцію щодо утримання порушника від вчинення нових злочинів [5].

Ведучи мову про відновне правосуддя, слід виділити особливу роль посередника проведення діалогу між потерпілою особою та порушником – медіатора. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про медіацію» [16] медіатором є спеціально навчена, незалежна, нейтральна фізична особа, яка має організувати та таку зустріч провести, має володіти комунікативними техніками, вмінням роботи з емоціями. Медіатор встановлює правила зустрічі, його головною задачею є полегшити перемовини, а під час проведення діалогу в рамках кримінального судочинства – хвилю взаємних обвинувачень перевести у можливість сторін побачити один у одному співчуття та емпатію.

На сьогоднішній день в Україні можливості проведення медіації на етапі досудового розслідування у конфліктах між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) передбачені у Законі України «Про медіацію» [16].

Але мусимо констатувати, що реальні зусилля держави у підтримці інституту відновного правосуддя та медіації наразі зосереджені на сфері кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб. Так, існує спільний Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ та Офісу Генерального прокурора «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» від 22.07.2024 року [17]. Згідно із Наказом центрами надання безоплатної правничої допомоги при Міністерстві юстиції України, спільно з Центром пробації при Міністерстві юстиції України, періодично проводяться

конкурсні відбори медіаторів із включенням їх до створеного такими центрами Реєстру. Медіатори, які пройшли конкурсний відбір якраз і залучаються до проведення діалогу із використанням медіаційних технік із учасниками кримінального конфлікту.

Не можна не обійти увагою продуктивну активність у популяризації відновного правосуддя у формі медіації, які здійснюється Громадською організацією «Фокус права». Представники організації реалізуючи проєкт «Програма відновного правосуддя у формі медіації» співпрацюють із органами кримінальної юстиції Київської, Черкаської та Одеської областей. Головна мета проєкту – інформувати представниками кримінальної юстиції учасників кримінального провадження за участю неповнолітніх про можливості відновного правосуддя та спробувати взяти участь у ній [18].

За результатами діяльності ГО «Фокус права» є позитивні результати випадків відновного правосуддя у формі медіації. В одному із випадків слідчий відділення поліції Київської області поінформував учасників кримінального провадження за ч. 4 ст. 186 КК «Грабіж» (із обтяжуючими обставинами у вигляді вчинення в умовах військового стану та групою осіб) про можливість взяти участь у Програмі з відновного правосуддя. Обвинувачені неповнолітні, а згодом і потерпілі погодилися. ГО «Фокус права» залучила до діалогу медіаторів, які пройшли підготовку у рамках проєкту з відновного правосуддя. В ході діалогу потерпілий мав змогу висловити свої образи та емоційну пригніченість через випадок побиття щодо нього, у свою чергу обвинувачені були вражені таким емоційним викриттям потерпілим свого стану. Таким чином, сеанс відновного правосуддя у формі медіації дав змогу підліткам щиро покаятися, дивлячись в очі потерпілому, який такі щирі вибачення прийняв. По завершенню процедури медіації сторонами укладено угоду за результатами медіації, в якій зафіксовано відшкодування шкоди, а також домовленості щодо заходів ресоціалізації. Угоду додано до матеріалів справи [18].

Аналізуючи наведений випадок, слід акцентувати на головній перевазі відновного правосуддя у формі медіації: злочи-

нець має змогу в процесі структурованого медіатором діалогу почути «вживу» переживання потерпілого, має можливість бачити гаму емоцій потерпілого, відчувати той негатив, який приніс у життя жертви його, злочинця, вчинок. І тоді розкаяння буде щирим, потерпілий це відчує і зможе прийняти. Такої можливості традиційний кримінальний процес ані злочинцю, ані потерпілому надати не може...

Разом з тим, зупинимось на так званих «наслідках» участі обвинувачених у відновному правосудді для призначення покарання та попередження подальшого вчинення нових кримінальних правопорушень.

Якщо мова йде про участь неповнолітніх осіб, то відповідно до згаданого вище Пілотного проєкту Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ та Генеральної прокуратури, у разі надходження інформації про результати участі неповнолітнього у Програмі до закінчення досудового розслідування дізнавач, слідчий, прокурор долучає її до кримінального провадження і враховує при закінченні досудового розслідування. Надалі, виходячи із кримінального та кримінально-процесуального законодавства, прокурор:

1) за наявності підстав, визначених ч. 4 ст. 56 «Права потерпілого», п. 7 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи» (далі – КПК України), приймає рішення про закриття кримінального провадження;

2) за наявності підстав, визначених ст. 45-48 КК України, які стосуються звільнення особи від кримінальної відповідальності, ст. 497 КПК України «Порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру», звертається до суду з клопотанням про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності чи застосування даних заходів;

3) вирішує питання про укладення угоди з неповнолітнім із дотриманням вимог глави 35 КПК України «Кримінальне провадження на підставі угод»;

4) за відсутності наведених підстав звертається до суду з обвинувальним актом, у якому може врахувати результати участі

неповнолітнього у Програмі як обставини, які пом'якшують покарання, відповідно до ст. 66 КК України;

5) висловлює позицію щодо наявності підстав для закриття кримінального провадження згідно з ч. 4 ст. 56 «Права потерпілого», п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи», звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ст. ст. 45-48 КК України, затвердження судом угоди у кримінальному провадженні;

6) за наявності підстав обґрунтовує в судових дебатах необхідність урахування результатів участі неповнолітнього у Програмі як обставину, яка пом'якшує покарання, або звільнення від покарання на підставі ч. 4 статті 74 «Звільнення від покарання та його відбування», ст. 105 КК України «Звільнення від покарання та його відбування із застосуванням примусових заходів виховного характеру», або призначення покарання відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65, ст. ст. 66, 69, 69-1 КК України, які стосуються випадків призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено у законі [15, 17, 19].

Якщо вести мову про повнолітніх осіб, то подібної як для неповнолітніх осіб програми, для них не передбачено. У разі, якщо така особа погодилась на участь у відновному правосудді у формі медіації, то її участь слід оцінювати виходячи із положень

кримінального та кримінально-процесуального законодавства, Закону України «Про медіацію». Так, із ч. 3 згаданого закону випливає, що медіація може проводитися у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [16]. Відповідно до ст. ст. 45-48 КК України, які стосуються звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, дійовим каяттям, зміною обстановки та передачею особи на поруки, укладання угоди за результатами медіації в рамках відновного правосуддя може бути враховано в рамках зазначених вище обставин [15]. Як наслідок, згідно зі ст. 468 КПК України, є підстави для укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим [19]. Однак кримінальним законодавством та кримінально-процесуальним законодавством висуваються чіткі обмеження стосовно ступеня тяжкості вчинених кримінальних правопорушень: це проступки або нетяжкі злочини. Тому, якщо повнолітня особа взяла участь у відновному правосудді у формі медіації і уклала медіаційну угоду із потерпілим, але ступінь тяжкості злочину не дозволяє органам кримінальної юстиції звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності, за аналогією із наведеним вище Пілотним проєктом, результати медіаційної угоди можуть бути враховані як пом'якшувальна.

Література:

1. Маляренко В.Т., Войтюк І.А. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні. *Відновне правосуддя в Україні*. №1-2, вересень, 2005. С. 17-34. URL: https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01-02/03-Aktualna_tema/010301.pdf (дата звернення: 20.02.2025)
2. Семчишин О.Р. Відновне правосуддя: перспективи інституціоналізації. Національний університет «Києво-Могилянська академія» *Наукові записки*. Том 109. Соціальні науки. 2010. С. 37-40. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6b8bdcf-644d-4d86-83bf-0218bc2a9a52/content> (дата звернення: 20.02.2025)
3. Неледва Н.В. Процедури відновного правосуддя для неповнолітніх як специфічні складники формування сучасної ювенальної юстиції в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція, 2021. №52. С. 76-80. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/19.pdf> (дата звернення: 20.02.2025)
4. Коваль О.М. Форми відновного правосуддя: практика застосування та європейський досвід. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2017. №1 (55). С. 115-119. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9405/1/20180517_302.pdf (дата звернення: 20.02.2025)
5. Хмелевська Н.В. Діалектика розвитку відновного правосуддя. *Вісник кримінального судочинства*. №3-4/2021. С. 59-67. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3-4_2021-Khmelevska.pdf (дата звернення: 21.02.2025)
6. Дубовик О.І. Альтернативне правосуддя: розвиток наукової думки в 70-90 роки XX століття. *Часопис Київського університету права*. 2014. №4. С. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_4_11 (дата звернення: 21.02.2025)
7. Лемеха Р.І., Коверко Ю.А., Брездень В.І. Принципи інституту медіації в кримінальному процесі України. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. № 4 (2023). С. 19-23. URL: <https://journals>

nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/32/27 (дата звернення: 21.02.2025)

8. Нагорнюк-Данилюк О.А. Відновне правосуддя як складова ювенальної превенції. *Юридична наука*. №5(107)/2020. Том 2. С. 128-138. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/310/301> (дата звернення: 21.02.2025)

9. Остапчук Л.Г. Пробація у механізмі відновному правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2024. С. 303-306. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2024/77.pdf (дата звернення: 21.02.2025)

10. Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice: Resolution of Economic and Social Council 1999/26. URL: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-1999-26.pdf> (дата звернення: 21.02.2025)

11. Рекомендація № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державами-членами щодо медіації в кримінальних справах. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_99_19_1999_09_15.pdf (дата звернення: 22.02.2025)

12. Basic principles on the use of restorative justice programmes of criminal matters: Resolution of Economic and Social Council 2000/14. URL: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2000-14.pdf> (дата звернення: 22.02.2025)

13. Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters: Resolution of Economic and Social Council 2002/12. URL: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2002-12.pdf> (дата звернення: 22.02.2025)

14. Семерак О.С., Семерак І.О. Відновне правосуддя в Україні в контексті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія Право. Вип. 28. Т. 3. С. 110-114. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6913/1/%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%95%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%94%D0%AF%20%D0%92%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%86%20%D0%92%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf> (дата звернення: 22.02.2025)

15. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001, № 25-26. ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.02.2025)

16. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 №1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 22.02.2025)

17. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Міністерства юстиції України від 22.07.2024 № 2176/5/501/176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text> (дата звернення: 22.02.2025)

18. Громадська організація «Фокус права». URL: <https://www.facebook.com/p/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%A4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%81-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-100063756505750/> (дата звернення: 22.02.2025)

19. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.02.2025)

References:

1. Malyarenko, V.T. and Vojtuk I.A., (2005), “Restorative justice: possibilities for implementation in Ukraine”, *Vidnovne pravosudiva v Ukraini*. №1-2, September, 2005. pp.17-34. Available at: https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01-02/03-Aktualna_tema/010301.pdf (Accessed 20 February 2025)

2. Semchyshyn O.R. (2010). “Restorative justice: prospects for institutionalization”, *Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademii» Naukovi zapysky*. Vol.109. Social sciences. Pp.37-40. Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6b8bdcf-644d-4d86-83bf-0218bc2a9a52/content> (Accessed 20 February 2025)

3. Neledva N.V. (2021). “Restorative justice procedures for minors as specific components of the formation of modern juvenile justice in Ukraine”. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriiia Yurysprudentsiia, vol.52, pp. 76-80. Available at: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/19.pdf> (Accessed 20 February 2025)

4. Koval O.M. (2017), “Forms of restorative justice: application practice and European experience”. *Derzhava ta rehiony*. Seriiia: Pravo. Vol.1 (55), pp.115-119. Available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9405/1/20180517_302.pdf (Accessed 20 February 2025)

5. Khmelevska N.V. (2021), “The dialectics of restorative justice development”. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. Vol. 3-4, pp. 59-67. Available at: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3-4_2021-Khmelevska.pdf (Accessed 21 February 2025)

6. Dubovyk O.I. (2014). “Alternative justice: the development of scientific thought in the 1970s-1990s”. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. Vol.4. pp.41-45. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_4_11 (Accessed 21 February 2025)

7. Lemekha R.I., Koverko Yu.A., Brezden V.I. (2023). “Principles of the institution of mediation in the criminal process of Ukraine”. *Chasopys Kyivskoho universytetu intelektualnoi vlasnosti ta prava*. Vol. 4. Pp. 19-23. Available at: <https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/32/27> (Accessed 21 February 2025)

8. Nahorniuk-Danyliuk O.A. (2020). "Restorative justice as a component of juvenile prevention". Yurydychna nauka. Vol.5 (107). P.2. pp.128-138. Available at: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/310/301> (Accessed 21 February 2025)
9. Ostapchuk L.H. (2024). "Probation in the restorative justice mechanism". Yurydychni naukovi elektronni zhurnal. Vol.6. pp.303-306. Available at: http://www.lsej.org.ua/6_2024/77.pdf (Accessed 21 February 2025)
10. Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice: Resolution of Economic and Social Council 1999/26. Available at: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-1999-26.pdf> (Accessed 21 February 2025)
11. Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on mediation in criminal matters. Available at: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_99_19_1999_09_15.pdf (Accessed 22 February 2025)
12. Basic principles on the use of restorative justice programmes of criminal matters: Resolution of Economic and Social Council 2000/14. Available at: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2000-14.pdf> (Accessed 22 February 2025)
13. Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters: Resolution of Economic and Social Council 2002/12. Available at: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2002-12.pdf> (Accessed 22 February 2025)
14. Semerak O.S. and Semerak I.O. (2014). "Restorative justice in Ukraine in the context of the new Criminal Procedure Code of Ukraine". Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo. Vol.28. P.3. pp. 110-114. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6913/1/%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%95%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%94%D0%AF%20%D0%92%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%86%20%D0%92%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf> (Accessed 22 February 2025)
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), Criminal code of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Accessed 22 February 2025)
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine «On Mediation», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Accessed 22 February 2025)
17. On the implementation of the pilot project «Restorative Justice Program with the participation of minors who are suspects accused of committing a criminal offense»: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 07/22/2024 No. 2176/5/501/176. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text> (Accessed 22 February 2025)
18. Non government organization «Focus of Law». Available at: <https://www.facebook.com/p/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%A4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%81-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-100063756505750/> (Accessed 22 February 2025)
19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), Criminal proceeding code of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Accessed 22 February 2025)

Стаття надійшла до друку 25 лютого 2025 року

РОЗДІЛ 5. ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 34

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B22

СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ВІД КОНЦЕПТУАЛЬНИХ РОЗРОБОК ДО НЕОБХІДНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Кривенко К.О.,

*адвокат, радник, керівник практики кримінального права
АО «ЮФ «Ілляшев та Партнери»,
аспірант 2-го року підготовки
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: KryvenkoKO@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1327-757X>*

THE FORMATION AND EVOLUTION OF VIRTUAL ASSETS: FROM CONCEPTUAL DEVELOPMENTS TO THE NEED FOR LEGAL REGULATION

Kryvenko K.O.,

*advocate, counsel, head of criminal law practice at Ilyashev & Partners Law Firm,
2st year postgraduate student of the «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: KryvenkoKO@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1327-757X>*

Анотація. Дослідження присвячене аналізу історичних передумов виникнення та еволюції віртуальних активів, що відбувалося у контексті розвитку цифрової економіки та технологій блокчейну. Автором простежується шлях від перших концепцій цифрових валют, таких як eCash, e-gold, B-money, Hashcash та Bit Gold, до появи Bitcoin та подальшого розширення ринку віртуальних активів через альткоїни. У статті здійснено систематизацію ключових етапів розвитку віртуальних активів, починаючи з теоретичних розробок 1980–1990-х років і завершуючи сучасними криптовалютними платформами. Проаналізовано технічні аспекти створення перших криптовалютних проектів, їхні особливості, а також фактори, що сприяли успіху або, навпаки, призвели до невдачі. Особлива увага приділена біткоїну як першій децентралізованій криптовалюти, його ролі у формуванні сучасного ринку віртуальних активів та впливу на подальший розвиток цифрових фінансових технологій. З огляду на популяризацію віртуальних активів та їхнє масове впровадження у фінансові відносини, автором розглядається питання необхідності правового регулювання цієї сфери. Визначено основні проблеми, з якими стикаються держави під час спроб правового врегулювання цифрових активів, зокрема класифікацією віртуальних активів, боротьбою з відмиванням коштів (AML), захистом прав споживачів, оподаткуванням та їх інтеграцією у традиційну фінансову систему. Дослідження демонструє, що держави застосовують різні підходи до регулювання криптовалют: від повної заборони (Китай) до створення спеціалізованих правових механізмів для їхньої легалізації та контролю (США, ЄС, Японія). Також розглянуто розвиток стейблкоїнів, смарт-контрактів та децентралізованих фінансових послуг (DeFi), що ще більше ускладнює регуляторний ландшафт. У підсумку наголошується на тому, що історична еволюція віртуальних активів демонструє закономірний перехід від концептуальних розробок до повноцінного правового регулювання цієї сфери. Попри технічні та юридичні виклики, цифрові активи продовжують інтегруватися у глобальну фінансову систему, що підтверджує їхню довгострокову перспективність. Подальші дослідження у цій сфері необхідні для розробки ефективних нормативних підходів, які б враховували як інноваційний потенціал віртуальних активів, так і необхідність фінансової безпеки та стабільності.

Ключові слова: віртуальні активи, криптоактиви, криптовалюта, цифрові активи, правове регулювання обігу віртуальних активів, цифрова економіка.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 8.

Abstract. *The study analyses the historical background of the emergence and evolution of virtual assets in the context of the development of the digital economy and blockchain technologies. The author traces the path from the first concepts of digital currencies, such as eCash, e-gold, B-money, Hashcash and Bit Gold, to the emergence of Bitcoin and the further expansion of the virtual asset market through altcoins. The article systematises the key stages of development of virtual assets, starting with theoretical developments of the 1980s and 1990s and ending with modern cryptocurrency platforms. The article analyses the technical aspects of the creation of the first cryptocurrency projects, their features, as well as the factors that contributed to success or, conversely, led to failure. Particular attention is paid to bitcoin as the first decentralised cryptocurrency, its role in shaping the modern virtual asset market and its impact on the further development of digital financial technologies. Given the popularisation of virtual assets and their massive introduction into financial relations, the author considers the need for legal regulation of this area. The author identifies the main problems faced by states when attempting to regulate digital assets, in particular, classification of virtual assets, anti-money laundering (AML), consumer protection, taxation and their integration into the traditional financial system. The study demonstrates that states use different approaches to regulating cryptocurrencies: from a complete ban (China) to the creation of specialised legal mechanisms for their legalisation and control (the US, EU, Japan). The author also considers the development of stablecoins, smart contracts and decentralised financial services (DeFi), which further complicates the regulatory landscape. The author concludes that the historical evolution of virtual assets demonstrates a natural transition from conceptual developments to full-fledged legal regulation of this area. Despite the technical and legal challenges, digital assets continue to integrate into the global financial system, which confirms their long-term prospects. Further research in this area is needed to develop effective regulatory approaches that take into account both the innovative potential of virtual assets and the need for financial security and stability.*

Keywords: *virtual assets, cryptoassets, cryptocurrency, digital assets, legal regulation of circulation of virtual assets, digital economy.*

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 8.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток цифрової економіки, зокрема технологій блокчейну та криптовалют, спричинив появу нового класу цифрових речей – віртуальних активів. Віртуальні активи з кожним днем стають частиною повсякденного життя все більшої кількості пересічних громадян. Наша держава не лише не є виключенням у цьому процесі, а й займає одне з лідируючих місць у світі з використання криптоактивів серед населення [1].

Однак, попри зростаюче поширення та економічне значення цих фінансових інструментів, їхній правовий статус залишається неоднозначним, а у суспільстві досі існують думки щодо ототожнення технології із шахрайськими схемами.

Багато країн досі шукають ефективні механізми регулювання, що балансують між забезпеченням фінансової стабільності та збереженням інноваційного потенціалу блокчейн-технологій.

Проблема полягає в тому, що віртуальні активи пройшли складний шлях від концептуальних розробок до створення нової фінансово-цифрової галузі, яка є предметом правового регулювання, проте нормативно-правові підходи до визначення новітніх явищ, їх правового статусу та механізмів контролю суттєво відрізняються у різних юрисдикціях. Відсутність єдиного підходу та правової визначеності ускладнює їх вико-

ристання в економічно-правових відносинах і створює ризики як для держави, так і для учасників ринку.

Аналіз останніх досліджень. Певні аспекти сутності та правового режиму обігу віртуальних активів досліджувались у працях таких науковців як Р. Майданик [2], Л. Тимченко [3], С. Грицай [4], Р. Самсін [5] та інші. Проте огляд наукової літератури у цій сфері свідчить про те, що наукові дослідження, здебільшого зосередженні на визначенні дефініції та правової сутності цього явища, а історичний аспект, передумови виникнення віртуальних активів, нарешті шляхи правового регулювання віртуальних активів і досі є предметом наукових розвідок.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Аналізуючи праці вищезазначених вчених, а також наявну нормативну базу, необхідно констатувати, що, не зважаючи на намагання законодавця врегулювати обіг віртуальних активів в Україні, остаточного вирішення щодо цього питання наразі так і не прийнято [1]. Різняться також між вченими та законодавствами різних країн підхід до визначення віртуального активу та взагалі доцільності його правового регулювання.

Що стосується дослідження історичного аспекту вказаного явища, то дослідниками приділяється не значна увага цьому питанню, ймовірно через відносно невеликий проміжок часу існування віртуальних

активів та їх стрімкий розвиток, але, на думку автора, існує вже достатня кількість подій у цій сфері, які можуть бути досліджені та використані для формування належного розуміння щодо природи віртуальних активів і їх державного регулювання.

Формулюванні цілей статті. Метою цієї статті є аналіз основних етапів становлення та еволюції віртуальних активів у світовій практиці, формування розуміння щодо основної мети їх створення, а також визначення подальшого впливу винайденої технології на суспільні відносини та необхідності її регулювання нормами права. Дослідження історичних аспектів становлення та еволюції віртуальних активів є необхідним для формування підходів до розуміння сутності віртуальних активів, визначення їх правового статусу та подальшого створення ефективної нормативної бази, зокрема для України.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток цифрової економіки та поширення технологій блокчейн спричинили виникнення цілого ряду нових фінансових феноменів, які у загальному можна охарактеризувати як віртуальні активи. У цій статті до віртуальних активів автор відносить усі види криптомонет та токенів, які існують у віртуальному просторі й використовуються для різноманітних цілей: від оплати послуг до участі в голосуванні.

Безумовно, більшість людей знає саме Bitcoin як першу криптовалюту, що є доволі справедливим твердженням, адже саме з цього почалась ера фінансово-цифрових технологій.

З моменту появи у 2008 році біткоїну та його подальшої популяризації, розуміння, сприйняття та участь держав у його обігу час від часу зазнавало суттєвих трансформацій: від невизначеності та заборон до впровадження спеціалізованих законодавчих правил галузі.

Разом з цим, задля формування повного уявлення про світ актуальних віртуальних активів, у тому числі про концепцію створення, функціонального призначення, існуючих класифікацій, переваг використання та недоліків, доцільно зрозуміти їх сутність як явища шляхом дослідження історичного аспекту виникнення, розвитку та становлення.

З цією метою пропонується розглянути

історичні передумови виникнення віртуальних активів, які існують та відомі на сьогоднішній день.

«**DigiCash**» [7]. Попри те, що біткоїн традиційно вважається першою криптовалютою, спроби створення цифрових валют здійснювалися ще раніше. Однією з перших таких розробок стала «eCash», створена компанією «DigiCash» у 1990 році. Концепцію цього віртуального активу розробив криптограф Девід Чаум, який ще у 1983 році представив наукову працю під назвою «Сліпі підписи для платежів, які неможливо відстежити».

У своїх дослідженнях Д. Чаум запропонував концепцію електронної готівки, що базувалася на використанні токенізованої валюти. Вона передбачала можливість безпечної та конфіденційної передачі коштів між користувачами. Основні принципи цієї моделі значною мірою відповідають сучасним підходам до функціонування віртуальних активів.

Ключовою технологією, розробленою Д. Чаумом, стала «сліпа підписна схема», яка забезпечувала шифрування інформації під час її передачі. Це дозволяло електронним грошам мати цифровий підпис автентичності, змінювати власника та при цьому залишатися анонімними. Попри банкрутство «DigiCash» у 1998 році, її розробки, а також методи шифрування, запропоновані Д. Чаумом, справили значний вплив на подальший розвиток цифрових валют та формування концепцій сучасних віртуальних активів [8].

«**E-gold**» [9]. Розвиток цифрових валют наприкінці двадцятого століття призвів до появи «e-gold» – електронної платіжної системи, заснованої компанією «Gold&Silver Reserve» у 1996 році. Її надійність забезпечувалась гарантіями різних банків, розташованих на території Швейцарії та Сполучених Штатів.

Особливістю цієї системи було використання сучасних технологій для миттєвого переказу золота, срібла та платини між учасниками системи. На відміну від традиційних альтернатив фіатним валютам, «e-gold» функціонувала виключно в цифровому середовищі, а її транзакції були незворотними.

Попри початкові наміри засновників, ця система швидко набула популярності серед злочинних елементів. Незворотність пла-

тежів зробила «e-gold» привабливим інструментом для відмивання коштів, фінансового шахрайства, крадіжки особистих даних і незаконної торгівлі. Водночас користувачі, чії акаунти ставали жертвами зловмисників, не мали механізмів правового захисту. Усвідомлюючи масштаби проблеми, керівництво компанії у 2006 році почало блокувати акаунти, пов'язані з незаконною діяльністю, та заявило про співпрацю з правоохоронними органами.

У 2007 році уряд США ініціював кримінальне переслідування «e-gold», звинувативши платформу у недостатніх заходах щодо запобігання злочинній діяльності та порушенні законодавства щодо ліцензування фінансових установ. Суд постановив, що «e-gold» фактично виконувала функцію передачі грошей без відповідного дозволу, що було кваліфіковано як злочин. Засновники були визнані винними у змові та супутніх правопорушеннях, хоча юридичні наслідки для компанії були відносно м'якими. У результаті «e-gold» досягла угоди з урядом, що дозволило законним користувачам вивести свої кошти.

Попри офіційний статус чинного бізнесу, «e-gold» припинила реєстрацію нових акаунтів і наразі не здійснює грошових переказів між користувачами. Ця історія стала важливим прецедентом у сфері правового регулювання цифрових валют та їх взаємодії з державними інституціями [8].

«**Bit Gold**» [10]. Нік Сабо – вчений у галузі інформатики, криптографії, а також в області права, відомий у зв'язку з дослідженнями в області розумних контрактів і криптовалюти. Його вважають автором концепцій, що відіграли ключову роль у становленні біткоіна. Однією з таких концепцій стала «**Bit Gold**», яка використовувала низку технологічних підходів, що згодом знайшли відображення у технології блокчейн, зокрема однорангову мережу, майнінг, розподілений реєстр та криптографічні методи захисту даних.

Однією з найбільш революційних ідей, закладених у «**Bit Gold**», було прагнення до децентралізації. Сабо намагався усунути залежність від централізованих фінансових установ і державних органів, розробивши систему, яка мала функціонувати автономно.

Його бачення передбачало, що цифровий актив має наслідувати властивості золота, виступаючи як засіб збереження вартості без необхідності залучення посередників [8].

Проте питання подвійної витрати грошей залишалося відкритим – власник «**Bit Gold**» мав можливість зробити копію відповіді рівняння і розрахуватися тими самими ж грошима кілька разів. Для вирішення цього завдання було вирішено створити центральний контролюючий орган, який мав би можливість проводити запис операцій всіх учасників. Проте творцеві системи ця ідея не припала до душі, адже вона нівелювала її основну перевагу – децентралізацію [6].

Попри те, що «**Bit Gold**» не була реалізована як повноцінна фінансова система, її ідеї стали важливою передумовою для подальшого розвитку віртуальних активів. Концепція, запропонована Сабо, суттєво вплинула на формування сучасних цифрових активів, зокрема біткоіна, який з'явився через десятиліття після її розробки.

«**B-Money**» [11]. У 1998 році анонімний розробник під псевдонімом Вей Дай запропонував концепцію децентралізованої та анонімної електронної готівки під назвою «**B-money**». Його ідея передбачала створення розподіленої платіжної системи, яка забезпечувала б анонімність транзакцій та функціонувала без залучення централізованих посередників. В. Дай розробив два протоколи для реалізації цієї системи, один із яких вимагав синхронного та захищеного від зовнішнього втручання каналу зв'язку.

Попри інноваційний підхід, «**B-money**» не отримала широкого розповсюдження та суттєво відрізнялася від біткоіна за принципами реалізації. Однак вона також була спробою створення конфіденційної, децентралізованої та безпечної електронної платіжної системи.

В основі концепції «**B-money**» було використання цифрових псевдонімів для передачі коштів через розподілену мережу, а також механізм забезпечення виконання контрактів без залучення третьої сторони. Попри публікацію В. Дай технічного документа (whitepaper), система не отримала достатньої підтримки для реалізації. Втім, «**B-money**» стала важливим концептуальним внеском у подальший розвиток крипто-

валютних технологій [8].

«**Hashcash**» [12]. Розроблена в середині 1990-х років, «Hashcash» стала однією з найуспішніших цифрових валют, що передували біткоїну. Первинно вона була створена для виконання специфічних завдань, зокрема зменшення обсягу спаму в електронній пошті та запобігання DDoS-атакам.

«Hashcash» відкрила широкі можливості, які були повною мірою реалізовані лише майже через два десятиліття. У її основі лежав алгоритм доказу виконання роботи (Proof-of-Work), який застосовувався для створення та розподілу нових цифрових одиниць, що згодом стало ключовим принципом багатьох сучасних віртуальних активів. Водночас система зіткнулася з аналогічними проблемами, що й сучасні блокчейн-проекти: зокрема, у 1997 році через зростання обчислювальних вимог ефективність «Hashcash» поступово знижувалася [8].

Попри те, що з часом система втратила популярність, у період свого активного функціонування вона викликала значний інтерес. У результаті – багато елементів «Hashcash» були інтегровані у процес розробки біткоїна, що свідчить про її важливий вплив на подальший розвиток криптовалютних технологій.

«**BTC**» [13]. Розвиток криптовалютних концепцій, закладених у таких проєктах, як «eCash», «B-money» та «Hashcash», став передумовою до створення першої децентралізованої цифрової валюти – біткоїна (Bitcoin, BTC). Як відомо, у 2008 році невідома особа або група осіб під псевдонімом Сатоші Накамото опублікувала технічний документ (whitepaper) під назвою «Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System», у якому було запропоновано нову фінансову систему, що ґрунтується на технології блокчейн та механізмі доказу виконання роботи (Proof-of-Work).

Одним із ключових нововведень біткоїна стала успішна реалізація децентралізації, що усувала необхідність у центральному емітенті чи посереднику для обробки транзакцій. Біткоїн спирався на однорангову (P2P) мережу, де кожен учасник міг перевіряти та записувати транзакції у розподілений реєстр – блокчейн. Використання алгоритму «Hashcash», що раніше застосовувався для боротьби зі спамом, дозволило створити систему майнінгу, в якій учасники отримували

винагороду за верифікацію блоків.

На відміну від попередніх спроб створення цифрових валют, біткоїн зумів подолати проблему подвійного витрачання, що була однією з головних перешкод для функціонування анонімних електронних грошей. Завдяки прозорості реєстру та механізмам криптографічного захисту транзакцій, біткоїн поєднав у собі безпеку, незалежність від центральних органів та обмежену емісію, що зробило його унікальним фінансовим інструментом.

Секрет успіху біткоїна полягав у синтезі кількох інноваційних рішень:

- використання технології блокчейн для забезпечення прозорості та незмінності даних;
- алгоритму Proof-of-Work для контролю емісії та верифікації транзакцій;
- розподіленої однорангової мережі, що усувала потребу у центральному контролі.

З моменту запуску першого блоку (Genesis Block) у 2009 році біткоїн швидко набув популярності як альтернатива традиційним фінансовим системам. Його подальший розвиток сприяв створенню нових віртуальних активів, а закладені в ньому принципи стали основою сучасних криптовалютних технологій.

Альткоїни. Поява та успіх біткоїна стали каталізатором для розвитку широкого спектру цифрових активів, відомих як альткоїни (альтернативні криптовалюти), зокрема: (PPCoin, GeistGeld, iXcoin, SolidCoin, Tangle, Hashgraph, Ether (ETH), Ripple (XRP), Cardano (ADA), Litecoin (LTC), Monero (XMR), Polkadot (DOT) тощо), криптокени яких набули цифрового вираження вартості та стали використовуватися для платіжних чи інвестиційних цілей [5].

Хоча біткоїн заклав основу для децентралізованих фінансових систем, його технічні обмеження та особливості функціонування зумовили необхідність пошуку нових рішень, що і сприяло появі альтернативних цифрових валют.

Основними передумовами для виникнення альткоїнів стали: обмеження масштабованості біткоїна, розширення функціональності блокчейну та різноманітність

підходів до консенсусу.

Так, відносно низька швидкість транзакцій та висока комісія через обмежену пропускну здатність мережі спонукали до розробки нових моделей консенсусу та технологій оптимізації блокчейну. Біткоїн був спроектований переважно як засіб обміну та збереження вартості, тоді як нові криптовалюти прагнуть розширити його можливості, зокрема шляхом впровадження смарт-контрактів та децентралізованих додатків (DApps). Хоча Proof-of-Work залишається основним механізмом захисту мережі, зростання вимог до обчислювальних ресурсів стимулювало появу альтернативних моделей, зокрема Proof-of-Stake (PoS) та його варіацій, що пропонували енергоєфективніші рішення.

Одним із найвпливовіших альткоїнів став Ethereum, представлений у 2015 році В. Бутерінім. Його головним нововведенням стало впровадження смарт-контрактів – автоматизованих програмних механізмів, що дозволяли створювати самовиконувані угоди без необхідності довіри до посередників. Ця технологія сприяла розвитку децентралізованих фінансів (DeFi), токенизованих активів (NFTs) та інших інноваційних фінансових інструментів.

Подальша диверсифікація криптовалютного ринку призвела до появи різних категорій альткоїнів, серед яких:

- стейблкоїни (Tether, USDC), прив'язані до традиційних активів для зменшення волатильності;

- платформні токени (BNB, Solana, CRO, WBT), що забезпечують функціонування блокчейн-екосистем;

- приватні монети (Monero, Zcash), орієнтовані на максимальну конфіденційність транзакцій.

Завдяки альткоїнам блокчейн-технології отримали ширше застосування, виходячи за межі фінансового сектору та інтегруючись у сфери логістики, управління цифровими правами та державного регулювання.

Поява необхідності правового регулювання віртуальних активів. Як бачимо, ще до появи першої криптовалюти та подальшої популяризації суспільство зіткнулось з новими викликами у сфері державного регулювання обігу нової галузі,

у тому числі захисту права власності. Незалежність віртуальних активів від традиційних фінансових інститутів, анонімність транзакцій та відсутність єдиного контролюючого органу призвели до того, що віртуальні активи почали використовуватися не лише в легальних фінансових відносинах, але й у протиправній діяльності.

Одним із перших прецедентів, що підкреслив важливість правового контролю, стала описана вище справа щодо «e-gold», яка продемонструвала вразливість захищених цифрових платіжних систем до фінансових злочинів, включаючи шахрайство, відмивання коштів та незаконний обіг товарів. Згодом розвиток біткоїна та альткоїнів привів до появи нових фінансових інструментів, таких як смарт-контракти, токенизовані активи та децентралізовані фінансові послуги (DeFi), що значно ускладнило регуляторний ландшафт.

Відсутність правового статусу віртуальних активів у багатьох країнах створювала правову невизначеність, яка перешкоджала їхньому повноцінному використанню в комерційних та державних структурах. Основними проблемами, що вимагали негайного врегулювання, стали:

- класифікація віртуальних активів (як валюти, фінансового активу, цінного паперу або товару);

- захист прав споживачів і запобігання шахрайству у криптовалютних транзакціях;

- запровадження заходів протидії відмиванню коштів (AML) та фінансуванню тероризму (CFT);

- фіскальна політика щодо цифрових активів, включаючи їхнє оподаткування;

- юридична відповідальність за порушення правил фінансової діяльності у сфері обігу віртуальних активів.

З розвитком галузі регуляторні підходи суттєво змінилися: від повної заборони використання цифрових активів (як у Китаї) до інтеграції їх у традиційну фінансову систему (як у США, ЄС та Японії). У багатьох юрисдикціях сформувалися гібридні моделі регулювання, що передбачають видачу ліцензій для криптобірж, контроль за стейблкоїнами та запровадження державних цифрових валют (CBDC).

Таким чином, історія еволюції вірту-

альних активів демонструє закономірний перехід від концептуальних технологічних рішень до їхнього юридичного визнання та регулювання. Попри виклики, що стоять перед правовими системами різних країн, інтеграція віртуальних активів у глобальну економіку та фінансову сферу є незворотним процесом, що потребує збалансованих регуляторних підходів.

Висновки. Еволюція віртуальних активів, що розпочалася з перших експериментів із цифровими валютами, знайшла своє відображення у створенні біткоіна, а згодом і альткоінів. Від «eCash» та «В-money» до сучасних децентралізованих фінансових платформ, історія віртуальних активів демонструє постійний пошук інноваційних рішень та адаптацію до нових викликів.

Головними факторами, що сприяли успіху віртуальних активів, стали децентралізація, захищеність транзакцій, прозорість блокчейну та можливість усунення посередників у фінансових операціях. Водночас технічні обмеження та регуляторні виклики залишаються ключовими

аспектами подальшого розвитку цифрових активів.

З популяризацією віртуальних активів зросла необхідність їхнього правового регулювання, що спричинено як зловживаннями у сфері цифрових фінансів, так і необхідністю захисту інвесторів та забезпечення фінансової стабільності. Світова практика демонструє різні підходи до регулювання: від повної заборони до інтеграції цифрових активів у традиційну фінансову систему. Ефективне правове регулювання має забезпечити баланс між іноваційністю та фінансовою безпекою, що є ключовим викликом для національних та міжнародних регуляторних органів.

Сучасний етап еволюції віртуальних активів демонструє поступову інтеграцію блокчейн-технологій у традиційну економіку, що свідчить про їхню довгострокову перспективність. Подальші дослідження у сфері правового регулювання, безпеки та масштабованості віртуальних активів стануть визначальними для їхньої майбутньої ролі у глобальній фінансовій системі.

Література:

1. Доляновська І.М., Кривенко К.О. Світовий досвід протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з обігом віртуальних активів. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/464/405> (дата звернення: 02.03.2025).
2. Майданик Р.А. Криптовалюта: проблеми правового регулювання. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці з дня народж. В. П. Маслова* (м. Харків, 14 лют. 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 11-15.
3. Тимченко Л.М., Хмеленко К.М. Загальна характеристика криптовалюти. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/80> (дата звернення: 02.03.2025).
4. Грицай С.О. Правовий аналіз визначення поняття цифрових фінансових технологій (криптовалют) у світі, в розрізі міжнародних організацій». *Вісник Національної академії правових наук України*, 31(2). С. 171-186. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-2-171> (дата звернення: 02.03.2025).
5. Самсін Р.І. Еволюція термінів «криптовалюта», «віртуальні активи» та «криптоактиви» у сучасній правовій площині. *Київський часопис права*. 2024. №2 URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.2.31> (дата звернення: 02.03.2025).
6. Огінок С.В., Янко К.В. Етапи розвитку ринку криптовалют. *Економіка та суспільство*, (35). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-18> (дата звернення: 02.03.2025).
7. David Chaum Blind Signatures for Untraceable Payments. URL: <https://scweb.sce.uhcl.edu/yang/teaching/csci5234WebSecurityFall2011/Chaum-blind-signatures.PDF> (дата звернення: 02.03.2025).
8. What was the First Cryptocurrency? URL: <https://www.investopedia.com/tech/were-there-cryptocurrencies-bitcoin/#citation-7> (дата звернення: 02.03.2025).
9. Stanford University. «E-Gold». URL: <https://cs.stanford.edu/people/eroberts/cs201/projects/2010-11/Bitcoins/e-gold.html> (дата звернення: 02.03.2025).
10. Szabo N. (2008) Bit Gold. Unenumerated: An Unending Variety of Topics. Forbes.com Blog Network. URL: <http://unenumerated.blogspot.com/2005/12/bit-gold.html> (дата звернення: 02.03.2025).
11. Dai Wei «B-Money». URL: <http://www.weidai.com/bmoney.txt> (дата звернення: 02.03.2025).
12. «About HashCash». URL: <http://www.hashcash.com/about/> (дата звернення: 02.03.2025).
13. Satoshi Nakamoto «Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System». URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 02.03.2025).

References:

1. Dolianovska I.M., Kryvenko K.O. "World experience in combating criminal offences related to the circulation of virtual assets". URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-12-A12> (accessed 02.03.2025).
2. Majdanyk R.A. (2018) "Cryptocurrency: problems of legal regulation." Aktual'ni problemy pryvatnoho prava: materialy nauk.-prakt. konf., prysviach. 96-j richnytsi z dnia narodzh. V. P. Maslova pp. 11–15.
3. Tymchenko L.M., Khmelenko K.M. (2022) "General characteristics of cryptocurrencies." Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal, [Online], vol. 12, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/80> (Accessed 30 May 2024).
4. Hrytsai S.O. "Legal analysis of the definition of digital financial technologies (cryptocurrencies) in the world, in the context of international organizations". Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine (2024), 31(2), 171-186. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-2-171> (accessed 02.03.2025).
5. Samsin R.I. "Evolution of the terms "cryptocurrency", "virtual assets" and "cryptoassets" in the modern legal plane". Kyiv Journal of Law. 2024. No. 2 URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.2.31> (accessed 02.03.2025).
6. Ogynok S.V., Yanko K.V. "Stages of development of the cryptocurrency market" Economy and society, (35). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-18> (accessed 02.03.2025).
7. David Chaum «Blind Signatures for Untraceable Payments» URL: <https://sceweb.sce.uhcl.edu/yang/teaching/csci5234WebSecurityFall2011/Chaum-blind-signatures.PDF> (accessed 02.03.2025).
8. «What was the First Cryptocurrency?» URL: <https://www.investopedia.com/tech/were-there-cryptocurrencies-bitcoin/#citation-7> (accessed 02.03.2025).
9. Stanford University. «E-Gold» URL: <https://cs.stanford.edu/people/eroberts/cs201/projects/2010-11/Bitcoins/e-gold.html> (accessed 07.03.2025).
10. Szabo N. (2008) Bit Gold. Unenumerated: An Unending Variety of Topics. Forbes.com Blog Network. URL: <http://unenumerated.blogspot.com/2005/12/bit-gold.html> (accessed 02.03.2025).
11. Dai Wei «B-Money». URL: <http://www.weidai.com/bmoney.txt> (accessed 02.03.2025).
12. «About HashCash» URL: <http://www.hashcash.com/about/> (accessed 02.03.2025).
13. Satoshi Nakamoto «Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System» URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (accessed 02.03.2025).

Стаття надійшла до друку 03 березня 2025 року

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2025-16

Collection of scientific works
Збірник наукових праць

Legal Bulletin
Випуск 2 (16)/ Issue 2 (16)

Статті автора – матеріал, який відображає винятково точку зору автора. Редакція «Legal Bulletin» не відповідає за достовірність та тлумачення наведеної інформації. Точка зору редакції журналу може не збігатися з точкою зору авторів статей.

The author's articles solely reflect the author's point of view. The editorial board of «Legal Bulletin» is not responsible for the accuracy or interpretation of the provided information. The opinion of the journal's editors may not coincide with the authors' opinions.

Підписано до друку 09.03.2025р.
Формат 257 × 182 мм.
Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура
Times New Roman. Ум. друк.
арк. 8,2. Наклад 100 прим.
Зам. 265.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» внесено як суб'єкт у сфері друкованих медіа
(ідентифікатор - R30-02916)

Надруковано департаментом поліграфії ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32 тел.: (044) 455-69-80,
e-mail: print@krok.edu.ua